

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Географски факултет

Неда Живак

**РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА КАО
ДЕТЕРМИНАНТА ПРОСТОРНОГ
РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Докторска дисертација

Београд, 2015.

UNIVERZITET U BEOGRADU

Geografski fakultet

Neda Živak

**REGIONALIZACIJA KAO
DETERMINANTA PROSTORNOG
RAZVOJA REPUBLIKE SRPSKE**

Doktorska disertacija

Beograd, 2015.

UNIVERSITY OF BELGRADE

Faculty of Geography

Neda Živak

**REGIONALIZATION AS A
DETERMINANT OF SPATIAL
DEVELOPMENT OF REPUBLIC OF
SRPSKA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015.

Ментор:

Др Дејан Филиповић, редовни професор
Универзитет у Београду
Географски факултет

Чланови комисије:

1. др Дејан Ђорђевић, редовни професор
Универзитет у Београду
Географски факултет
2. др Драгутин Тошић, редовни професор
Универзитет у Београду
Географски факултет
3. др Рајко Гњато, редовни професор
Универзитет у Бањој Луци
Природно-математички факултет
4. др Миленко Живковић, ванредни професор
Универзитет у Бањој Луци
Природно-математички факултет

Датум одбране докторске дисертације: _____
Београд

ДОКТОРАТ ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА

ЗАХВАЛНИЦА

Захваљујем се свима који су ми својом помоћи и залагањем на било који начин олакшали рад на изради дисертације. Посебно се захваљујем ментору и члановима Комисије на коректном и професионалном односу пуном разумијевања.

Захваљујем се ментору Проф. Др Дејану Филиповићу за указано повјерење, подршку и неограничену слободу.

Захваљујем се Проф. Др Дејану Ђорђевићу који ме пажљиво усмјерава у раду и професионалном развоју. Посебно му се захваљујем на посвећеном времену, изузетном стрпљењу, указаном повјерењу, уступљеној литератури и савјетима. Неизмјерно хвала и Проф. Др Рајку Гњату за све што сам од њега научила. Захваљујем се и Проф. Др Драгутину Тошићу који ми је изашао у сусрет увијек када је то било неопходно. Хвала му на веома корисним сугестијама.

Захвалност дугујем и колегама са Природно-математичког факултета Универзитета у Бањалуци и са Географског факултета Универзитета у Београду, који су савјетима и моралном подршком помогли да рад добије жељену форму.

Хвала свим мојим пријатељима на подршци и пријатељству.

Велику захвалност дугујем мојој великој породици за сву љубав и подршку коју су ми пружили. Они су заслужни за све што данас јесам.

РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Резиме

Предмет истраживања ове докторске дисертације јесте детерминисање просторне и функционалне организације у Републици Српској. Специфичност простора Републике Српске, облик територије, историјски фактори те савремени процеси и дешавања одредили су правце истраживања рада. Рађена су истраживања којима је утврђен степен развијености просторно-функционалних веза и односа у мрежи насеља Републике Српске, како бисмо дефинисали најбољи модел будућег развоја територије. На основу принципа функционалне регионализације и свих релевантних теоријских и методолошких поставки савременог просторног планирања утврђен је одрживи модел будућег развоја Републике Српске. Основни циљ истраживања која су спроведена у раду односи се на идентификацију свих битних индикатора простора те њиховог интензитета и улоге у укупном развоју. Након анализе историјске претпоставке, те физичко-географске и социо-економске основе као и законитости развоја мреже насеља, понуђен је научни оквир на који се могу ослонити неке будуће анализе, истраживања и приступи регионализацији.

Теоријско-методолошке основе истраживања регионалних система засноване су на парадигмама просторне организације, базираним на нодалном регионализму. Градска насеља су носиоци развоја у простору чији утицај управо интегрише или раздваја један хетероген простор. На овај начин формирају се нодалне, чворишне или функцијске регије. С временом су на простору Републике Српске, потпуно природно, формиране четири овакве регије, одређене размјештајем становништва, функција, јавних служби инфраструктуре...

Простор који је предмет истраживања јесте Република Српска, млада државна творевина формирана у специфичним околностима и на специфичан начин. Дакле, ради се о једном од два ентитета која егзистирају у оквиру заједничке државе Босне и Херцеговине. Поред ентитета, посебан статус има Дистрикт

Брчко, одређен одлуком Међународног арбитражног суда. Уставом Босне и Херцеговине дефинисана су питања из одређених области, док се све остало, укључујући и територијалну организацију, налази у надлежности ентитета. Овако вишеслојна подјела надлежности условила је подјелу Федерације Босне и Херцеговине на десет кантона и седамдесет девет општина, а Република Српска организована је на нивоу централне и локалне власти подјелом на шездесет и четири општине. Временски период аналитичко-статистичког истраживања односи се на вријеме послје 1992. године. Тек након двадесет и двије године (1991–2013) спроведен је званични попис становника Босне и Херцеговине, чији резултати још нису објављени, тако да су анализе базиране на подацима Републичког завода за статистику Републике Српске, односно процјенама. На основу предмета, циља и постављених задатака истраживања, као и свих претходних истраживања формиране су и радне хипотезе:

1. Регионализација је основа квалитетног просторног планирања и успјешне регионалне политике Републике Српске.
2. Политика регионализације изузетно је значајна за Републику Српску, због њеног специфичног положаја који има као ентитет у оквиру Босне и Херцеговине и предстојећег процеса придруживања Европској унији.
3. Недостатак компоненте регионалног организовања и развоја на нивоу Републике Српске намеће потребу цјеловитог и студијског истраживања овог процеса ради проналажења адекватних одговора.

С обзиром на расположиве податке и литературу, у раду је највише коришћен аналитички и синтезни метод. Прво је формиран теоријско-методолошки оквир на коме су темељена даља истраживања. Анализирајући развој система кроз историју утврђене су одређене законитости истраживаног простора. Регионално истраживање извршено је примјеном различитих метода и модела који имају научну утемељеност са једне стране, али и примјеном метода и модела који су дио праксе Европске уније када је ријеч о регионалним политикама. Цијела студија усмјерена је кохерентном и одрживом регионалном развоју али и укупном развоју Републике Српске.

Дисертација се састоји од неколико међусобно условљених и повезаних цјелина: увода, четири поглавља и закључних разматрања. Након сваке цјелине изнесена су основна запажања и закључци те се даље истраживање базирало на претходно утврђеним поставкама.

Сprovedено истраживање неоспорно је потврдило чињеницу да су се с временом на простору Републике Српске формирале четири нодално-функционалне регије. Такође, утврђени су и бројни недостаци система који је заснован на нивоу држава – општина/град, нарочито када се ради о територији веома специфичног облика. Дакле, развој инициран из једног центра (Бањалуке) у поменутих околностима, нарочито када је ријеч о рубним и удаљеним општинама, практично је немогућ. Осим тога, утврђено је да су најнеразвијеније општине управо оне које су наслиједиле мањи дио територије некадашњих општина Босне и Херцеговине, те на тај начин изгубиле и општинско сједиште. Сва спроведена истраживања указала су на константну деградацију и бројне негативне трендове источног дијела Републике Српске, за разлику од западног, који има далеко боље претпоставке будућег развоја.

Збирно, Република Српска је простор на коме су формиране четири нодално-функционалне регије: Бањалучка, Добојско-бијељинска, Сарајевско-зворничка и Требињско-фочанска регија. Бањалучка регија је монополарна, са једним доминантним центром – Бањалуком. Остале три регије су доминантно биполарне, са регионалним центрима у Добоју, Бијељини, Зворнику, Источном Сарајеву, Фочи и Требињу. Уколико се будући развој Републике Српске буде темељио на регионалним политикама утканим у основу ове четири регије, могу се очекивати позитивни ефекти на читав простор.

Кључне ријечи: регионализација, регионално планирање, просторно планирање, нодално-функционалне регије, развој.

Научна област: Просторно планирање;

УДК: 711.24 (497.6)

REGIONALIZATION AS A DETERMINANT OF SPATIAL DEVELOPMENT OF REPUBLIC OF SRPSKA

Resume:

The subject matter of this doctoral dissertation was the determination of spatial and functional organization in Republic of Srpska. The specificity of Republic of Srpska space, territorial forms, historical factors, and modern processes decided on the course of the research. Studies were conducted in order to set the level of development of spatial-functional connections and relations within the settlement network in Republic of Srpska, all in order to define the best-suitable model of future territorial development. Having used the principles of functional regionalization and all the relevant theoretical and methodological schemes of modern spatial planning, we set the sustainable model of the future development of Republic of Srpska. The primary goal of the study was the identification of all the significant indicators of space and their intensity and role within the total development process. Having analyzed the historical assumptions, physical-geographical and social-economic foundations, and validity of settlement network development, we offered a scientific framework for potential future analyses, research, and approach to regionalization.

Theoretical-methodological roots of the regional system study were based upon the paradigms of spatial organization focusing on nodal regionalism. The urban settlements are the bearers of development within a space, in which they either integrate or disintegrate one heterogeneous space. Hence, nodal and functional regions are formed. In time, there were four such regions formed completely naturally in Republic of Srpska and they were determined by the population distribution, function of public services, infrastructure, etc.

The space targeted in this study is a newly-formed state, which originated under specific circumstances. In addition, it is one of the two entities within a joint state of Bosnia and Herzegovina. Apart from the two entities, there is the Brcko District that was given a special status by the Decision of International Court of Arbitration. Bosnia and Herzegovina Constitution defines certain domains but territorial organization is under

the jurisdiction of the entities. One such multi-layer jurisdiction division determined the division of BiH Federation into ten cantons and seventy-nine municipalities. On the other hand, Republic of Srpska organization is characterized by both central and local authorities over sixty-four municipalities. The timeline covered by the analytical-statistical research dates from 1992 onwards. It took twenty-two years to conduct a new official population census in Bosnia and Herzegovina the results of which are still unofficial. Hence, the analyses are based upon the data from the Republic of Srpska Institute of Statistics, i.e. upon our estimations. The following work hypotheses were reached upon the subject matter, goals, and tasks of the study:

1. Regionalization is the foundation of a high-quality spatial planning and a successful regional politics of Republic of Srpska.
2. Regionalization politics is of an utmost relevance for Republic of Srpska due to the country's specific position of a BiH entity and the fore-coming process of EU accession.
3. The lack of regional organization and development at RS level imposes the necessity of an extensive and thorough study of the process that might offer adequate solutions..

Taking into account the available data and bibliography, our study focused on the analytic and synthetic methods. Firstly, a theoretical-methodological framework was set within which the research was conducted. Having analyzed the diachronic system development, we determined specific patterns of the analyzed space. The regional research was performed via the application of different science-based methods and models and EU-practiced methods and models on regional politics. The whole study targeted a coherent and sustainable regional development, and the total development of Republic of Srpska.

This doctoral dissertation comprises several causal parts: the introduction, four chapters, and final reflections. There are personal conclusions and reflections provided after each part, and the following research was based upon the previous hypothesis.

The conducted study undoubtedly confirmed the fact that over time there have been four nodal-functional regions formed in Republic of Srpska. In addition, we determined a range of shortcomings of the State-Municipality/City system, especially when it comes to a territory of a specific form. Thus, the development initiated from a single center (Banjaluka) under the given circumstances – especially with reference to bordering and distant municipalities – is virtually impossible.

Furthermore, a conclusion was reached that the least developed municipalities were those that inherited the smallest portion of former BiH municipalities' territory and lost the municipal centers. All the conducted research indicated a constant degradation and negative trends in the east Republic of Srpska, which was not the case with the western part of the country that has far better conditions for future development.

To sum up, Republic of Srpska is a space within which there are four nodal-functional regions, i.e. Banjaluka, Doboj-Bijeljina, Sarajevo-Zvornik, and Trebinje-Foca. Banjaluka region is mono-polar with the city of Banjaluka as the dominant center. Other three regions are dominantly bipolar and have their centers in towns of Doboj, Bijeljina, Zvornik, East Sarajevo, Foca, and Trebinje.

If the future development of Republic of Srpska is based upon the regional politics included in these four regions, we may expect positive effects within the total area.

Key words: regionalization, regional planning, spatial planning, nodal-functional regions, development.

Scientific field: Spatial planning;

UDK: 711.24 (497.6)

САДРЖАЈ

Резиме

Resume

УВОД	1
1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА	1
2. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА	4
3. РАДНЕ ХИПОТЕЗЕ	5
4. НАУЧНЕ МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА	6
5. НАУЧНА ОПРАВДАНОСТ И ОЧЕКИВАНА ПРИМЈЕНА У НАУЦИ И ПРАКСИ	7
6. СТРУКТУРА И САДРЖАЈ ДИСЕРТАЦИЈЕ	8
I. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА РЕГИОНАЛНИХ СИСТЕМА	11
1. ОПШТЕ ТЕОРИЈЕ	13
1.1. Теорије локације	13
1.2. Теорије централног мјеста	17
1.3. Теорије и модели економског раста	20
1.3.1. Модел економских сектора	20
1.3.2. Модел стадијума економских развоја	22
1.3.3. Модел стадијума економског раста (економског узлета)	22
1.3.4. Модел експортне базе	23
1.3.5. Модел регионалног мултипликатора	24
1.4. Опште теорије и концепти поларизованог развоја	25
1.4.1. Концепт кружне кумулативне каузалности	26
1.4.2. Стратегија неуравнотеженог регионалног раста	27
1.4.3. Дихотомија центра и периферије	28
1.4.4. Теорија полова раста	31
1.4.5. Теорија дифузије иновација	32
1.4.6. Теорија регионалног (продуктног) циклуса живота	33

1.4.7. Концепт индустријског комплекса	34
1.4.8. Концепт поларизованих региона	34
2. ПОЈАМ РЕГИОНА	35
2.1. Типологија региона	38
2.1.1. Хомогене регије	39
2.1.2. Нодални (функционални) региони	41
2.1.3. Планске регије или регије планирања	42
2.2. Појам регионалног планирања	43
2.2.1. Појам развоја	44
2.2.2. Појам одрживог развоја	45
2.2.3. Унутаррегионално и међурегионално планирање	46
2.2.4. Регионална равнотежа	47
3. ОСНОВНЕ КВАНТИТАТИВНЕ МЕТОДЕ РЕГИОНАЛНОГ ПЛАНИРАЊА	48
3.1. Рејлијев метод	48
3.2. Стјуартов метод	48
3.3. Индекс урбане примарности	49
3.4. Правило реда величине градова	50
3.5. Теорија централних насеља према Кристалеру	50
3.6. Теорија графа	51
3.7. Шмуков модел	51
3.8. Улман-Дејсијев индекс диверсификације дјелатности	51
3.9. Индекс вишка запослених	52
3.10. Значај индустрије у граду	53
3.11. Однос између функција рада и становања	53
3.12. Индекс најближег града	54
3.13. Коефицијент варијације величине насеља	54
4. РЕГИОНАЛНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ – ЕВРОПА РЕГИОНА	55
4.1. Циљеви и задаци регионалне политике Европске уније	55

4.2. Институционални оквир регионалне политике Европске уније	58
4.3. Структурни фондови и иницијативе Европске уније	59
4.4. NUTS – статистичка класификација европских региона	61
ДИСКУСИЈА	64
 II. ГЕНЕЗА И РАЗВОЈ РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ	66
 1. АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЈЕЛА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ – ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТ	66
1.1. Запажања и записи о Босни и Херцеговини у периоду од IX до XX вијека	73
 2. АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЈЕЛА И РЕГИОНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ТОКОМ XX ВИЈЕКА	74
2.1. Период Краљевине Југославије	75
2.2. Период након Другог свјетског рата	78
 3. НАУЧНИ ДОПРИНОС РЕГИОНАЛИЗАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ТОКОМ XX ВИЈЕКА	80
3.1. Цвијићева регионализација	81
3.2. Кребсова регионализација	81
3.3. Маркова регионализација	81
3.4. Шатињо-Сионова регионализација	82
3.5. Меликова регионализација	82
3.6. Кајзерова регионализација	83
3.7. Роглићева регионализација	84
3.8. Кнастова регионализација	84
3.9. Петровићева регионализација	85
3.10. Илешичева регионализација	86
3.11. Марковићева регионализација	88
3.12. Роглићева регионализација	89
3.13. Папићева регионализација	90
3.14. Смлатићева регионализација	91

3.15. Хациомеровићева регионализација	92
3.16. Бошњовићева регионализација	92
3.17. Рубићева регионализација	93
3.18. Ђурићева регионализација	93
3.19. Ршумовићева регионализација	93
4. СТРУЧНИ ДОПРИНОС РЕГИОНАЛИЗАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ТОКОМ XX ВИЈЕКА	95
4.1. Регионализација у Просторном плану Босне и Херцеговине	95
4.2. Регионализација економских института	97
5. ПОЛИТИЧКО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ПЕРИОДУ ОД 1992. ГОДИНЕ ДО ДАНАС, НАСТАНАК, ПОДЈЕЛА ТЕРИТОРИЈЕ И ОРГАНИЗОВАЊЕ ФУНКЦИОНАЛНИХ СТРУКТУРА	100
5.1. Мировни споразум	100
5.2. Административно-територијална организација Федерације Босне и Херцеговине	106
5.3. Административно-територијална организација Републике Српске	108
5.4. Покушаји регионализације Босне и Херцеговине у оквирима политике Европске уније	111
5.4.1. Статистичка (NUTS) регионализација Босне и Херцеговине	112
5.4.2. Регионализација Босне и Херцеговине по EU-RED пројекту	113
5.4.3. Регионалне агенције	120
6. ПРЕКОГРАНИЧНА МЕЂУРЕГИОНАЛНА САРАДЊА	121
7. ТРАНСГРАНИЧНА САРАДЊА У ПРОСТОРНО-ПЛАНСКОЈ ДОКУМЕНТАЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	125
ДИСКУСИЈА	130
III. ОСНОВЕ ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	136
1. ГЕОГРАФСKE ОСНОВЕ ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	136
1.1. Физичко-географске карактеристике простора	

Републике Српске	136
1.2. Социо-економске карактеристике простора Републике Српске	142
1.3. Мрежа насеља Републике Српске	157
2. АДМИНИСТРАТИВНЕ, ПРАВНЕ И ПЛАНСКЕ ОСНОВЕ РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	171
2.1. Регионализација у политичко-територијалном уређењу Републике Српске	171
2.2. Регионализација у Изборном закону Републике Српске	173
2.3. Регионализација у полицији и правосуђу	175
2.4. Регионализација у образовању и култури	177
2.5. Регионализација у здравству	177
2.6. Регионализација у привреди	179
2.7. Регионализација у поштанској дјелатности	179
2.8. Регионално организовање Министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства	179
2.9. Регионализација у Закону о уређењу простора и грађењу	183
2.10. Регионализација у просторним плановима Републике Српске	184
3. ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ ОПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ КАО ОСНОВА ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ	195
4. ПРИМЈЕНА МУЛТИКРИТЕРИЈУМСКЕ АНАЛИЗЕ КАО ОСНОВЕ ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	214
ДИСКУСИЈА	223
IV. РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	231
1. КОНЦЕПТ И МЕТОД РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ	231
2. АНАЛИЗА ДОБИЈЕНИХ РЕЗУЛТАТА	234
3. НОДАЛНО-ФУНКЦИОНАЛНИ РЕГИОНИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	240
3.1. Бањалучка регија	240
3.2. Добојско-бијељинска регија	246
3.3. Сарајевско-зворничка регија	250
3.4. Требињско-фочанска регија	254
ДИСКУСИЈА	259
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	261

РЕФЕРЕНТНА ЛИТЕРАТУРА	273
ИЗВОРИ ПОДАТАКА И ДРУГИ ДОКУМЕНТИ	280
ПРИЛОЗИ	285
БИОГРАФИЈА АУТОРА	291

СПИСАК ТАБЕЛА:

Табела I – 1:	Критеријум демографске величине за NUTS нивое
Табела III – 1:	Уписани студенти према сједишту високошколске установе
Табела III – 2 :	Основни демографски и просторни подаци бивших република Социјалистичке Федеративне Републике Југославије
Табела III – 3:	Новоформиране општине у Републици Српској
Табела III – 4:	Категорије и удио насеља према броју становника
Табела III – 5:	Мезорегиони према Просторном плану РС 2008–2015. година
Табела III – 6:	Индекс развијености општина РС
Табела III – 7:	Индекс развијености општина РС које су Одлуком Владе РС за 2014. годину категорисане као средње развијене и развијене општине
Табела III – 8:	Број становника по општинама
Табела III – 9:	Број пословних субјеката по општинама
Табела III – 11:	Број уписаних ученика у основне и средње школе
Табела III – 10:	Број запослених лица у терцијарном и кварталном сектору привредне дјелатности
Табела III – 12:	Број уписаних студената према мјесту пребивалишта
Табела III – 13:	Степен развијености центара РС рачунат примјеном вишекритеријумске анализе

СПИСАК СЛИКА:

Слика I – 1:	Тиненов модел концентричних зона
Слика I – 2:	Локациони троугао и Варингтонов оквир
Слика I – 3:	Кристалеров модел централних мјеста у јужној Њемачкој
Слика I – 4:	Промјена односа економских сектора у функцији времена
Слика II – 1:	Историјска карта средњовјековне босанске државе и територијално ширење Босне

- Слика II – 2: Историјска карта Босанског пашалука у периоду 1593–1606. године
- Слика II – 3: Територијална подјела Босне и Херцеговине на санџаке – округе 1864. године
- Слика II – 4: Подјела Краљевине Југославије на бановине
- Слика II – 5: Територијална подјела Босне и Херцеговине на срезове – 1963. године
- Слика II – 6: Природногеографске регије БиХ према А. Мелику
- Слика II – 7: Природногеографске регије БиХ према Т. Канаету
- Слика II – 8: Природногеографске регије БиХ према Ј. Марковићу
- Слика II – 9: Природногеографске регије БиХ према К. Папићу
- Слика II – 10: Извод из Просторног плана БиХ (1981–2008)
- Слика II – 11: Венс–Овенов план
- Слика II – 12: Овен–Столтенбергов план
- Слика II – 13: Вашингтонски мировни споразум
- Слика II – 14: План Контакт групе
- Слика II – 15: Дејтонски мировни споразум
- Слика II – 16: Административно-територијална подјела ФБиХ
- Слика II – 17: Административно-територијална подјела РС
- Слика II – 18: NUTS регионализација БиХ
- Слика II – 19: Економске регије Босне и Херцеговине по ЕУ-РЕД пројекту
- Слика II – 20: Регија Сјеверозападна Босна
- Слика II – 21: Регија Сјевероисточна Босна и Херцеговина
- Слика II – 22: Регија Херцеговина
- Слика II – 23: Макрорегија Сарајево
- Слика II – 24: Регија Централна Босна и Херцеговина
- Слика II – 25: Еврорегион Дрина–Сава–Мајевица
- Слика II – 26: Јадранска еврорегија
- Слика II – 27: Зоне трансграничне сарадње из Просторног плана Републике Српске до 2015. године
- Слика II – 28: Зоне трансграничне сарадње из Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године

Слика III – 1:	Број становника по општинама РС
Слика III – 2:	Стопа природног прираштаја по општинама РС
Слика III – 3:	Густина насељености по општинама РС
Слика III – 4:	Запослено становништво по секторима привредне дјелатности у РС
Слика III – 5:	Површина општина РС
Слика III – 6:	Мрежа општина и градова РС
Слика III – 7:	Број насељених мјеста у општинама РС по km ²
Слика III – 8:	Друмска саобраћајна мрежа РС
Слика III – 9:	Густина друмске мреже савремених путева у РС
Слика III – 10:	Регионализација у изборној дјелатности
Слика III – 11:	Регионализација у правосуђу РС
Слика III – 12 :	Регионална организација здравствених установа РС
Слика III – 13:	Регионална организација привредних комора РС
Слика III – 14:	Регионална организација поштанске дјелатности
Слика III – 15:	Регионално организовање пољопривредне дјелатности на подручне јединице
Слика III – 16:	Хијерархијски однос планова
Слика III – 17:	Нодално-функционалне регије РС
Слика III – 18:	Мезорегије РС
Слика III – 19:	Планско-статистичке регије
Слика III – 20:	Стопа незапослености по општинама РС (2008–2010)
Слика III – 21:	БДП по становнику у општинама РС
Слика III – 22:	Број ученика на 1.000 становника који су завршили средњу школу од укупног броја уписаних ученика у периоду од 2008. до 2010. године
Слика III – 23:	Миграциони салдо по општинама РС (2008–2010)
Слика III – 24:	Густина насељености по општинама РС (2013)
Слика III – 25:	Категоризација јединица локалне самоуправе према Одлуци Владе РС о степену развијености за 2014. године
Слика III – 26:	Степен развијености центара Републике Српске рачунат примјеном вишекритеријумске анализе

Слика III – 27:	Степен развијености центара Бањалучке регије рачунат примјеном вишекритеријумске анализе
Слика III – 28:	Степен развијености центара Добојско-бијељинске регије рачунат примјеном вишекритеријумске анализе
Слика III – 29:	Степен развијености центара Сарајевско-зворничке регије рачунат примјеном вишекритеријумске анализе
Слика III – 30:	Степен развијености центара Требињско-фочанске регије рачунат примјеном вишекритеријумске анализе
Слика IV – 1:	Интензитет веза између општина Републике Српске већи од 100 утврђен коришћењем Рејливог закона
Слика IV – 2:	Интензитет веза између општина Бањалучке регије већи од 25 утврђен коришћењем Рејливог закона
Слика IV – 3:	Интензитет веза између општина Добојско-бијељинске регије већи од 25 утврђен коришћењем Рејливог закона
Слика IV – 4:	Интензитет веза између општина Сарајевско-зворничке регије већи од 25 утврђен коришћењем Рејливог закона
Слика IV – 5:	Интензитет веза између општина Требињско-фочанске регије већи од 25 утврђен коришћењем Рејливог закона
Слика IV – 6:	Физичко-географске карактеристике Бањалучке регије
Слика IV – 7:	Физичко-географске карактеристике Добојско-бијељинске регије
Слика IV – 8:	Физичко-географске карактеристике Сарајевско-зворничке регије
Слика IV – 9:	Физичко-географске карактеристике Требињско-фочанске регије

СПИСАК ГРАФИКОНА:

Графикон III – 1:	Стопа природног прираштаја у Републици Српској у периоду од 2009. до 2013. године
Графикон III – 2:	Број досељених и одсељених лица у РС у периоду од 2007. до 2013. године

- Графикон III – 3: Број ученика уписаних у основне и средње школе у РС у периоду од 2008. до 2013. године
- Графикон III – 4: Број уписаних студента у РС у периоду од 2008. до 2013. године
- Графикон III – 5: Удио општина РС у укупном броју према броју становника
- Графикон III – 6: Индекс урбане примарности општина РС које имају 19.000 и више становника

УВОД

Поред политике урбаног развоја, која се афирмисала кроз урбанизам, друга основна компонента политике просторног развоја јесте политика регионалног развоја. Током педесетих година двадесетог вијека истраживања појединих научника била су основ за почетак интензивнијег бављења регионалним развојем. Регионализација се најчешће тумачи као процес којим држава покушава да спроведе децентрализацију у виду одређених административних подјела. Другим ријечима, она означава издвајање, ограничавање и рашчлањивање простора на мање индивидуализоване специфичне цјелине, које одликује различитост у структури. Основни циљ политика регионалног развоја јесте смањење диспаритета међу регионима. Регионалном нивоу придаје се све већи значај. Тренд регионализације очигледан је у Европи, што потврђује и чињеница да су на нивоу Европске уније формирана тијела која се баве регионима. Такође, све чланице Европске уније морају имати формиране легислативне регионе.

С обзиром на то да су управљачке функције развоја у Републици Српској концентрисане на државном и локалном нивоу, у савременим условима глобализације, коју прати регионализација, неопходно је успостављање међунивоа који је дефинисан као регионални.

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Просторни развој територије Републике Српске са аспекта регионалног приступа већ је разматран, међутим то до данас није дало готово никакве резултате. До сада је о томе писано и предлагано и у Просторним плановима Републике Српске, гдје је првим планом (до 2015. године) издвојено шест регија, а у Измјенама и допунама просторног плана (до 2015. године) предложено пет регија. Такође, регионална подјела територије предлагана је и у различитим стратешким документима... С обзиром на чињеницу да су сви покушаји до сада остали само слово на папиру, јасно је да је потребан један потпуно нови приступ.

Предмет истраживања рада је модалитет просторног развоја Републике Српске а основни циљ је управо утврдити који је то најбољи модалитет. Ако кренемо од претпоставке да Република Српска може да се развија на различите начине па чак и искључујући регионални модел, циљ је управо указати и доказати да је регионални приступ најбољи.

Сва спроведена истраживања простора, као основног ресурса и активног фактора развоја Републике Српске, имала су за циљ обликовање научног оквира на који се могу ослонити будуће анализе, истраживања и функционални приступи регионализацији Републике Српске. Издвајањем региона и идентификацијом проблема на регионалном нивоу, тежило се ка дефинисању основних смјерница за оптималну организацију, коришћење и заштиту државног простора. Овако дефинисан циљ захтијевао је да се проуче законитости формирања регија, удио и значај различитих процеса у формирању и динамици регије, да се сагледа индивидуалност регије, те начин њеног просторно-структурног и просторно-функционалног организовања.

Предмет и циљ истраживања одредили су структуру рада, која је, условно говорећи, организована кроз двије цјелине. У оквиру прве цјелине, због потребе дефинисања теоријско-методолошких основа регионализације, кроз један цјеловит и вишедимензионалан приступ, регионализам се тумачи у контексту осталих кључних савремених географских питања. Потом се у оквиру друге цјелине, кроз полазне основе и претпоставке нодално-функционалне регионализације, упућује на њену конкретизацију. Детаљном анализом релевантних показатеља, те истраживањем узрока и посљедица неравномјерног развоја, њиховим довођењем у везу са природно-географским условима и просторно-функцијском структуром Републике Српске, добила се аналитичка основа за одлучивање о будућим акцијама у простору.

У раду је утврђено да је нодално-функционалну регионализацију коју је предложио Гњато (*Гњато, Р. 1997*) најбољи модел регионалног организовања Републике Српске. Детаљним анализама и примјеном различитих метода и

модела, све друге предлагане регионализације показале су се као неприхватљиве у садашњим околностима. Четири регије на територији Републике Српске издвојене су на основу неколико кључних фактора:

- облика територије Републике Српске и постојања структурних разлика између источног и западног дијела територије,
- унутрашњих миграција, које су утицале и утичу на неповољан територијални размјештај становништва,
- постојећих система насеља, које је потребно адекватном популационом политиком одржати, подразумијевајући притом и примарна сеоска насеља, као и испражњене територије, које је потребно системски населити кроз мотивисање становништва на повратак,
- утицаја облика територије на формирање регионалних центара оспособљених за саморазвој и регионално организовање,
- потреба за вођењем политике што равномјернијег територијалног размјештаја насеља и становништва као и економско-социјалног и других видова развоја,
- потреба за хомогенизацијом територије Републике Српске кроз адекватну административно-територијалну подјелу у којој би се мање општине припојиле општинама на вишем степену функционалне развијености,
- потреба за оспособљавање локалних заједница за саморазвој, јер би се на тај начин остварила суштина локалне самоуправе,
- потреба вођења кадровске политике која би утицала на равномјеран развој свих дијелова Републике Српске,
- потреба за формирање и издвајање регионалних центара,
- потреба вођења активне политике ревитализације напуштених, запуштених и сличних дијелова Републике Српске, која својим утицајем треба да створи услове за функционално насељавање,
- потреба изградње и развоја ефикасног система институција управе.

Избор нодално-функционалног принципа у процесу регионализације Републике Српске одређен је практичним потребама и циљевима регионализације. Основни критеријуми примијењени у поступку регионализације Републике Српске, по

нодално-функционалном принципу, били су: облик и величина државне територије, политичко-географске претпоставке укупног и регионалног развоја, укупан број и територијални размјештај становништва, мрежа насеља и у оквиру ње урбаних и развојних центара, функције главних урбаних и развојних центара, саобраћајна инфраструктура, у оквиру које путна повезаност главних центара има кључни значај, те природни ресурси и њихов значај у организацији геопростора.

Дакле, територија Републике Српске условно је диференцирана на четири нодално-функционалне регије: Бањалучку, Добојско-бијељинску, Сарајевско-зворничку и Требињско-фочанску. Све оне су доминантно биполарне изузев Бањалучке, која је, с обзиром на функционални и развојни значај Бањалуке, монополарна. Појединачно, у раду је анализирана свака регија, те приказана графички и кроз SWOT анализу.

Нодално-функционални региони посматрани су кроз четири тематске области, а свака од њих испитује одређени број индикатора:

1. природни услови,
2. мрежа насеља и људски ресурси,
3. саобраћајна и техничка инфраструктура,
4. привреда.

Овако прикупљени подаци указали су на развојне неравномјерности и омогућили да се изврши типологија региона. Базу података креирану током израде дисертације могуће је ажурирати и даље развијати, што подразумева и могућност увођења нових индикатора.

2. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Задаци рада проистичу из постављених циљева и могу се назначити на следећи начин:

- Мјесто и улога регионалног приступа у оквиру савремених географских питања;

- Регионализам као пут до интеграције и глобализације, као блиско повезаних категорија;
- Приказ генезе регионалног организовања на интерентитетском простору Босне и Херцеговине, историјски аспект, историјско обликовање регија и регионалних центара;
- Политичке, уставне и законске претпоставке регионалног развоја Републике Српске, регионализација у Просторном плану, нодално-функционална регионализација Републике Српске, збирна оцјена регионализације на простору Републике Српске;
- Анализа четири нодално-функционална региона Републике Српске, уз коришћење четири тематске области: природни услови, мрежа насеља и људски ресурси, саобраћајна и техничка инфраструктура, привреда;
- Утврђивање и идентификација проблема који онемогућавају равномјеран развој регија;
- Утврђивање основних смјерница за превазилажење проблема.

3. РАДНЕ ХИПОТЕЗЕ

Као основ дефинисања појмовних оквира за утврђивање полазних хипотеза, узети су теоријски радови домаћих и иностраних аутора и емпиријска сазнања релевантна за предмет истраживања. Основна полазишта у изради докторске дисертације биле су сљедеће претпоставке и констатације:

- Регионализација је основа квалитетног просторног планирања и успјешне регионалне политике Републике Српске. Глобализација свјетске економије учинила је развојну визију првенствено географском, захваљујући чињеници да у конкурентској борби учествују и градови, регије, државе, нације, блокови и слично. У том контексту све је израженији проблем идентитета, будући да би многи учествовали у процесу глобализације на начин да задрже своја национална, вјерска и културна обиљежја. Регионализација Републике Српске управо може да буде адекватан одговор у том правцу.

- Политика регионализације изузетно је значајна за Републику Српску због њеног специфичног положаја који има као ентитет у оквиру Босне и Херцеговине и предстојећег процеса придруживања Европској унији. У том контексту јављају се питања везана за унутрашњу регионалну организацију Републике Српске, учешће Републике Српске у регионалној организацији Босне и Херцеговине, те питања регионалне међудржавне сарадње, првенствено са земљама у окружењу.
- Недостатак компоненте регионалног организовања и развоја на нивоу Републике Српске намеће потребу цјеловитог и студијског истраживања овог процеса ради проналажења адекватних одговора.

4. НАУЧНЕ МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Због специфичног облика територије анализи се приступило уз принцип регионализације. Регионални концепт и регионализација представљају важно средство и систем метода научног истраживања, организовања и развојног усмјеравања простора. Избор метода рада директно је условљен циљевима и задацима истраживања као и специфичностима предмета рада. Рад има форму научне студије, односно форму истраживања и евалуације процеса истраживања, а заступљена су и терминолошка истраживања, компарација података, метод анализе и синтезе, индуктивни и дедуктивни метод, доказивање, дефинисање, метод генерализације, картографски метод. Саставни дио метода истраживања који је примијењен јесте анализа релевантних поступака и сазнања уз примјену домаћих и иностраних теоријских и практичних искустава, конвенција и европских директива из области регионалног развоја, архивске документације, односно просторно-планских основа за израду просторних планова и имплементацију развојних пројеката. При томе, настојало се да се уз критички осврт и истицање сопственог става да допринос идеји регионалног организовања Републике Српске.

У низу могућих рјешења када је у питању методологија која подразумијева регионално истраживање, најприје је употријебљена методологија коју користи

Европска унија за одређивање степена развијености и рангирање јединица локалне самоуправе и регија. Методологија подразумијева коришћење трогодишње серије изабраних података, те њихову стандардизацију, а потом и пондерирање. Након што се дефинишу индикатори те спроведу сви кораци предвиђени овом методологијом, рачуна се коначни индекс развијености за сваку јединицу појединачно. Ради се о најновијој методологији, која је типично регионална и европска. Како бисмо формирали што потпунију базу података, користили смо још један модел Европске уније примијењен приликом израде пројекта "Donauregionen". И на основама свега утврђеног, како бисмо потврдили полазне хипотезе, користили смо тзв. Рејлијев модел, базиран на Њутновом закону гравитације. Цијела спроведена студија усмјерена је ка регионалном развоју и омогућава међусобно поређење.

Након што су дефинисане и потврђене објективно постојеће четири нодално-функционалне регије Републике Српске, извршена је комплетна анализа појединачно за сваки нодално-функционални регион и сходно томе утврђене разлике између региона. Такође, урађена је и SWOT анализа те предложене одређене мјере и правци дјеловања за сваки регион.

Овако прикупљени подаци и резултати до којих се дошло омогућавају да се изврши типологија региона и јасно утврде све неравномјерности. Основна предност рада јесте и чињеница да је примијењен модел потпуно отвореног карактера, што значи да је базу података креирану током израде дисертације могуће ажурирати, даље развијати те спровести нова истраживања, али користећи потпуно нове индикаторе.

5. НАУЧНА ОПРАВДАНОСТ И ОЧЕКИВАНА ПРИМЈЕНА У НАУЦИ И ПРАКСИ

Жеља кандидата је да рад пронађе и практичну примјену која би се огледала у унапређењу теоријско-методолошке и стручне основе просторног планирања, посебно у домену регионалног планирања кроз специфицирање концептуалних модела, метода и техника. Стога, у раду примијењена је најновија методологија

Европске уније, која је типично регионална, како би се урадила детаљна аналитичка основа за одлучивање о правцима и политикама развоја. С обзиром на методологију која је примијењена, анализиране су тематске области које укључују одређене индикаторе. Кандидат је настојао да формира основу која оставља могућност да се у будућности уводе и нови индикатори који ће бити анализирани, те на тај начин би се могла формирати квалитетна база података о свим садржајима простора Републике Српске. Добијени резултати су компатибилни са најновијим истраживањима која су актуелна на нивоу Европске уније. Циљне групе истраживања били су региони, али и градови, а сви ови актери представљају планерска тијела којима би резултати требало да пруже конкретне информације.

Комплексност проблематике и различити приступи у самом расвјетљавању проблема, као и достигнути степен сазнања у овој области, омогућио нам је да, фокусирајући се на одређена питања, дођемо до резултата који су приказани у раду, са жељом да се допринесе досадашњим сазнањима из области регионализације и регионалног планирања. Надамо се да ће резултати истраживања, научној и стручној пракси, те осталим релевантним факторима у друштву, бити користан прилог за вођење ефикасне и ефектне политике регионалног развоја, нарочито у погледу адекватних одговора на разне регионалне иницијативе.

6. СТРУКТУРА И САДРЖАЈ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација састоји се од неколико међусобно условљених и повезаних цјелина: увода, четири поглавља и закључних разматрања.

У уводу је дефинисан предмет, проблем и задатак истраживања и наведен основни циљ рада. Потом су дефинисани основни теоријско-методолошки правци истраживања базирани на функционално-процесном приступу и концепту нодалног регионализма. Истраживани простор је простор Републике Српске посматран од времена формирања ентитета до данас, уз осврт на историјски аспект развоја Босне и Херцеговине. Постављене су основне хипотезе истраживања. Приказане су и примијењене научне методе рада.

У првом поглављу, под називом **"Теоријско-методолошке основе истраживања регионалних система"**, дат је приказ еволуције општих филозофских парадигми и теоријско-методолошких приступа, концепта и модела истраживања регионалних система. Приказане су и основне методе проучавања регија, дефиниције и различити научни приступи. Такође, дат је приказ и квантитативних техника истраживања које се примијењују у регионалном планирању а коришћене су и у даљим истраживањима у раду. С обзиром на актуелност теме и пажњу коју је проблему регионализације посветила Европска унија, у првом поглављу је приказана и регионална политика Европске уније.

У другом поглављу, под називом **"Генеза и развој регионализације Босне и Херцеговине"**, дефинисана је улога и мјесто Босне и Херцеговине кроз историју у једном ширем геополитичком простору. Приказан је историјски развој територије одређен приликама унутар и изван граница Босне и Херцеговине, те процес формирања регионалних градских центара који су се развијали у интеракцији са својим окружењем и на тај начин формирали засебне регионалне цјелине. Покушаји регионализације Босне и Херцеговине начелно би се могли сврстати у двије велике групе. Прва је регионализација Босне и Херцеговине која је административно-територијалног карактера, а друга је географска регионализација територије. Наведен је и научни и стручни допринос регионализацији простора Босне и Херцеговине. Почетком деведесетих година XX вијека на истраживаном простору десио се грађански рат, који је окончан низом мировних споразума. Период који је уследио донио је новине, промјене, реорганизацију и један нови почетак. У једном периоду поједине стране организације предлагале су различите регионалне подјеле Босне и Херцеговине, по правилу не уважавајући новоформиране границе ентитета. У овом поглављу налази се и критички осврт, свих, на овај начин понуђених рјешења регионалног организовања.

У трећем поглављу, под називом **"Основе за регионализацију Републике Српске"**, приказане су географске и административне, правне и планске основе регионализације. На детаљним истраживањима и бројним графичким прилозима

формирана је основа на којој се темељило даље истраживање. Примјеном методологије која је актуелна у Европској унији утврђен је степен развијености јединица локалне самоуправе. Након спознаје да је у овом тренутку у Републици Српској поменути модел практично неупотребљив, због недостатка тачних података у наставку је коришћена вишекритеријумска анализа. Кванитификацијом изабраних показатеља дошли смо до јасно издвојених водећих регионалних центара.

У четвртом поглављу, под називом **"Регионализација Републике Српске"**, изложен је модел и метод регионализације. Примјеном Рејлијевог метода дефинисане су четири нодално-функционалне регије. Дат је детаљан приказ физичко-географских и социо-економских карактеристика сваке регије. Наведени су основни развојни капацитети те извршена SWOT анализа за сваку регију.

I. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА РЕГИОНАЛНИХ СИСТЕМА

Регионализам као приступ и регионализам као принцип представља значајну преокупацију како класичне, тако и модерне географске науке. Проблеми географске диференцијације неког простора су многоструки и веома комплексни. Са појавом просторног планирања у савременом свијету и потребом за усмјеравањем развоја, организацијом и уређењем географског простора, регионализација се потпуно природно наметнула као најадекватнији пут политичко-територијалне али и просторно-функционалне организације простора. Стога, регионализација као сложен и вишестран теоријско-методолошки поступак не представља само интересантну научно-истраживачку тему већ и задатак од изузетног друштвено-практичног и развојног значаја.

Опште стандардизације у области регионализације још увијек нема иако је регионални концепт у географској и у многим другим наукама дуго присутна категорија. Наука константно покушава пронаћи одговор на питања шта је регион, који теоријски оквир регионализам подразумева, која је то тачка његовог сагледавања и које технике и методе регионализам захтијева. Са друге стране, пракса тежи да пронађе одговоре на питања шта дефинише регион, који су елементи и фактори регије и шта су границе региона.

Нови научни приступи регионализацији и појму региона везани су управо за праксу просторног планирања. Данас, све већи број аутора, пратећи искуства развијених земаља, даје нови допринос теоријским разматрањима, методолошким поступцима, али и практичним рјешењима начина коришћења и организовања простора. Концепти региона и регионализације у планирању уносе нове димензије у њихово поимање.

Веза између географског региона и административно-политичког региона данас је изузетно актуелна. Ниједан од ова два појма се међусобно не искључују, али, неоспорно, географски појам је далеко комплекснији. У друштвено-политичком смислу регионализација је начин организовања управе, а региони су

територијално-административне јединице. То значи да самоуправа мора бити одређена уставом земље, уз прецизно одређене не само физичке границе већ и границе надлежности. Овако дефинисане јединице самоуправе представљају само један елемент знатно сложенијег система какав је комплексан географски регион, али елемент који на значајан начин одређује да ли ће и на који начин регионализација бити успјешна. Географски појам региона и до сада је укључивао друштвено-политички критеријум регионализације, али у садашњим друштвеним околностима управно-административни и геополитички садржај региона све више добија на снази.

Региони имају своје садржајно значење, било да су усмјерени на проблематику једне научне области, или да су поливалентни. У зависности од тога да ли су намијењени статистици, научном истраживању, планирању или администрацији, њихова сврха је упознавање, анализа или управљање одређеним феноменом у датом простору. Основно својство сваког система је цјеловитост, што значи да су "различите појаве толико чврсто и законито међусобно повезане и да изграђују такво јединство, да се ниједна од тих појава не може ни уклонити нити изменити, а да на такво деловање не реагује целокупан систем" (*Радовановић, М., 1988*).

Почетак научних разматрања проблематике регионалног развоја и планирања није могуће тачно временски одредити. Релевантне идеје и теоријске мисли су поријеклом из различитих временских раздобља када се мало знало о регионалним димензијама развоја, али су постојале индикације о њиховој присутности. Примат научних истраживања регионалне проблематике с временом се помјерао од географије ка економији уз постепено или повремено укључивање других друштвених и техничких дисциплина које заједно произилазе из праксе. Политика регионалног развоја, постепено се афирмисала и као компонента политике просторног развоја.

На развој доктрине регионалног планирања утицао је низ фактора, првенствено урбана индустријализација, која је проузроковала концентрацију становништва у градовима а тиме и поларизовани развој, што је подстакло миграције на релацији

село—град. Потом се јављају прве теорије локације у XX вијеку, и долази до развоја социјалне физике, која се бави питањима просторне дистрибуције становништва, насеља и градова. Истовремено, на основи одређених закона физике настају бројни модели и квантитативне методе које утврђују раширености неких појава у друштву (правило реда величине, закон примарног града, гравитациони и потенцијални модели, законитости урбаног система). С временом се развијају и други приступи регионалној анализи просторне интеракције као што су функционална анализа и нодална регионализација засноване на функционалној интеграцији. Неуравнотежен регионални развој постао је доктрина планирања и у развијеним и у неразвијеним земљама.

1. ОПШТЕ ТЕОРИЈЕ

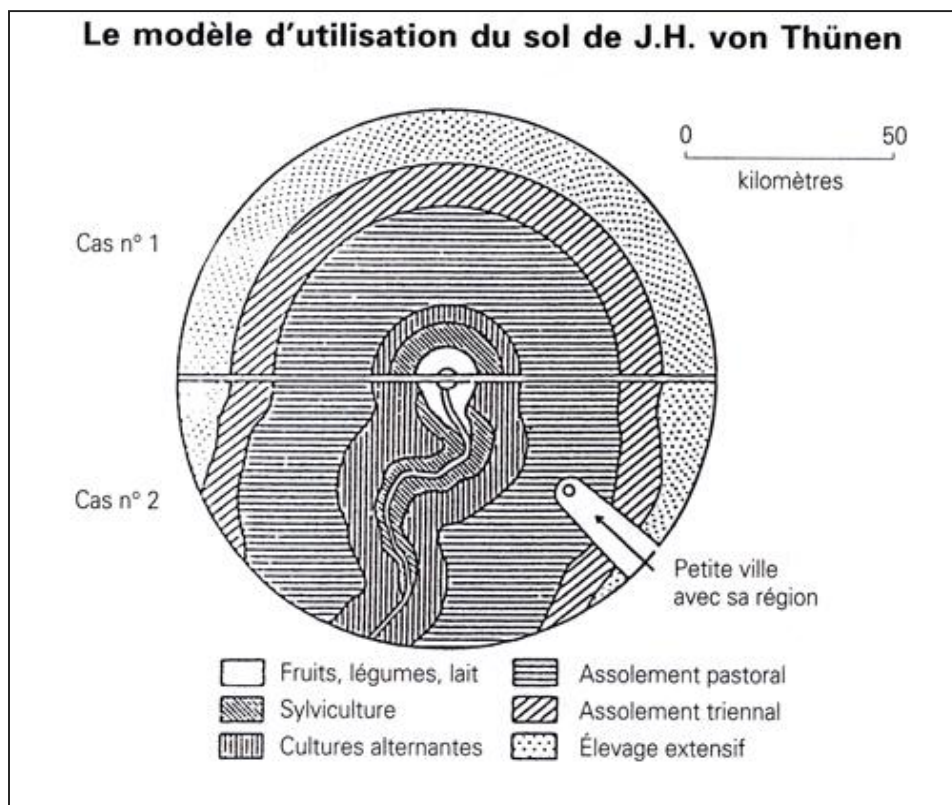
1. 1. Теорије локације

Прве локационе теорије јављају се почетком XIX вијека. Спадају у групу смјештајних теорија. У њиховом развоју издваја се више фаза. У првим фазама, оне су за предмет истраживања имале утврђивање законитости лоцирања аграрних делатности и активности, а у каснијим, индустријских и услужних. Временом су постајале и флексибилније прилагођавајући се постиндустријским друштвеним и економским процесима а данас су усмјерене на планирање развоја и размештаја индустрије која се заснива на високософистицираним технологијама (Тошић, Д., 2012).

Већина теоретичара који се баве проучавањем развоја модерних локационих теорија сматрају да је Тинен (Johann Heinrich von Thünen)¹ родоначелник овог концепта. Прелаз на интензивну пољопривредну производњу, нарочито у близини великих потрошачких центара, давао је пољопривреди у многим дијеловима свијета све више комерцијално обиљежје. Тинен је почетком XIX вијека на темељу посматрања и бројних података прикупљених на свом посједу израдио

¹ Von Thünen, J. H. (1910). Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Jena: Gustav Fischer Verlag. (<https://archive.org>)

једну апстрактну теорију, за коју су прикупљени подаци служили као потврда. Он је објаснио како и зашто коришћење пољопривредног земљишта зависи од удаљености од тржишта. Истраживао је лоцирање аграрних дјелатности и што ефикасније коришћење простора за пољопривредну производњу, разматрајући транспортне трошкове, а преко њих и дистанцу. Тражио је одговор на питање економске оправданости коришћења земљишта. Модел је графички исказан концентричним круговима, у којима централни положај има град као средиште највећег броја функција и услуга, гдје са повећањем растојања од централног града расту и транспортни трошкови, док производни опадају. Утврдио је да се правилни концентрични кругови деформишу услед географских препрека (у близини ријечних токова и копнених саобраћајница) чинећи издужене форме. Јасно је да идеални услови, које је Тинен користио у својој анализи, не постоје у конкретном геопростору, као и да су се услови у транспорту и пољопривредној производњи суштински измијенили. Међутим, чињеница је да је Тинен дефинисао законитост по којој ће се мрежа насеља у хомогеним условима организовати у форми концентричних кругова.

Слика I – 1: Тиненов модел концентричних зона²

Алонсо (William Alonso)³ у моделу "моноцентричног модела града" посматрао је дневне мигранте и градска језгра, такозвани CBD (central bussines district) (Fujita, M., et al; 1999). Крајем XIX и почетком XX вијека Вебер (Alfred Weber)⁴ је изградио методе за локацију индустрије. Нагли и нешто закасњели развој индустрије у Њемачкој крајем XIX вијека, потом тежња за националном и индивидуалном привредном експанзијом, те борба за свјетска тржишта били су мотив за постизање што веће економичности при лоцирању предузећа. Управо због тога Вебер као кључни фактор истиче фактор локације, коју посматра као предност за неку привредну активност. Своју теорију Вебер темељи на основи три доминантна фактора:

- транспортни трошкови, које издваја као најважније,
- трошкови радне снаге у циљу проналажења најјефтиније радне снаге и

² http://blocs.xtec.cat/geografia/?page_id=195

³ Alonso, W. (1964). Location and Land Use. Cambridge Mass: Harvard University Press.

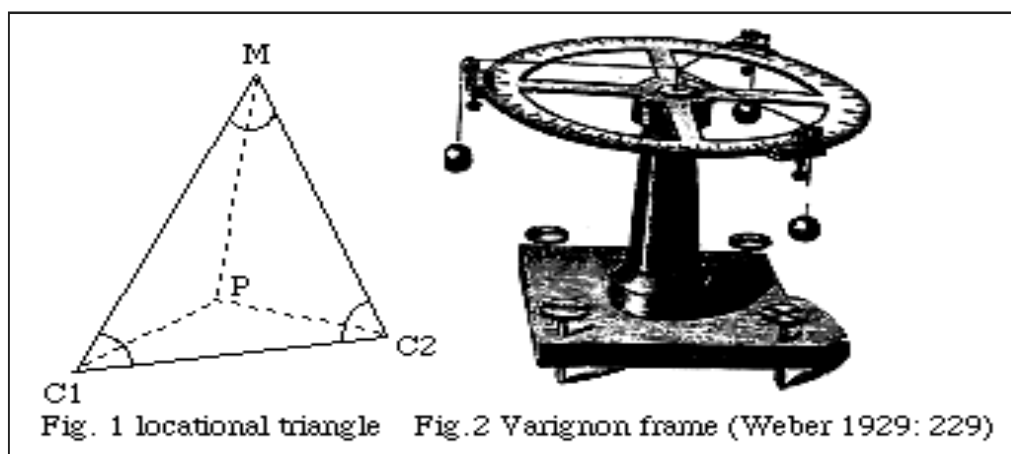
⁴ Weber, A. (1929). Theory of Location of Industries. Chicago: The University of Chicago Press. p. 228–229. (<https://archive.org>)

- агломеративно-дегломеративни фактори; први дјелују на индустрију у смислу концентрације – мотивисана техничким унапређењем, а други обрнуто – најчешће због високе цијене земљишта.

Вебер је приказао три начина за утврђивање оптималне локације индустрије, односно мјеста минималних трошкова, које је сматрао најбитнијим од поменутих фактора:

- метода локационог троугла,
- систем изодапана,
- примјена Варигновог модела.

Тачке троугла су мјесто сировина, горива и потрошње. Ако су (а) тоне, а (r) km, укупни износ транспортних трошкова рачуна се по формули $K = a_1 r_1 + a_2 r_2 + a_3 r_3$. Изодапана су затворене линије које спајају тачке са истим транспортним трошковима у односу на замишљену тачку производње. Варигнов модел заснива се на моделу демонстрације паралелограмских сила замишљеним теговима, који према тежини показују различит значај тачака троугла (сировине, гориво, мјесто потрошње). "Иако је у средиште свог интереса стављао локацију индустрије, Вебер се бавио и проблемима везаним за просторно-економски аспект урбанизације" (Тошић, Д., 2012).

Слика I – 2: Локациони троугао и Варингнонов оквир⁵

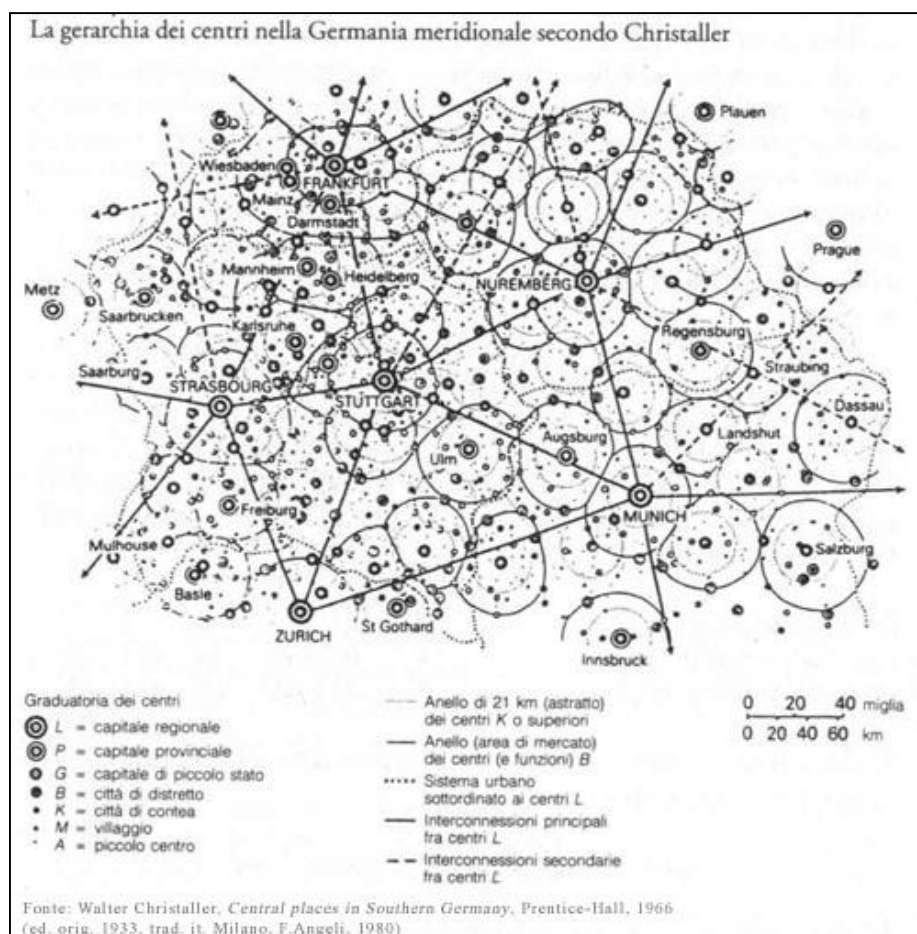
⁵ <https://archive.org>

1. 2. Теорије централног мјеста

Теорију централног мјеста дефинисао је Кристалер⁶ (Walther Christaller) на основу радова својих претходника. "Кристалер је градско насеље посматрао као фактор интегрисања простора и људи кроз његову улогу и утицај у организацији трговине, саобраћаја и управе" (Тошић, Д., 2012).

Кристалер је развио модел који је објашњавао локацију насеља и њихову функцијску хијерархију. Дедуктивном теоријом терцијарних функција и централних мјеста покушао је да објасни величину, број и размјештај градова у простору. Просторни размјештај насеља доводио је у везу са "основном функцијом" града, односно задовољење потреба становништва са "основном услугом/основном робом" (Вреск, М., 2002). Слично претходницима, Кристалер је своје истраживање темељио на анализи поједностављеног и изолованог просторног модела у којем важе хомогени услови. Извршио је категоризацију насеља на насеља вишег и нижег реда у зависности од функција које насеље посједује, односно услуга које пружа окружењу. Управо због тога се Кристалер сматра и једним од зачетника функцијског детерминизма у урбаној географији. Према овој теорији, урбани систем тежи таквој организацији у којој ће што мањи број већих центара услужити што већи број мањих центара, на што краћем растојању. Као посљедица ове законитости, јавља се хексагонална шема распореда насеља. У средишту хексагона налази се централно насеље, а по тјеменима, странама и у пољу фигуре распоређена су насеља нижег ранга. Свака функција или роба има максималну потенцијалну површину тржишта, односно минималну потражњу, такозвани "threshold" праг. Дакле, потражња формира цијену производа или услуге, а удаљеност утиче на висину транспортних трошкова. Кристалер је формирао три принципа просторне организације система насеља: тржишни, саобраћајни и административни.

⁶ Christaller, W. (1933). Die zentralen Orte in Suddeutschland. Jena: Gustav Fischer Verlag. Допуњено издање 1938. и 1950. године.

Слика I – 3: Кристалеров модел централних мјеста у јужној Њемачкој⁷

Леш (August Lösch)⁸ је такође дао осврт на теорију централног мјеста. Он је пошао од тога да је становништво у простору груписано и да није равномерно распоређено. Леш је сматрао да је најбоља локација она која обезбјеђује максималан профит. Лешов модел је у литератури познат као "Лешов економски предии" (Löschian economic landscape). У оваквом простору централна мјеста имају карактер економске специјализације. Распоред становништва по центрима није степенаст, већ континуирано промјенљив, односно има одлике логаритамске функције, што одговара емпиријски утврђеном правилу реда величине. Такође, супротно Кристалеровом, Лешов модел показује да значај централног мјеста расте с удаљеношћу од центра метрополе (Bradford, M. G., Kent, W. A., 1977). "У основи, Леш се залагао за дефинисање економски хомогене регије. Ипак, присутно је

⁷ http://www.cittasostenibili.it/html/L_14.htm

⁸ Lösch, A. (1940). *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*. Jena: Gustav Fischer Verlag

мишљење да је он дао велики допринос у развоју теорија поларизацијске и полицентричне економске регионализације" (Тошић, Д., 2012).

За даљи развој теорија локација и њихову примјену велики допринос дали су Едгар Хувер, Едвард Улман и Валтер Ајзард.

Едгар Хувер⁹ (Edgar Hoover) теорију локације ставио је у шири контекст регионалне економије. Сматрао је да локациона равнотежа мора бити флексибилна у смислу прилагођавања новонасталим техничким, технолошким и тржишним условима и потребама становништва (Hoover, E. M., 1948).

Едвард Улман¹⁰ (Edward Louis Ullman) истицао је значај иницијалних и кумулативних предности за лоцирање привредних активности. Сматрао је да се у првим развојним фазама развој заснива на природним ресурсима и радној снази, а да са развојем технологије природни ресурси губе примарни значај, те се као предности јављају саобраћајна повезаност и доступност, развијеност тржишта робом, радом и капиталом, стварање интегралних националних економија, спољна трговина, ефикасност употребе финансијског капитала, квалитет радне снаге (Ullman, E. L., 1957).

Валтер Ајзард¹¹ (Walter Isard) сматра се заслужним за развој просторне економије. Своја истраживања базирао је на анализи густине насељености, утврдивши да она знатно опада са повећањем удаљености од центра. Модификујући систем просторног обухвата тржишта, Ајзард је добио мрежу неједнаких и неправилних полигона који имају приближно једнак број становника. У локациону теорију увео је принцип супституције, односно, могућност замјене (на примјер јефтиније радне снаге или земљишта), која је једнако важна за алокацију производње (Bradford, M. G., Kent, W. A., 1977). Поједини аутори сматрају да је Ајзардова теорија, иако врло

⁹ Hoover, E. M. (1948). The Location of Economic Activity. New York: McGraw Hill Book Company Inc. (<https://archive.org>)

¹⁰ Ullman, E. L. (1957). American Commodity Flow: A Geographic interpretation of real and Water traffic based on Principles of Spatial Interchange. Seattle: University of Washington Press. (<https://books.google.ba>)

¹¹ Isard, W. (1956). Location and Space Economy. New York: John Wiley & Sons, Inc. (<https://archive.org>)

примјенљива у планирању просторног и регионалног развоја, ипак остала недоречена.

1. 3. Теорије и модели економског раста

Просторно-економски развој и његова регионална димензија везују се за све економске активности становништва на одређеној територији. Разлике у степену развијености јавиле су се због неједнаких природних услова. Корпус научних концепата о регионалном развоју у савременим релацијама доста је слојевит са бројним елементима који их повезују али и раздвајају, будући да сваки од њих полази од одређених некомпатибилних изворишта и начина размишљања. За анализу економског развоја и економске развијености издајају се сљедећи модели и теорије:

1. 3. 1. *Модел економских сектора*

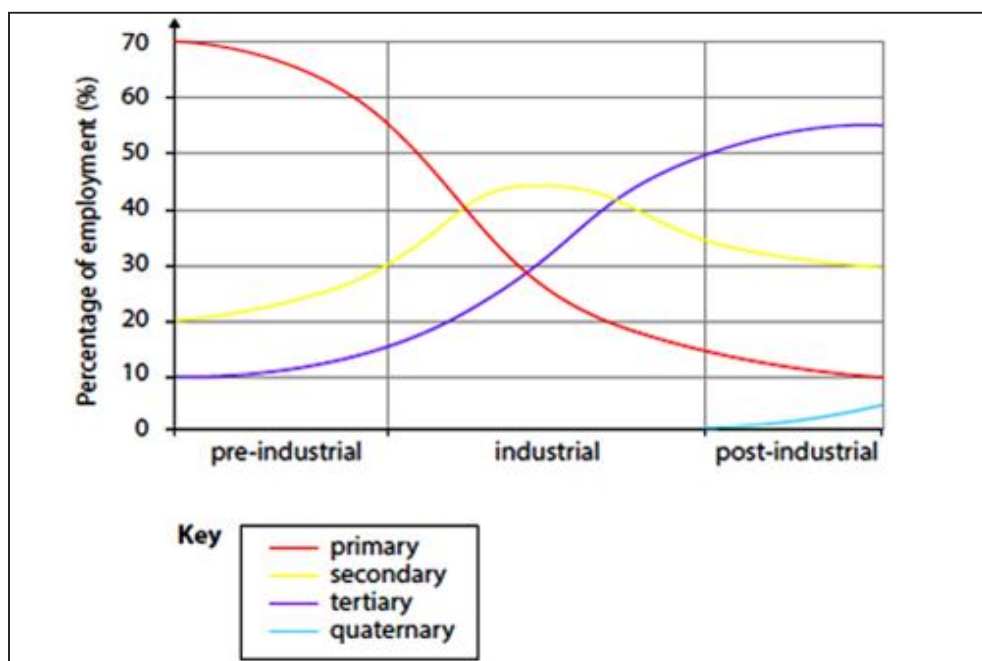
Одређивање степена економске развијености неке земље или подручја заснива се на примјени модела економских сектора који су формулисали британски економисти Кларк (Colin Clark) и Фишер (Allan G. B. Fisher). Модел је заснован на претпоставци да социо-економски развој подстиче општу, посебну и техничку подјелу рада и диференцирање дјелатности. Као посљедица јављају се структурне промјене броја запослених по привредним секторима и дјелатностима у одређеном временском периоду. Основни сектори дјелатности које модел прати су примарни, секундарни и терцијарни. Примјеном модела утврђује се да ли и на који начин промјене структуре запослених по секторима дјелатности утичу на промјене дохотка по становнику. Утврђено је да је након смањења броја запослених у примарном, а повећањем у секундарном и терцијарном сектору, и каснијим преласком из секундарног у терцијарни, дошло и до пораста дохотка по становнику. Такође, истакнута су два основна разлога која проузрокују промјене у структури дјелатности:

- промјена у потрошњи производа одређеног сектора и

- различитог степена промјена продуктивности рада због примијењеног техничко-технолошког прогреса, односно промјене подстакнуте модерним иновацијама.

На основу модела економских сектора извршене су различите класификације нивоа, односно стадијума развијености држава, региона и насеља. Најчешће се издвајају три основна стадијума:

1. преиндустријски са односом сектора: примарни – секундарни – терцијарни (I – II – III),
2. индустријски са односом сектора: секундарни – терцијарни – примарни (II – III – I) и
3. постиндустријски са односом сектора: терцијарни – секундарни – примарни (III – II – I) (Крунић, Н., 2012).

Слика I – 4: Промјена односа економских сектора у функцији времена (Крунић, Н., 2012)

1. 3. 2. Модел стадијума економских развоја

Модел стадијума економских развоја конципирали су географи Бредфорд и Кент (Michael Bradford, Ashley Kent). Модел се заснива на утврђивању промјена структуре сектора дјелатности региона, али кроз историјски развој. Модел издваја шест стадијума.

1. У првом стадијуму заступљене су аутаркичне економије за задовољење потреба локалног становништва (примитивни лов, сакупљање плодова, рибарење) до појаве сталних насеља и обраде земље.
2. Други стадијум карактерише специјализована производња у пољопривреди и трговина међу регионима (мали трговачки градови).
3. Секундарне дјелатности развијају се у трећем стадијуму. Засноване су на преради примарних производа. Веће индустрије лоцирају се у лукама, као трговинским центрима.
4. До значајних промјена у развоју индустрије долази у четвртном стадијуму. Индустрија се диверзификује и концентрише у већим градовима, што доводи до развоја великих урбаних агломерација.
5. У петом стадијуму развијају се терцијарне дјелатности захваљујући првенствено извозу производног и финансијског капитала у слабије развијене регионе. У градовима се концентришу терцијарне дјелатности.
6. Шести стадијум је карактеристичан по развоју кварталних дјелатности (Bradford, M. G., Kent, W. A., 1977).

1. 3. 3. Модел стадијума економског раста (економског узлета)

Слично претходном моделу, амерички економиста Ростов (Walt Whitman Rostow) 1955. године предвидио је пет стадијума економског развоја сваке земље:

1. Прву фазу означио је као традиционално друштво (слабо развијена наука и технологија, чврста друштвена хијерархија).
2. Друга фаза је предуслов узлета, а карактерише је доминантна улога пољопривреде и екстрактивне индустрије.

3. Трећа фаза је фаза узлета (take-off). Траје двије до три деценије због увођења технолошког прогреса.
4. У четвртој фази долази до кретања ка сазријевању. Ефекти раста преносе се на све дијелове привреде системом повратних веза унапријед и уназад.
5. Коначна, фаза масовне потрошње, обиљежена је производњом масовних потрошачких добара (*Bradford, M. G., Kent, W. A., 1977, Вреск, М., 1990*).

Ова теорија односи се на проблематику економског развоја, истичући у први план да се развој од земље до земље одвија различито. На основу ове констатције извршена је диференцијација земаља на индустријализоване и неиндустријализоване. Суштина теорије односи се на економски раст и његово убрзање увођењем технолошког напретка, што је имало одређене импликације и на касније увођење технолошког развоја као узрочника различитог развоја међу регионима.

Основни недостатак модела је што је застарио због промјена које су се десиле у сферама економских активности подстакнуте информационом револуцијом. Значај индустрије као водећег сектора у развијеним земљама припада прошлости, али је и даље отворено питање како ће тећи економски раст неразвијених земаља свијета и да ли се у њима може десити узлет, ако већ није до њега дошло.

1. 3. 4. Модел експортне базе

Недостатак претходних модела, првенствено се односи на занемаривање спољашњих утицаја, односно међународне трговине (потражња других региона и земаља). Управо из ових разлога конципиран је модел експортне базе. Основу модела, чији је творац Норт (Douglass North), чини становиште да је развој региона условљен растом регионалне експортне базе, односно интензивирањем извозних активности, првенствено индустријских, које се сматрају покретачима регионалног развоја. У зависности од висине потражње сусједних региона за производима и услугама, одвијаће се бржи или спорији развој извозног региона

(North, D., 1955).¹² Норт је користио модел односа два региона, уважавајући компаративне предности и подјелу привредних дјелатности на базне и резидуалне. Модел је примијењен у регионалном планирању сјеверозапада Сједињених Америчких Држава и средишње Италије, али без већег успјеха. Схватање да извозно оријентисане привредне гране детерминишу карактер развоја, довело је до подјеле привредних активности на базне (експортно оријентисане) и резидуалне (неутралне). Конкурентска моћ региона као и способност прилагођавања потребама извоза, одређена је његовим богатством природним ресурсима.

Основни недостатак ове теоријске концепције јесте што занемарује улогу резидуалних привредних активности и занемарује значај динамике регионалних структурних промјена и њених ефеката на регионални развој. Наиме, стварање дохотка региона не зависи само од експортних него и од резидуалних привредних дјелатности, које се не понашају екстериторијално у односу на развој региона и могу одиграти важну улогу у формирању снажног пола раста унутар њега (Дерић Б., 1978).

1. 3. 5. Модел регионалног мултипликатора

Модел регионалног мултипликатора је теорија која је повезана са моделом експортне базе. Заснован је на мишљењу да свака производња у економском развоју узрокује директне, индиректне и индиковане учинке. "Уместо на националном, варијабле се дефинишу на регионалном нивоу. Почетни корак је утврђивање једначине идентитета регионалног дохотка и издатака" (Супић, Н., 2006). То значи да се приходи у региону могу остварити директном производњом робе, транспортом и другим манипулативним пословима, као и укупном потрошњом становништва појединих услуга и робе. Теорија наглашава директну везу регионалног развоја неке земље, као и развоја цијеле националне економије и интернационалне трговине.

¹² North, C. D. (1955). Location Theory and Regional Economic Growth. Chicago: The University of Chicago Press, Journal of Political Economy, Vol. 63, No. 3, p. 243–258.

Модел није примјењив за анализу дугорочног динамичног развоја, али омогућава компаративну анализу статичке економске базе. Један од недостатака теорије јесте питање издвајања региона (мали регион може имати високу економску базу, а велики регион малу).

Сви поменути проблеми подстакли су ауторе на размишљања о просторном планирању које ће се заснивати на функционалном принципу.

1. 4. Опште теорије и концепти поларизованог развоја

Средином XX вијека почиње да се развија теорија поларизованог (концентрисаног) развоја, која се ослања на логику урбане индустријализације и наглашава да се развој у региону одвија преко чворишта – полова раста, односно развоја. Посљедица поларизације и превазилажење неједнаког регионалног развоја је принцип на коме се темељила регионална политика не само у другој половини XX вијека него и на почетку XXI вијека, будући да тежња ка уравнотеженом регионалном развоју представља основу постојећих европских принципа регионалног планирања. Поларизовани развој може се приказати преко неколико концепата:

1. Концепт кружне кумулативне каузалности,
2. Стратегија неуравнотеженог регионалног раста,
3. Дихотомија центра и периферије,
4. Теорија полова раста,
5. Теорија дифузије иновација,
6. Теорија регионалног циклуса живота,
7. Концепт индустријског комплекса,
8. Концепт поларизованих региона.

1. 4. 1. Концепт кружне кумулативне каузалности

Тезу да се покретањем тржишно заснованог привредног раста продубљује јаз између развијених и неразвијених подручја, те да се ствара зачарани круг сиромаштва поставио је Мирдал¹³ (Gunnar Myrdal), а потом је свој концепт представио и Хиршман¹⁴ (Albert Otto Hirschman). Мирдал је родоначелник концепта кружне кумулативне каузалности и неуравнотеженог територијалног, односно регионалног развоја. По овом моделу, у једном затвореном кружном систему, након промјене једне компоненте, односно величине, долази до промјена других величина у истом смјеру, чиме се ефекат повећава (дјелује кумулативно). Подручја која посједују иницијалне локацијске предности у смислу обиља и богатства природним ресурсима, технологијом, квалификованом радном снагом, привлаче високодоходовне привредне активности. На тај начин се у посматраном подручју формира производни и финансијски капитал, што додатно подстиче концентрацију радне снаге, то јест становништва и робе, односно добара и услуга. Ефекти поларизације постају јачи од ефеката ширења. Јачање једног подручја (градског насеља) индиректно условљава спорији раст периферије, из које се отварају токови капитала, праћени одливом радне снаге, што резултира њеним заостајањем у развоју, односно продубљивањем разлика у дохотку по глави становника.

Концепт кумулативне узрочности, посматран у контексту међурегионалних односа и у оквирима укупне економије која је у економској експанзији, указује и на дјеловање "ефеката ширења" (spread effects). Подстичући тражњу, прије свега, за пољопривредним производима и минералним сировинама у ширем сусједству и окружењу, развојни регион подстиче и доприноси бржем економском расту других мање развијених региона. Мирдалово мишљење је да држава не треба да врши интервенције када су у питању процеси економског раста, али одговарајућим управљачким политикама и механизмима треба да подстиче

¹³ Myrdal, K. G. (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Duckworth and Co. (<http://www.abebooks.com>)

¹⁴ Hirschmann, A. O. (1957). *The Strategy of Economic Development*. New Haven: Yale University Press

посредно јачање ефеката ширења и смањивање ефеката исцрпљивања. Концепт кумулативне узрочности којим су аналитички образложени узроци и посљедице неравномјерног регионалног развоја, односно стварања и испољавања регионалних диспаритета, покренуо је широку дебату и полемику у научним круговима. Но, по овом концепту развој у цјелини суочен је са зачараним кругом сиромаштва, у коме богатије земље и региони постају богатији, а сиромашне земље и подручја сиромашнији, па се јаз развијености изражен дохотком по становнику још више продубљује. Таква строга констатација изазвала је научну расправу отварајући нове идеје, али и константну критичку провјеру.

Разматрање наведених особина регионалног развоја довело је до формирања теоријског концепта о дихотомији центра и периферије, на којем се заправо базира потреба и захтјев да се у оквиру система планирања уведе и планирање на регионалном нивоу, односно регионално планирање.

1. 4. 2. Стратегија неуравнотеженог регионалног раста

Паралелно са концептом кумулативне узрочности али потпуно независно појавио се и концепт стратегије неуравнотеженог раста, који је обрадио и презентовао Хиршман (Albert Otto Hirschman) у раду "Стратегија економског развоја". Хиршман заступа идеју да је најбољи приступ планирању економског развоја стратегија неуравнотеженог раста, и овакав став образлаже низом научних аргумената. Основ идеје и приступа јесте да се "раст преноси из водећих сектора привреде на оне који их слиједе, из једне индустрије на друге, односно из једног предузећа на друга" (Hirschmann, A. O., 1957). Процес развоја у неразвијеним земљама у односу на развијене представља "ланац неравнотежа" будући да инвестициона улагања у једне привредне дјелатности утичу на повећање профита, отварајући ланац подстицања инвестиција у другим дјелатностима, што доприноси повећаном профиту у осталим дијеловима привреде. Неразвијене земље су више оптерећене проблемом скривених, расутих и лоше искоришћених ресурса него њиховом оскудицом, па је неопходно да се њихова мобилизација изврши одређеном стратегијом притисака да се донесу развојне одлуке. Хиршман је сматрао да би се развојем прерађивачких и основних индустрија смањила

неравнотежа. Такође, истиче се да локација ових индустрија мора бити прије у великим него у малим градовима. Разлог томе је повећана потреба за комуналном инфраструктуром и одговарајућом мрежом јавних служби. При томе Хиршман поставља аксиом да се привредни напредак не јавља свугдје и истовремено него када се појави, дјелује као моћна снага концентрације економског раста у иницијалној зачетној тачки у простору. На први поглед концепти кумулативне узрочности и стратегије неуравнотеженог развоја веома су слични мада су настали потпуно одвојено и независно. И у једном и у другом концепту јављају се идентична тумачења о позитивним и негативним ефектима раста, мада се терминолошки разликују.

Најбитнији закључак изведен из ових концепција јесте да економски раст из једног региона може бити пренесен на други регион, односно из једног мјеста у друго. Осим тога, прихватљива је теза да концентрација привредних активности у великим градовима може с временом да ефектима преношења подстиче економски раст у другим дијеловима земље. Међутим, ако се то не деси, неопходна је интервенција државе, и то активним политикама и механизмима.

1. 4. 3. Дихотомија центра и периферије

Фридман (John Friedmann)¹⁵ је своје учење базирао на Ростовим фазама развоја и Мирдаловим поставкама о кумулативној узрочности. Фридман је своја истраживања усмјерио на трансформације у простору под утицајем економског развоја.

Полазећи од поставке да се развој посматра као процес мијењања пољопривредног ка индустријском а индустријског ка постиндустријском друштву, што је својствено свим земљама, мада са одговарајућим специфичностима и разликама у временским периодима и начинима, Фридман сматра да регионална политика развоја представља критично подручје у

¹⁵ Friedmann, J. (1966). Regional Development Policy: A case study of Venezuela. Cambridge: M. I. T Press.

друштвима која доживљавају транзицију из традиционалне аграрне у индустријску привреду. У земљама у којима не постоји ни иницијална индустријализација, регионална политика је апсурдна. Укупни напори морају бити усмјерени на стварање предуслова за економски развој. Међутим, у привредама и друштвима који се налазе у фази транзиције, односно узлета, регионална политика је по Фридману од кључног значаја.

Да би објаснио своје тезе, Фридман је користио замишљени модел ненасељеног подручја које се колонизира са мора и издвојио је неколико фаза. У првој фази настаје насеље, које је услов за насељавање унутрашњег дијела територије. Потом се развија привреда заснована на пољопривреди (ратарској и сточарској) и експлоатацији руда, што је и претпоставка за формирање малих трговачких насеља, међу којима једно постаје административно-управно. С временом на том подручју почиње експлоатација и других природних ресурса, што утиче на проширивање листе извозних добара, али истовремено и стварање различитих регионалних привреда. Основна промјена у простору везана је за насеља међу којима се развијају административни и услужни центри везани за привреду региона. Касније долази до формирања система зависних градова. Када новооткривена земља постане самостална, она се састоји од релативно аутономних регионалних привреда и социо-културних подсистема (сваки са властитим административним, комерцијалним и експортним центром). Сљедећа фаза је индустријализација, коју карактеришу промјене у привредној структури са директним импликацијама у простору. Индустријализација подстиче процес концентрације инвестиција у једном или два подручја, док остали дио територије постаје локационо занемарљив. Ствара се дуална структура у простору, која се састоји од центра са убрзаним и интензивним развојем и периферија чија је привреда слабије повезана са центром и суочена је са проблемима стагнације па и опадања. Центар у овој дуалној структури постаје једини нодални регион.

Посматрајући свијет у цјелини, аналогни однос центра и периферије успоставља се током процеса транзиције ка индустријализацији и међу земљама. Снажнији региони, односно земље утичу на смањивање економске активности у осталим

подручјима, претварајући их у прикључну периферију. Извлачећи ресурсе, радну снагу и капитал из периферних подручја центар повећава своју економску снагу, што посљедично погоршава позицију периферије, у којој долази до губљења значаја примарне производње због дјеловања међурегионалних услова трговине. Дугорочно посматрано када земља прође кроз фазу узлета и када индустријски сазријева на начин да улази у период масовне потрошње, међурегионални диспаритети требало би да се смањују. Примарност јединог нодалног региона умањује се и успоставља међузависни систем градова. Међутим, тиме се не долази до аутоматског изједначавања дохотка по становнику међу регионима будући да је ланац неравнотежа стално присутан због технолошке револуције, убрзаног мијењања понуде и потражње и фактора производње и добара. Из тога произилази и закључак да једном када се успостави структурни однос центра и периферије, ослобођене снаге динамичке тржишне привреде не дозвољавају да у тим односима дође до конвергенције. У таквим условима продубљивање регионалних диспаритета мора се рјешавати увођењем државне интервенције, односно регионалне политике и планирања. Према Фридману, основни услов националног развоја јесте успостављање међурегионалне равнотеже и хијерархијског система градова.

Пратећи научну мисао и емпиријске анализе о регионалном неуравнотеженом развоју и економском расту, Фридман је уопштио резултате истраживања у осам пропозиција, које планерима служе као путоказ у размишљањима о процесима регионалног развоја.

1. Регионалне привреде отворене су према спољном свијету и изложене екстерним утицајима;
2. Раст регионалних привреда подстиче се споља;
3. Социо-политичка структура региона, начин расподјеле регионалног дохотка и трошкова утиче на успјешност преношења раста извозног (базног) сектора на резидуални (небазни) сектор;
4. На успјешно прилагођавање спољним промјенама одлучујућу улогу имају локални руководиоци;

5. Регионални економски раст може се посматрати као проблем лоцирања предузећа;
6. Економски раст остварује се у сплету урбаних региона, односно мрежа ових региона утиче на организовање привреде у простору;
7. Токови радне снаге дјелују као равнотежне снаге на стварање благостања под утицајем ефеката економског раста;
8. Тамо гдје је економски раст стабилизован у дужем временском периоду, долази до прогресивне економске интеграције простора.

"Компаративном анализом развоја многих региона у разним земљама није могла бити утврђена законитост формирања односа између регионалног центра и периферије. Ранију широко прихваћену научну хипотезу да су на нижем степену развијености разлике између регионалних центара и периферије релативно веће, да би на вишем степену економске развијености испољиле тенденцију смањивања, доводе у питање емпиријски налази. У не малом броју земаља утврдило се да су ефекти концентрације и на високом степену развијености јачи од ефеката ширења" (*Јокопин Е., Тонтић С., 1999*). Тиме се подрива увјерење да се уравнотежен развој у простору може остварити преко система регионалних центара, што иде у прилог тези да треба прећи на децентрализацију привредних активности и на равномјернији развој производних снага у самом региону.

1. 4. 4. Теорија полова раста

Француски економиста Перу (François Perroux) творац је концепта по коме се економски развој не остварује равномјерно и свуда, него у појединим тачкама у простору, односно половима раста. Пол раста Перу дефинише као жариште развоја, покретачку или генеративну јединицу, и није везан за конкретан физички простор. Пол раста не представља локацију у простору, већ одређену индустрију или њену грану.

Перу под простором не подразумева географски, већ апстрактан, економски простор, што је и главни недостатак теорије. Укључивањем баналног географског

простора, концепт полова раста из строго секторског концепта прераста у секторско-регионални и тиме добија на значају у регионалним и планским анализама. "Економски простор се посматра у три основна или канонска вида и то:

1. економски простор дефинисан планским циљевима (*comme contenu du plan*) или као просторна пројекција планске акције,
2. економски простор као поље динамичног деловања сила, центрифугалних и центрипеталних (*comme champ de forces*), тј. као поларизовани простор (*espace polarisé*),
3. економски простор као хомогена целина (*ensemble homogène*)" (Тошић, Д., 2012).

Суштински, Перу сматра да се економски развој одвија и испољава поларизовано и да дјелујуће снаге развоја обликују тенденцију агломерирања привредних активности стварајући мреже жаришних тачака раста и развоја различитог интензитета и времена трајања. Теорија поларизације је изворно концепт неуравнотеженог економског развоја у времену, али не и у физичком простору.

Основна научна поставка концепта полова раста јесте да се економски развојни ефекти испољавају системом децентрализоване концентрације, формирањем и функционисањем мреже више међусовно зависних жаришних тачака различитих величина и интензитета дјеловања. Истовремено, овај концепт није занемаривао конкретне социо-економске системе земаља у оквиру којих се одвијају процеси поларизације. Перуова теоријска размишљања била су усмјерена на објашњење проблема међурегионалног и унутаррегионалног развоја.

1. 4. 5. Теорија дифузије иновација

Хегерstrand (Torsten Hägerstrand) је посматрао дифузију иновација као просторни процес. Према Вреску, иновације представљају успјешну примјену нових идеја у неком социјалном систему (Вреск, М., 1990). Дифузија се врши као експанзија, преко становништва или као релокација, односно премјештањем из регије у

регију, или из насеља у насеље. У процесу дифузије разликујемо следеће елементе: простор (средину) у којем се врши дифузија, вријеме (подијељено у периоде) и предмет (иновацију). Дифузија се састоји из двије фазе: прву фазу представља информација о иновацији, док је друга фаза прихватање. Информацијско поље је простор у којем се врше информацијски контакти. У том простору разликују се три елемента: мјесто појаве, мјесто прихватања и пут кретања. Иновације се шире кроз иновацијске таласе. Хегерstrand разликује четири степена дифузије:

1. почетни стадијум, с јасно израженом разликом између иновацијског центра и околине;
2. стадијум дифузије, са израженим центрифугалним ефектима стварања нових центара иновације у удаљеним крајевима, што смањује регионални контраст;
3. стадијум кондензације, у којем је пораст једнак за све три локације, и
4. стадијум засићења.¹⁶

1. 4. 6. Теорија регионалног (продуктног) циклуса живота

Теорија је заснована на основним поставкама теорије полова раста у оквиру којих технолошки оријентисане активности (индустријске гране) дјелују као генеричке развојне снаге које условљавају промјене у регионалним структурама. Суштина теорије базирана је на томе да свака дјелатност приликом развоја технологије пролази кроз одређене фазе, почев од иницијалне до завршне, а при томе се дешавају промјене и у локационим факторима, што се испољава кроз јачање агломерационих снага и тенденција. Производни циклус живота састоји се из три фазе:

- фаза иновације,
- фаза раста и
- фаза стандардизације.

¹⁶ Hägerstrand, T. (1967). Innovation diffusion as a spatial process. Chicago: University of Chicago Press. Translation and postscript by Allan Pred.

Ова теорија има експлицитно локациону димензију због специфичних локационих услова и захтјева.

1. 4. 7. Концепт индустријског комплекса

Концепт пола раста подстакао је идеју да су неки типови индустрија на основу њихове зависности погодни за подстицање економског раста. На Западу је овај концепт развио Ајзард (Walter Isard) шездесетих година XX вијека. Сматрао је да индустријски комплекс чине такве дјелатности које дјелују на одређеној локацији и врше производњу, трговину и друге односе. То је прерађивачки ланац – од једне сировине до различитих финалних производа уске техничке, тржишне и локационе међузависности и комплементарности. За одређивање оптималне локације индустријског комплекса вреднују се разлике између региона према трошковима транспорта, висини ренте, производним и енергетским трошковима, при чему се узимају у обзир интерне структуре индустријског комплекса. Према Ајзарду, главни фактори за лоцирање индустријског комплекса су технолошке и економске међузависности.¹⁷

Ајзард је тврдио да теорија секторског пола треба да узме у обзир и локационе предности, да укључи конкретну регионалну димензију, као и да сагледа све механизме који дјелују у различитом времену и простору.

1. 4. 8. Концепт поларизованих региона

Уводећи географски, конкретан простор у концепт полова раста, француски теоретичар Будвил (Jacques-Raoul Boudeville) ствара концепт поларизованих региона. Посматрајући простор са два аспекта, он је разликовао на једној страни географски, математички и економски простор, а на другој хомогени, поларизацијски и плански простор. Овај други аспект уједно је и критеријум издвајања истоимених региона. Поларизовани регион према Будвилу представља скуп међусобно повезаних елемената, чији односи, посебно функционални,

¹⁷ Isard, W. et al. (1960). *Methods of Regional Analysis an introduction to Regional Science*. New York: John Wiley & Sons.

почивају на хијерархији градова. Регион чини центар са својим гравитационим подручјем. Слично хијерархији урбаних система, постоји и хијерархија региона на различитим нивоима развијености.¹⁸

Будвил пол раста дефинише као скуп експанзивних индустрија, односно индустријских грана, смјештених у граду, које врше утицај на своју околину и даљи развој других комплементарних и суплементарних активности, што наглашава његову функционалну улогу у простору. Са друге стране, пол је град који има комплекс пропульзивних индустрија са конкретном локацијом.

С развојем пола раста у конкретном граду поларизација као процес постаје посљедица доминације тог града. Поларизацијом град утиче на своје сателите а тиме и на регионалне и економске развојне процесе. На основу овога, Будвил уводи нову дефиницију пола раста, односно пола развоја, по коме пол представља комплекс дјелатности агломерираних у конкретном граду на основу вертикалне (техничке), хоризонталне (тржишне), и географске (просторне) комплементарности (*Вреск М., 1990*).

2. ПОЈАМ РЕГИОНА

Појам "регион" потиче од латинске ријечи "regionis", што значи одређена територија, дио земљине површине или покрајина. Најчешће се регион дефинише као просторна јединица, административни појам или економска јединица.

Разграничавање и утврђивање региона веома је сложен задатак. Тешкоће разграничавања потичу од чињенице да се користе различити критеријуми (географски, економски, историјски, административни...), што указује на одсуство јединствене методологије.

Пракса у многим земљама не познаје нити примјењује систем националног планирања, али се отклањање неравномерног развоја у простору рјешава преко регионалног нивоа. У развијенијим земљама свијета регионална димензија често

¹⁸ Boudeville, J. (1970). Les Espaces économiques. Paris: Presses Universitaires de France.

се своди на метрополитенски ниво, па се дјелује у оквиру метрополитенског или урбаног региона, чији број није ограничен већ условљен величином земље и степеном урбанизације.

Захтјеви за регионализацију у Европи настали су из више разлога:

- политички разлози – изражени кроз борбу против централизма државне власти у главном граду и тежњу ка стварању нових центара одлучивања;
- економски разлози – изражани у тежњи ка отклањању неразвијености или у захтјевима за одлучивање о економском развоју;
- социолошки разлози – настају због урбанизације, индустријализације уз напоре ка децентрализацији и деконцентрацији великих градова;
- етнички разлози – јављају се усљед пробуденог национализма, језичких и класних разлика;
- географски разлози – настају усљед територијалне издиференцираности у односу на остала подручја и
- културни разлози – јављају се из потребе ка непосреднијем учешћу у друштвеним и културним збивањима.

Активности у региону испољавају се дефинисањем националне политике у правцу децентрализације а и супротно у правцу централизације – интегрисањем и рјешавањем националних питања која се не могу ријешити на локалном нивоу. Један од првих прилога који се баве регионалном подјелом јесте Хербертсонов приједлог (Herbertson Andrew John). Он је подијелио Енглеску на природне регионе на основу конфигурације терена, климе, вегетације, густине насељености, гдје је климатски фактор посматрао као доминантан.¹⁹ Слично је урадио и Де ла Бланш (Vidal de la Blanche) у Француској, који је за основни фактор узео становништво и његову платежну способност.²⁰

¹⁹ Herbertson, A. J. (1905). The Major Natural Regions: An Essay in Systematic Geography. London: Geographical Journal XXV, p. 300–312.

²⁰ Vidal de la Blanche, P. (1913). La relativité des divisions régionales. In Bloch, G. (ed.) Les divisions régionales de la France. Paris: Alcan. p. 3–4.

Идеју о градском региону, као централном граду или мјесту са његовим руралним окружењем, изложио је Дикинсон (Robert E. Dickinson). Дикинсонови региони су познати као природни социјални региони.²¹

Када говоримо о тумачењу појма "регион", наилазимо на два приступа:

- објективистички и
- субјективистички приступ.

Објективистички приступ полази од претпоставке да је регион реални ентитет и по себи крајњи циљ, односно организам који је могуће идентификовати, објаснити и картографски представити. Субјективистички приступ полази од претпоставке да је регион идеални модел, мисаони ентитет у простору, који омогућава једноставније објашњење и истраживање изразите сложености свијета.

Објективистичким приступом настоји се утврдити постојање региона као специфичног природног сегмента простора у коме живе људи, а служи се методом класификације и издвајања специфичних дијелова.

Субјективистички приступ региону је генерално посматрано доминантнији и прихватљивији. Регион се не може третирати искључиво као природни, односно јединствени конкретни објекат просторно лоциран, ограничен и издвојен примјеном природно-географских критеријума (климе, топографије, вегетације или становништва). Регион посматран у савременом контексту научних тумачења и истраживања третира се као мисаони ентитет различите сврхе, садржаја и облика, зависно од критеријума који се примјењују да би се утврдила његова величина и извршило разграничавање са осталим регионима као просторним цјелинама.

²¹ Dickinson, E. R. (1947). City, Region and Regionalism. London: Routledge and Kegan Paul

2.1. Типологија региона

Проблемима класификације регија бавили су се многи аутори. Када говоримо о самој типологији региона најчешће се спомињу неке од следећих концепција: физичко-географска регија, техничка регија, историјска, културно-историјска и историјско-географска регија, политичка регија, управно-територијална или административна регија, економска регија, функционална регија (нодалне, урбане, функционално-урбане, социјално-економске и друге регије), демографска регија, планска регија, проблемска регија (*Тошић, Д., 2012*).

Класична концептуализација региона, кроз одређени систем генерализације, резултирала је издвајањем три кључна типа регија:

1. Хомогене (формалне, униформне регије),
2. Нодалне (функционалне, поларизацијске, хетерогене) и
3. Планске (програмске) регије.

"Принцип хомогености у регионализацији је грађен на научно утврђеним чињеницама и на из њих произашлим законитостима, које говоре да је географски простор, у сложеним и међусобно условљеним процесима регионалног диференцирања и регионалног интегрисања – окупљања, подељен на целине или регије са истим или са сличним физиономским, структуралним и функционалним обележјима" (*Тошић, Д., 2012*). Хомогени регион подразумева простор који има сличну односно исту природну, производну или економско-социјалну структуру, па се на тај начин разликује од сусједних подручја. Због нејасности и методолошке недоречености хомогени региони у регионалном планирању ријетко су употребљавани. Најчешће су издвајани региони са производном хомогеношћу (одређена активност доминира над другима и њој је прилагођена регионализација).

Концепт функционалних или нодалних региона. "Концепт функционалних регија темељи се на чињеници да се основне економске и социјалне функције концентришу у одређена поља и тачке које имају улогу полова конвергенције и дивер-

генције просторних и функционалних веза. То повезује, обједињује и мање или више интегрише различите територијалне целине у функционално заокружене, али отворене, регионалне системе или нодалне регије" (Тошић, Д., 2012). Функционални региони подразумевају подручја гдје су различите активности, иако просторно неповезане, спојене на основу неког заједничког система у јединицу. Код овог типа региона веома је битна повезаност са саобраћајним коридорима и са значајнијим социо-економским центрима (на примјер градови), који својим утицајем и привлачењем одређују обим и границе појединачног функционалног региона.

Плански регион формира се за потребе планирања. Плански регион је најједноставније дефинисати као подручје у коме се примјењују економске одлуке и економско-политички механизми. Одлуке и одговарајући инструменти представљају основну снагу у региону. Планске привреде какве су биле у социјалистичким земљама примјењивале су концепт планских региона. Земља је у цјелини била издијељена на неколико дијелова како би се једноставније остварили економски циљеви и успоставиле регионалне привредне управе и организације одлучивања.

2. 1. 1. Хомогене регије

Принцип хомогености у регионализацији заснован је на чињеницама да је сваки простор подијељен на цјелине или регије које имају исту или сличну физиономију, структуру и функционална обиљежја. "Суштина методолошког поступка издвајања хомогених регија је у томе што се просторне целине истих или сличних обележја, издвојене дубинским истраживањима, интегришу у веће, или пак, што се велике просторне целине, издвојене уз висок степен генерализације, диференцирају на мање делове који имају хомогену структуру" (Тошић, Д., 2012).

У литератури се хомогене регије често и називају и униформне, структурне или формалне регије. Принцип хомогености користи се за утврђивање сличности или разлика између елемената геопростора, те на основу тога и за њихово повезивање

у интегралне цјелине. Дакле, елементи који чине регију показују велику сличност међу собом и уједно и разлике у односу на дијелове сусједних територија. Хомогене регије карактерише холистички карактер.

На оправданост примјене физичко-географског критеријума регионализације указује и Вреск тврдећи да природно-географска регионализација има велику практичну вриједност у регионалном планирању. Основна предност природно-географске регионализације јесте то што омогућава увид у све могућности и ресурсе датог простора те указује и на могуће начине коришћења.

Принцип хомогености у процесу издвајања регија користи се на два начина. Према првом начину регије се формирају и издвајају на основу хомогености произашле из једног географског обиљежја, а према другом начину регија се издваја на бази хомогености која је посљедица сличности и заједничког дјеловања више обиљежја геопростора. "Обележја, на основу којих се утврђују степени регионалне хомогености и интегрисаности геопростора, могу бити природногеографског, економскогеографског, социјално-економског, социјално-културног и других карактера" (Тошић, Д., 2012).

Принцип хомогености данас је најзаступљенији у америчкој географији и амерички географи су на Хартшорновој (Richard Hartshorne) теоријско-методолошкој основи издвојили три типа хомогених регија:

1. Регије издвојене на основу једног обиљежја, које може бити из природне или социјалногеографске сфере,
2. Регије издвојене на бази неколико обиљежја природне или социо-географске сфере и
3. Тоталне (синтетичке) регије, издвојене на основу примјене свих географских елемената и фактора геопростора.

Принцип хомогености прошао је одређена модификовања, тако да, иако је указивано на његове бројне недостатке, има широку примјену и данас.

2. 1. 2. Нодални (функционални) региони

Нодалну регију чини град са својим функционалним окружењем, односно гравитационим подручјем или пољем утицаја. Зато се оваква регија често назива и функционална или поларизацијска (*Symanski R., Newman J. L., 1973*). У условима убрзане индустријализације и урбанизације, коју одликује интензивна концентрација становништва и функција у градовима и њиховим ужим околинама, дошло је до стварања нових регионалних структура, градских региона. Постојање градских региона засновано је на интеграцији града са околним насељима. Појава ове врсте региона указала је на немогућност праћења актуелних процеса примјеном класичног концепта географског региона и потребу за дефинисањем новог концепта нодалног региона. Интензиван друштвено-економски развој током XX вијека резултирао је помјерањем тежишта од примарних ка секундарним и терцијарним дјелатностима, што је довело до формирања функционалних региона као просторних цјелина. У таквим подручјима јављају се развијени гравитациони центри, који дјелују као нодална развојна језгра.

"Функционална повезаност и организација ових регија у великој мјери се ослања на саобраћајну мрежу којом је усмјерена више или мање изражена гравитација људи, добара и информација према центру регије" (*Панић, К., 1987*).

Према Вреску, нодални (функционални, поларизацијски) региони издвајају се по принципу функционалне повезаности и међузависности које се јављају у просторној циркулацији људи, робе и информација. Све циркулације у простору теку преко појединих чворишта или нодова. Сума интеракција једног чворишта у простору са свима другима назива се нодалитет (*Вреск, М., 1990*).

Чворишта, то јест насеља међусобно су повезана на основу нивоа развијености односно нодалитета, тако да чине функционални хијерархијски систем. Наведена хијерархија у пракси значи да одређени број насеља нижег нодалитета гравитира чворишту или насељу вишег нодалитета.

"Нодална регија има свој центар одређене величине и околни простор који му гравитира. Величина гравитационог простора углавном је у складу са величином центра и значајем његових функција. Свако насеље односно сваки град има своју нодалну регију с тим да сваки град односно његова нодална регија гравитира граду односно нодалној регији више нодалности. У складу са хијерархијом центара постоји дакле и хијерархија нодалних регија" (*Вреск, М., 1990*).

Међутим, дефинисање граница нодалног региона додатно отежава чињеница да су привредне функције једног региона испреплитане са функцијама сусједних или чак веома удаљених подручја. Такође се често догађа да привредне функције у једном подручју дијели више градова, због чега регион има више гравитационих центара. Посебан проблем представљају међуградска и гранична подручја која су на основу гравитационе усмјерености неопредијељена или пак истовремено теже ка различитим центрима. Нодални систем има три значајне димензије:

- вертикалну (хијерархијску, функционалну) – која указује на функционалну међузависност насеља у урбаном систему, односно хијерархијску организацију центара вишег и нижег реда. Већина националних система има четири до шест хијерархијских нивоа;
- хоризонталну (просторну) – која се огледа у просторном домету поља утицаја и може бити локална (дневни урбани систем), регионална, национална, наднационална и свјетска;
- временску димензију – која указује на еволуцију нивоа развијености урбаног система у функцији опште друштвено-политичке, економске и просторне организације. Свакако да национални урбани системи имају своје специфичне временске димензије развоја.

2. 1. 3. Планске регије или регије планирања

Издвајање планских регија везано је за друштвено и просторно планирање. У стручној литератури називају се и програмске или операционалне регије. Планске регије су територијалне цјелине издвојене на принципу циљева планске акције ко-

ја се у њима или у њиховом окружењу изводи. Овај вид регионалне диференцијације простора најчешће је инструмент спровођења планских политика.

Бројност планских, односно програмираних региона, условљена је бројем функција по принципу да тип региона условљава одговарајућа функција. Основни типови ових региона условљени су системима енергоснабдијевања, водоснабдијевања, транспорта, привредног развоја итд.

Једна од првих планских регија јесте регија слива ријеке Тенеси у Сједињеним Америчким Државама, за коју је урађен Регионални просторни план 1933. године. "Границе планске регије поклапају се са физичкогеографским границама басена истоимене реке и обухватају делове седам савезних држава (Тенеси, Кентаки, Алабама, Вирџинија, Северна Каролина, Џорџија и Мисисипи). Имплементацијом плана хидросистем Тенеси је постао главни фактор просторног, економског, социјалног, односно регионалног интегрисања територија јужних Апалача и средњег дела леве стране долине Мисисипија" (Тошић, Д., 2012). Реализацијом плана ријешени су бројни проблеми и читав пројекат је био веома успјешан када је ријеч о уређењу простора слива у погледу укупног регионалног развоја, те партиципацији како становништва тако и власти на регионалном нивоу (Ђорђевић, Д., Дабовић, Т., Живак, Н., 2011).

Предности концепта планског региона најизраженије и најефикасније су у случајевима када се границе планског региона поклапају са одговарајућом административно-територијалном подјелом. У том случају знатно је олакшано праћење саме реализације донесених економских одлука као и дјеловање примијењених инструмената и мјера као развојних механизма.

2. 2. Појам регионалног планирања

Регионално планирање, без обзира на различите врсте, па и форме, може се посматрати као покушај управљања развојем региона. У неким земљама систем управљања је децентрализован и сведен на субнационалне нивое управљања, тако

да њихова међусобна координација није могућа уколико у њој није уграђена и регионална димензија. Такви приступи често су супротстављени дјеловању економских процеса који не познају или не признају административне границе, што отвара низ значајних питања о феноменологији регионалног развоја и могућности њеног разумијевања као предуслова било каквог планирања.

Регионални развој обухвата економске, друштвене и политичке процесе који су међусобно условљени и дешавају се у наднационалном просторно-временском оквиру. Но, регионални развој често се посматра у оквиру националног контекста чије се посматрање заснива на праћењу разних социо-економских индикатора.

Управљање регионалним развојем обухвата све носиоце одлука на основу којих велики број релевантних актера може утицати на процес развоја. Контекст регионалног развоја може бити у надлежности одговарајућих агенаса и институција. Међутим, управљање регионалним развојем је у надлежности великог броја актера, како јавних тако и приватних, који обављају разноврсне активности на различитим нивоима са различитим могућностима и сврхама, али оно што је најважније и са изразито различитим степеном снаге утицаја. Ефективност регионалног планирања зависи од тога колико је у стању да утиче на разноврсне актере и усмјери њихове активности у складу са регионалним плановима и смјерницама регионалне политике.

2. 2. 1. Појам развоја

Развој може бити дефинисан као сложен процес квалитативних и квантитативних промјена или као еволуција друштва. Развој се дефинише и као повећање сложености друштва и пораст броја могућности које се нуде становништву (Оџић, Ч., 1992). Може бити прогресиван или регресиван. Иако се посматра цјеловито, и то кроз призму одрживости, као најчешће издвајани видови развоја јављају се привредни или економски развој, друштвени или социјални развој и регионални развој, који се односи на смањење диспаритета у простору.

Општи развојни процес резултат је међусобног дјеловања економских, социјалних, културно-историјских, институционално-организационих и еколошких фактора и процеса са узрочно-последичним ефектима и односима. Сваки од поменутих фактора је у интеракцији са осталим, а њихове ефекте на укупан развој појединачно није могуће различито утврдити. Међутим, да бисмо схватили општи развој као процес, неопходно је утврдити и објаснити његове битне компоненте, имајући у виду да оне не дјелују самостално и појединачно. Питање које се намеће јесте како утврдити важност компонената и постоје ли разлике у погледу утицаја на развојне процесе и како је то могуће аналитички пратити и научно објаснити. Пракса показује, а садржине и поступци научних истраживања потврђују да се општи развојни процеси прате и објашњавају истицањем појединих компоненти, међу којима и даље доминира економска компонента. Проблематика развоја често се своди на проблем развијености, који се исказује економском категоријом националног дохотка укупно или по становнику. На тај начин остале компоненте развоја подводе се под економску, нарушавајући равноправност појмова ефикасности, једнакости, равномјерности и кохезије. Послиједњих деценија прецизније дефинисање ових појмова као економске ефикасности, социјалне једнакости, регионалне равномјерности и територијалне кохезије сучељава се са појмом еколошке одрживости, што долази до пуног изражаја у савременим научним истраживањима процеса развоја.

2. 2. 2. Појам одрживог развоја

Одрживи развој је термин који представља начело свих европских принципа регионалног развоја и планирања. Нерационално коришћење природних ресурса довело је до последица на глобалном нивоу.

Концепт одрживог развоја дефинисан је у Рио де Жанеиру 1992. године на конференцији Уједињених нација. Резултат конференције је усвајање неколико званичних декларација о животној средини и развоју (конвенција о промјени климе, о биолошкој разноврсности о управљању и заштити шума), као и акциони

план, такозвана Агенда 21, којим се дају препоруке за одрживо управљање земљиштем, те водним и шумским ресурсима у XXI вијеку.

Одрживи развој интегрално обухвата компоненте економског, социјалног и еколошког развоја.

2. 2. 3. Унутаррегионално и међурегионално планирање

Као грана друштвеног планирања регионално планирање манифестује се у различитим облицима и врстама респектујући специфичне али конкретне услове и околности које се с временом мијењају. Регионално планирање је са једне стране проширивање локалног планирања. На другој страни, регионално планирање је усмјерено на рјешавање проблема условљених међурегионалним кретањем и размјештајем становника и запослености, расположивости и могућности искоришћавања природних, људских и капиталних развојних ресурса у свјетлу дугорочнијих економских и друштвених очекивања и предвиђања.

Планирање оријентисано на рјешавање алокације ресурса и подстицање разноврсних активности у оквиру региона сматра се интрарегионалним. Садржај унутаррегионалног планирања специфичан је од једног до другог региона зависно од тога са каквим се конкретним проблемима суочавају. Идеје и зачеци интрарегионалног планирања јављају се крајем XIX вијека, када је Хауард (Ebenezer Howard) изложио концепт вртног града. Предложио је град новог типа који ће захваљујући савременим техничким средствима, избрисати разлике између села и урбане агломерације. На овај начин желио је да сачува економске и културне предности живота у граду и еколошке предности живота у сеоској средини. Вртни град замишљен је као самостална заједница, унапријед одређене површине и броја становника, у којој су обједињене цивилизација и природа. По принципу зонирања, индустријска зона одвојена је од резиденцијалне и налази се на периферији. Читав град окружен је непрекинутим зеленим појасом пољопривредне земље. У случају повећања броја становника, оснивали би се

међусобно повезани градови сателити, тако да се не наруши зона вртова која окружује град (Howard, E., 1902).

Други комплекс регионалних проблема развоја произилази из интеррегионалних односа и алокације ресурса међу регионима, те настојања да се смање међурегионалне разлике. Овај сложени комплекс планирања у развијеним земљама није се одвијао у континуитету већ циклично.

Присуство међурегионалног и унутаррегионалног комплекса планирања различито је од земље до земље, посебно у погледу њиховог међусобног повезивања и прожимања. Међурегионално планирање присутније је у земљама гдје су разлике међу регионима израженије и дубље. Такви примјери су Италија, Шпанија и Француска. Случај Њемачке до њеног уједињења односио се превенствено на унутаррегионално планирање будући да су међурегионалне разлике биле незнатне.

2. 2. 4. Регионална равнотежа

Остваривање регионалне равнотеже основни је циљ регионалног планирања. Међутим, значење појма равнотеже у регионалном контексту не подразумијева ни једнакост, ни униформност, нити комформност у њиховим изворним облицима. Равнотежа у регионалном контексту условно се односи на обезбјеђивање предуслова да се створе једнаке шансе и могућности да сваки регион отклони благовремено и ефикасно економске, друштвене и еколошке слабости и проблеме и оствари пуно и рационално активирање свих потенцијала и ресурса којима располаже или може располагати, што подразумијева вријеме али и неограничену просторну мобилност свих фактора развоја.

3. ОСНОВНЕ КВАНТИТАТИВНЕ МЕТОДЕ РЕГИОНАЛНОГ ПЛАНИРАЊА

3. 1. Рејлијев метод (William Wohn Reilly)

Њутнов (Isaac Newton) закон гравитације је међу првима у друштвеним наукама примијенио Рејли за одређивање трговине на мало. Утврдио је да је у нормалним условима обим трговине на мало два већа града са мањим градом који се налази између њих управно пропорционалан величини тих градова, а обрнуто пропорционалан квадрату растојања од тих градова до центра који се налази између два већа центра. Примјеном Рејлијевог закона могуће је одредити границу утицаја између два већа центра по следећој формули:

$$D_a = D_{ab} / (1 + \sqrt{(P_a/P_b)})$$

D_a – растојање од насеља а (граница утицаја насеља а),

D_{ab} – растојање између насеља а и b,

P_a – број становника насеља а,

P_b – број становника насеља b.

Према закону већи градови имаће и већа гравитациона подручја. Уколико се у анализу укључе сви градови одређеног простора, модел може послужити за одређивање граница нодалних регија.

3. 2. Стјуартов метод (John Quincy Stewart)

Стјуарт је знатно допунио и трансформисао Рејлијев закон. Према Стјуарту, свака тачка (насеље) неког простора посједује одређени демографски потенцијал. Тако, на примјер, у тачки j, град P који се налази на растојању R_{ij} даје тој тачки потенцијал.

$$k = P_i / R_{ij}$$

K – емпиријска константа,

P – број становника насеља i ,

R_{ij} – растојање од насеља i до насеља j .

Такође, Стјуарт је утврдио је да и сви остали градови у систему утичу на ту тачку, тако да јој повећавају потенцијал.

3. 3. Индекс урбане примарности

Индекс урбане примарности показује однос између броја становника највећег града и другог града по величини у једном одређеном систему. Модел се користи за анализу хијерархије урбаног система и емпиријског је карактера.

Основно правило гласи: однос броја становника највећег града и другог града по величини требало би да износи два (2). Тај однос израчунава се према формули:

$$I = G_1 / G_2$$

У приказаној формули G_1 представља број становника највећег града, а G_2 број становника другог града по величини.

3. 4. Правило реда величине градова (Felix Auerbach)

Правило реда величине градова полази од претпоставке да између величине центра и функционалног значаја тог истог центра постоји узрочно-последична веза. Правило реда величине утврђује се на основу формуле:

$$S_n = S_1 / r n^a$$

У приказаној формули користе се следеће вриједности:

S_n – број становника у граду n ,

S_1 – број становника највећег града,

R_n – редни број града n у низу,

A – константа.

Према правилу реда величине може се очекивати да ће један град у низу градова неке земље, пореданих по величини, имати онолики број становника колико има највећи град подијељен са редним бројем тог града у низу градова (*Вреск, М., 1986*).

3. 5. Теорија централних насеља према Кристалеру

Хијерархија центара у простору спроводи се на тржишном ($K = 3$), саобраћајном ($K = 4$) и на управном или административном ($K = 7$) принципу. На основу тих принципа могу са промјеном оријентације и величине шестоугаоника да постоје три могућности распореда насеља, уз услов да се не изгуби основна мрежа. Наведена три принципа проистичу из економских и друштвено-политичких законитости. Најзначајнији је трговински, снабдјевачки или тржишни принцип и најснажније се рефлектује у густо насељеним аграрним просторима. Наведени принципи могу дјеловати појединачно или у комбинацији. Рад на одређивању

мреже централних насеља обухвата оцјењивање централитета насеља и одређивање комплементарних подручја централних мјеста.

3. 6. Теорија графа

Теорија графа једна је од грана математике која има широку примјену и у истраживању односа насељених мјеста. Полази се од чињенице да је скуп географских локалитета међусобно повезан бројним везама у јединствен систем.

Цјелокупна анализа мреже заснована је на броју чворишта, броју веза између њих и броју независних субграфова у мрежи. Чворишта у графу означавају вриједност локације, величину, односно капацитет веза, а везе удаљеност између чворишта (Вреск, М., 1986).

3. 7. Шмуков модел (Schmook)

Приликом дефинисања централитета насеља Шмук је полазио од интегралног разматрања испитиваног простора (Гргуровић, О., 1991). Према Шмуку, централитет представља разлику између броја активних становника у терцијарно-квартарним дјелатностима у насељу (T_n) и броја активних становника у насељу (A_n), односно разлику између броја активних становника у терцијарно-квартарним дјелатностима у региону (T_r) и броја активних становника у региону (A_r) (Вреск, М., 1986).

$$C = T_n - A_n (T_r/A_r)$$

3. 8. Улман-Дејсијев индекс диверсификације дјелатности (Edward Ullman и Michael Dacey)

Улман-Дејсијев индекс диверсификације дјелатности даје одговор о специјализованости функцијске структуре центара независно од тога о којим је

дјелатностима ријеч и колики је степен одступања њихове специјализације. Класификација насеља у региону добија се израчунавањем одступања удјела запослености од "минимума" запослености за све дјелатности према сљедећој формули:

$$ID = (\sum_i (A_i - M_i)^2 / M_i) / ((\sum_i A_i - \sum_i M_i)^2 / \sum_i M_i)$$

Према формули индекс диверсификације дјелатности (ID) израчунава се на основу:

I – дјелатности,

A_i – активног становништва у свакој дјелатности,

M_i – минимума запослености у свакој дјелатности.

3. 9. Индекс вишка запослених (Homer Hoyt)

Хојт је одредио формулу за израчунавање индекса вишка запослених. На основу формуле израчунава се одступање просјечног процентуалног учешћа примарних, секундарних и терцијарно-квартарних дјелатности за општинске центре региона од процентуалног учешћа ових сектора у региону.

$$Any = [(Ani \cdot 100) / An] - [(Ari \cdot 100) / Ar]$$

Према формули, индекс вишка запослених (A_{ny}) рачуна се на основу:

A_{ni} – активног становништва у сектору и у насељу,

A_n – укупног активног становништва у насељу,

A_{ri} – активног становништва у сектору у региону (држави) и

A_r – укупног активног становништва у региону (држави).

3. 10. Значај индустрије у граду

Значај индустрије у граду добија се на основу формуле:

$$Kg = (IZig / IZir) / (Zig / Zir)$$

Значај индустрије у граду (Kg) према приказаној формули рачуна се на основу:

Izig – броја запослених у индустријској грани града,

IZir – броја запослених у индустријској грани региона,

Zig – укупног броја запослених у индустријској грани града,

Zir – укупног броја запослених у индустрији региона.

3. 11. Однос између функције рада и становања

Однос између функције рада и становања добија се на основу формуле:

$$I = R / S$$

Однос између функције рада и становања рачуна се као количник између:

R – броја радних мјеста и

S – броја становника.

3. 12. Индекс најближег сусједа

Индекс најближег сусједа добија се употребом следеће формуле:

$$R_n = D_s / D_o$$

$$D_s = \sum d / N$$

$$D_o = 1 / 2 \sqrt{A}$$

У формули:

R_n – представља индекс најближег сусједа,

D_s – стварну просјечну удаљеност између насеља и најближег сусједног насеља изражену у km,

D_o – очекивану просјечну удаљеност између насеља и њихових сусједних насеља,

D – измјерену удаљеност између сваког насеља и његовог најближег сусједног насеља,

N – број насеља и

A – број насеља на јединици површине израженој у km².

Вриједности се крећу од 0 (када је насељеност груписана) до 2,15 (када је дисперзија размјештаја насеља изражена у облику правилног шестоугаоника). Све вриједности између 0 и 2,15 указују на разне облике неправилне дисперзије насеља у простору (*Lankford, P. M., 1968*).

3. 13. Коефицијент варијације величине насеља

Коефицијент варијације величине насеља добија се по формули:

$$V = \frac{\sum \sqrt{(N_i - N)^2 / n}}{N}$$

Коефицијент варијације величине насеља (V) рачуна се помоћу:

N_i – броја становника сваког насеља,

N – средњег броја становника у насељима,

N – броја насеља.

$V > 1$ – указује на неуједначен број становника у насељима региона односно општине.

4. РЕГИОНАЛНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ – ЕВРОПА РЕГИОНА

Снажно присутна глобализација свјетске економије, повећана мобилност становништва, робе и информација, као и могућности комуникације константно условљавају пораст регионалних захтјева у Европској унији. Тренд регионализације очигледан је у Европи и све већи значај се придаје регионалној политици Европске уније.

Подручје Европске уније карактерише велика културолошка разноврсност. Иако је културолошка разноврсност веома важан развојни фактор, са друге стране овај фактор искључује могућност било какве унификације и стандардизације локалног и регионалног идентитета.

Процес регионализације у Европској унији одвија се не само у оквиру националних држава већ га карактерише и међурегионално прекогранично повезивање постојећих региона. У оквиру ових процеса и околности, држава је постала економски регулатор, чија се функционалност мјери у односу на њене економске снаге.

4. 1. Циљеви и задаци регионалне политике Европске уније

Главни циљ Европске регионалне политике јесте смањење постојеће и спречавање нове регионалне неравнотеже. Регионална политика, промовишући солидарност и

кохезију међу становништвом Европске уније, знатно утиче на њен буџет. Европска солидарност спомиње се унутар преамбуле Уговора о Европској унији. Заједница дјелује на јачање њене економске и социјалне кохезије и посебно на смањење разлика између различитих нивоа развоја у различитим регијама. Више од једне трећине буџета Европске уније одваја се на смањење разлика у развоју регија и различитости општег благостања грађана Европске уније.

Кохезија се развија у оквиру политичких, социјалних и економских перспектива (Evans, A., 1999). Својим политикама Европска унија настоји да помогне регионима што је дефинисано следећим циљевима:

- Циљ 1: Помоћ подручјима која су највише заостала у развоју,
- Циљ 2: Економска и социјална конверзија подручја која се суочавају са структуралним проблемима (индустријска, урбана, те рурална подручја везана за рибарство),
- Циљ 3: Помоћ подручјима која нису обухваћена финансијском подршком у оквиру Циља 1, а обухвата мјере за развој људских ресурса путем програма образовања, тренинга и запошљавања.

Европска унија пружа подршку регионима према наведеним циљевима, а на основу усвојене NUTS категоризације региона. Ријеч је о геокодском стандарду (Geospatial Entity Object Code) Европске уније који се користи у статистичке сврхе и помоћу којег је направљена подјела Европе на управне регије. Овај стандард обухвата само земље чланице Европске уније и везан је за начине добијања средстава помоћи из фондова Европске уније. Региони које заостају у развоју и потпадају под Циљ 1 дефинисани су на бази NUTS II класификације, док су подручја која потпадају под остале циљеве дефинисана према NUTS III критеријуму.

Достизање наведених циљева захтијева локално вођену регионалну политику. Регионална развојна политика земаља Европске уније базира се на:

- макроекономској стабилности, чији је циљ да обезбиједи стабилну основу за дугорочно планирање и инвестирање;

- микроекономским реформама, које се баве тржишним несавршеностима на националном, регионалном и локалном нивоу уз фокусирање на кључне актере, односно носиоце економског развоја и
- децентрализацију, гдје се регионални политички оквир користи у преносу власти са виших (државних) на ниже (регионалне) нивое управљања, како би региони добили ресурсе и слободу да одговорно воде политике од локалног, односно регионалног значаја.

На просторни развој Европске уније одлучујуће утичу три кључна фактора, а то су прогресивна економска интеграција и с тиме повезана повећана сарадња између држава чланица, затим све већа важност локалних и регионалних заједница и њихова улога у просторном развоју и предвиђено повећање Европске уније и формирање односа са сусједима. У оквиру европских интеграција односи се успостављају на три нивоа: између самих региона, између региона и националних власти и између региона и европских власти. Као посебно значајни, могли би се издвојити сљедећи циљеви просторног развоја:

1. развој полицентричног и уравнотеженог урбаног система и јачање партнерства између урбаних и руралних подручја, односно превазилажење дуализма града и села;
2. промоција интегрисаних концепција саобраћаја и комуникација и
3. развој и очување природне и културне баштине путем разборитог привређивања.

Јачање конкурентске способности региона у великој мјери зависи од функционалне међузависности градова са непосредним окружењем, како са сеоским подручјем које му гравитира тако и са другим градовима на подручју региона. Најчешће активности могуће сарадње су локални превоз, одлагање чврстог отпада, водоснабдијевање, заједничке стамбене и индустријске зоне и слично. Када се говори о динамичним, привлачним и конкурентним градовима и урбанизованим регионима, истиче се значај њиховог привредног потенцијала. У Европској унији постоје такозвани "градови врата", који обухватају велике морске луке, интерконтиненталне аеродроме, сајамске градове, културна средишта и

слично, и управо они пружају приступ територији Европске уније. Мањи градови, регионални центри, ревитализују стагнирајуће руралне регионе. Региони смјештени у рубним подручјима, имају могућност коришћења специфичне предности, као што су ниски трошкови радне снаге или посебне везе са привредним средиштима изван Европе или сусједних држава које нису чланице Европске уније.

4. 2. Институционални оквир регионалне политике Европске уније

Регионална политика, као и све друге заједничке политике у Европској унији, спроводи се на темељу јасно дефинисаних улога сваке њене институције. Најзначајнија институција задужена за регионалне политике јесте Европска комисија. Она одобрава стратешке програме, прати њихово спровођење, учествује у изради програмских докумената, те надзире спровођење и начин коришћења одобрених финансијских средстава. "Европска комисија заступа интересе Европске уније као целине и свих њених грађана. Осим што је иницијатор и предлагач расподеле финансијских средстава у оквиру програмских шестогодишњих раздобља, Комисија и одобрава програме финансирања састављене у државама чланицама, у складу са средствима предвиђеним у уредбама Савјета министара" (*Мирвић, О., 2009*). Тијело које доноси најважније одлуке јесте Савјет министара. "Савјет министара доноси коначне одлуке о највећем броју правних прописа, закључује споразуме са страним земљама и заједно са Парламентом одлучује о доношењу буџета Европске уније" (*Мирвић, О., 2009*). Савјет министара чине представници држава чланица, а сваку државу представља министар, који је овлашћен да обавезује своју владу. Савјет чине ресорни министри држава чланица, који се састају у зависности од теме, тако да је састав Савјета с тим у вези и промјенљив. Савјет Европе је посебна европска организација чији су чланови све државе Европе, осим Бјелорусије. Европски парламент је орган Европске уније са највећим демократским карактером и највећим легитимитетом. Такође, "Европски парламент учествује у поступку доношења одлука и одобрава задатке, циљеве и организацију структурних фондова, те начин спровођења тих одлука или само доставља своје мишљење на

предлоге Комисије у вези са иницијативама Заједнице" (Мирвић, О., 2009). Поред наведених институција задужених за политику Европске уније, постоје и институције основане са циљем представљања регионалних и локалних интереса на нивоу Европске уније. Савјет европских општина основан је 1951. године у Женеви, а 1984. године промијенио је назив у Савјет општина и региона Европе. Највиши орган Савјета је Скупштина делегата. Савјет подстиче међурегионалну и међуопштинску сарадњу, подржавајући локалне и регионалне власти у њиховој потражи за средствима повезаним са програмима Европске уније. Скупштина европских региона основана је 1985. године са сједиштем у Стразбуру. Скупштина представља преко три стотине европских региона, укључујући и оне који се налазе изван граница Европске уније. Основни задатак Скупштине је изградња и јачање политичких органа који заступају регионалне институције и унапређење међурегионалне сарадње. Иницијативом Скупштине 1993. године, у Уговор о оснивању европске заједнице уврштен је принцип супсидијарности и оформљен је савјетодавни одбор региона. Комитет региона основан је Уговором из Мاستрихта 1992. године са сједиштем у Бриселу и чине га представници локалних и регионалних власти. Прије доношења било каквих одлука из области регионалне политике, животне средине, културе, образовања и транспорта, морају се обавити консултације са Комитетом.

4. 3. Структурни фондови и иницијативе Европске уније

Европска унија путем структуралних фондова пружа подршку регијама које заостају у развоју што чини кроз финансирање програма које предлажу националне владе и усвоји Европска унија. У документу "Пут за Солун, кохезија и Западни Балкан", је наведено да: структурни фондови треба да створе суефекте и позитивне нуспродукте кроз серију координисаних мјера, с циљем унапређења људског капитала, инфраструктуре и производних активности. Фондови Европске уније су:

1. Европски регионални развојни фонд (European Regional Development Fund – ERDF), који је намијењен подршци регијама које заостају у развоју и које

су захваћене проблемима економске транзиције или имају структурне потешкоће;

2. Европски социјални фонд (European Social Fund – ESF), који пружа подршку кроз Европску стратегију запошљавања;
3. Финансијски инструмент за подршку рибарству (Financial Instrument for Fisheries Guidance – FIFG), који, као што му само име говори, служи за подршку регионима које имају потенцијал за узгој рибе;
4. Европски пољопривредни и гаранцијски фонд (European Agricultural Guidance And Guarantee Fund – EAGGF), који помаже развој и структурно прилагођавање оних регија чији развој заостаје; то се врши кроз побољшавање ефикасности производних и прерађивачких структура, маркетинг пољопривредних и шумарских производа, као и развој руралних подручја.

Структурални фондови су усмјерени на следеће приоритете:

- Повећање конкурентности привреде регије уз стварање нових радних мјеста, што подразумијева фокусирање на ефикасну, доступну и одрживу инфраструктуру, ефикасне и обновљиве енергетске системе, успостављање нових телекомуникационих услуга, подстицање предузећа на улагања у истраживање нових технологија и њихову примјену, подршку програмима заштите животне средине, културним и туристичким програмима,
- Развој људских ресурса у циљу повећања запослености и веће социјалне кохезије, што се остварује примјеном активних и превентивних мјера, промоцијом усавршавања и оспособљавања радне снаге, као и већим могућностима запошљавања и
- Равномјеран развој урбаних и руралних подручја, уз посебан акценат на развој рибарских региона.

Европска унија основала је и посебан фонд за подршку најслабије развијеним државама чланицама. Наиме, ради се о Кохезионом фонду (Cohesion Fund), а његовим програмима обухваћене су три чланице чији је БДП по становнику испод 90% од просјека Уније, гдје спадају Грчка, Шпанија и Португал и у основи је

оријентисан на финансирање инфраструктурних пројеката и пројеката заштите животне средине.

Осим основних структуралних фондова постоје и Иницијатива заједнице (Community Initiatives), односно развојни програми путем којих се пружа подршка рјешавању специфичних проблема регионалном развоју Европске уније:

- **EQUAL** иницијатива заснива се на Европској стратегији запошљавања, а пружа подршку за следећа четири подручја: *запошљавање, односно олакшавање уласка на тржиште рада и борба против расизма на радним мјестима, затим предузетништво, што се односи на креирање и побољшавање квалитета радних мјеста, прилагодљивост, односно константно оспособљавање, а посебно у области информатичких технологија, и једнакост полова.*
- **INTERREG** иницијатива односи се на подршку следећим областима: *међугранична сарадња, кроз промоцију међурегионалних развојних планова, и транснационална сарадња, што подразумева хармонизовање граничних регија Европске уније и региона сусједних земаља.*

4. 4. NUTS – статистичка класификација европских региона

Иако инсистира на територијалној кохезији, регионалној повезаности и тежи ка уравнотеженом развоју, Европска унија нема наднационалне стандарде за успостављање региона, али захтијева униформност у домену статистичког организовања (NUTS и LAU нивои). Европски парламент и савјет Европске уније усвојили су 2003. године статистичку номенклатуру територијалних јединица. Стандарди се односе на административну подјелу земаља за потребе статистике, а у сврху омогућавања прикупљања, обраде и публиковања регионалних статистика Заједнице. Стандард је развила Европска унија и самим тим детаљно покрива све земље чланице, а NUTS класификација не мора да се подудара са административном подјелом земље на регионе. "Ова категоризација инсистира на хијерархијској структури територијалних нивоа управљања и уједначавању региона по величини" (Стојков, Б., 2000). Величина и надлежности локалних

самоуправа и евентуално постојање регионалног административног нивоа и његов степен аутономије потпуно су у надлежности држава чланица. Овакав приступ често као последицу има то да у држави чланица у статистичким регионима не постоје кореспондирајући нивои административно-територијалне организације или да границе територијалних јединица не одговарају границама NUTS јединица.

Регионалне статистике представљају веома важан елемент Европског статистичког система и неопходно је да постоје бар три хијерархијска нивоа NUTS класификације, уз могућност да, уколико за то постоји потреба, земље чланице Уније могу развијати даље поднивое. Критеријуми подјеле NUTS нивоа према броју становника представљени су у следећој табели.

Табела I – 1: Критеријум демографске величине за NUTS нивое

Ниво	Минималан број становника	Максималан број становника
NUTS I	3.000.000	7.000.000
NUTS II	800.000	3.000.000
NUTS III	150.000	800.000

Извор: према Уредби бр. 1059/2003. Европског парламента и Вијећа о успостављању заједничке класификације територијалних јединица за стат. – NUTS, члан 3, тачка 2.

NUTS II региони одређени су као главни оквир за спровођење регионалне политике држава чланица, што значи да су релевантни за анализу регионалних и националних проблема. Ниво NUTS I региона више служи за анализу односа региона унутар Европске уније, док NUTS III региони не нуде услове за комплексније анализе, али њихов значај је у томе што указују на подручја гдје су потребне одређене специфичне регионалне политике.

Кад је у питању коришћење средстава структурних фондова, Европска унија је организована на следећи начин:

- NUTS I регион – не остварује право на коришћење структурних фондова, већ више служи за прикупљање међусобно упоредивих статистичких података;

- NUTS II регион – ниво на којем се одобравају интервенције из структурних фондова (Европски фонд за регионални развој, Финансијски инструменти за усмјеравање у рибарству и Европски фонд за усмјеравање и гаранције у пољопривреди);
- NUTS III регион – ниво на којем се одобравају интервенције из структурних фондова (Европски фонд за регионални развој и Европски социјални фонд).

На примјер, у Њемачкој је свака савезна покрајина NUTS I ниво. Њемачка је подијељена на четрдесет NUTS II нивоа и четиристо четрдесет и један дистрикт, који су NUTS III нивои. У Белгији свака конституциона регија је NUTS I ниво, а NUTS II нивое чине једанаест провинција, које нису веће од департмана ("departments") у Француској. У Француској NUTS II ниво кореспондира стриктно регијама као административним јединицама са самоуправљачким правима, док су департмани NUTS III нивои. У Шведској NUTS II ниво (има их осам) већи је него ниво округа а има их двадесет и један, док у Холандији стриктно кореспондира у дванаест провинција, које нису веће од француских департмана. Данска као цјелина је у исто вријеме и NUTS I и NUTS II ниво, док је свака провинција, којих је петнаест, NUTS III ниво. Уједињено Краљевство је подијељено на тридесет и шест NUTS II нивоа, које представљају групе округа (или регионалних субподјела у Шкотској и Велсу). Сви ови примјери су више него довољни да се констатује како су ове статистичке јединице врло различите у погледу величине. Што су веће статистичке јединице, мањи је диспаритет између њих. Према томе, NUTS мапа за сваку земљу је чисто статистичко питање, али такође и политичко питање, са импликацијама на алокацију структурних фондова. NUTS II ниво коришћен је за алоцирање структурних фондова према критеријуму Циља 1 или конвергенцији, док је NUTS III ниво коришћен за алоцирање структурних фондова према критеријуму Циља 2 или регионалној конкурентности и запошљавању.

ДИСКУСИЈА

Иако толико често употребљаван и истраживан, почев од Тинена па до данас, чини се да правог и јединственог одговора шта је регион још увијек нема. Разлика између региона у географском и региона у политичком смислу није јасно дефинисана нити су испитани постојећи облици у значењу економског, културног, религијског и историјског регионализма. Дефиниција значења појмова "регион" и "регија" има много, али се знатно разликују тако да још увијек није постигнута пуна научна сагласност о карактеру регионалне појаве.

Све изречено указује на битност саме проблематике, која је резултирала дугогодишњим трагањем како би се дефинисао и појам и модел који ће бити универзалан. Различите струке на различите начине посматрају регију, а самим тим и нуде различита рјешења.

Управо због тога је изражена велика разноврсност регионалних концепата, односно концепата региона. Универзална одредница регионалног феномена, без обзира на приступ, јесте простор. Регион је, без сумње, просторна категорија веома сложена и по нечему себи својствена и самобитна територијална цјелина, различита од окружења. Издвајање регија увијек је засновано на просторним одредницама које имају своје квалитативне и квантитативне аспекте.

Регионима су се понајвише бавили географи. Своја учења темељили су на првим великим теоријама, с временом их прилагођавајући и донекле мијењајући. Регион и регионализација дуго времена били су и преокупација других стручњака, наприје економиста, социолога... У новије вријеме знатан допринос истраживању регионалне проблематике дају и просторни планери, тако да дефиниције налазимо у раду Јасмине и Дејана Ђорђевића, који сматрају, акцентујући планерску димензију региона, да је регион у регионалном планирању основна просторна јединица: "Просторни планер види у региону одређену територију у којој су природни, а посебно друштвени елементи и фактори међусобно повезани на такав начин да чине индивидуалну, и на основну природних, привредних и социјалних

обележја органски повезану целину која се разликује од осталих, суседних јединица. Иако различит и одвојен од суседних јединица, регион није затворен већ се прожима са окружењем и твори веће просторне јединице" (*Ђорђевић, Ј., Ђорђевић, Д., 1997*).

Једна од кључних тема које се разматрају унутар и изван граница Европске уније јесте и питање регионалног развоја. Данас је свима добро познат аксиом Европа региона. Од тренутка када је дошло до ширења Европе на некадашње источно блоковско подручје, регионални проблем постаје преокупација. Умјесто јасних државних и националних одређења, све више се употребљавају уопштено формулисани заједнички именитељи попут балтички, централноевропски, панонски, подунавски, црноморски, балкански, западнобалкански регион итд. Очигледно је да Европа и те како увиђа значај или види интерес у регионалном организовању.

Питање региона, регионализације и регионалне политике је тема која несумњиво вијековима привлачи пажњу, а судећи по заинтересованости свих структура данас, ово питање ће све више добијати на значају.

II. ГЕНЕЗА И РАЗВОЈ РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Историјски процес политичко-територијалне и административне организације простора Босне и Херцеговине обиљежен је управо тражењем мјеста и улоге Босне и Херцеговине у ширем геополитичком простору. Од средине XIX вијека па до данас, на простору Босне и Херцеговине смјењивала су се два царства, једна краљевина и социјалистичка федеративна држава. Босна и Херцеговина први пут се појављује као самостална међународно призната држава тек прије двадесетак година, мада веома специфична по свом уређењу.

Током историјског развоја, у зависности од прилика унутар и изван граница Босне и Херцеговине, на потпуно специфичан начин, прилагођавајући се тадашњим интересима, вршена је подјела територије Босне и Херцеговине. Паралелно са овим процесом, текао је и процес формирања регионалних градских центара, који су се развијали у интеракцији са својим окружењем и на тај начин су настајале засебне регионалне цјелине.

1. АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЈЕЛА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ – ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТ

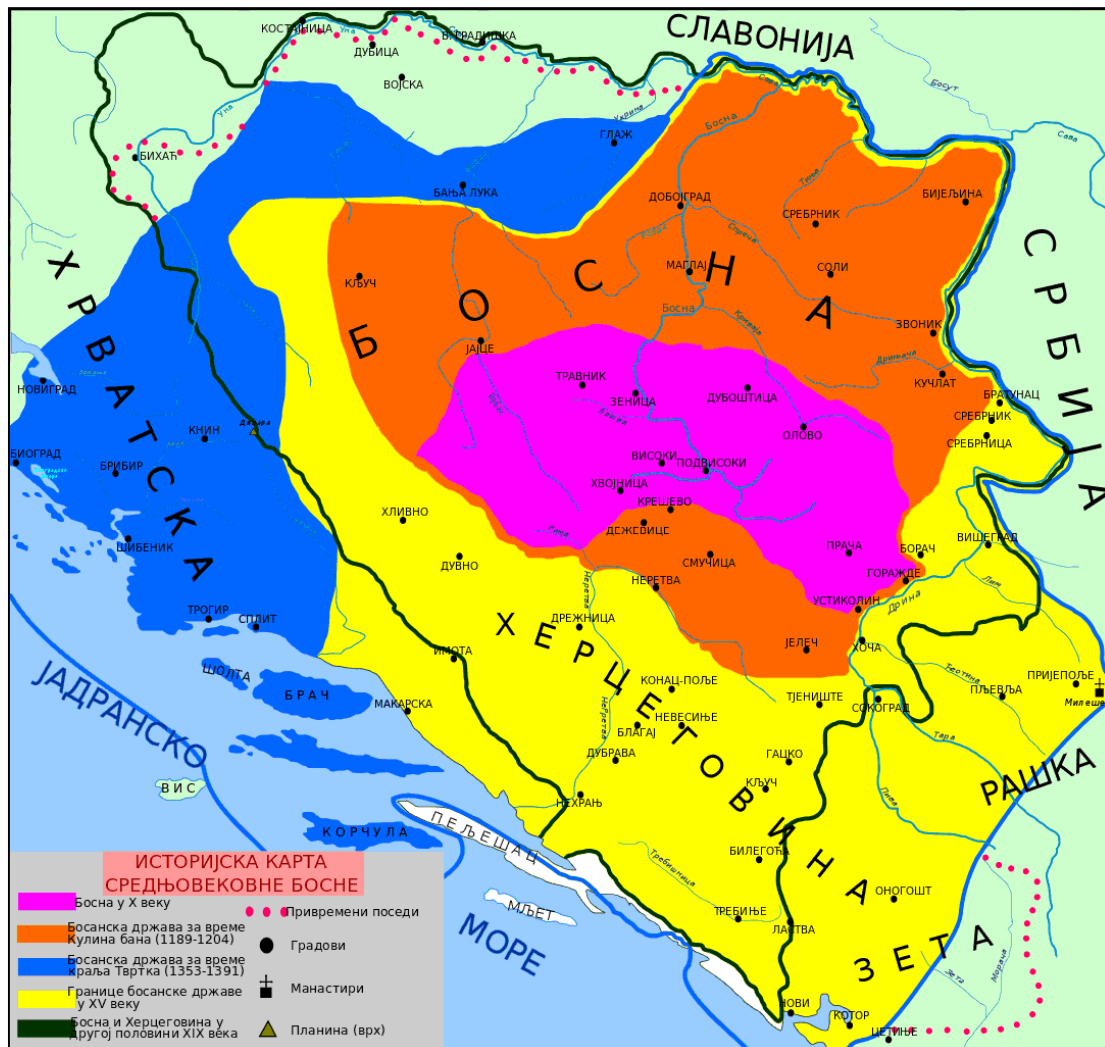
Генеза и еволуција босанскохерцеговачких граница првенствено је одређена контактним географским положајем западног Балкана, обиљеженим војно-политичким дјеловањем великих сила и интеракцијом различитих култура и цивилизација. Историјско-географски развој Босне и Херцеговине кроз средњи вијек, нови вијек и савремено доба изразито је динамичан и варијабилан, на шта је утицала честа смјена интеграцијских и дезинтеграцијских процеса који су се одражавали ширењем или смањењем територије и граница Босне и Херцеговине (*Пејановић, М., 2008*). Темељну геополитичку одредницу савремене границе Босне и Херцеговине представљају одредбе Берлинског конгреса из 1878. године. Босна и Херцеговина је 06.04.1992. године међународно призната као независна држава

у постојећим границама. Историјско-географски развој граница Босне и Херцеговине можемо посматрати скоро у миленијумском периоду, од средњег вијека до данас. У средњем вијеку настаје босанска држава. Територијални врхунац достиже крајем XIV вијека за вријеме владавине краља Стефана Твртка I Котроманића (1338–1391). Наредна четири вијека егзистира као Босански пашалук, који представља војно-стратешку основицу Османлијске империје према хришћанској Европи. Серијом мировних споразума у XVII и XVIII вијеку, којима су претходили ратови између Османлија и великих европских сила, одређене су сјеверне, западне, јужне и крајње југоисточне границе Босне и Херцеговине.

Назив "Босна" званично се први пут помиње у X вијеку, у дјелу византијског цара Константина Порфирогенета "О управљању царством" (*De administrando imperio*, лат.), гдје се наводи као мала област – хорион Босоне са насељеним мјестима Деснек (Краљева Сутјеска) и Катера (Которац). "Претпоставља се да је била састављена од малих славенских жупа повезаних у лабаву територијално-политичку цјелину нестабилних граница" (*Лепирица, А., 2009*). Према историјској карти средњовјековне босанске државе аутора Марка Вега, тадашња Босна је на сјевероистоку била омеђена гребенима Коњуха и Јавора, Деветаком на истоку, високим динарским планинама Бјелашницом и Битовњом на југу, Љубушом и Цинцаром на југозападу те Виторогом на западу (*Вего, М., 1957*). На сјеверозападу се пружала до Виначке клисуре а на сјеверу до планинског масива Влашића, Врандучке клисуре и шумовитог Тајана. Споменуто подручје представљало је нуклеус за будући територијални развој Босне (видјети слику II – 1).

За вријеме владавине бана Кулина (1180–1204) Босна стиче прве облике државности и самосталности. "Босни су припојене жупа Соли, Шамачко-Брчанска посавина и плодна Семберија. На сјеверу и сјевероистоку границе се помјерају до широких ријечних токова Саве и доње Дрине а на југу до Неретве. Прикључењем Доњих Краји, жупе Пливе и Земљаника на западу у састав Босне улазе подручја у сливовима Сане, Пливе, Врбаса, Врбање и Усоре" (*Лепирица, А., 2009*). У доба

Угарске превласти, која траје до краја XIII вијека, државна територија Босне подијељена је на неколико области, које су гравитирале разним странама. Након доласка бана Стјепана II Котроманића на власт (1322–1353) Босна се територијално ширила у правцу југа и југозапада. У том периоду припојен јој је Хум, цијела Крајина од Цетине до Неретве и област Завршје. У једној повељи наводи се да је бан Стјепан држао земљу од Саве до мора од Цетине до Дрине. Другу половину XIV вијека обиљежио је интензиван економски развој, што је утицало и на развој средњовјековних босанских градова (Бобовац, Благај, Кључ, Борач, Високи, Добор, Котор итд.). За вријеме Твртка I Котроманића успостављена је потпуна власт у земљи. Босанско краљевство одржало се до 1463. године. Значајно је поменути да из овог раздобља потиче назив "Херцеговина", настао по господару Хума, Стјепану Косачи односно његовој титули херцога (херцега) из 1448. године. Можемо закључити да су средњовјековне босанске границе биле углавном природног карактера, представљене планинско-брдским узвишењима, ријечним коритима, језерима и морском акваторијом Јадрана.

Слика II – 1: Историјска карта средњовјековне босанске државе и територијално ширење Босне (интерпретација према Вего, М., 1957)²²

Након доласка Османлија у Босну и Херцеговину успостављена је нова територијална организација власти, која се заснивала на уважавању природно-географских цјелина. Почетком XV вијека организовањем крајишта стварају се прве турске војне позиције у Босни. Затим слиједи пад Босанског краљевства и оснивање санџака.²³ Као највећа управно-територијална јединица османлијске империје формиран је Босански пашалук, односно беглербеглук или ејалет. "Босански беглербеглук основан је издвајањем босанског, херцеговачког, клишког и пакрачког санџака из румелијског, те зворничког и пожешког из

²² <http://www.bosnaonline.org/marko-vego-povijesna-historijska-karta-srednjovjekovne-bosne/>

²³ Босански санџак основан је 1463. године, Херцеговачки 1470. године и Зворнички 1480. године.

будимског беглербеглука" (Шабановић, Х., 1982). Бањалука је била сједиште Босанског пашалука, који је представљао једну од најзначајнијих војностратешких основица.

Слика II – 2: Историјска карта Босанског пашалука у периоду 1593–1606. године (Шабановић, Х., 1982)

Карловачким миром, који је склопљен 1699. године између Аустрије, Млетачке републике, Османлијског царства, Русије и Пољске уз посредовање Енглеске и Холандије, одређене су, поред осталих, и границе Босанског пашалука према Аустрији и Млетачкој републици. "Првим српским устанком 1804. године Босански пашалук је изгубио прекодрински простор Зворничког санџака: кадилук Брвеник, дио Старог Влаха и подрињске нахије Јадар, Птичар, Крупањ и Рађевину" (Лепирица, А., 2009). Након слома српског устанка 1813. године, ови крајеви поново су прикључени Босанском пашалуку, у чијем су саставу остали све

до 1833. године, када су дефинитивно ушли у састав Србије кнеза Милоша, као и већи дио подручја Стари Влах. Тада је формирана садашња источна и сјевероисточна ријечна граница између Босне и Херцеговине и Србије, која води доњим током ријеке Дрине.

Османлијска империја је реформама за вријеме Омер-паше Латаса 1852. године, а са циљем једноставнијег управљања Босном и Херцеговином, подијељена у шест регија (санџака): Бихаћка – са центром у Бихаћу, Бањалучка – са центром у Бањалуци, Херцеговачка – са центром у Мостару, Травничка – са центром у Травнику, Зворничка – са центром у Зворнику и Сарајевска – са центром у Сарајеву. Административно-територијална подјела Босанског ејалета задржана је до јула 1865. године, када је на снагу ступила Уредба из 1864. године (*Shaw, S. J., 1977*). Другим чланом царске Уредбе од јула 1865. године, Босна и Херцеговина подијељена је на седам санџака – округа:

1. Бањалучки – са сједиштем у Бањалуци,
2. Бихаћки – са сједиштем у Бихаћу,
3. Херцеговачки – са сједиштем у Мостару,
4. Сарајевски – са сједиштем у Сарајеву,
5. Травнички – са сједиштем у Травнику,
6. Зворнички – са сједиштем у Зворнику,
7. Новопазарски – са сједиштем у Сјеници.

Херцеговачки вилајет са сједиштем у Мостару формиран је 1875. године после одвајања Херцеговине од Босне. Међутим, већ 1877. године Херцеговачки вилајет је укинут и Херцеговина је поново припојена Босни. Новопазарски санџак Османлије ће 1877. године припојити Косовском вилајету.

Са доласком аустроугарске управе, након Берлинског конгреса 1878. године, којим је окончана источна криза, започиње процес индустријализације Босне и Херцеговине, а у том контексту и урбанизације. У том периоду од Босанског вилајета одузети су Новопазарски санџак (девет нахија) и двије нахије Мостарског санџака (никшићка и корјеничка). Површина Босанског вилајета

износила је 51.200 km², што се подудара са површином Босне и Херцеговине 1992. године. Наредних година дешавају се динамичне промјене на простору Босне и Херцеговине, које су иницирале и формирање нових индустријских центара као што су Тузла, Зеница и Добој. Аустроугарска управа ће почетком XX вијека својим законодавством, умјесто Зворника, прогласити Тузлу за центар округа односно регије (*Крушевац, Т., 1960*). Аустроугарске власти у Босни и Херцеговини актом Министарства финансија из 1878. године формирају шест округа:

1. Бањалучки,
2. Бихаћки,
3. Мостарски,
4. Сарајевски,
5. Травнички и
6. Зворнички.

Слика II – 3: Територијална подјела Босне и Херцеговине на санџаке – округе 1864. године (*Пејановић, М., 2008*)

1. 1. Запажања и записи о Босни и Херцеговини у периоду од IX до XX вијека

У периоду од средине IX вијека па све до пада Османлијске империје, простор Босне и Херцеговине истраживали су и своја запажања биљежили различити истраживачи. Након што је 1857. године именован за руског конзула у Сарајеву, руски научник и истраживач Александар Гилфердинг путује кроз Босну и Србију. Његово путовање кроз Босну и Херцеговину и Србију одредило је Царско руско друштво, основано 1845. у Петрограду, које се спремало да изда опширно дјело о географији Европе. Међутим, о Босни и Херцеговини и Србији имали су мало података и грађе. Резултате својих запажања објавио је 1859. године у дјелу "Путовање по Босни, Херцеговини и старој Србији" (*Гилфердинг А. Ф.*, 1972). Пруски конзул Ото Блау (Otto Blau) за вријеме путовања по Херцеговини, сабрао је доста географског материјала, а израдио је и бројне скице појединих предјела Херцеговине. На основу записа и скица, Блау је 1861. године израдио карту Херцеговине у размјери 1: 500 000.²⁴ У периоду од 1864. до 1872. године резултате проучавања објавио је у двадесет и четири рада, у којима је писао о становништву, политичко-статистичким односима, трговини, културним односима, археологији, фитогеографији, нумизматици, географији, рударству, привреди и другим особинама Босне и Херцеговине. Са географског становишта знатно је успјешније дјело аустријских официра Ј. Ф. Шестаке и В. Ф. Шербе (J. F. Schestaka и V. F. Scherba), који за вријеме устанака у Херцеговини обилазе Херцеговину и након повратка у Беч издају војни опис Херцеговине са приложеном картом у размјери 1: 576 000. Ово дјело представља кратак географски приказ Херцеговине, у којем су приказане границе, орографија, хидрографија, клима, економија, комуникације, мјеста и становништво Херцеговине. И Карл Сакс (Carl Sax) 1864. године издаје дјело о становништву Босне и Херцеговине, уз које прилаже специјалне географске карте, које представљају вриједне графичке доприносе. Винзенс Харт фон Хартентурм (Winzens Haardt von Harthenthurm), иначе врстан познавалац историјске картографије Аустрије и европског дијела Османлијског царства, описује другу

²⁴ Routen in Bosnien der Herzegovina, nach den Originalkizzen und Tagebuchen des Consuls Otto Blau. 1:500000, zusammengestellt und rediegt H. Kiepert. – Berlin: D. Reimer, 1876.

половину XIX вијека као период веома јаке аустријске ингеренције у географским упознавањима, снимањима и картографском представљању Босне и Херцеговине. Јохан Роскијевич (Johann Roskiewicz), као члан аустријског конзулата у Сарајеву, петнаест мјесеци обилази Босну и Херцеговину у периоду од 1863. до 1864. године, те врши географска истраживања и картографска снимања, а резултате рада објавио је у главним дјелима о географско-статистичким односима у Босни и Херцеговини. Роскијевич је на четиристо тридесет страница забиљежио географске, етнографске, историјске и политичке аспекте Босне и Херцеговине. У првом поглављу о географији врло прецизно даје положај, границе, површину и број становника. Веома је значајна и његова карта Босне и Херцеговине у размјери 1: 400 000 у четири листа из 1865. године. Капетан Густав Тумел (Gustav Thömmel) боравио је у Сарајеву четири године као аустријски конзуларни службеник. Публиковао је дјело о историјско-политичким и топографско-статистичким особинама Босне и Херцеговине, у којем је дат историјски приказ Босне и Херцеговине, те укратко границе, орографија, геологија, хидрографија, клима, административна подјела, насеља, трговина, занати. Ово дјело може се сматрати за једно од првих дјела које даје комплексан географски приказ Босне и Херцеговине.

2. АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОДЈЕЛА И РЕГИОНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ТОКОМ XX ВИЈЕКА

Током XX вијека на простору Босне и Херцеговине дешавале су различите регионалне трансформације, организације простора и административно-територијалне подјеле. Период од формирања Краљевине Југославије па до почетка грађанског рата на овим просторима карактеришу стални покушаји и тежње, како научне тако и стручне јавности, ка проналажењу идеалног модела територијалне организације Босне и Херцеговине који би помирио и задовољио потребе становника различите етничке припадности, а са друге стране обезбиједио просперитетан развој.

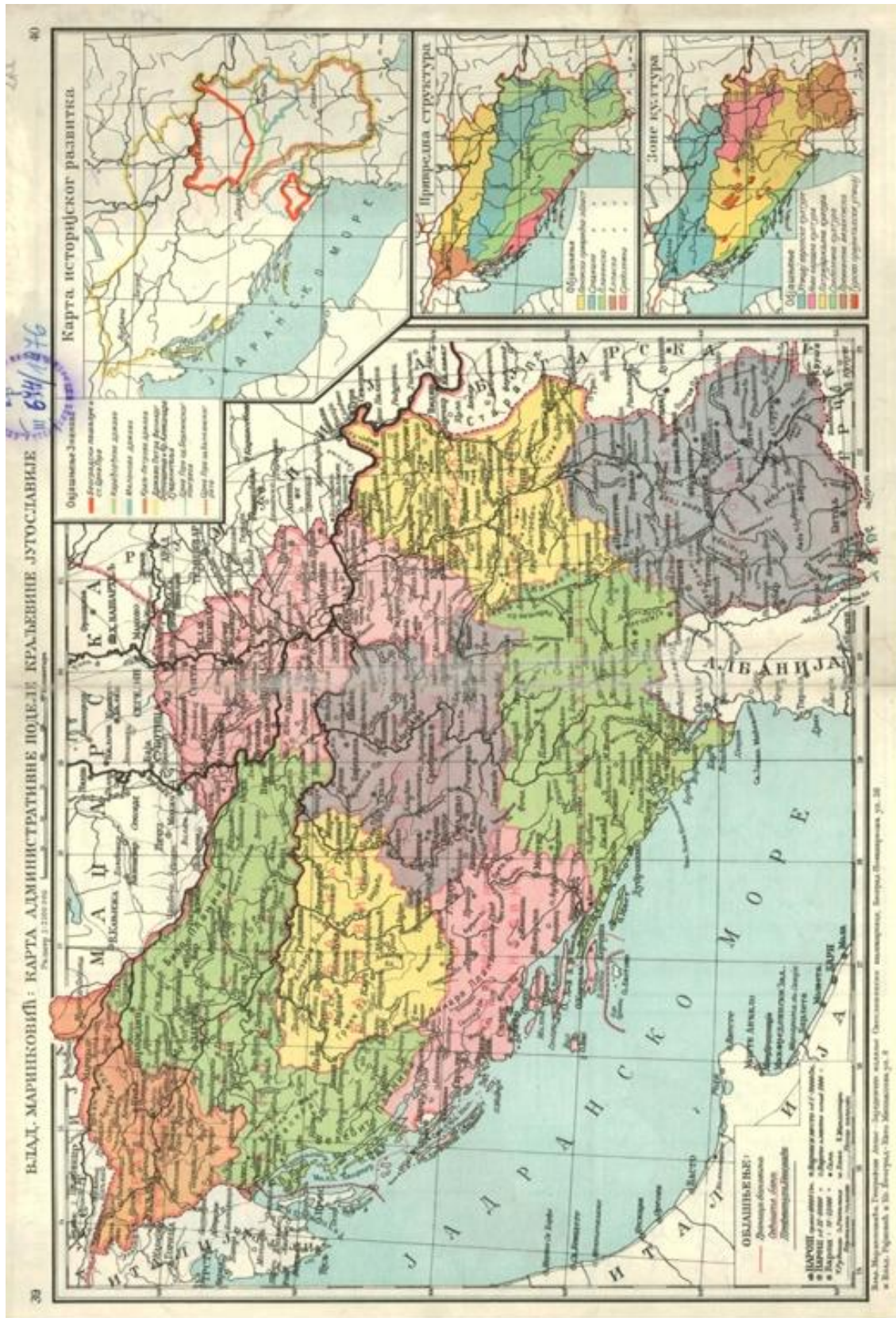
2. 1. Период Краљевине Југославије

Послије Првог свјетског рата и слома Аустроугарске монархије, геопростор Босне и Херцеговине улази најприје у састав Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, а потом са промјеном назива налази се у саставу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Заправо, након завршетка рата политичке прилике у земљи и страх од италијанске окупације натјерали су Народно вијеће у Загребу да донесе одлуку (24. новембра 1918.) да пошаље у Београд делегацију која ће са српском владом прогласити уједињење. Народно вијеће Словенаца, Хрвата и Срба у складу са својим досадашњим закључцима и према изјави Владе Краљевине Србије, проглашава уједињење државе Словенаца, Хрвата и Срба. Делегација Народног вијећа стигла је у Београд 28. новембра 1918. и примио је регент Александар. Краљ је одговорио да прима саопштење историјске одлуке Народног вијећа и прејудицирао читаву процедуру око уједињења, прогласивши уједињење и то: "У име његова величанства краља Петра I проглашавам уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца" (*Војиновић, П., 1999*). Уједињење је проглашено 01. децембра 1918. године, а новостворена држава добила је име Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.

Од 1920. године држава мијења назив у Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а обухватала је површину од 247.542 km². По Видовданском уставу 1921. године Југославија је подијељена на области, округе (жупаније, окружја), срезове и општине (*Марковић, Р., 2006*). Критеријуме за утврђивање обласних граница представљале су природне, економске и социјалне прилике, при чему ниједна област није смјела имати више од осамсто хиљада становника. "Тиме је омогућено спровођење централизованог државног уређења и оснивање концепције о јединственом народу, којем одговара јединствена национална држава" (*Марковић, Р., 2006*).

Законом о називу и подјели Краљевине Југославије на управна подручја из 1929. године, држава је подијељена на девет бановина: Дравска, Савска, Врбаска,

Приморска, Дринска, Зетска, Дунавска, Моравска и Вардарска, а њихова сједишта налазила су се у Љубљани, Загребу, Бањалуци, Сплиту, Сарајеву, Цетињу, Новом Саду, Нишу и Скопљу. Посебну управну јединицу чинили су градови Београд, Земун и Панчево (*Марковић, Р., 2006*). Приликом утврђивања бановинских граница није вођено рачуна о ранијим историјским цјелинама како бановине не би имале историјски односно национални карактер. За утврђивање бановинских граница примијењен је економски и саобраћајни критеријум. Територија Босне и Херцеговине улазила је у састав четири бановине. Само се Врбаска бановина цијелом територијом налазила у оквирима раније Босне и Херцеговине. Оваква административно-територијална подјела Краљевине одржала се до 26. августа 1939. године, када је споразумом Цветковић–Мачек успостављена Бановина Хрватска. Законодавна власт у Бановини припадала је заједнички краљу и Сабору, а управну власт вршио је краљ преко бана. (*Петрановић, Б., 1980*)

Слика II – 4: Подјела Краљевине Југославије на бановине

2. 2. Период након Другог свјетског рата

У прве двије деценије развоја социјалистичке власти у Босни и Херцеговини најприје се успоставља територијална организација са седам округа:

1. Бихаћки,
2. Бањалучки,
3. Тузлански,
4. Добојски,
5. Травнички,
6. Сарајевски и
7. Мостарски (*Закон о административно-територијалној подјели Босне и Херцеговине, Службени лист Федералне БиХ, број 11, Година I, 1945*).

Ова подјела задржала се од 1945. до 1949. године. Законом о административно-територијалној подјели Босне и Херцеговине из 1949. године успостављене су четири области:

1. Бањалучка (са двадесет срезова),
2. Мостарска (са четрнаест срезова),
3. Сарајевска (са петнаест срезова) и
4. Тузланска (са осамнаест срезова) (*Закон о административно-територијалној подјели НР Босне и Херцеговине на области, Службени лист НР БиХ, број 16/49*).

Ове четири регионалне цјелине имале су природно-географске, историјске, економске, саобраћајне, културолошке и демографске претпоставке за самоодрживост у економском, социјалном и културном развоју. Области су укинуте 1952. године. Од 1955. године уводи се комунални систем и нова територијална организација – општина. Посљедња организација срезова Босне и Херцеговине имала је петнаест срезова, а 1966. године срезови су потпуно укинути (*Закон о подручјима општина СР Босне и Херцеговине, Службени лист СР БиХ, број 14/66*).

*Слика II – 5: Територијална подјела Босне и Херцеговине на срезове – 1963. године
(Пејановић, М., 2008)*

У периоду до 1968. године у Федеративној Југославији снажно је доминирала централнопланска економија, посебно у политици и инструментима за подстицање развоја мање развијених подручја.

У наредном периоду није било знатнијих промјена изузев што је дошло до повећања броја општина са стотину и шест на стотину и девет и Сарајево је добило статус града објединивши десет општина.

3. НАУЧНИ ДОПРИНОС РЕГИОНАЛИЗАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ТОКОМ XX ВИЈЕКА

Босна и Херцеговина била је и још увијек је предмет бројних административних, политичких, економских, историјских, природних, географских, планских, домаћих, војних, међународних, по систему "одоздо према горе", "одозго према доле", научних, истраживачких, академских регионализација, које су биле резултат рада припадника академске заједнице, домаће и међународне администрације, невладиних организација. Током XX вијека знатно је порастао научни интерес за дефинисање појма "регије" и критеријума регионализације. Теоријско-методолошким питањима и односом регионалне географије према другим географским дисциплинама те покушајима дефинисања регија, и на простору Босне и Херцеговине бавили су се бројни истраживачи.

Питање географске регионализације веома је актуелно у географској науци. Теоријска разматрања о регији су многобројна, и у погледу општеприхватљивих принципа, критеријума и метода њеног одређивања, а посебно дефинисања њених граница, још увијек влада превирање и тражење рјешења. Генеза приступа овом проблему водила је од застарјелог линеарног проучавања појединих физичко-географских и антропо-географских појава, за које је Светозар Илешич још 1959. године утврдио "да је свака општа географска регионализација општа само наизглед, фактички пак више или мање једнострано физичко-географска или антропо-географска" (*Илешич, С., 1959*). Данас је у географској науци заступљен нови феномен глобализације и посматрања регија, регионалних издвајања и регионалних граница, који се одвија у правцу интегрисања регија на основу њиховог функционално-гравитационог и интересног повезивања.

Први радови који се односе на историјско-географску регионализацију Балканског полуострва, и у оквиру њега и Босне и Херцеговине, датирају још из XIX вијека (радови Вјекослава Клајића из 1878. Године). У првој половини XX вијека истичу се радови Јована Цвијића, Норберта Кребса и многих других.

На простору бивше Југославије, изузетан допринос развоју регионалне географске мисли дали су следећи истраживачи:

3. 1. Цвијићева регионализација (Јован Цвијић)

Регионализација Јована Цвијића односи се на физичко-географску диференцијацију простора Балканског полуострва јужно од ријеке Саве и Дунава. Јован Цвијић издваја петнаест "природних области." Од њих су на простору данашње Босне и Херцеговине, у оквиру Динарске области распрострањене: Планине, Хумине и Рудине, а сјевероисточно од Динарске области издвојена је Босна, у оквиру које су Посавина, централна Босна, Источни крајеви и Босанска Крајина (*Цвијић, Ј., 1922*). У Цвијићево доба није било јасних критеријума регионализације. Такође, нису постојале дефинисане ни студијско-методолошке разраде основа регионалне географије. И поред тога, Цвијић је дао неизмјеран допринос развоју регионализације споводећи је на основу опсерваторског искуства.

3. 2. Кребсова регионализација (Норберт Кребс)

Кребсова регионализација односи се на антропогеографску диференцијацију Балканског полуострва јужно од ријека Купе, Саве и Дунава. Кребс је издвојио двадесет и пет "антропогеографских подручја" за чије су разграничење, по наводима аутора, коришћене и природне границе. На простору данашње Босне и Херцеговине дијелом су распрострањена следећа антропогеографска подручја: Посавина, Турска Хрватска, Сјеверна Босна, Унутрашња Босна, Западна Босна, Херцеговина, Травунија и Приморје (*Кребс, Н., 1929*).

3. 3. Маркова регионализација (Richard Marek)

Марек је 1931. године приликом издвајања регија водио рачуна првенствено о природно-географским особинама простора, а регионалне приказе дјелимично је допуњавао и друштвено-економским карактеристикама. Такође, Марек је

поштовао границе историјских покрајина, па, према томе, и границе Босне и Херцеговине. Југославију је подијелио на двадесет и девет природно-географских регија, од којих се слједећих осам налази на простору Босне и Херцеговине:

1. Сјеверна и сјевероисточна Босна,
2. Западнобосански тријаски равњаци,
3. Централна Босна,
4. Сарајевска котлина,
5. Југоисточна Босна,
6. Динарске Алпе,
7. Долина Неретве и
8. Крашке висоравни јужне Херцеговине (*Петровић, Р., 1957*).

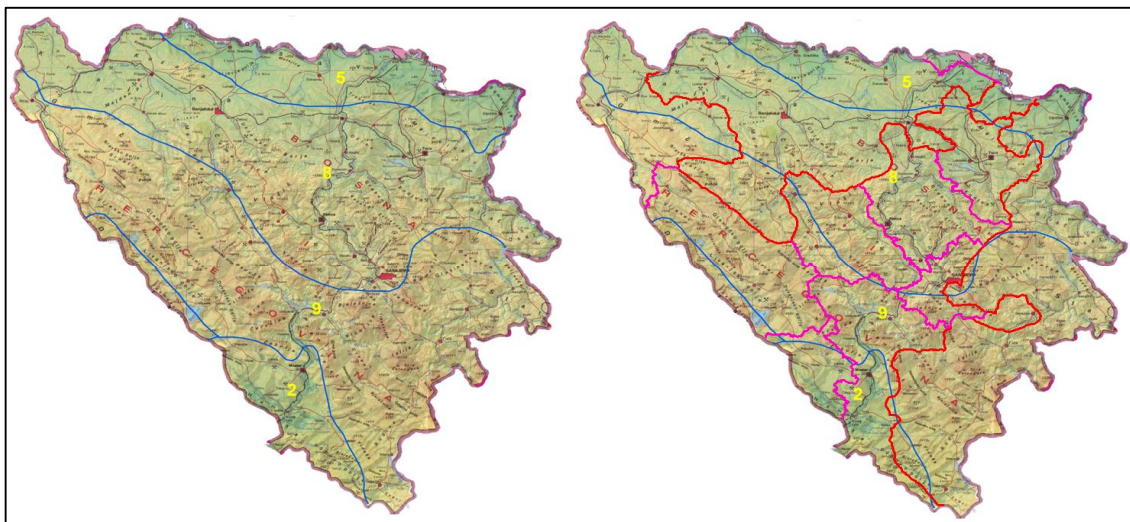
3. 4. Шатињо-Сионова регионализација (Yves Chataigneau, Jules Sionov)

Шатињо-Сионова регионализација предлагала је подјелу тадашње Југославије на три велике природно-географске регије (*Chataigneau Y.,– Sionov J., 1934*). У раду "Geographia univerzalle" Шатињо на територији данашње Босне и Херцеговине издваја Централну Босну, Босанску Крајину, Посавину, Крашке планине Босне, Површи и крашка поља Херцеговине, Рудине, Хумине и Површи и крашка поља западне Босне (*Петровић, Р., 1957*). Понуђена регионализација прилично је уопштена и у довољној мјери не уважава природно-географске разноликости Босне и Херцеговине.

3. 5. Меликова регионализација (Антон Мелик)

Меликова регионализација Југославије образложена је у дјелу "Југославија (земљописни преглед)", које је објављено у Љубљани 1948. године. Мелик даје нешто потпунији регионално-географски приказ цјелина југословенског простора. Регионализација се темељи на издвајању макрорељефно хомогених природно-географских комплекса Југославије, и то три у примарној и тринаест у секундарној подјели. Дакле, своју регионализацију Мелик заснива на природно-географским критеријумима, али регионалне оквире географских цјелина

испуњава комплексним садржајима, приказујући опширно њихове природне, друштвене, економске, културне и политичке особине. На територији Босне и Херцеговине издвојио је пет географских цјелина, које су дијелови већих цјелина Југославије. Географске цјелине по Мелику су: ниску и средњу Херцеговину, панонски руб брежуљака и равница уз ријеке или перипанонско подручје Босне, динарско побрђе и средогорје са котлинама, побрђе и средогорје средње Босне, динарски појас са високим горјем и високим кршким пољима, велике кршке висоравни Босне и високе Херцеговине и висоравни у западној Босни (Мелик, А., 1948).

Слика II – 6: Природногеографске регије БиХ према А. Мелику (карта лијево), умрежене ентитетским и кантоналним границама (карта десно) (Спахих, М., Јахић, Х., 2014)

3. 6. Кајзерова регионализација (Kurt Kayser)

Физичко-географску регионализацију налазимо и у радовима Кајзера. Кајзер је извршио регионализацију Југославије засновану на поштовању принципа језгро и периферија. Издвојио је четири велике регије Југославије, од којих су на простору Босне и Херцеговине распрострањени дијелови "Динарске планинске тврђаве" и "Јадранско приморје". Крајзер "Динарску планинску тврђаву" сматра језгром југословенског простора, а остале три регије периферијом југословенског простора.

Територију Босне и Херцеговине подијелио је на брежуљкасти рејон Панонског обода, Централну Босну, Појас крашког височја и Медитеранску регију са приморјем (*Роглић, В. 1963*).

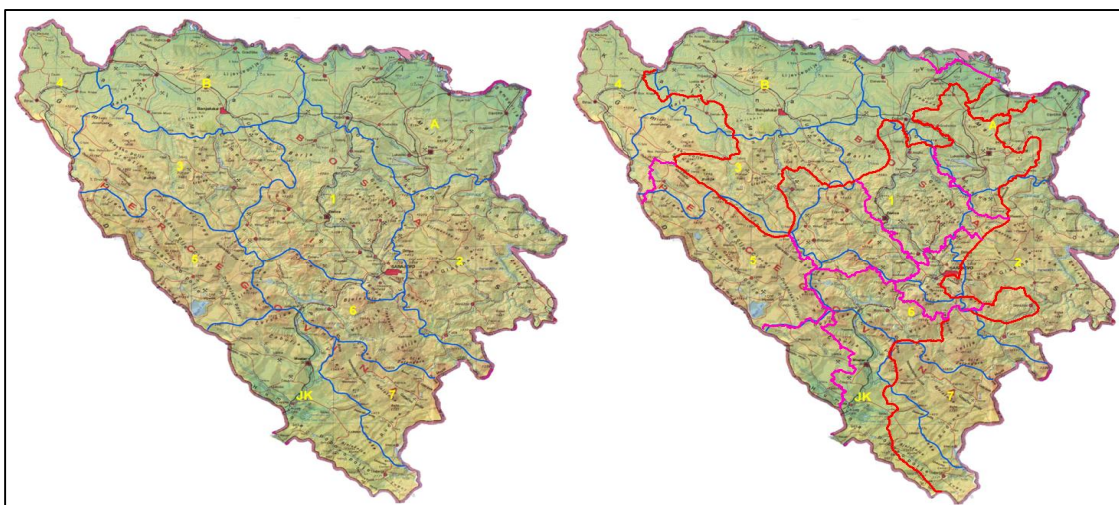
3. 7. Роглићева регионализација (Јосип Роглић)

Роглић у свом дјелу "Прилог регионалној подјели Југославије" полази од тога да постоји јасно издвојено планинско језгро и око њега рубни појас и на основу тога је издвојио седам регија Југославије, од којих су дијелови четири регије на простору Босне и Херцеговине: Планинско језгро и планински крајеви, Хрватско-славонска регија, Сјевернобосанско-посавски крај и Приморје (*Роглић, Ј., 1955*).

3. 8. Канајева регионализација (Твртко Канае)

Канае је у раду "Привредно-географске области и подручја Народне Републике Босне и Херцеговине" из 1954. године, дао прву детаљнију регионализацију само територије Босне и Херцеговине. У поменутом раду Канае је изнио мишљење да географске области и подручја не сматрамо само природно-географским цјелинама већ и просторним јединицама у којима се одражавају друштвено-економски и културно-историјски утицаји. На територији Босне и Херцеговине издваја три привредно-географске области и девет подручја:

1. Житородна привредна област (подручје тузланског базена и подручје Бањалуке),
2. Област планинског сточарства (централно привредно подручје, привредно подручје источне Босне, привредно подручје Западне Босне, подручје бихаћке котлине, подручје крашких поља Западне Босне, подручје планинских пашњака и подручје горње Херцеговине) и
3. Област јужних култура (*Канае, Т., 1954*).

Слика II – 7: Природногеографске регије БиХ према Т. Канаету (карта лијево) умрежене ентитетским и кантоналним границама (карта десно) (Спахих, М., Јахић, Х., 2014)

Како би извршио диференцијацију области и подручја, употребио је принцип хомогености економске структуре, уско повезане са принципом хомогености природно-географске основе.²⁵ Поједини аутори критиковали су ову регионализацију сматрајући да је она у суштини аграрно-географска регионализација, што јасно долази до изражаја у називима издвојених области и њиховој теоријско-методолошкој интерпретацији.

3. 9. Петровићева регионализација (Руде Петровић)

Петровић је дао неколико могућих начина регионализације Босне и Херцеговине. Најприје је указао на историјски развој мисли о проблему регионализације, како у страниј тако и домаћој литератури. Први приједлог регионализације образложио је у раду "О проблему географске рејонизације Југославије" 1957. године. Аутор је правио разлику између природно-географске, културно-географске и праве географске регије. У нацрту регионализације Југославије издваја девет основних природно-географских регија република и покрајина као културно-географске

²⁵ Принцип хомогености у регионализацији грађен је на научно утврђеним чињеницама и на из њих произашлих законитостима, које говоре да је географски простор, у сложеним и међусобно условљеним процесима регионалног диференцирања и регионалног интегрисања – окупљања, подијељен на цјелине или регије са истим или са сличним физиономским, структуралним и функционалним обиљежјима.

регије и двадесет и двије праве географске регије. На територији Босне и Херцеговине распрострањени су дијелови следећих регија:

1. Панонска регија Босне и Херцеговине,
2. Средњевисока динарска регија Босне,
3. Висока динарска регија Босне и Херцеговине и
4. Крашка регија ниске Херцеговине (*Петровић, Р., 1957*).

Међутим, аутор је направио пропуст у нацрту регионализације Југославије уклопивши медитерански дио Босне и Херцеговине у Приморску регију Хрватске. Такође, границе Босне и Херцеговине као културно-географске регије нетачно су уцртане. Други покушај регионализације Петровић је прецизирао у дјелу "Земље и народи свијета" 1975. године. У њему је аутор Босну и Херцеговину подијелио на три регионалне цјелине, и то:

1. Равна Посавина и сусједне котлине,
2. Шумовита Босна и
3. Кршна Херцеговина (*Петровић, Р., 1975*).

3. 10. Илешичева регионализација (Светозар Илешич)

Илешич је објавио велики број радова у којима је образложио свој концепт регионализације. Према Илешичу, илузоран је сваки покушај стварања неке опште географске регионализације. Са друге стране, Илешич је сматрао да треба тежити што комплекснијим регионализацијама, узимајући у обзир што већи број фактора. Такође, заступао је мишљење да је потребно и могуће вршити бар двије паралелне регионализације: једну темељену претежно на природно-географским и другу темељену на економско-географским критеријима. Концепт је примијенио на конкретан простор Словеније и Југославије. Прва и основна регионализација је физиономска и она одражава природно-географске карактеристике појединих регија, али и друштвено-географске утицаје одражене у физиономији простора. Друга је економско-функционална регионализација, у којој су регије одређене на основи садашњег реалног економског стања, а не на основи планске организације будућег економског развоја. У складу с концепцијом, аутор је на простору извео

најприје физиономску регионализацију Југославије на шест макрорегионалних зона и петнаест макрорегија. Од њих се на простору Босне и Херцеговине пружају дијелови три макрорегионалне зоне (Панонске, Динарске и Приморске):

1. Панонска низија
 - Субпанонски руб
 - Субдинарско-супанонско подручје
2. Динарска Босна
 - Унутрашње динарско средогорско подручје
 - Високо динарско крашко подручје
3. Приморска регија
 - Субмедитеранско подручје
 - Субмедитеранско-субдинарско подручје (*Илешич, С., 1961*).

У другој, економско-функционалној регионализацији Југославије аутор је утврдио укупно двадесет и девет макрорегија, односно скупина мезорегија у случајевима гдје се није формирао одговарајући макрорегионални центар и према њему усмјерена гравитација. У оквиру тога, аутор је у Босни и Херцеговини разликовао пет макрорегија. Од тих пет макрорегија једна је без довољно израженог макрорегионалног центра, па је означена као скупина мезорегија. То су слједеће макрорегије с припадајућим мезорегијама:

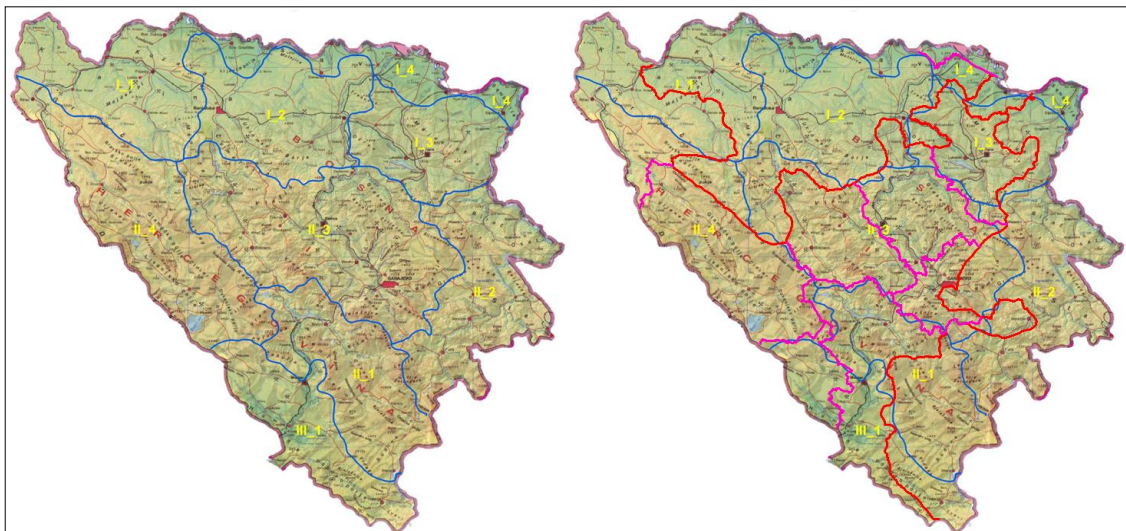
1. Сарајевско-зеничка или Средњобосанска макрорегија
 - Уже сарајевско мезорегионално подручје
 - Зеничко индустријско мезорегионално подручје
 - Скупина субмезорегија источне Босне
2. Макрорегија Сјевероисточне Босне
 - Тузланска мезорегија
 - Добојска мезорегија
3. Макрорегија Сјеверозападне Босне
 - Бањалучка или Доњоврбаска мезорегија
 - Приједорска или Санска мезорегија
 - Јајачка или Средњоврбаска мезорегија
4. Мостарска или Херцеговачка макрорегија

- Мостарско-јабланичка или Средњохрцеговачка мезорегија
 - Скупина субмезорегија уз доњу Неретву
 - Требињска мезорегија
5. Скупина Западнобосанских мезорегија
- Бихаћка или Средњоунска мезорегија
 - Ливањска мезорегија

3. 11. Марковићева регионализација (Јован Марковић)

Марковић је у свом дјелу "Географске области Социјалистичке Федеративне Републике Југославије" из 1967. године у оквиру регионализације Југославије на простору Босне и Херцеговине издвојио три предјела и девет крајева и дао потпунији приказ њихових географских карактеристика. То су:

1. Сјеверна Босна (Унска крајина, Доњоврбаско-доњобосански крај, Спречко-мајевички крај и Босанска Посавина),
2. Динарска Херцеговина и Босна (Висока Херцеговина, Источна Босна, Средња Босна и Западна Босна) и
3. Средње Приморје (Ниска Херцеговина) (Марковић, Ј., 1967).

Слика II – 8: Природногеографске регије БиХ према Ј. Марковићу (карта лијево) умрежене ентитетским и кантоналним границама (карта десно) (Спахих, М., Јахић, Х., 2014)

У трећем издању књиге "Регионална географија Југославије", Марковић је изложио модификовану регионализацију Југославије. Измјене су извршене у називима предјела и крајева и њиховог географског распрострањења. У оквиру те регионализације Босна и Херцеговина обухвата у цјелини или дјелимично три предјела с девет крајева. То су: Перипанонска Босна (Панонско Поуње, Доњоврбаско-доњобосански крај, Спречко-мајевички крај и Босанска Посавина), Планинско-котлинска Херцеговина и Босна (Планинска Херцеговина, Источна Босна, Средња Босна, Западна Босна) и Средње Приморје (Јадранска) (*Марковић, Ј., 1980*).

3. 12. Рогићева регионализација (Вељко Рогић)

Рогић је у раду "Регионализација Југославије" из 1973. године изложио нацрт двојне физиономске и нодално-функционалне регионализације Југославије. Руководећи се принципом комплексне географске хомогености, Рогић је територију Југославије подијелио на шест великих географских комплекса и двадесет и четири мање регионално-географске цјелине. У оквиру хомогене регионализације на простору Босне и Херцеговине издвојене су четири хомогене географске регије другог нивоа и седам регија трећег нивоа. То су: Сјеверна Босна (Унска крајина, Подручје доњих токова Врбаса и Босне и Сјевероисточна Босна), Средња Босна (Сарајевско-зеничка завала и Горње Подриње), Босанско-херцеговачки високи крш (Западнобосанска била и поља и Херцеговачка брда) и Ниска Херцеговина (*Рогић, В., 1973*).

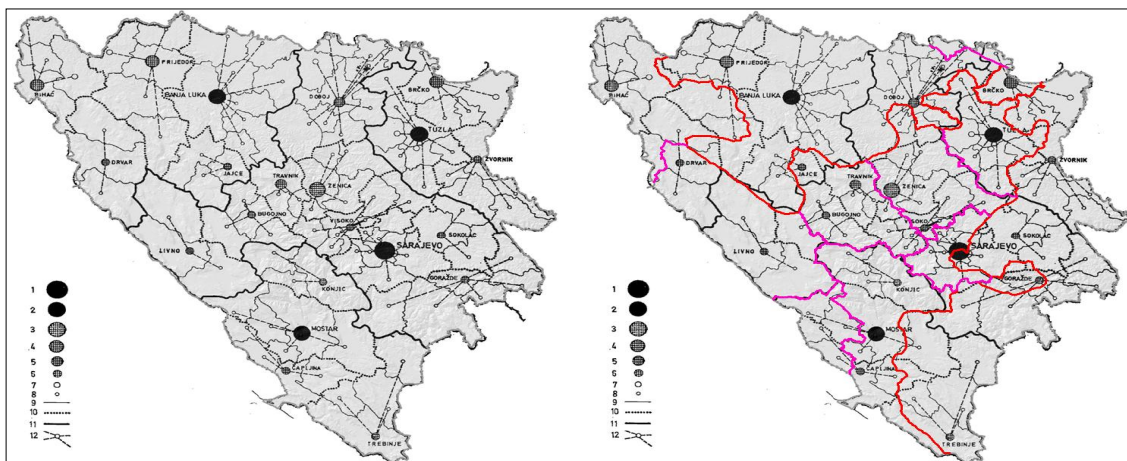
Други Рогићев нацрт односи се на нодално-функционалну регионализацију Југославије и заснован је на концепту функционалне везе између географски различитих регионалних комплекса. Овај нацрт полази од тога да нодално-функционални просторни комплекси морају бити заокружене територијалне цјелине с властитим центром одговарајућег ранга. У том нацрту Рогић је на простору Босне и Херцеговине издвојио четири нодално-функционалне макрорегије. То су:

1. Босанско-крајишка или бањалучка макрорегија,
2. Сјевероисточно босанска или тузланска макрорегија,
3. Средњобосанска или Сарајевско-зеничка макрорегија и
4. Херцеговачка или Мостарска макрорегија.

3. 13. Папићева регионализација (Крешимир Папић)

Папић је сматрао да су на простору Југославије постојале сасвим реалне регионалне цјелине, издвојене по разним критеријумима, које су испуњавале одређене друштвене потребе и које мање или више нису одражавале географску и економску стварност простора који су обухватале. У прилог томе су примјери подјеле југословенског простора на међуопштинске регионалне заједнице за потребе текуће друштвено-економске праксе. Папић у раду "Економско-географска регионализација Босне и Херцеговине" из 1977. године даје нацрт економске (функционалне) регионализације Босне и Херцеговине, која је методолошки и концептуално, у основи, готово идентична Рогићевој нодално-функционалној регионализацији. Руководећи се концептом функционално-гравитацијских регија Папић је извршио регионализацију Босне и Херцеговине на четири макрорегије у примарној, и двадесет и једну регију у секундарној подјели. То су:

1. Западнбосанска или Бањалучка макрорегија (Бањалучка регија, Бихаћка регија, Дрварска регија, Јајачка регија и Приједорска регија),
2. Источнобосанска или Тузланска макрорегија (Брчанска регија, Тузланска регија и Зворничка регија),
3. Средњобосанска или Сарајевско-зеничка макрорегија (Бугојанска регија, Добојска регија, Горажданска регија, Ливањска регија, Сарајевска регија, Сокољачка регија, Травничка регија, Височка регија и Зеничка регија) и
4. Херцеговачка или Мостарска макрорегија (Чапљинска регија, Коњичка регија, Мостарска регија и Требињска регија) (*Папић, К., 1977*)

Слика II – 9: Природногеографске регије БиХ према К. Папићу, (карта лијево) умрежене ентитетским и кантоналним границама (карта десно) (Спахић, М., Јахић, Х., 2014)

Нешто касније, 1985. године, у раду "Поглед на проблеме и дилеме регионализације југословенског простора" аутор даје извјесну допуну у секундарној (другостепеној) диференцијацији, издвајајући још Бијељинску регију у Источнобосанској и Дервентску регију у Средњобосанској макрорегији (Папић, К., 1985).

3. 14. Смлатићева регионализација (Сулејман Смлатић)

Смлатић у раду "Географске регије Босне и Херцеговине" 1983. године, на темељу физиономских разлика у Босни и Херцеговини, издваја четири географске регије, које се разликују по властитој хомогеној географској структури. Смлатић је дао детаљнији приказ тако издвојених географских регија Босне и Херцеговине, унутар којих је на другом нивоу регионализације издвојио још осам регионално-географских цјелина. То су:

1. Сјеверна Босна (Унска крајина, Бањалучко-добојско подручје и Сјевероисточна Босна),
2. Средња Босна (Сарајевско-зеничка завала, Горње Поврбасје и Горње Подриње),
3. Регија високог крша (Западна Босна и Висока Херцеговина) и
4. Ниска Херцеговина (Смлатић, С., 1983).

Смлатићев приказ географских регија врло комплексно приказује сложеност регионално-географске структуре Босне и Херцеговине, с тим што су номенклатура и типологија знатно редуковане и генерализоване.

3. 15. Хацимеровићева регионализација (Хасан Хацимеровић)

Хацимеровић је у периоду од 1963. до 1964. године, посматрајући економску регионализацију као динамичан процес, извршио подјелу на зоне развоја. Ова подјела извршена је на основу регионалног размјештаја фактора привредног развоја и њихова значаја за ефикасност улагања. У подручјима приоритетне зоне (појас долине ријеке Неретве, горњи и средњи ток ријеке Босне и појас Посавине с долином ријеке Уне) налазе се главне комуникације сјевер–југ, највећи дио већ изграђених индустријских капацитета, те највећа концентрација становништва. Указао је и на близину и доступност сировинских и енергетских потенцијала, те закључио да у приоритетној зони постоје сви елементи за рационалан и економски успјешан развој (*Хацимеровић, Х., 1964*).

3. 16. Бошњовићева регионализација (Илијас Бошњовић)

Раних седамдесетих година XX вијека свој истраживачки рад представља и Бошњовић. Теоријско упориште регионализације проналази у теорији полова развоја. Базни принцип ове регионализације јесте функционално-гравитацијски, а циљ је функционална регионализација Босне и Херцеговине. По овој концепцији Босна и Херцеговина би имала четири макроекономске регије. То су:

1. Босанска крајина (Бањалука),
2. Сјевероисточна Босна (Тузла),
3. Сарајевско-зеничка (Сарајево) и
4. Херцеговина (Мостар) (*Бошњовић, И., 1969*).

Када говоримо о развоју и унапређењу теоријске мисли регионализације током XX вијека, највећи допринос су имали радова Рубића, Ђурића, Ршумовића, а потом и многих других научника и теоретичара на овим просторима.

3. 17. Рубићева регионализација (Иво Рубић)

Рубић је 1956. године изнио мишљење, позивајући се на учење Ритера (Carl Ritter), да приказ регије мора сличити биолошком опису организма, појму географског индивидуа, или географске јединице којој поједини дијелови не ремете цјелину. "Дијелови тумаче цјелину, а цјелина тумачи дијелове" и у томе лежи јединство регије, као њено основно својство. Такође, овај однос дијелова према цјелини и начин на који су односи међу дијеловима повезани између себе, гради један динамички комплекс, који се огледа кроз временски хоризонт. Према томе, Рубић регију посматра као дио Земљине површине који има специјална својства на основу којих сачињава једну просторну физио-географску и културну јединицу. Стога се елементи и фактори регије могу подјелити у двије групе: физио-географске и антропогеографске, а регије дијели на природне и културне (Рубић, И., 1956).

3. 18. Ђурићева регионализација (Владимир Ђурић)

Ђурић сматра да регија (аутор користи термин "рејон") треба да буде колико год је то могуће комплексна производно-територијална јединица, издвојена по критеријумима који најбоље одговарају за одређено подручје и који се не могу прописати као правило. Хомогени рејони су типични за земље развијене монокултуре и они су у функционалној вези са другим рејонима. Стога је формирање рејона на бази функционалне повезаности, посебно економске гравитације, далеко исправније и природније рјешење. Најбољи примјер је већи град са својим гравитационим подручјем, који представља једну произвољну територијалну јединицу, односно економско-географски рејон у коме се преплићу физичко-географски и културно-географски елементи (Ђурић, В., 1959).

3. 19. Ршумовићева регионализација (Радован Ршумовић)

Ршумовић је објединио различита мишљења о појму региона и задацима регионалне географије. Ршумовић истиче да су региони територије са

агломерацијама просторних елемената повезаних унутрашњом кохезијом у веће или мање цјелине посебних особина и да региони нису статична категорија. Сматрао је да промјене у физиономији и територијалној структури региона најбрже иницирају друштвено-географски чиниоци (*Ршумовић, Р., 1964*). Међутим, Ршумовић је остао недоречен када су у питању односи граница региона и његових функционалних утицаја. Односно, гравитационе зоне не поклапају се са физиономским просторним цјелинама тако да те зоне нису региони у регионално-географском, физиономском смислу. Проучавањем функционалних утицаја бави се нодална географија, која је посебна грана регионалне географије. По томе, функције региона и његове гравитационе везе постоје независно од самих региона, односно, оне се не узимају као једна од његових битних одредница. Регионално-географски појам тиме се изједначава са физиономским појмом, што је ипак сужавање суштине региона.

Допринос у проучавању функцијских утицаја градских центара на њихову околину, затим одређивању гравитационог подручја, односно утицајних сфера, те дефинисању нодалних регија, у посљедњем периоду дали су Вељковић, Јовановић, Тошић, Стаменковић, Гњато и други. Поред сталне тежње да се пронађу најбољи начини за извођење комплексних географских регионализација, многи аутори бавили су се регионализацијама појединих географских елемената. Индустријализација, урбанизација, угрожавање животне средине и туризам су појаве савременог друштва које попримају глобалне размјере и које проузрокују сложене промјене географског простора, тако да се под њиховим утицајем уобличавају својеврсне регије, које се најчешће називају индустријско-географске, аграрно-географске, туристичко-географске.

Искуства претходних регионализација показала су да ниједна регионализација која интегрално не посматра природно-географске, економске, друштвено-политичке и културно-историјске елементе – нема своје реално упориште и не може бити прихваћена и примијењена у пракси. Примјер су некадашње међуопштинске регионалне заједнице, које су се у великом броју просторно подударале са подручјима географских регија, али је било и великих пропуста у

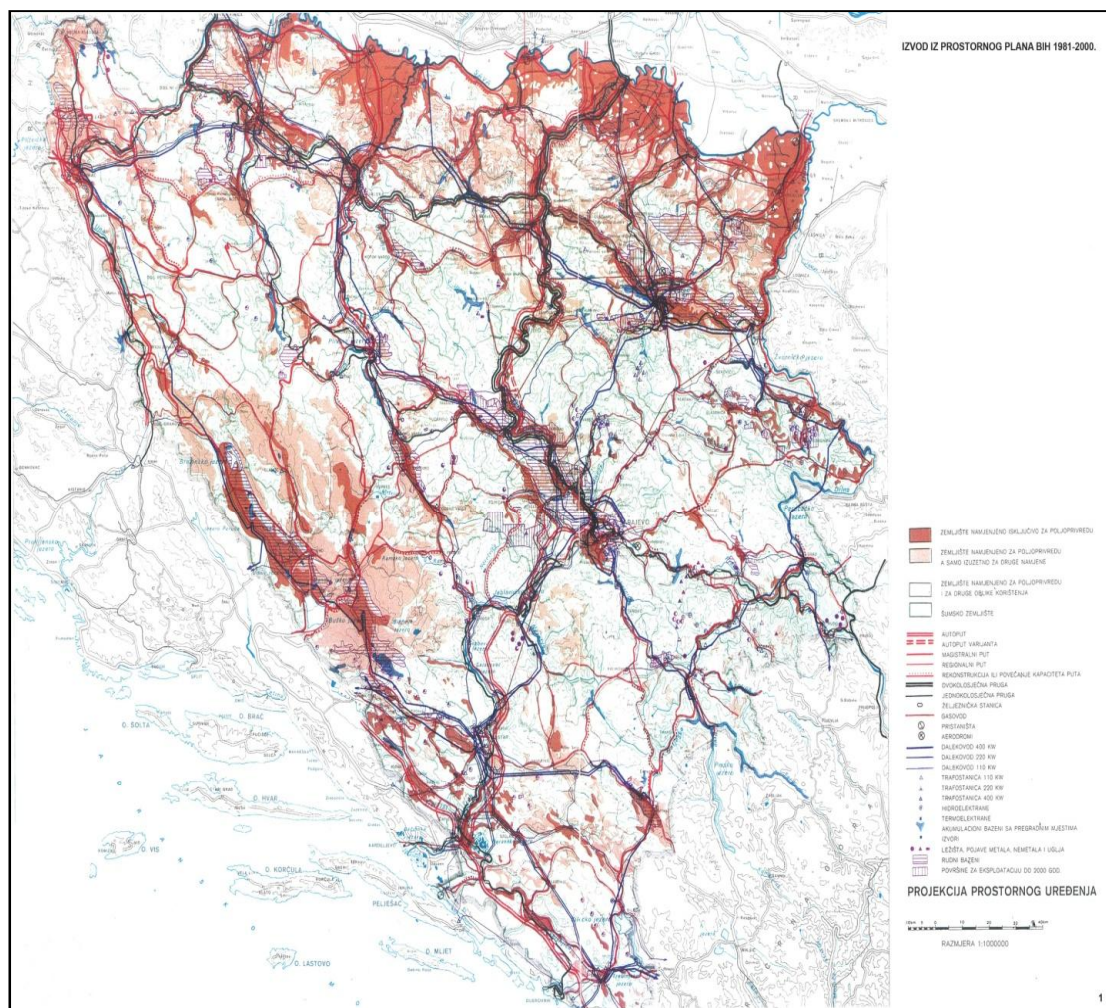
њиховом територијалном разграничавању.

4. СТРУЧНИ ДОПРИНОС РЕГИОНАЛИЗАЦИЈИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ТОКОМ XX ВИЈЕКА

4. 1. Регионализација у Просторном плану Босне и Херцеговине

Почетком осамдесетих година XX вијека спроведена су бројна и свеобухватна истраживања физичко-географских и социо-економских карактеристика Босне и Херцеговине. На темељу изведених истраживања обликован је Просторни план Босне и Херцеговине. Аутори планског документа у аналитичко-документационој основи плана предлажу четири макроекономске регије:

1. Бањалучку,
2. Тузланску,
3. Сарајевску и
4. Мостарску макроекономску регију (*Аналитичко-документациона основа Просторног плана Босне и Херцеговине за период 1981–2000, пречишћени текст*).

Слика II – 10: Извод из Просторног плана БиХ (1981–2008)

Просторним планом Босне и Херцеговине, који је усвојен 1981. године, извршена је анализа свих демографских, просторно-инфраструктурних и економско-социјалних параметара. Резултати су указали на велике диспропорције у развоју Босне и Херцеговине. Планска рјешења била су усмјерена ка унапређењу просторне организације, као предуслову бржег и уједначенијег економског развоја. Установљен је незавидан положај великих брдско-планинских платоа и понуђено неколико варијанти за успостављање нове политичко-административне организације, са циљем стварања нових полова и осовина развоја и заустављања расељавања и демографског пражњења неких простора. Најинтензивнији процеси демографског пражњења и потпуно заостајање у развоју детектовани су у пограничним дијеловима Босне и Херцеговине. Предложено је да се озваниче регионална подручја–региони и понуђене су варијанте између три и девет

региона. Нажалост, Просторни план Босне и Херцеговине, иако веома добар развојни документ, остао је само слово на папиру.

4. 2. Регионализација економских института

Када је постало извјесно да федерална Југославија неће опстати, проблем регионализације испољио се у веома оштрој форми. У настојању да се избјегну тежи конфликти и сукоби, из скоро свих дијелова Босне и Херцеговине нуђени су модели регионалне подјеле, а понегдје и самопроглашавање мање или веће регионалне аутономије. Влада бивше Босне и Херцеговине реализовала је студију "Регионализација Босне и Херцеговине", која је рађена у септембру 1992. године. У уводном дијелу ове Студије, као полазиште за израду студије регионализације, каже се: "Регионализација која се овим истраживањем жели утврдити има једну особеност коју ваља истаћи. То није пуко разграничење подручја Босне и Херцеговине на функционалне дијелове који служе искључиво развојним потребама, већ разграничење које има знатно шири задатак. Свака регија треба да буде не само географско-економска просторна јединица, него и ентитет са одређеним елементима власти. Та околност намеће потребу расподјеле државних функција између центра и региона, што отвара проблем изналажења једног избалансираног друштвено-политичког система у којем су централизоване и децентрализоване функције у правој мјери утврђене и постављене" (*Бошњовић, И. и др., 1992*).

Аутори Студије "Регионализација Босне и Херцеговине" детаљно су обрадили све аспекте и факторе регионализације. Иако је Студија рађена у веома специфичној економској и политичкој атмосфери, предложила је модел регионализације у коме су регије географско-технолошке, инфраструктурне, привредне и друштвено-политичке цјелине, али истовремено и дио јединственог, економског и социјално интегрисаног босанскохерцеговачког простора. Акценат је стављен на сврсисходност и ефикасност регионализације.

У поменутој Студији приказани су најчешће коришћени модели (регион као хомогено привредно подручје, регион као функционално-гравитационо подручје, регион као производно-територијални комплекс и регион као развојно-планско подручје).

Аутори се опредјељују (и као идеалну представљају) за подјелу Босне и Херцеговине на четири региона по функционално-гравитационим критеријумима:

1. Бањалучко-бихаћки или Босанска крајина,
2. Сарајевско-зенички или Централна Босна,
3. Тузланско-добојски или Сјевероисточна Босна и
4. Мостарско-требињски или Херцеговина.

Модел четири регије, који је предложен, изведен је на основу функција географског простора, броја и састава становништва, и друштвено-економске развијености. Регионализација је реализована у сљедећем поступку:

- Прво је утврђен теоретски модел на бази истраживања гравитационих утицаја за сва четири центра;
- На тој основи утврђене границе су кориговане резултатима анкете о стварној гравитацијској усмјерености појединих подручја;
- Затим су анкетирани гравитацијски центри, али и гравитирајућа подручја. Посебно су третирана такозвана гранична подручја;
- За седамнаест општина које се налазе на граници регија и чији положај по тој основи није јасан, опредјељење за један или други центар извршено је посебним поступком. Анализирано је једанаест обиљежја, од којих свако за себе изражава одређену повезаност општинског подручја с одговарајућим центром.

Друга корекција модела извршена је на темељу оцјене просторно-географских услова повезаности општина. Предложеном регионализацијом одређене су просторно и демографски довољно велике регије са таквом структуром која би требало да омогући њихово функционисање и развој. Након бројних истраживања утврђено је да би требало да их обиљеже сљедећи параметри:

- Оптимална просторна величина једне макрорегије креће се у распону од 10.000 до 15.000 km². (Овакав закључак донесен је на основу ових критеријума: величина територије Босне и Херцеговине, густина насељености, комуникативност простора, степен привредног развоја и размјештај већих центара).
- Уз такву величину једне макрорегије просјечна максимална удаљеност рубних дијелова једне макрорегије од њеног центра кретала би се од 56 до 69 km. Тежило се да максимални размак рубних подручја од основног центра буде до 100 km, а тек у околностима када нису могуће алтернативне подјеле, да тај размак буде и нешто више од 100 km.
- Оптимална демографска величина просјечне макрорегије у Босни и Херцеговини креће се између седам стотина хиљада и милион становника. Од наведеног броја становника, реална макрорегија може у извјесној мјери одступати максимално или минимално у зависности од постојећих околности које се приликом конкретног разграничавања морају уважити из неких оправданих разлога.
- Према урбано-гравитационом критеријуму, регија може вршити своју функцију уколико има један центар са врло значајним функцијама, два са значајним, два до три са средње значајним, четири до шест са мало значајним и дванаест до шеснаест са безначајним функцијама.
- Приликом одређивања оптималне регије потребно је имати у виду и одређене историјско-традиционалне критеријуме. Према овим критеријумима, просјечна регија за своје средиште треба имати један од ова четири града: Сарајево, Бањалуку, Тузлу или Мостар те евентуално Зеницу (*Бошњоковић, И., и др., 1992*).

Студија Економског института из Сарајева никада није добила прилику да буде разматрана као један од приступа регионализацији. У исто вријеме док је рађена Студија "Регионализација Босне и Херцеговине" у Сарајеву, Скупштина Босне и Херцеговине разматрала је једну другу иницијативу за регионализацију Босне и Херцеговине, покренуту из Бањалуке. О значају саме регионалне подјеле и начина на који ће бити извршена регионализација свједочи и чињеница да се на

последњој сједници Парламента Босне и Херцеговине дискутовало управо о овој теми, када је закључено: "Ми њима регионализацију, а они нама референдум о независности Босне и Херцеговине" (или обрнуто). Ово је заправо био одговор на приједлог Економског института Бањалука, који је тадашњем СИЗ-у Науке Босне и Херцеговине понудио реализацију научног пројекта на тему "Услови и могућности успостављања регионалне организације Босне и Херцеговине". У оквиру пројекта предложено је успостављање регије Сјеверозападна Босна.

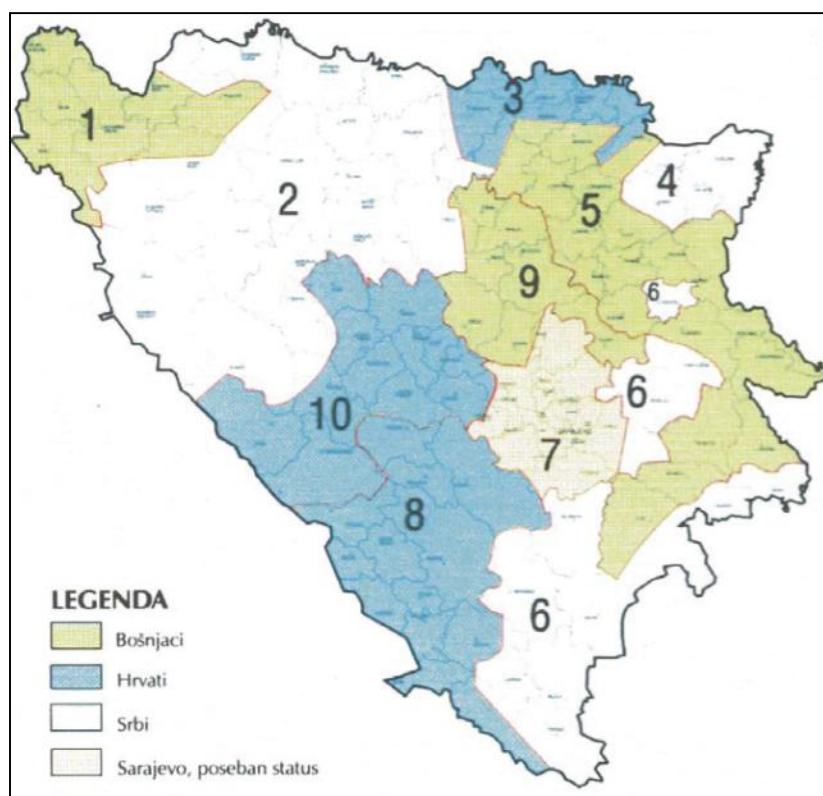
5. ПОЛИТИЧКО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ПЕРИОДУ ОД 1992. ГОДИНЕ ДО ДАНАС, НАСТАНАК, ПОДЈЕЛА ТЕРИТОРИЈЕ И ОРГАНИЗОВАЊЕ ФУНКЦИОНАЛНИХ СТРУКТУРА

5. 1. Мировни споразуми

У периоду од 1992. до 1995. године, на геопростору Босне и Херцеговине вођен је грађански рат. Такође, у истом временског периоду нуђена су различита рјешења територијалне подјеле и обликована кроз мировне споразуме. Анализирајући све мировне споразуме који су обликовани током рата у Босни и Херцеговини у периоду од 1992. до 1995. године, стиче се утисак да је снажну доминацију у заснивању унутрашње територијалне организације Босне и Херцеговине имао етнички критеријум. Ријеч је о сљедећим мировним плановима: Венс–Овенов план, Овен–Столтенбергов план, Вашингтонски споразум, План Контакт–групе и Дејтонски мировни споразум.

1. Венс–Овенов план је 1993. године произашао из начела Лондонске конференције са приједлогом унутрашње територијалне организације Босне и Херцеговине засноване на десет провинција. Три провинције су биле с већинским бошњачким, двије провинције са већинским хрватским становништвом, три су биле с већинским српским становништвом, и двије мјешовите. "Националне провинције физички би биле раздвојене, а

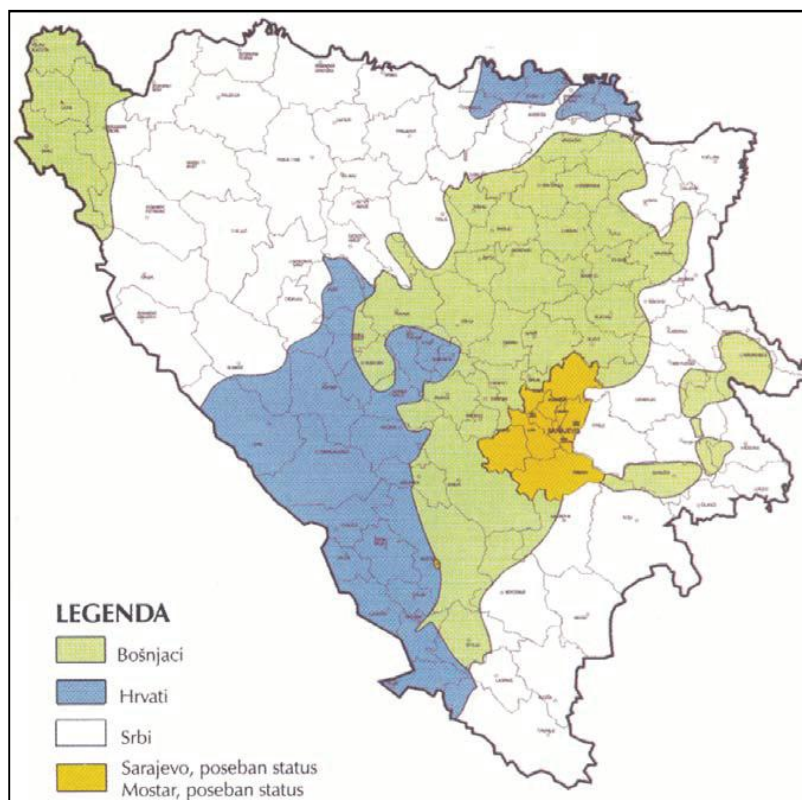
градови: Сарајево, Мостар, Добој, Зворник, Вишеград и Рогатица били би под контролом Уједињених нација" (*Шпирић, Н., Маријанац, З., 1999*). Сарајево је имало посебан статус и обухватало је 5,54% простора Босне и Херцеговине. На основу Венс–Овенове мапе, која је била дио истоименог плана, предложена унутрашња подјела била је апсолутна супротност од реалног стања и разграничења између зараћених страна. Укупна површина српских провинција износила би 43% укупне територије, што је превише одступало од фактичког стања на терену. Тада је површина Републике Српске износила 34–35.000 km², што је око 66–68% територије Босне и Херцеговине (*Стенић, М., 2001*).

Слика II – 11: Венс–Овенов план (*Бегич, К., 1997*)

2. Овен–Столтенбергов план представљен је 1993. године. Заснован је на концепту подјеле Босне и Херцеговине на три етничке републике. "Овен–Столтенберговом мапом установљена је процентуална територија, Србима би припало (Република Српска) 54%, или 27.610 km², Хрватима (Херцег Босни) 16% или 8.180 km² и муслиманима (Републици Босни –

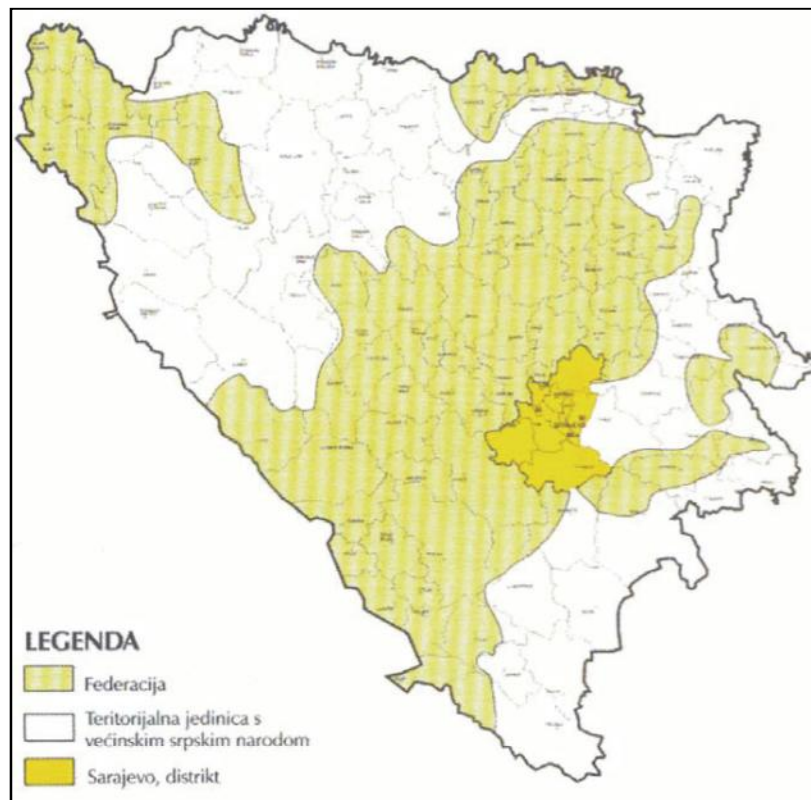
муслиманска држава) 30% или 15.339 km²" (*Јевтић, М., Пецељ, М., 1995*). Иницијатива је полазила од чињенице да су у грађанском рату у Босни и Херцеговини народи извршили територијализацију и створили етнички хомогене територије. Овај План никада није био понуђен као званична верзија.

Слика II – 12: Овен–Столтенбергов план (*Бегић, К., 1997*)

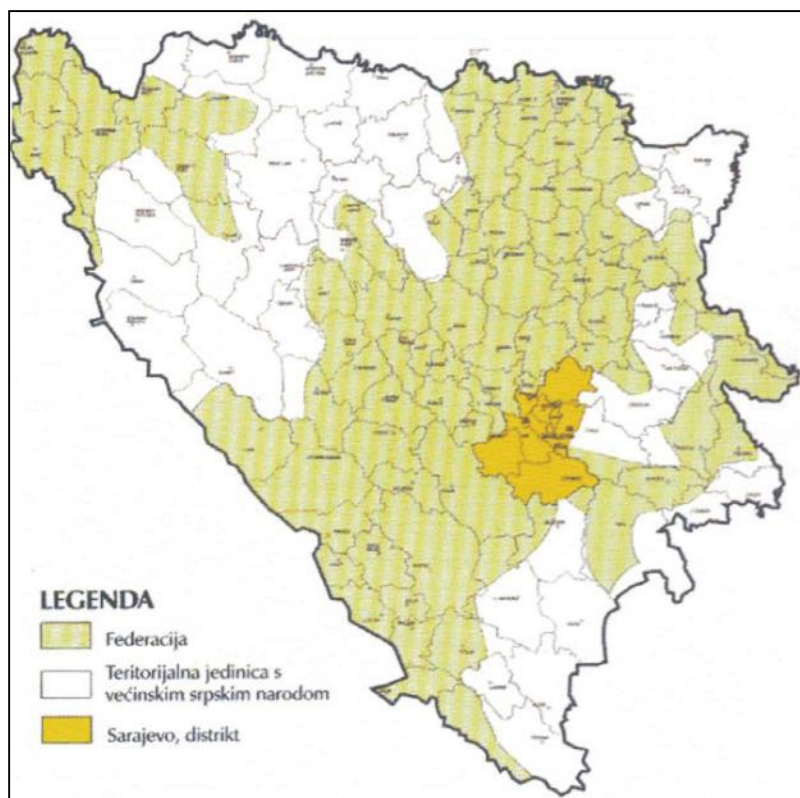
3. Вашингтонски споразум је мировни план којим се образује федерација хрватског и бошњачког народа. Под покровитељством Сједињених Америчких Држава закључен је у Вашингтону 18. марта 1994. године између представника хрватског и бошњачко-муслиманског народа као прелиминарни Споразум о устројству Босне и Херцеговине на федералним основама, као "заједнице изворно суверених народа у савезу Републике Босне и Херцеговине и о њезином ступању у конфедерални савез са Хрватском" (*Аврамов, С., 1997*). Предвиђао је укидање хрватске политичко-територијалне јединице Херцег Босне и могућност конфедералног савеза са Републиком Хрватском. Вашингтонски споразум

био је прекретница у босанскохерцеговачкој кризи, јер су наредне политичке иницијативе биле директно или индиректно резултат овог Споразума.

Слика II – 13: Вашингтонски мировни споразум (Бегић, К., 1997)

- План Контакт групе представљен је 1994. године и заснивао се на идеји разграничења територије Босне и Херцеговине на Федерацију Босне и Херцеговине и територију с већинским српским народом и у односима 49% за Федерацију Босне и Херцеговине, затим 48% за територију с већинским српским становништвом и 3% за Сарајево као дистрикт. План Контакт групе састојао се од два основна документа: Елементи за Устав уније Босне и Херцеговине и Мапа о разграничењу између Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске. Мапа се могла сматрати компромисним рјешењем између Венс–Овенове и Овен–Столтенбергове мапе.

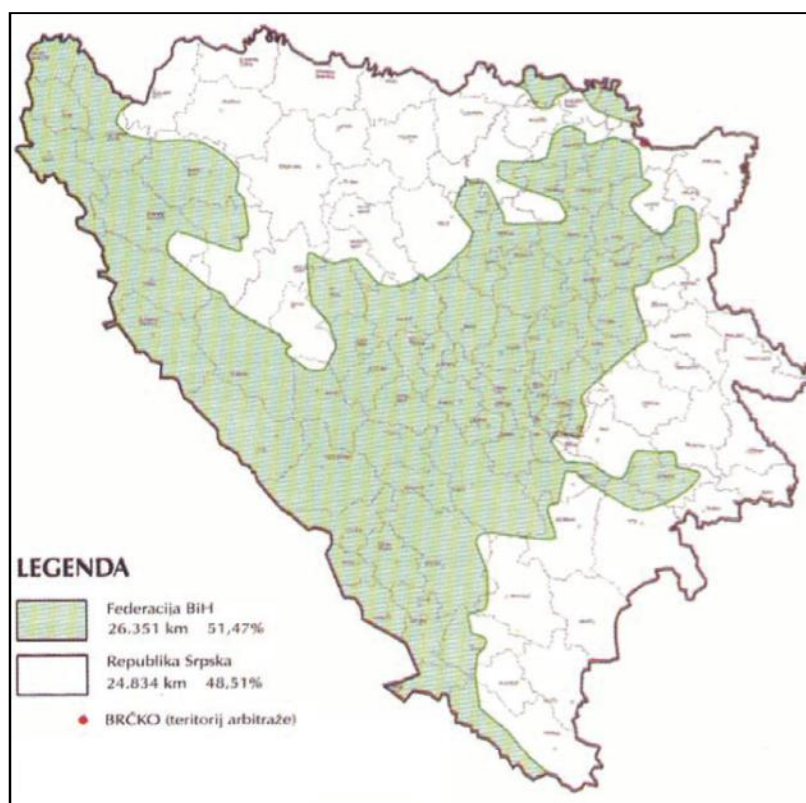

Слика II – 14: План Контакт групе (Бегић, К., 1997)

Документи који су донесени под покровитељством међународне заједнице су: Женевски, којим је утврђена ентитетска подјела Босне и Херцеговине на Републику Српску и Федерацију Босне и Херцеговине, и Њујоршки споразум, којим су утврђени елементи за уставно-правно уређење ентитета и државе Босне и Херцеговине.

5. На овим основама и принципима вођени су мировни преговори, који су окончани 21. новембра 1995. године, када је постигнут Мировни споразум за Босну и Херцеговину, тачније, када је усаглашен Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини, а његово дефинитивно прихватање и потписивање обављено је 14. децембра 1995. године у Паризу (Поповић, В., Лукић, В., 1999). Дејтонским мировним споразумом територија Босне и Херцеговине подијељена је на два ентитета: Федерацију Босне и Херцеговине и Републику Српску. Бивши високи представник за Босну и Херцеговину Волфганг Петрич у својој књизи "Босна и Херцеговина од Дејтона до Европе" истакао је следеће:

"Грађански рат у Босни и Херцеговини је трајао три и по године. Током овог рата безуспјешно су вођени многи преговори за његово окончање. Прво је пропао Кутиљеров план из фебруара 1992. године. У периоду од фебруара до априла 1993. године, зарађеним странама је нуђен Венс–Овенов план који пада у воду. Јануара 1994. године, одбачен је и Овен–Столтенбергов план, а затим и план Контакт групе. Тек на интервенцију Сједињених Америчких Држава коначно на територији Босне и Херцеговине је престао ратни сукоб и мир је потписан 21. новембра 1995. године у ваздухопловној бази Рајт-Петерсон у Дејтону (држава Охајо) Сједињене Америчке Државе" (Петрич, В., 2002).

Слика II – 15: Дејтонски мировни споразум (Бегић, К., 1997)

Устав Босне и Херцеговине настао је као резултат потписивања Вашингтонског и Дејтонског споразума. Поменути Уставом дефинисана је државна заједница веома сложене организационе и функционалне структуре и као таква је јединствена творевина у Европи. Један од најважнијих елемената функционисања државе јесте њена територијална организација. Уставно уређење, законски оквир

и политички амбијент имају кључну улогу када говоримо о званичној организацији државне територије.

Према члану 1, тачка 3 Устава, "Босна и Херцеговина се састоји од два ентитета, Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске", који имају висок степен самосталности у вршењу функција државне власти. Дистрикт Брчко има посебан уставноправни положај.

У Републици Српској постоје два нивоа вршења власти – општина/град и ентитет, а у Федерацији Босне и Херцеговине четири – општина, град, кантон и ниво ентитета. Дакле, примјећујемо потпуну организационо-функционалну асиметричност.

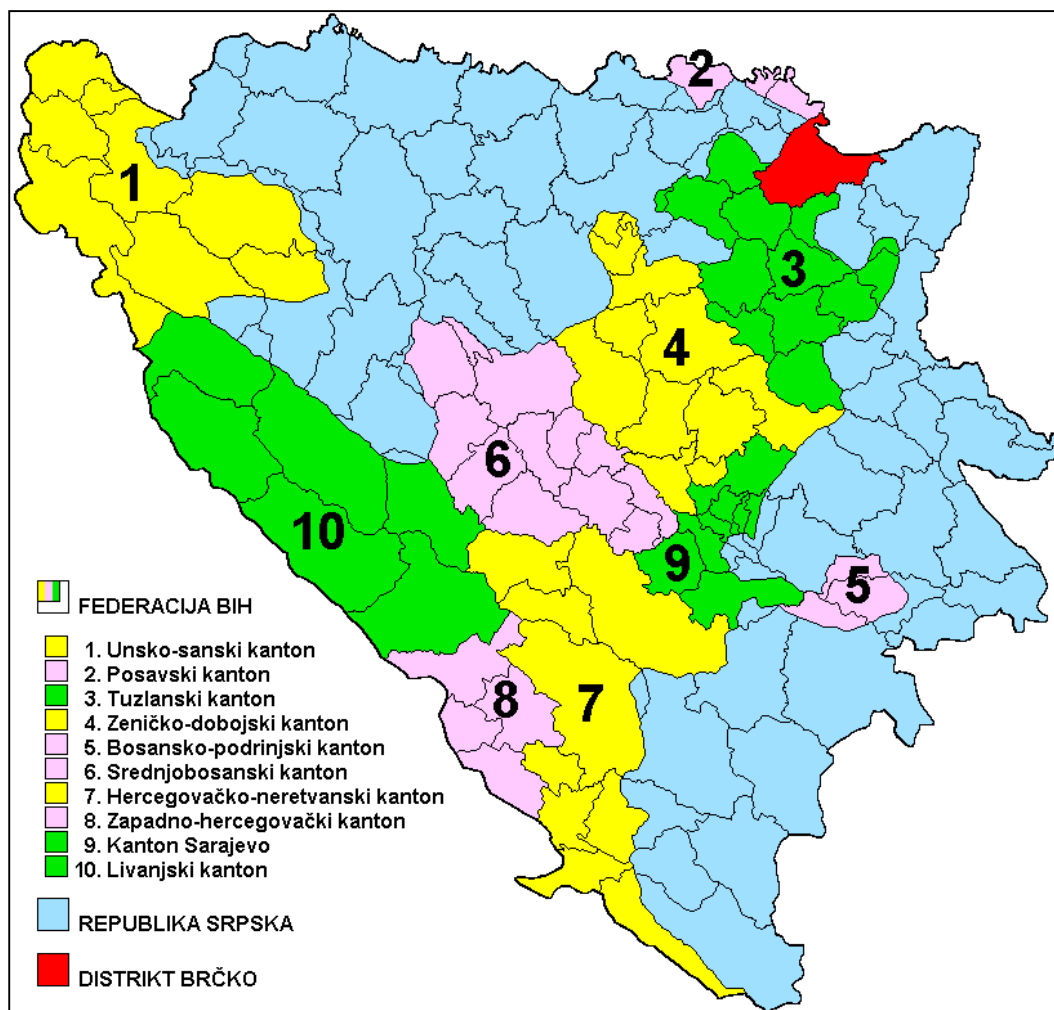
Тумачењем одредби Устава Босне и Херцеговине, можемо закључити да је питање територијалне организације у надлежности ентитета. Законе о територијалној организацији усвајају парламентарна тијела ентитета (Народна скупштина Републике Српске и Парламент Федерације Босне и Херцеговине). Ово произилази из одредбе Устава Босне и Херцеговине, члана 3, тачка 3, подтачка (а), по којој "све владине функције и овлаштења која нису овим Уставом изричито повјерена институцијама Босне и Херцеговине припадају ентитетима".

У Уставу Босне и Херцеговине изричито се нигдје не спомиње питање територијалне, па самим тим ни регионалне организације државе. Међутим, претходно наведена формулација оставља довољно простора за констатацију да је регионализација Босне и Херцеговине питање које је у надлежности ентитета.

5. 2. Административно-територијална организација Федерације Босне и Херцеговине

Уставом Федерације Босне и Херцеговине дефинисане су надлежности на нивоу Федерације, кантона и општина (*Устав Федерације Босне и Херцеговине, Службене новине ФБиХ, број: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04,*

33/04, 71/05, 72/05 и 88/08). У Федерацији Босне и Херцеговине формирано је десет кантона (Унско-сански кантон, Посавски кантон, Тузлански кантон, Зеничко-добојски кантон, Босанскоподрињски кантон, Средњобосански кантон, Херцеговачко-неретвански кантон, Западнохерцеговачки кантон, Кантон Сарајево, Кантон 1), а кантони су подијељени на општине (*Закон о федералним јединицама (кантонима), Службене новине ФБиХ, број 9/96*). Кантони су политичко-територијални субјекти са значајним ингеренцијама у законодавној, судској и извршној власти и са административним апаратом (*Устав Федерације Босне и Херцеговине, Службене новине ФБиХ, број: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 и 88/08*). Сваки кантон има свој устав, који су усвојиле скупштине кантона. Успостављени кантони су веома различити по површини коју заузимају – најмањи је Посавски кантон, који обухвата површину од $324,6 \text{ km}^2$ а највећи је Херцеговачко-неретвански кантон са површином од 4.401 km^2 . Очигледне су разлике и у територијалном размјештају становника: Босанскоподрињски кантон насељава 25.336 становника, док у Кантону Сарајево живи 438.443 становника (*Федерални завод за статистику, 2013*). Задњи ниво политичке подјеле Федерације Босне и Херцеговине су општине (седамдесет и четири општине). Општине се дијеле на мјесне заједнице. Осим ентитета, кантона, и општина, Федерација Босне и Херцеговине такође има и пет службених градова. То су: Бихаћ, Јајце, Мостар, Зеница и Сарајево.

Слика II – 16: Административно-територијална подјела ФБиХ²⁶

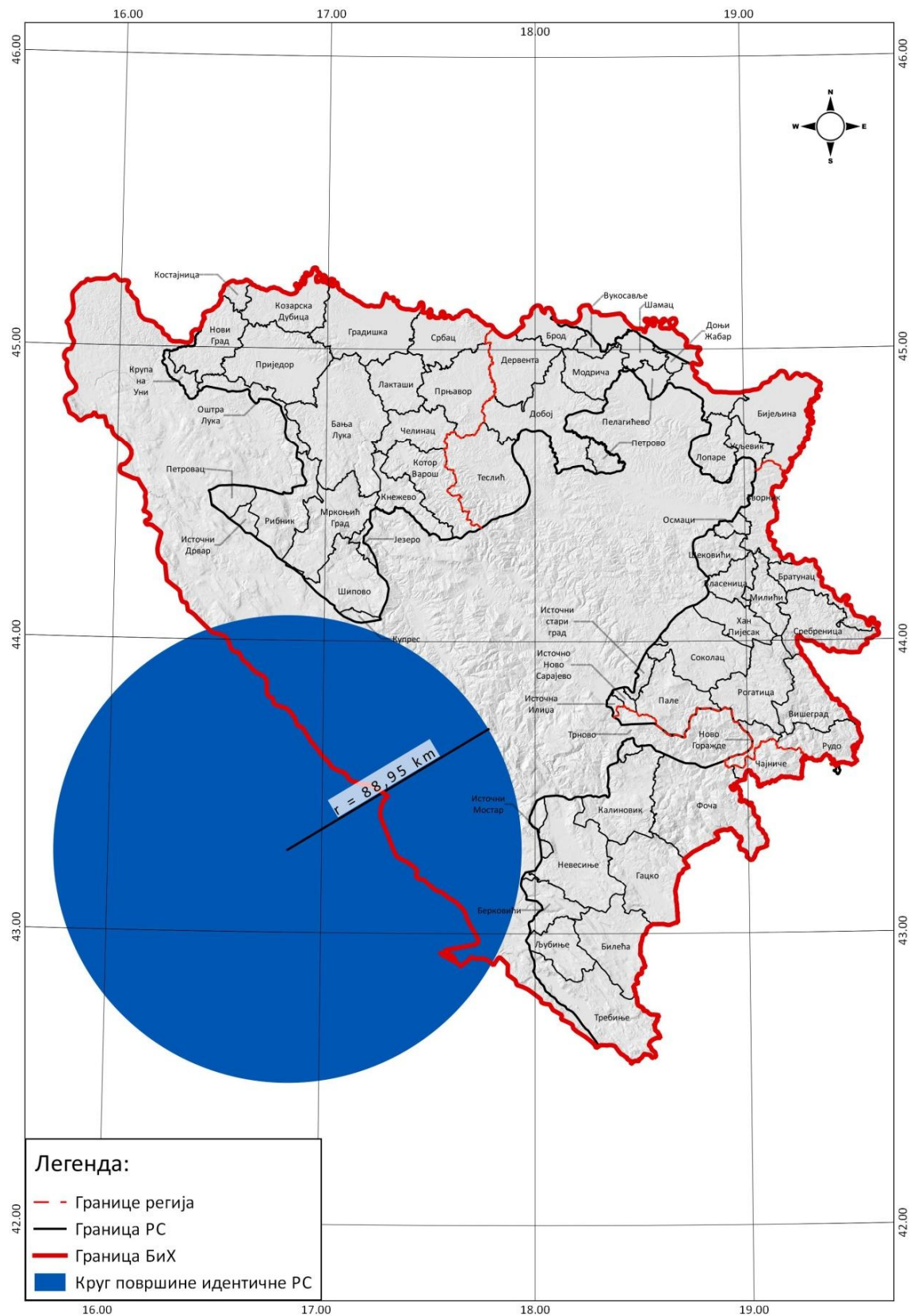
Оваквим обликом територијалне организације, односно подјелом Федерације Босне и Херцеговине на кантоне (жупаније), практично је затворена могућност било какве даље расправе о неком другом моделу регионалног повезивања.

5. 3. Административно-територијална организација Републике Српске

Република Српска смјештена је између $42^{\circ}33'$ и $45^{\circ}16'$ сјеверне географске ширине, и $16^{\circ}11'$ и $19^{\circ}37'$ источне географске дужине. "Површина Републике Српске износи 24.666 km^2 , што чини око 48% површине Босне и Херцеговине" (*Просторни план Републике Српске, 2008–2015*). Сама територија има потпуно

²⁶ (<http://www.bh-index.com>)

атипичан лучни облик, који чине по површини два приближно иста дијела: западни, који обухвата око 12.350 km², и источни са око 12.700 km². Укупна дужина границе износи око 2.170 km, од чега на међународну границу (са Републиком Хрватском, Републиком Србијом и Републиком Црном Гором) отпада 1.080 km. Међуентитетски сектор разграничења је због извијуганости границе јако дуг, око 1.090 km, и више него двоструко већи од линеарног растојања између двије крајње тачке. Коефицијент разуђености границе износи 3,6 што је ријеткост у свијету. Ако би територија Република Српске са површином коју има била у облику круга, укупна дужина њених граница износила би свега 561 километар. Пречник тог круга, односно максимално растојање између два најудаљенија центра износио би 177,9 km. У оваким условима, са потпуно другачијим обликом територије, могли бисмо и говорити о развоју Републике Српске без регионалног нивоа. Међутим, прилично је јасно да се са планског аспекта територија Републике Српске не може развијати као централизована држава из само једног центра.

Слика II – 17: Административно-територијална подјела РС

Према географском положају Република Српска спада у групу континенталних политичко-територијалних заједница. Територија се протеже од ријека Уне на западу до Дрине на истоку у дужини од 250 km, а у правцу сјевер–југ од ријеке Саве до села Граб у требињској општини у дужини од 270 km. Између најзападније (Уна) и најјужније тачке (Граб) удаљеност износи 520 km.

Према административно-територијалној подјели Републику Српску чини педесет и седам општина и шест званичних градова: Бањалука, Источно Сарајево (чине га општине: Источни Стари Град, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Пале, Соколац и Трново), Приједор, Бијељина, Добој и Требиње, општине које су добиле статус Града 18. јула 2012. године.

5. 4. Покушаји регионализације Босне и Херцеговине у оквирима политике Европске уније

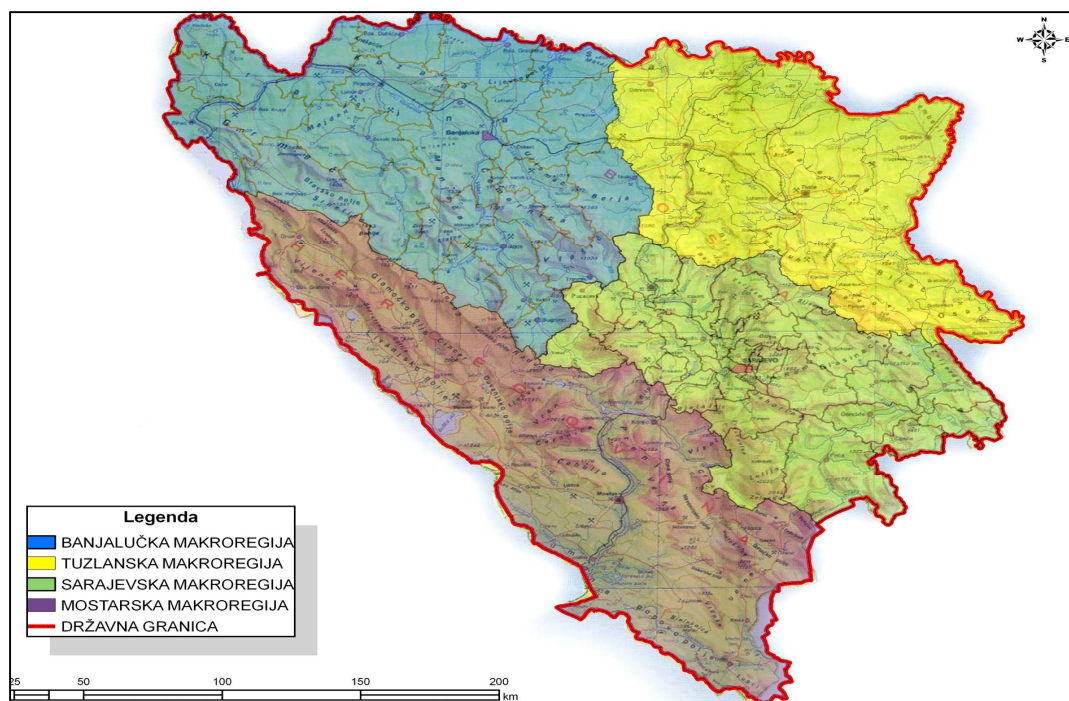
Идеја о европској заједници региона не може се остварити без активног учешћа Босне и Херцеговине односно свих земаља бивше Југославије. Правац просторног интегрисања Европе са Малом и Средњом Азијом иде директно и незаобилазно преко централнобалканског простора.

Унутрашњи регионални развој Републике Српске преодређен је процесима који се одвијају у Европи и у свијету. Република Српска у таквим околностима мора пронаћи рјешења која јој у погледу укупног друштвено-економског и равномјернијег регионалног развоја одговарају у стратешки дугорочнијем року.

Такође, приликом било какве диференцијације, треба узети у обзир и мишљење великог броја стручњака који сматрају да регион мора имати довољну територијалну величину да би био способан да контролише у одговарајућем степену властиту економску судбину.

5. 4. 1. Статистичка (NUTS) регионализација Босне и Херцеговине

Посматрајући Босну и Херцеговину као јединствену територију и занемарујући ентитетске границе и Дистрикт Брчко, урађен је научно-истраживачки пројекат под називом: "Статистичка (NUTS) регионализација Босне и Херцеговине." При изради студије примијењена је факторска и кластер анализа. Подјела Босне и Херцеговине темељена је на принципима европске статистике, односно конкурентности самих регија. Босна и Херцеговина посматрана је као NUTS статистичка регија првог нивоа, четири регије другог нивоа (Бањалучко-бихаћка, Тузланско-добојска Сарајевско-зеничка и Мостарско-требињска) и осам регија трећег нивоа (Бањалука, Бихаћ, Тузла, Мостар, Добој, Зеница, Требиње и Сарајево). Ова подјела урађена је само у унутрашњим оквирима и није званична.

Слика II – 18: NUTS регионализација БиХ (Спахић, М., Јахић, Х., 2014)

5. 4. 2. Регионализација Босне и Херцеговине по EU-RED пројекту

Европска унија је кроз EU-RED пројекат иницирала активности на успостављању економских региона у Босни и Херцеговини. Предложени региони нису уважили ентитетске политичко-административне границе. Паралелно, основане су и развојне агенције које репрезентују поједине регионе. У реализацији овог пројекта нису учествовали представници струке и науке из Републике Српске, ни као институције нити као појединци. У уводним напоменама о EU-RED пројекту наводи се да у Босни и Херцеговини не постоји сачињена и усаглашена класификација економских региона, али се наводи и то да је "у складу са хисторијским, економским, социјалним и културним везама, у Босни и Херцеговини идентификовано пет економских регија", те да је "за идентификовање регија у Босни и Херцеговини EU RED усвојио савјетодавни приступ одоздо према горе, у којем су општине/опћине на основу анализе њихових економских параметара одлучиле која би економска регија задовољила њихове будуће потребе, те су се усагласиле око економских регија".

Народна скупштина Републике Српске и Влада Републике Српске, из потпуно оправданих разлога, никада нису прихватиле приједлог овакве подјеле територије, што значи да никада није постигнут консензус, те сама подјела није легитимна. На примјер, општине које су прихватиле стварање економских региона имале су прилику да се изјасне да ли прихватају чланство у већ наметнутом региону, али се нигдје не каже да ли су имале прилику да се у алтернативи изјасне за један или други регион, да ли би за њих био подеснији неки други модел и које су последице ако се уопште не изјасне да буду оснивачи економског региона.

Сваки од пет региона формиран су тако да обухватају општине из оба ентитета, негдје у већем, негдје у мањем проценту. Од пет утврђених регионалних центара четири су у Федерацији Босне и Херцеговине (Мостар, Тузла, Сарајево и Зеница) и један у Републици Српској (Бањалука). Четрдесет општина Републике Српске или око 60% територије нашло би се у регионима чије је сједиште у Федерацији Босне и Херцеговине, а само девет општина или 27% територије Федерације

Босне и Херцеговине нашло би се у региону Сјеверозападне Босне чије је сједиште у Бањалуци. Регион Сјеверозападна Босна, са сједиштем у Бањалуци по површини је највећи, односно заузима 33,3% укупне територије Босне и Херцеговине.

Слика II – 19: Економске регије Босне и Херцеговине по ЕУ-РЕД пројекту²⁷

Босна и Херцеговина је чланица свих регионалних савеза на југоистоку Европе, али као директне сусједе има три државе, бивше републике Социјалистичке Федеративне Републике Југославије – Хрватску, Србију и Црну Гору, и има велики интерес да преко пограничних региона успостави бољу сарадњу, што

²⁷ http://serda.ba/?page_id=294

предложени модел није узео у обзир. Изузев Бањалуке као развојног центра није разматран ниједан други центар на територији Републике Српске при чему је потпуно занемарена чињеница да су Добој, Бијељина, Зворник, Источно Сарајево, Фоча и Требиње носиоци будућег равномјернијег и усклађеног развоја и окосница функционалне интеграције територије Републике Српске. Неусклађеност модела нарочито се може уочити када је у питању Бијељина, као други водећи центар у Републици Српској, која се налази на тачки гдје се састају двије развојне осовине Републике Српске и на државној тремеђи. У том контексту, сматрамо да је овај град свакако требало посматрати као центар "економске регије."

Регион Сјеверозападна Босна и Херцеговина заузима површину од 17.056,68 km². Општине које улазе у састав ове регије смјештене су у четири различите административне цјелине обају ентитета Босне и Херцеговине. У сјеверозападни регион спада велики дио територије Републике Српске, двадесет и једна општина, укључујући Приједор и Добој као развојне потцентре, те Бањалуку као развојни центар. У дијелу регије који обухвата Федерацију Босне и Херцеговине налазе се двије општине Средњобосанског кантона (Јајце и Добретићи), три општине Херцегбосанског кантона (Дрвар, Босанско Грахово и Гламоч), те Унско-сански кантон са својих осам општина и Бихаћем као развојним потцентром. На слици су приказане општине које су припојене регији Сјеверозападна Босна (*Регионална стратегија економског развоја економске регије Сјеверозападна БиХ, EURED, ARDA, 2004*).

Слика II – 20: Регија Сјеверозападна Босна (Регионална стратегија економског развоја економске регије Сјеверозападна БиХ, EURED, ARDA, 2004)

Регион Сјевероисточна Босна и Херцеговина заузима површину од 7.263,6 km². У састав ове регије улазе тридесет и четири општине из два ентитета, Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске, као и Дистрикта Брчко. На слици су приказане општине које су припојене регији Сјевероисточна Босна и Херцеговина (Регионална стратегија економског развоја економске регије Сјевероисточна БиХ, EURED, NERDA, 2004).

Слика II – 21: Регија Сјевероисточна Босна и Херцеговина (Регионална стратегија економског развоја економске регије Сјевероисточна БиХ, EURED, NERDA, 2004)

Херцеговачка регија заузима површину од 12.276 km². Регија заузима јужни и југозападни дио Босне и Херцеговине. У њен састав улазе двадесет и двије општине, од којих се шеснаест налази у Федерацији Босне и Херцеговине, и то у три кантона: Херцеговачко-неретванском, Западнохерцеговачком и дијелу Херцег-босанског кантона. Преосталих шест општина налази се на територији Републике Српске.

Општина Мостар издвојена је као највећи економски центар регије а као други по значају издвојени су привредни центри Требиње, Коњиц, Јабланица, Ливно и Широки Бријег (Регионална стратегија економског развоја за економску регију Херцеговина, EURED, REDAH, 2004).

Слика II – 22: регија Херцеговина (Регионална стратегија економског развоја за економску регију Херцеговина, EURED, REDAH, 2004)

Макрорегија Сарајево заузима површину од 12.276 km². Регија се простире на територији обају ентитета. Обухвата тридесет и двије општине, од чега је тринаест општина на територији Републике Српске, а деветнаест на територији Федерације Босне и Херцеговине. Општине које припадају макрорегији Сарајево а налазе се у Федерацији Босне и Херцеговине административно припадају четириима различитим кантонима. На слици су приказане општине које припадају макрорегији Сарајево (Регионална стратегија економског развоја за Сарајевску економску макрорегију, EURED, SERDA, 2004).

Слика II – 23: Макрорегија Сарајево (Регионална стратегија економског развоја за Сарајевску економску макрорегију, EURED, SERDA, 2004)

Регија Централна Босна и Херцеговина заузима површину од 5.367,80 km². Обухвата укупно шеснаест општина, од којих се једна налази на територији Републике Српске (општина Теслић) а петнаест на територији Федерације Босне и Херцеговине, које административно припадају двама различитим кантонима (Средњобосански и Зенично-добојски) (Регионална стратегија економског развоја економске регије Централна Босна и Херцеговина, EURED, REZ, 2004).

Слика II – 24: Регија Централна Босна и Херцеговина (Регионална стратегија економског развоја економске регије Централна Босна и Херцеговина, EURED, REZ, 2004)

5. 4. 3. Регионалне агенције

Унутар активности међународне заједнице, заправо Европске уније, у Босни и Херцеговини инициран је пројекат формирања регионалноразвојних агенција. Према искуству Европске уније, основне карактеристике регионалних развојних агенција јесу интеракција с околином, партнерство, однос са постојећом структуром, знање и способност идентификације циљева и оперативних пројеката, способност координације постојећих развојних структура и аутономија властитих одлука. Међутим, читав поступак спроведен је без сагласности и учешћа Републике Српске, тако да пројекат нема институционалну подршку Владе Републике Српске, нити су га прихватила надлежна тијела Републике Српске. Због тога се стиче утисак да сваки покушај децентрализације Босне и

Херцеговине, на овај или сличан начин, у основи има, неуважавање Републике Српске као засебног ентитета, и с тим у вези непоштовање граница утврђених Дејтонским мировним споразумом.

На овом концепту формирано је пет економско-развојних агенција у регионалним подручјима и њиховим центрима у Сарајеву, Тузли, Мостару, Бањалуци и Зеници. Примјећујемо да се размјештај сједишта развојних агенција поклапа са центрима који су издвојени пројектом социо-економске регионализације Босне и Херцеговине.

1. АРДА – покрива сјеверозападну економску регију;
2. НЕРДА – покрива сјеверноисточну економску регију;
3. РЕДАХ – покрива херцеговачку економску регију;
4. РЕЗ – покрива економску регију средишње Босне;
5. СЕРДА – покрива макрорегију Сарајева (*Османковић, Ј. 2004*).

6. ПРЕКОГРАНИЧНА МЕЂУРЕГИОНАЛНА САРАДЊА

Још средином педесетих година XX вијека створени су први еврорегиони као облици међуграничног повезивања сусједних области или округа земаља које су чиниле Европску економску заједницу. Познати еврорегиони формирани су на основу међуграничне сарадње Савезне Републике Њемачке, Белгије и Холандије, што је довело до даљег развоја ових земаља. Еврорегиони су замишљени као јавноправни субјекти, у одређеном обиму независни од субјективитета матичних држава, чиме се ствара основа за формирање "Европе региона". Средином деведесетих година ова иницијатива проширила се не само на земље чланице Европске уније већ и на државе централне и источне Европе.

Прекограничну сарадњу између сусједних граничних региона у Европи потенцирали су владини одбор и одбори за просторно уређење. Финансијску подршку овакав вид повезивања има од 1990. године, што је реализовано путем заједничке иницијативе INTERREG-a (International institute for ethnic-group rights and regionalism). Општи циљ INTERREG-a полази од идеје да националне границе

не би требале да буду баријера за уравнотежен развој и интеграцију на територији Европе. Гранични региони подршку INTERREG програма користили су да би успоставили заједничке организације, структуре и мреже, што је био предуслов за израду прекограничних стратегија просторног развоја.

Европска комисија за екстерну трансграничну сарадњу покрива простор Босне и Херцеговине и читавог окружења. Регионална и трансгранична сарадња, као и помоћ у транзицији и изградњи институција, представљају двије компоненте претприступног инструмента Европске уније (IPA) и примјењује се и на државе кандидате и потенцијалне државе кандидате. Међутим, иако се реализују заједнички пројекти, сусједне земље не могу утицати једне на другу када су у питању одлуке у вези са развојем, нити имају активно учешће у њиховом доношењу. Постојале су иницијативе и приједлози да земље чланице у оквиру свог законодавног оквира испитају основ за израду прекограничних планова и мјера који имају знатан утицај на простор у сусједним земљама.

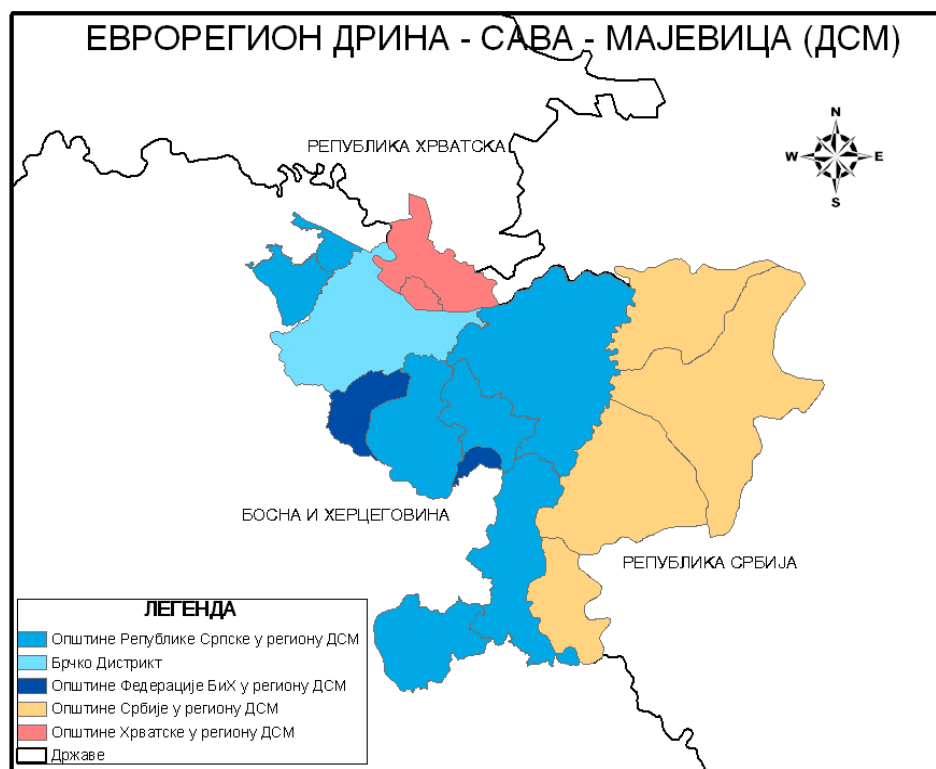
Прекогранична сарадња између локалних заједница различитих држава стварни је индикатор стабилности односа између сусједних земаља. Када су у питању односи између држава које су настале након распада бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, интензитет прекограничне сарадње уједно је и показатељ нормализације односа после година ратних сукобљавања, санкција, прекинутих односа и развоја, али и отворености граница према другим балканским државама. Такође, Босна и Херцеговина касни како са процесом територијалне диференцијације, тако и са успостављањем комплексних веза са окружењем, што је предуслов за интеграционе процесе у европски простор. После цијепања Социјалистичке Федеративне Републике Југославије новонастале границе пресјекле су ранији функционално уско повезан и међузависан простор и створиле вјештачку баријеру која је зауставила и успорила развој трансграничних подручја у тим земљама. Након настанка нових држава на подручју бивше Југославије, многе општине, које су се налазиле на националним путним правцима, у средишту некада формираних развојних региона унутар једне

земље, постале су пограничне општине, чије су магистралне саобраћајнице сада путеви од регионалног значаја или чак локалног значаја.

Значај формирања трансграничних региона за Босну и Херцеговину јесте у ревитализацији покиданих веза и покретању укупног развоја, као и повезивању са осталим дијеловима континента. Развој трансграничних региона за Босну и Херцеговину од велике је важности и због њеног геосаобраћајног положаја. Процес еврорегионалне сарадње у Босни и Херцеговини је, дакле, новијег датума. У оквиру IPA компоненте прекограничне сарадње, Босна и Херцеговина учествује у шест програма: три билатерална програма прекограничне сарадње са Хрватском, Србијом и Црном Гором, у једном програму прекограничне сарадње са државама чланицама IPA Јадрански програм, те у два програма транснационалне сарадње Југоисточна Европа (SEE) и Медитеран (MED).

Најчешћи вид прекограничног повезивања региона у Европској унији јесте повезивање регионалних цјелина које се међусобно граниче, односно просторно додирују. Обично се ова повезивања дешавају на подручјима додиривања три и више држава (обично три државе – тромеђе).

Једини такав регион који егзистира на просторима Босне и Херцеговине јесте Еврорегион Дрина–Сава–Мајевица, формиран 2003. године, чији је територијални обухват око 3,7 хиљада km² са скоро пола милиона становника. У склопу овог региона налази се десет јединица локалне самоуправе из Босне Херцеговине, од којих је седам општина из Републике Српске (Бијељина, Доњи Жабар, Зворник, Лопаре, Пелагићево, Угљевик и Шековићи), затим двије општине из Федерације Босне и Херцеговине (Теочак и Челић) и Брчко Дистрикт као кондоминијум. Из Републике Србије укључене су четири општине (Богатић, Лозница, Мали Зворник и Шабац), те двије општине из Републике Хрватске (Гуња и Дреновци). Заправо, ово је конкретан примјер повезивања три регије на државној тромеђи (Тошић, Б., 2008).

Слика II – 25: Еврорегион Дрина–Сава–Мајевица²⁸

Трансрегионална сарадња представља повезивање више региона у различитим државама који се међусобно директно не граниче, али су везани за одређену просторну цјелину (обично ријечни слив, морски басен). Први примјер такве прекограничне сарадње јесте функционално подручје Дунав–Драва–Сава, формирано 1998. године. Ријеч је о еврорегионалној сарадњи у којој учествују жупаније, градови и једна жупанијска привредна комора из Мађарске, жупаније, градови и жупанијске привредне коморе из Хрватске, а из Босне и Херцеговине два кантона (Посавски и Тузлански), те Брчко Дистрикт, општина Тузла и кантонална привредна комора Тузланског кантона.

Други примјер трансрегионалне сарадње представља Јадранска еврорегија. Ову еврорегију чини седам италијанских регија, три словеначке општине, осам хрватских жупанија, Херцеговачко-неретвански кантон из Босне и Херцеговине, Република Црна Гора и шест албанских дистрикта.

²⁸ <http://www.ddseuro.org>

Слика II – 26: Јадранска еврорегија²⁹

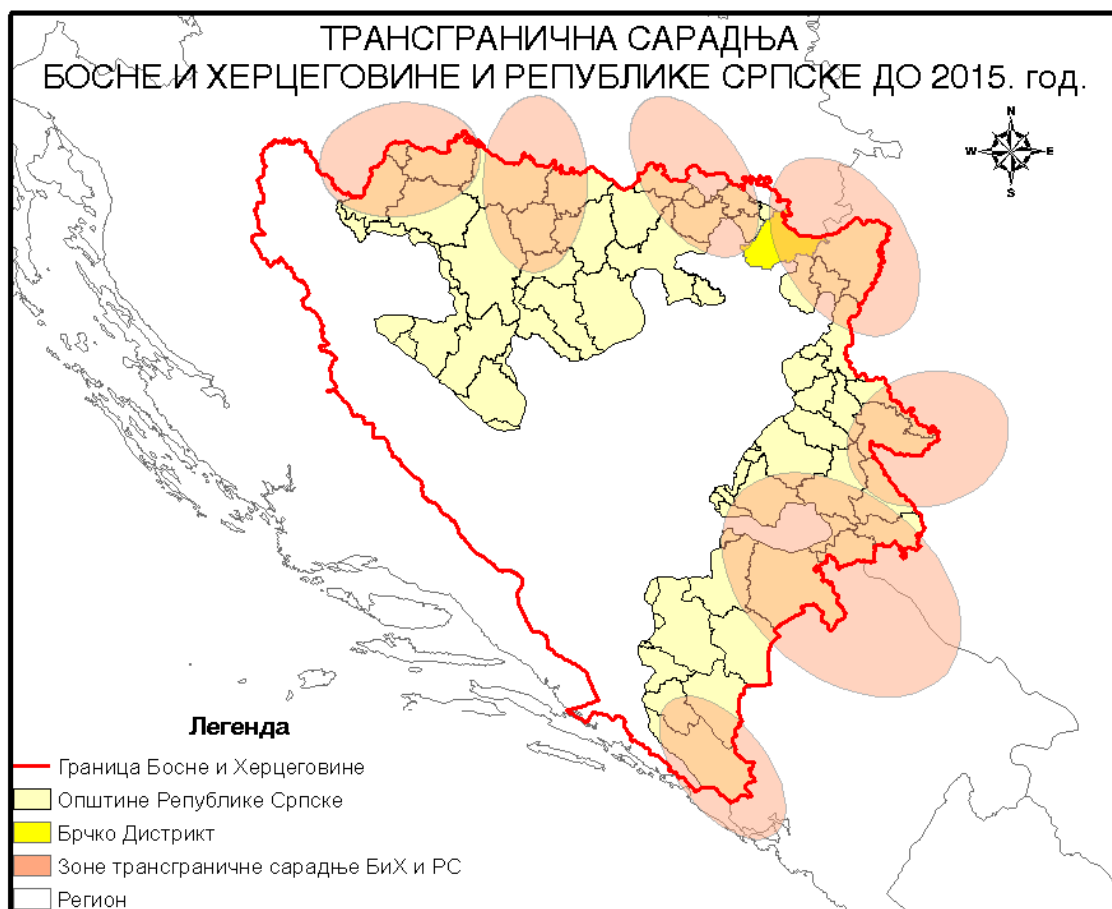
У Босни и Херцеговини нису регистровани облици транснационалне сарадње.

7. ТРАНСГРАНИЧНА САРАДЊА У ПРОСТОРНО-ПЛАНСКОЈ ДОКУМЕНТАЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

У самом Просторном плану Републике Српске до 2015. године као приоритетне зоне трансграничне сарадње на подручју Републике Српске у временском хоризонту плана издвојена су "подручја крајњег југоистока Републике Српске – Херцеговине према Хрватској и Црној Гори (Требиње–Дубровник–Херцег Нови), Горње Подриње према Србији и Црној Гори (Романија–Златибор–Дурмитор), Средње Подриње према Србији (Осат–Тара), Семберија према Србији и Хрватској (Дрина–Сава–Мајевица), Посавина према Хрватској (Посавина–Славонија),

²⁹ <http://www.adriaticeuroregion.org>

Лијевче поље према Хрватској (Врбас–Посавина–Славонија), долина Уне према Хрватској (Поуње–Банија)" (*Просторни план Републике Српске, 2008–2015*). Из општих карактеристика зона трансграничне сарадње видљиво је да ће се трансгранична сарадња у овим подручјима прије свега одвијати у областима инфраструктуре, заштите животне средине и туризма. Као трансгранични екосистеми могу се издвојити подручја Орјена према Црној Гори и Хрватској, Сутјеске према Дурмитору у Црној Гори, кањона Дрине и Сушице и Осата према планини Тари у Србији, те Мочвара Посавине у општини Градишка према Лоњском пољу у Хрватској. У оквиру Информационо–документационе основе Просторног плана Републике Српске до 2015. године разматране су идеје и о могућностима транснационалне сарадње, и то Републике Српске као цјелине. Сама Република Српска у европским оквирима (гледајући површину и становништво) представља један регион средње популационе величине и по европским критеријумима припада категорији NUTS II, којој нпр. припадају савезне државе у Аустрији, провинције у Белгији, региони у Француској, Италији, Ирској, Њемачкој, војводства у Пољској и аутономне регије у Шпанији. Управо на основу ове чињенице дошли смо до закључка да би Република Српска управо са оваквим територијалним јединицама (регионима), требало да успостави транснационалну сарадњу (*Информационо–документациона основа Приједлога Просторног плана Републике Српске до 2015. године, 2007*).

Слика II – 27: Зоне трансграничне сарадње из Просторног плана Републике Српске до 2015. године. (Просторни план Републике Српске 2008–2015)

У Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године истакнуто је да је трансгранична сарадња једна од највећих предности Републике Српске, управо због доброг географског положаја, близине важних путева и жељезничких веза и постојања многих граничних прелаза. Такође, наведене су и предности изградње коридора Vc, као и чињеница да се Република Српска граничи са Хрватском, која је чланица Европске уније.

Као оперативни циљеви развоја прекограничне сарадње наведени су:

- повећавање доступности приграничних јединица локалне самоуправе,
- изградња основне комуналне инфраструктуре у приграничним јединицама локалне самоуправе,
- одрживо коришћење прекограничних природних ресурса,

- јачање економских и социјалних веза између приграничних регијских цјелина,
- јачање територијалне кохезије приграничних области,
- уравнотежен економски, друштвени и еколошки развој,
- подизање капацитета локалних самоуправа за аплицирање и имплементацију пројеката из IPA II компоненте,
- увођење NUTS номенклатуре у републичку статистику,
- активирање постојећих и формирање нових еврорегија и иницијатива и подизање свијести грађана о значају прекограничне сарадње (*Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске 2015–2025*).

Као главне зоне интензивног развоја прекограничне сарадње издвајају се:

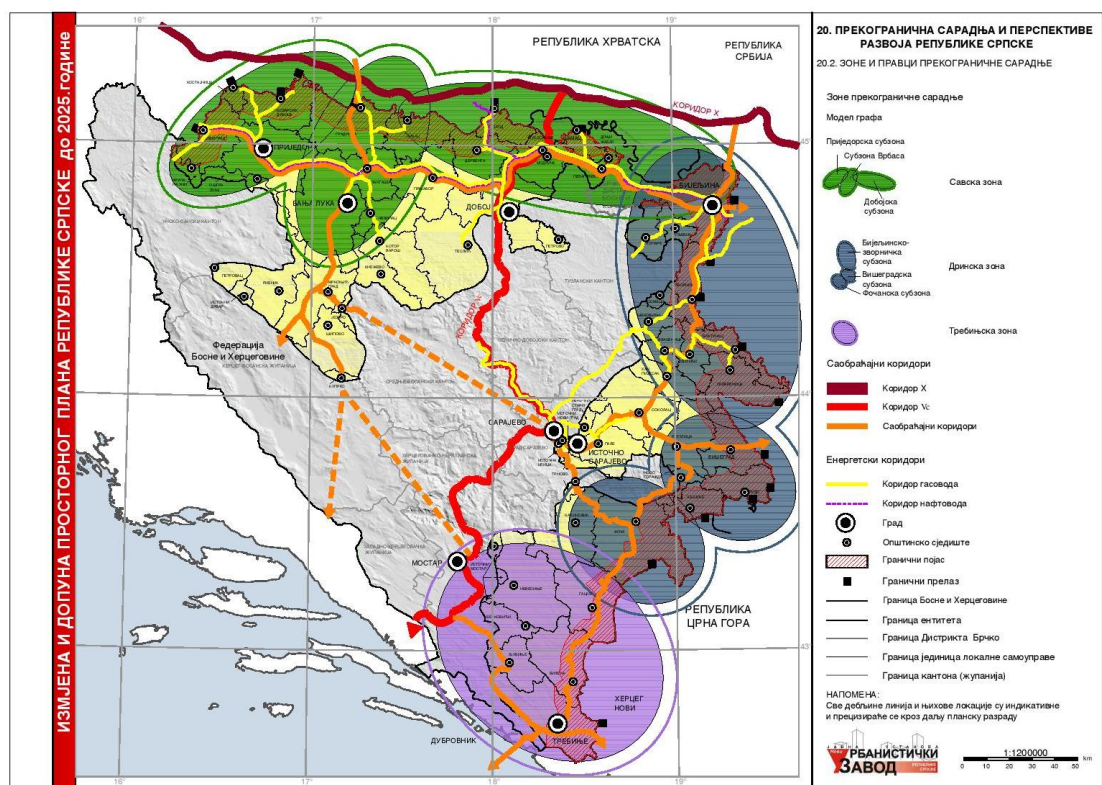
1. Савска зона са субзонама:

- Приједорска субзона – са доминантним видом сарадње у области заштите животне средине и туризма,
- Субзона Врбаса – са доминантним видом сарадње у области заштите животне средине и туризма и
- Добојска субзона – са доминантним видом сарадње у области транспортне инфраструктуре и економије;

2. Дринска зона са субзонама:

- Фочанска субзона – са доминантним видом сарадње у области заштите животне средине и туризма,
- Вишеградска субзона – са доминантним видом сарадње у области туризма и културе,
- Зворничко-бијељинска субзона – са доминантним видом сарадње у области туризма и заштите животне средине;

3. Требињска зона – са доминантним видом сарадње у области енергетике, туризма и културе.

Слика II – 28: Зоне трансграничне сарадње из Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године (Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске 2015–2025)

ДИСКУСИЈА

Формирање босанскохерцеговачких граница, настанак и развој државе и регионалних центара несумњиво су били одређени контактним географским положајем западног Балкана, војно-политичким околностима и снажним утицајем различитих култура и цивилизација. Историјско-географски развој Босне и Херцеговине од настанка па до данас карактерише динамичност и велике промјене које су се манифесовале некада ширењем а некада смањењем територије и граница Босне и Херцеговине. Босна и Херцеговина прве облике државности и самосталности стиче за вријеме владавине бана Кулина.

Након доласка Османлија пет вијекова Босна и Херцеговина егзистира у склопу Османлијског царства, организована на нивоу санџака.

Послије Берлинског конгреса 1878. године и доласка аустроугарске управе започиње процес индустријализације и урбанизације Босне и Херцеговине, која је територијално организована 1878. године на шест округа.

За вријеме Краљевине Југославија је била подијељена на области, округе (жупаније, окружја) срезове и општине.

У периоду од средине IX вијека па све до почетка Првог свјетског рата, простор Босне и Херцеговине истраживали су и своја запажања биљежили различити истраживачи, остављајући бројне записе и картографске приказе територије.

Од почетка педесетих година XX вијека па до 1992. године регионална структура постојала је само унутар Привредне коморе Босне и Херцеговине. Радило се о организацији на седам основних привредних комора, као регионалних и засебних цјелина унутар Привредне коморе Босне и Херцеговине.

Након Другог свјетског рата, у току четрдесетседмогодишњег периода постојања Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине промјене које су се дешавале у

политичко-територијалној и административној организацији простора ишле су у правцу јачања централне власти. Босна и Херцеговина је 1945. године подијељена на четири административне области (бањалучка, тузланска, сарајевска и мостарска) које су даље дијељене на срезове.

Већ 1952. године укинуте су области и број срезова је редукован на шездесет и седам, а затим су усплиједиле даље трансформације. До потпуног укидања срезова долази 1963. године, а простор Босне и Херцеговине једноставно је подијељен на стотину и шест општина, са потпуно идентичним политичко-територијалним и административним надлежностима свих општина.

Једина промјена која је усплиједила у наредних тридесет година јесте повећање броја општина са стотину и шест на стотину и девет, а новина је и увођење политичко-територијалног субјекта – Града Сарајева, који је обједињавао десет општина.

Ниво централизације власти 1990. године, који се огледа у двостепеном политичком организовању република – општина, био је већи него у било ком другом периоду егзистирања Босне и Херцеговине у претходних сто и више година.

Овако честе промјене које се односе на територијалне трансформације, утицале су на раст и значај неких административних центара. У зависности од прилика, некада је већи значај придаван граничним центрима (Бихаћ, Зворник, Брчко), а у другим приликама оним више централним (Бањалука, Травник, Сарајево, Мостар, Тузла). Само три града на територији Босне и Херцеговине – Бања Лука, Сарајево и Мостар – у свим територијалним трансформацијама задржавали су улогу примарног центра.

На темељу бројних и свеобухватних научних истраживања почетком осамдесетих година XX вијека обликован је Просторни план Босне и Херцеговине. Упркос чињеници да је просторни план имао карактер изузетно квалитетног развојног

документа, сада већ са сигурношћу можемо тврдити да никада није уважен у довољној мјери нити су планска рјешења озбиљно разматрана.

Поред Просторног плана као кровног развојног документа, у веома осјетљивом тренутку, Влада бивше Босне и Херцеговине 1992. године реализовала је студију "Регионализација Босне и Херцеговине". Истовремено је и Економски институт у Бањалуци понудио своју студију. На посљедњој скупштини Парламента Босне и Херцеговине дискутовало се управо о питањима регионалне подјеле.

Очигледно је да је теорија регионалног развоја имала значајно мјесто у југословенској научној теорији и пракси. Држава је константно тражила одговоре и модел регионалног организовања, на шта нам указују управо честе промјене територијалне организације. Међутим, регионални развој се у периоду након Другог свјетског рата најчешће посматрао кроз политичку призму. Заправо, регионализација се много мање употребљавала као инструмент за бржи развој неразвијених дијелова земље и уједначенији просторни развој. Питања и дискусије на тему регионализације нису биле благонаклоно прихватане. Напротив, то питање најчешће се стављало у политички негативан контекст сепаратизма. Било какав вид регионалне подјеле представљао је потенцијалну опасност од стварања нових аутономних покрајина (Хрватска), затим подјела по националној основи (Босна и Херцеговина, Македонија) итд. У просторној децентрализацији развојних функција и фондова најдаље је била отишла Словенија. Ипак, концепт који је примијењен у Словенији не бисмо могли подвести под неки регионално препознатљив модел.

Сам приступ проблематици регионалног развоја на територији Босне и Херцеговине био је углавном адаптивно проблемски, заснован на увођењу селективних механизма подстицања убрзанијег развоја. Таква политика заснивала се на интервенисању да би се снизиле социо-политичке разлике и тензије, не доприносећи смањивању испољених регионалних диспаритета. Примјењивана политика није успијевала да подстакне бржи развој критичних подручја нити да преусмјерава економске токове као ни једносмерна

поларизациона миграциона кретања. Њено остваривање било је пренесено на надлежне државне институције задужене за финансијско праћење и покриће подстицајних мјера. Била је прилагођена конкретним условима и захтјевима, више у политичко-територијалном а мање у регионално-развојном смислу.

Изразите регионалне диспропорције, прије свега разлике у економској развијености и изразито демографско пражњење мање развијених периферних дијелова некадашње републике, изазивале су бројне регионалне антагонизме. Питање географске регионализације веома је актуелно у географској науци. Теоријска разматрања о регији су многобројна, и у погледу општеприхватљивих принципа, критеријума и метода њеног одређивања, а посебно дефинисања њених граница. Као и у претходном периоду када је ријеч о регионализацији, још увијек влада превирање и тражење рјешења.

Почетак деведестих година XX вијека обиљежио је грађански рат, који је окончан потписивањем Вашингтонског и Дејтонског споразума. Устав Босне и Херцеговине настао је као резултат потписивања мировних споразума. Поменути Уставом је дефинисана државна заједница веома сложене организационе и функционалне структуре. Устав Босне и Херцеговине није дефинисао питања територијалне, па самим тим ни регионалне организације државе. Дакле регионализација Босне и Херцеговине је питање које се налази у надлежности ентитета.

Федерација Босне и Херцеговине подијељена је на кантоне (жупаније), чиме је практично искључен било какав други модел регионалног повезивања, док постојећу територијалну организацију Републике Српске карактеришу два нивоа власти – централна и локална власт (општина/град) – без јасно дефинисаних надлежности и разлика између општина и званичних градова.

До данас је територијална организација Републике Српске показала бројне недостатке, јер одсуство регионалног нивоа ни на који начин није допринијело смањењу већ и наслијеђених разлика између појединих градова и општина када је

у питању број становника, величина територије, постојећа инфраструктура, фискални и административни капацитети, привредни потенцијали и сл. Дакле, могући модели регионалног организовања Републике Српске и данас су отворена тема.

Европска унија такође је нудила одређене моделе регионалног организовања Босне и Херцеговине реализујући одређене пројекте. Први покушаји се односе на научно-истраживачки пројекат под називом: "Статистичка (NUTS) регионализација Босне и Херцеговине" Босна и Херцеговина је посматрана као јединствена територија, при чему су занемариване ентитетске границе и Дистрикт Брчко. На Босну и Херцеговину гледало се као на NUTS статистичку регију првог нивоа, четири регије другог нивоа (Бањалучко-бихаћка, Тузланско-добојска Сарајевско-зеничка и Мостарско-требињска) и осам регија трећег нивоа (Бањалука, Бихаћ, Тузла, Мостар, Добој, Зеница, Требиње и Сарајево). Због самог приступа и бројних пропуста пројекат је остао у унутрашњим оквирима и никада није разматран као званичан документ.

Европска унија урадила је још један пројекат под називом EU-RED пројект, кроз који је иницирана активност на успостављању економских региона у Босни и Херцеговини. Као и у претходном пројекту, ни овдје нису уважене ентитетске политичко-административне границе. Основане су и развојне агенције које репрезентују регионе. У изради пројекта нису учествовали представници струке и науке из Републике Српске, ни као институције нити као појединци, нити су с њима обављене било какве консултације. Народна скупштина Републике Српске и Влада Републике Српске никада нису прихватиле приједлог овакве подјеле територије. Дакле, стиче се утисак да су економски региони наметнути као готово рјешење и да по понуђеној форми и замишљеним функцијама немају ничега заједничког са привредним системом и економском политиком која се води на нивоу ентитета и општина у њима, односно дјелују независно и паралелно са органима ентитета. Приступ тако озбиљном проблему и веома озбиљном задатку на овај начин, нарочито у једној оваквој сложеној државној заједници каква је Босна и Херцеговина, може имати несагледиве негативне ефекте. Понуђени модел

регионализације, по коме се простор Босне и Херцеговине дијели на пет економских региона, тешко је смјестити у неки од стандардних научно утемељених оквира и принципа. С обзиром на то да не постоји конзистентни материјал из кога би се видјело какав моделски приступ је примијењен у подјели простора Босне и Херцеговине на пет економских региона, анализа и примједбе могу се дати само на основу увида у доступне парцијалне социо-економске анализе појединих региона. У овим анализама нема било каквог осврта на интеррегионалне везе и условљености, нити је дат било какав осврт на интеррегионалне односе, везе са сусједним регионима, а поготово не са граничним подручјима сусједних држава. Понуђене социо-економске анализе региона по садржају, дубини обухвата и квалитету обраде веома су неуједначене, па у неким социо-економским анализама доминира географско-демографски приступ, у другима је акценат на ресурсима, а понегдје на гео-саобраћајном положају и територијалној организацији. Овако понуђен модел регионализације територије Босне и Херцеговине није прихватљив из више разлога. Најприје, занемарено је постојање ентитетских граница. Дакле, предложени модел занемарује чињеницу уставне надлежности ентитета у питању организације активности јавног сектора; приликом предлагања броја и просторног обухвата региона занемарује се чињеница да су центри некадашњих и новопредложених региона у потпуно новој уставној позицији, односно Сарајево је главни град Босне и Херцеговине, главни град Федерације Босне и Херцеговине и сједиште кантона, Бањалука је главни град Републике Српске, а и остала три потенцијална центра су сједишта кантона: кантон 3 – Тузлански, са центром у Тузли, кантон 4 – Зеничко-добојски, са центром у Зеници, и кантон 7 – Неретванско-мостарски, са центром у Мостару.

Покушаји регионализације Републике Српске односно Босне и Херцеговине у оквирима политика Европске уније намећу нам питање да ли су ови пројекти уз овакав приступ можда покушаји унитарне регионализације!?

III. ОСНОВЕ ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

1. ГЕОГРАФСKE ОСНОВЕ ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

1. 1. Физичко-географске карактеристике простора Републике Српске

Простор Републике Српске изразито је хетероген и диверзификован у погледу физичко-географских карактеристика. Особености геолошке грађе, рељефа, хидрографије, климе, биљног и животињског свијета и земљишног покривача производ су интеракције различитих фактора у географском омотачу.

Геолошка грађа и тектонски односи

Простор Републике Српске грађен је од стијена различите геолошке старости. У саставу хорстовских планина Просаре и Мотајице учествују стијене из ере алгонкијума, што су уједно најстарији комплекси у поменутом простору. Палеозојски седименти заступљени су у простору унско-санског палеозоица, затим у простору Језера и Сињакова, у неким зонама у Подрињу, те у сливу ријеке Праче и околини Фоче. Палеозоик је представљен углавном шкриљцима и кластитима, а често је прожет магматским интрузијама. Зоне палеозоица имају изузетан економски значај с обзиром на то да су богате металичним орудињењима. Зона унско-санског палеозоица (простор Мајданске планине) богата је рудом жељеза, које се експлоатише у рудницима "Љубија", "Омарска" и "Томашица". У Сињакову су знатна лежишта руде сулфида бакра. Средишњи, планинско-котлински и херцеговачки простор Републике Српске грађен је од великих комплекса кречњачко-доломитских стијена мезозојске старости, на

којима је развијен крашки рељеф. Истичу се седименти тријаске старости (развијени у простору Невесиња и Гацка), док су јурски кречњаци и доломити распрострањени у највећем дијелу источне Херцеговине. Од седимента кенозојске старости истичу се флишне насlage у планинама јужног перипанонског обода (Козара, Требава, Вучијак, Мајевица), те алувијалне насlage у долинама великих равничарских токова (макроплавине Лијевча поља, Посавина и Семберија). Неогени седименти језерске фазе представљени су појавама лежишта угља (Љешљани, околина Бањалуке, Станари, Угљевик, Миљевина, Гацко).

Тектонски односи у простору Републике Српске изразито су сложени, те су на тај начин знатно утицали на рељефне и друге физичко-географске карактеристике. Сјеверни дио Републике Српске у тектонском склопу детерминсан је контактном зоном између Панонске низије на сјеверу и планина динарског система на југу. Тектонски ров ријеке Саве битно утиче на физиономију простора јужног перипанонског обода. Већи дио простора Републике Српске у геотектонском смислу припада простору унутрашњих Динарида. Планинско-котлински простор испресијецан је низом мањих расједа у ријечним долинама, који усложњавају рељефну структуру композитне физиономије.

Рељефне карактеристике

Геолошка и тектонска хетерогеност простора Републике Српске условила је диверзификованост рељефа на три велике цјелине. Панонски дио простора везан је за равничарски рељеф Лијевча поља, Посавине и Семберије (дно панонског басена) и јужни перипанонски обод, сачињен од потеса рудних и флишних планина. У дну басена истиче се и неколико хорст планина. Обод је удаљен око 70 km од Саве и чине га планине високе до 1.000 m апсолутне висине. Најизразитији облици рељефа дна Панонског басена су алувијалне равни и алувијалне терасе.

Планинско-котлинска област налази се између дна и обода панонског басена и планинског ланца Борац–Лебршник на југу. У њему доминира крашки рељеф и планине високе око 2.000 m апсолутне висине (Трескавица, Лелија, Зеленгора,

Волујак, Романија). На високим планинама налазе се трагови глацијалног рељефа (најизраженији облици представљени глацијалним, најчешће циркним језерима). Између високих планинских вијенаца налазе се мање или веће котлине настале тектонским расједањем. Најизраженије су котлине у композитним ријечним долинама (сарајевска, фочанска, вишеградска, зворничка...). На планини Романији истиче се пространа крашка зараван Гласинац.

Јужни дио Републике Српске припада Јадранској области и обухвата већи дио источне Херцеговине изузев планинског простора у подручјима Гацка и Невесиња. Рељеф ове области у потпуности је карстификован, са одликама типичног холокарста. Најзначајнији облици рељефа су ниска (Попово и Требињско), средње висока (Дабарско и Фатничко) и висока крашка поља (Гатачко и Невесињско). Кречњачко-доломитски планински масиви раздвајају већи број мањих крашких поља.

Хидрографске карактеристике

Простор Републике Српске релативно је богат подземним водама и површинском хидрографијом, као и појавама термалних, минералних и термо-минералних извора. Најзначајнији аквифери подзмених вода налазе се у сјеверном дијелу Републике Српске, гдје су смјештени у неогеним седиментима. Пукотински карактер крашког рељефа разлог је што је у великом дијелу простора Републике Српске присутно подземно отицање. Због тога је крашки простор сиромашан површинском хидрографијом, која се манифестује само у виду краћих токова у крашким пољима (понорнице).

Површинска хидрографија везана је за већи број ријека које у највећем дијелу припадају црноморском сливу, мањим дијелом јадранском. Окосницу ријечне мреже чини слив Саве са сливовима својих значајнијих десних притока (Уна, Врбас, Укрина, Босна, Дрина). Хидрографску ријечну мрежу употпуњује ријека Требишњица. Највеће ријеке у својим горњим и средњим токовима имају знатан пад, самим тим и велики хидроенергетски потенцијал. У овом погледу предњачи

ријека Дрина са својим притокама. Доњи токови поменутих ријека имају равничарски карактер са спорим токовима. Њихов значај огледа се у великом потенцијалу за водоснабдијевање становништва, пољопривреде и индустрије. Велики проблем у вредновању површинске хидрографије представља припадност токова простору Републике Српске. Само Укрина и Врбања представљају аутохтоне токове.

На простору Републике Српске налази се неколико природних и вјештачких језера. Природна су углавном везана за глацијални процес и налазе се на планини Зеленгори. Вјештачка језера налазе се у долинама великих ријека и служе за хидроенергетско искоришћавање. То су Бочачко, Билећко, Вишеградско и језеро Перућац.

Појаве термалних, минералних и термо-минералних вода бројне су у простору Републике Српске и представљају огроман туристички потенцијал. Најзначајније појаве ових вода везане су за Љешљане код Новог Града, Српске Топлице, Слатину и Лакташе код Бањалуке, Мљечаницу код Козарске Дубице, Кулаше код Приједора, Дворове код Бијељине, Сребреницу и Вишеград.

Климатске карактеристике

На климатске карактеристике простора Републике Српске утиче низ фактора као што су отвореност ка великим континенталним и океанским просторима, удаљеност од полазних тачака великих ваздушних маса, рељефне структуре...

Сјеверни дио Републике Српске широко је отворен према Панонској низији. У току зимских мјесеци са сјевера продиру хладне и најчешће суве ваздушне масе са сјеверним и сјевероисточним вјетровима. Са запада, тачније са Атлантика, продиру влажне масе, које у западном дијелу Републике Српске доносе знатне количине падавина. Овај простор може се класификовати доминантно у степско-континентални климат, с обзиром на то да су лjeta топла а зиме хладне, са великим дневним и годишњим температурним амплитудама и просјечном

годишњом температуром изнад 10⁰С. Падавине су равномјерно распоређене, са умјереним интензитетима у вегетационом периоду. Количина падавина опада од запада (1.500 mm) ка истоку (500 mm).

Планинско-котлинска област Републике Српске диверзификована је на планински климат, који је везан за масиве који се налазе изнад 1.000 m апсолутне висине, и планинско-котлински климат, везан за брежуљкаста подручја, долине и котлине. На високим планинама климу одликују кратка и свјежа лjeta и дуге, хладне и сњежне зиме. У нижим, котлинским и долинским теренима јављају се одлике типичне умјерено-континенталне климе, са умјерено топлим лjetима и умјерено хладним зимама. Просјечна годишња температура у овој области креће се изнад 10⁰С, док се количина падавина креће у распону 1.000–1.800 mm. Котлинске просторе карактерише и честа температурна инверзија.

Јужни дио Републике Српске, односно источна Херцеговина под снажним је утицајем ваздушних маса са Јадрана. Овај простор детерминисан је измијењеном медитеранском климом. То је клима Хумина (ниска Херцеговина) и клима Рудина (средње високи дио Херцеговине). Просјечна годишња температура креће се у распону 11–14⁰С, док су велике количине падавина (1.400–1.900 mm). Расподјела падавина изразито је неповољна, а кишне падавине доминирају над сњежним.

Педолошке карактеристике

На разноврсној геолошкој подлози простора Републике Српске развили су се различити типови тла. У сјеверном дијелу, у перипанонском простору, распрострањена су алувијална долинска смеђа тла и псеудоглеј. Равничарска подручја Лијевча поља, Посавине и Семберије у алувијалним равнинама самим тим представљају најзначајније аграрне рејоне Републике Српске. Чернозема има веома мало, у простору Семберије. У брдским и брдско-планинским просторима развијена су кисело-смеђа и лесовирана тла на кречњачко-доломитским и киселим матичним супстратима. Ова тла су веома распрострањена у Републици Српској, те захватају већи дио бањалучке регије, Романије, Подриња и сјеверног дијела Херцеговине. На овим педолошким структурама развијају се траве и шумска

вегетација. Мање површине рендзина сусрећу се на платоима Мањаче, Јања, Гласинца..., а прожете су мањим зонама скелетних земљишта. На подручју Херцеговине распрострањени су литосоли и регосоли, који покривају изразита крашка подручја. У крашким пољима распрострањена су смеђа тла, а на високим планинама мање зоне планинских црница.

Биогеографске карактеристике

Различита геолошка грађа, климатске прилике и педолошки субстрат условили су различите нивое хетерогености, диверзификованости, разноврсности и уникатности фитоолошких и фаунистичких одлика простора Републике Српске. Могу се разликовати различите зоне и рејони различитих биогеографских формација.

Јадранска област обухвата преддио Хумина и Рудина у источној Херцеговини. Одликује је макија и друго ниско растиње, те оскудне шумске формације храста медунца и црног јасена. Присутни су црни бор и дријен. Значајан потенцијал представља љековито биље, са познатом ниском жбунастом биљком зановијет. Планински дио источне Херцеговине одликују букове и четинарске шуме. На високим планинским врховима распрострањене су зоне планинских пашњака и голети. Животињски свијет ове области углавном чине врсте које су се успјешно прилагодили на сурове услове (гмизавци, инсекти, ниска дивљач, птице, дивља свиња...).

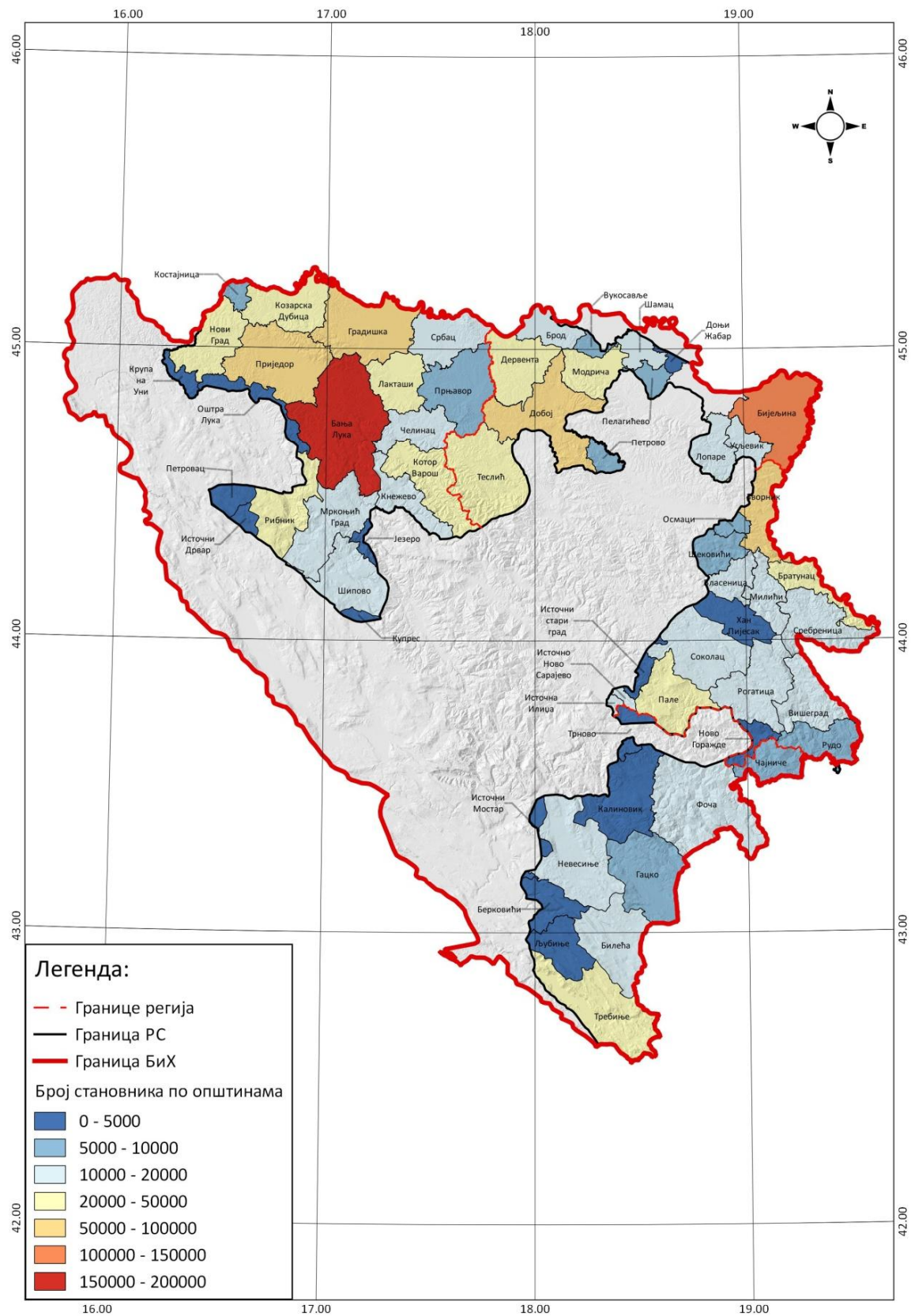
Планинско-котлинска област захвата највећи дио простора Републике Српске. Овај простор обрастао је доминантно буковом шумом, док су се на већим висинама развиле мјешовите шумске заједнице букве, јеле и смрче. Појас ових шума заузима преддинарско и динарско биогеографско подручје (падине Мајевице, Романије, Јахорине, Трескавице, Зеленгоре, Маглића, Клековаче, Димитора, Лисине, Влашића, Борја). Унутар наведене области издвајају се значајне травнате формације. Посебну вриједност у биогеографском смислу

представљају прашумски комплекси Перућице, Јања и Лома. Поменута област изразито је богата свим врстама ситне и крупне дивљачи.

Панонска област обухвата алувијалне равни уз ријеку Саву. Значајно је велико присуство барске и мочварске вегетације, уз шуме храста лужњака, китњака и обичног граба. У овој области налазе се најзначајнија станишта ихтиофауне и орнитофауне. Поред тога, распрострањена су знатна станишта ситне дивљачи (*Марковић, Ј., 1967 и Марић, Ђ., Гњато, Р., 1997*).

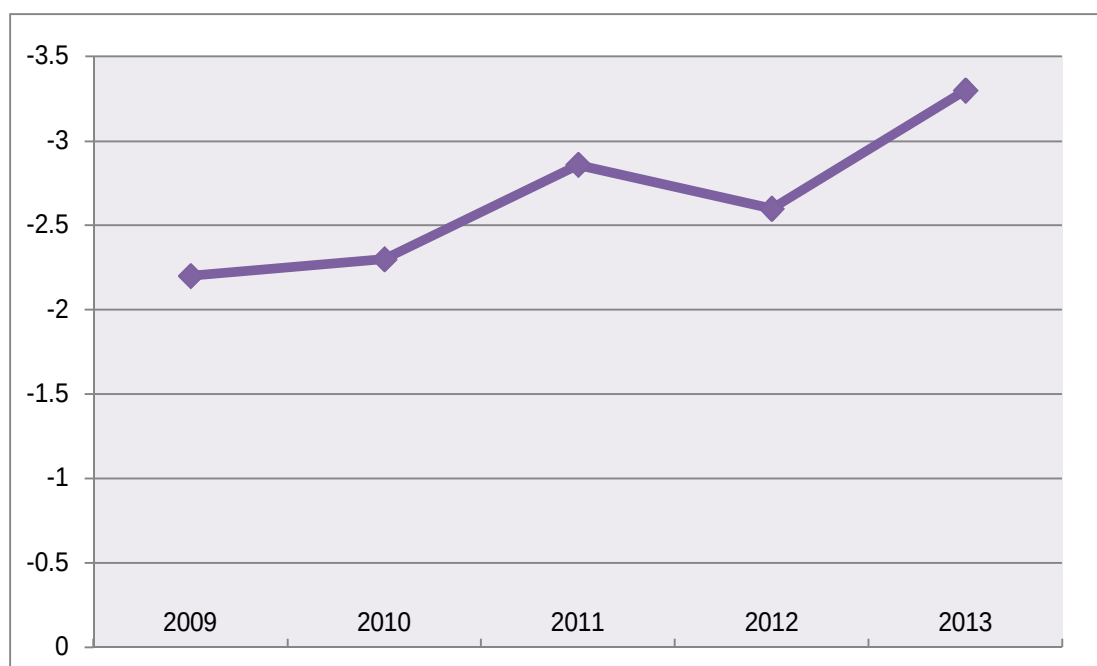
1. 2. Социо-економске карактеристике простора Републике Српске

У Босни и Херцеговини 1991. године урађен је последњи званични попис становништва. Након двадесет и двије године, 2013. године, опет је спроведен попис у Босни и Херцеговини, чији резултати још нису званично објављени. На основу пописа из 1991. године, у данашњим границама Републике Српске живјело је 1.623.842 становника, што је представљало око 37% укупног становништва тадашње Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине. (*Пашалић, С., 2004*). Број становника Републике Српске према прелиминарним резултатима пописа за 2013. годину износи 1.326.991 становника, што је за 18,27% мање у односу на 1991. годину. Дакле, становништво Републике Српске данас чини 34,99% укупне популације Босне и Херцеговине.

Слика III – 1: Број становника по општинама РС (2013)

Природни прираштај у Републици Српској у посљедњих пар година биљежи константан пад. Према процјенама Републичког завода за статистику, за 2009. годину износио је $-2,2\%$, за 2010. годину $-2,3\%$, за 2011. годину $-2,86\%$, за 2012. годину $-2,6\%$, и за 2013. годину $-3,3\%$. Највећи пад забиљежен је 2013. године. Током 2012. године стопа природног прираштаја порасла је за $0,3\%$ у односу на претходну годину.

Графикон III – 1: Стопа природног прираштаја у Републици Српској у периоду од 2009. до 2013. године

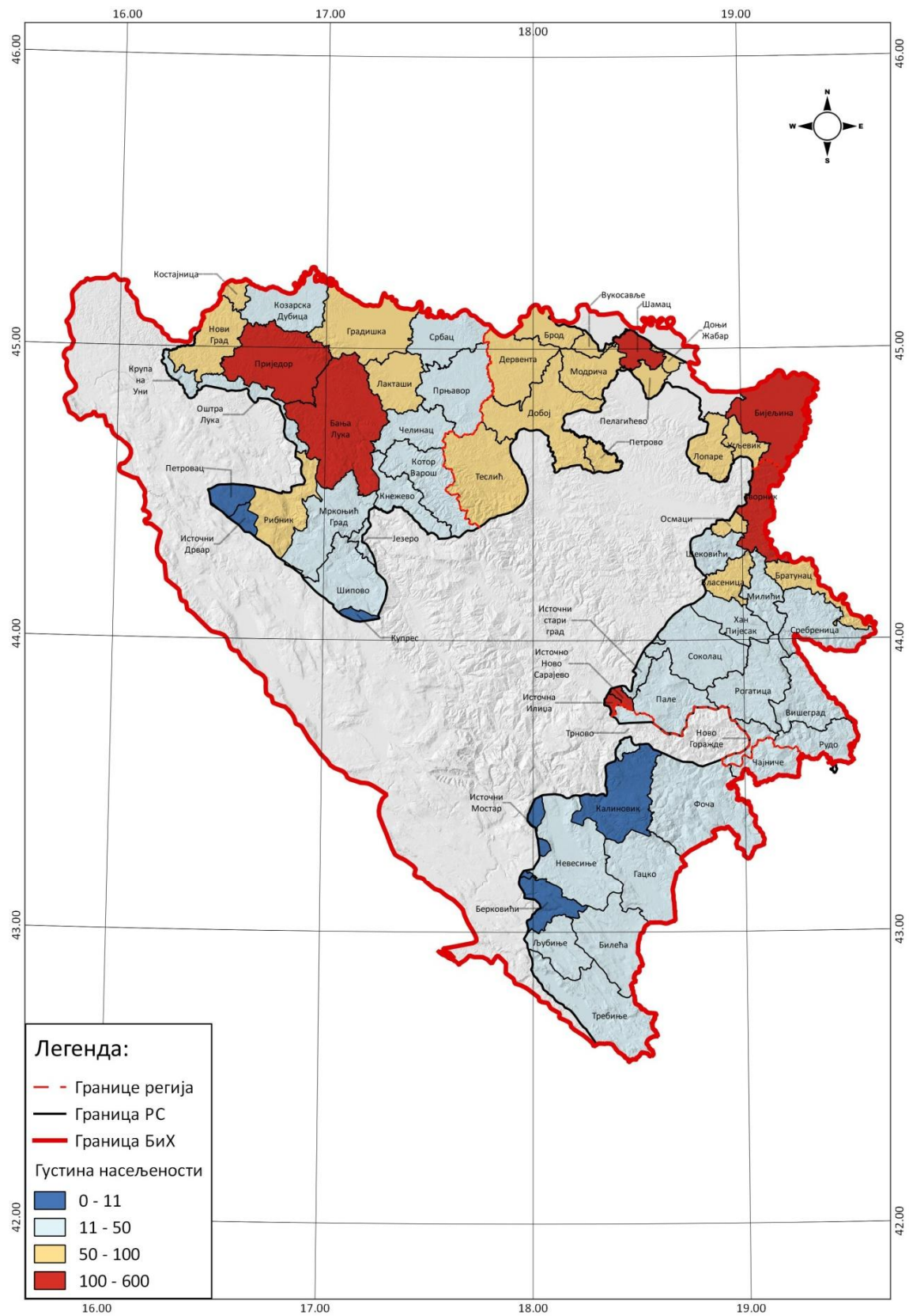
Када анализирамо однос између броја рођених и умрлих лица (природног прираштаја) по општинама Републике Српске, долазимо до закључка да позитиван природни прираштај има пет општина Републике Српске (Бањалука, Зворник, Власеница, Источно Ново Сарајево и Љубиње), док остале општине показују негативну вриједност. Евидентно је да већина општина пати од негативног природног прираштаја, што, осим односа броја између рођених и умрлих, потврђује и број склопљених бракова. Примјера ради, у Источном Мостару за посљедњих пет година склопљен је један, у општини Купрес шест, док у општини Источни Дрвар за посматрани период (2009–2013. година) није склопљен ниједан брак. Разлози за ниску стопу склапања бракова и низак

наталитет леже у незадовољавајућој просјечној старости становништва. Када се упореде стопа наталитета и стопа морталитета ових општина, може се закључити да у њима превладава старије становништво. Мали број становника и висока просјечна старост сигуран су пут ка одумирању општине.

Међутим, и овдје има изузетака. Наиме, општине Језеро и Крупа на Уни, иако имају испод 2.000 становника, према броју склопљених бракова и односу стопе наталитета и морталитета представљају добар примјер постепеног популационог опоравка локалне заједнице у поређењу са осталим општинама из ове групе.

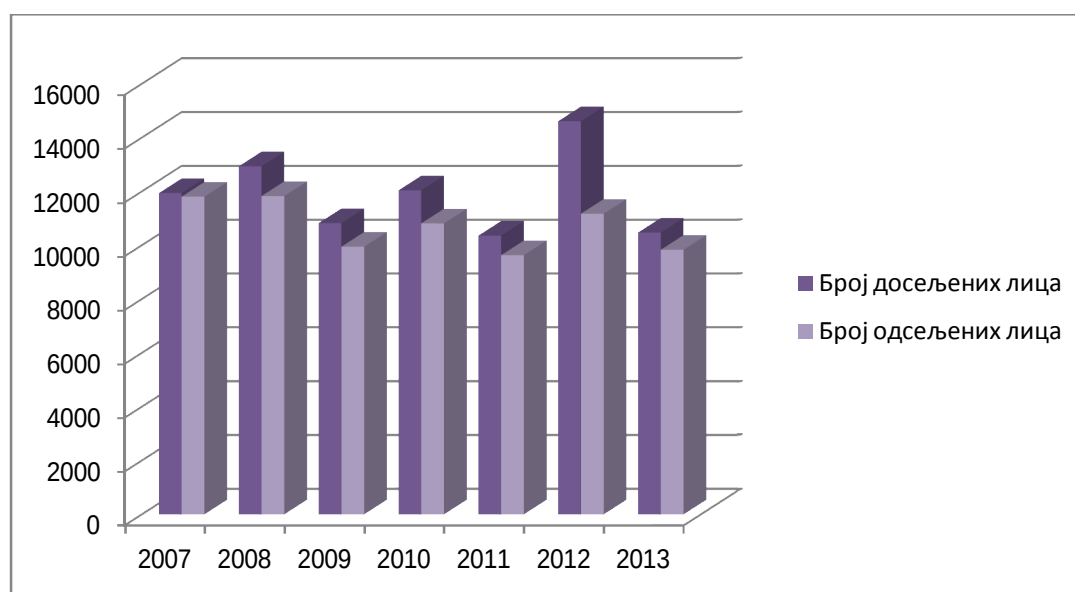
Пописом становништва 1991. године у бившој Социјалистичкој Републици Босни и Херцеговини утврђено је да је густина насељености износила 85,3 становника по km^2 . На простору који се данас налази у границама Републике Српске густина насељености износила је 64,8 становника по km^2 , данас она износи 53,85 становника по km^2 . Република Српска је неравномјерно насељена. Двије трећине становништва или 74% концентрисано је у западном дијелу (од Новог Града до Бијељине), гдје просјечна густина насељености износи око 70 становника по km^2 . Око 26% становништва Републике Српске насељава њен источни дио (од Бијељине до Требиња).

Најгушће насељени градови и општине Републике Српске су Бијељина, Бањалука, Зворник, Приједор и Шамац и урбани дијелови града Источно Сарајево, чија густина износи преко 100 становника по km^2 . Најмању густину насељености, мање од 10 становника по km^2 , имају општине Берковићи, Источни Дрвар, Источни Мостар, Калиновик, Петровац и Купрес. Посебан проблем представља ријетка густина насељености пограничних простора. Тренд демографског пражњења ових простора присутан је константно. Изузев Бањалуке и Требиња, у мањој мјери и Бијељине, мало је општина у којима у општинском сједишту живи више од једне петине становништва, што значи да се већина општинских сједишта налази у једном великом неурбанизованом простору (*Информација о условима, могућностима и потреби промјене територијалне организације јединица локалне самоуправе у Републици Српској; Економски институт а. д. Бањалука, 2007*). Такве општине нису функционалне јер сједишта немају генеричких способности да обезбиједе уравнотежен развој цијелог подручја и задовоље потребе свих грађана.

Слика III – 3: Густина насељености по општинама РС (2013)

У Републици Српској изражени су устаљени миграциони процеси између сеоских и градских насеља. Најинтензивније исељавање дешава се из изолованих и неразвијених подручја, најчешће граничних подручја према Федерацији Босне и Херцеговине, у регионалне центре и економски развијенија подручја са бољим условима живота. Демографске анализе указују на чињеницу да је Република Српска и данас изразито емиграционо подручје. Узрок актуелизацији емиграције су економске миграције, тј. емиграције радно способног и образованог становништва у правцу развијених земаља Европске уније и свијета. Нека истраживања указују да је у периоду 1996–2001. године просторе Босне и Херцеговине напустило око 90.000 младих, а такође већина младих који су избјегли за вријеме рата не планира повратак (*Пашалић, С., и др., 2006*). Највећи број одсељених лица у периоду 2007–2013. године евидентиран је 2008. године, а досељених лица 2014. године.

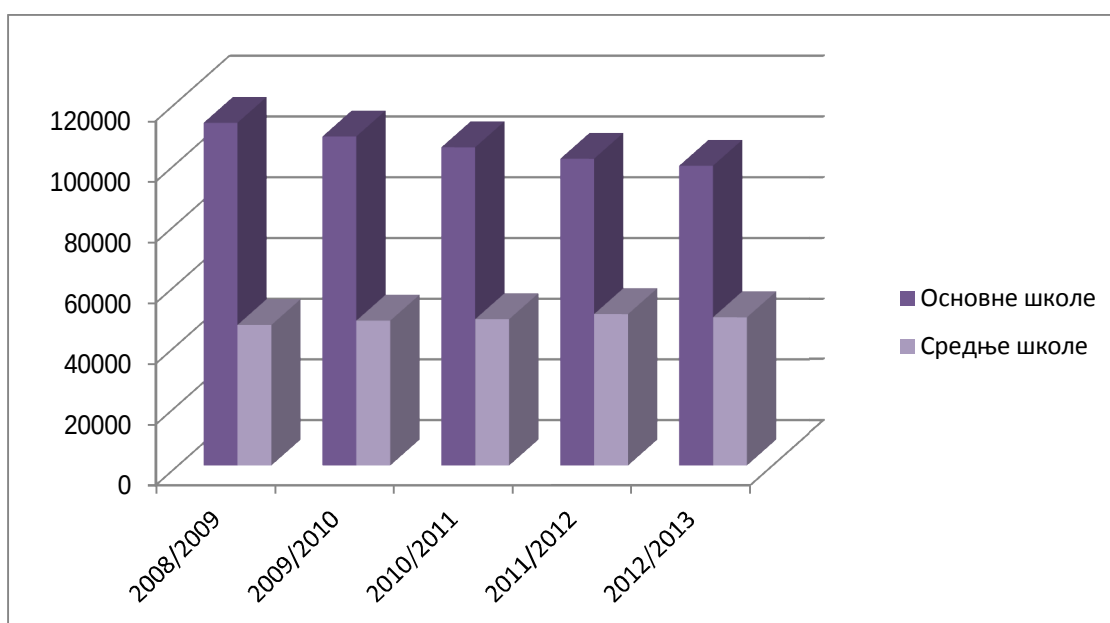

Графикон III – 2: Број досељених и одсељених лица у РС у периоду од 2007. до 2013. године

На основу података Републичког завода за статистику за 2013. годину, осамнаест општина Републике Српске има позитиван миграциони салдо (највеће вриједности имају општине Бањалука, Бијељина, Источно Ново Сарајево и Лакташи). Остале четрдесет и три општине показују негативну вриједност. Највећа разлика између броја досељених и броја одсељених лица управо је у

рубним општинама и општинама које су настале дијелењем некадашњих општина а чије је сједиште остало у склопу општина Федерације Босне и Херцеговине.

Још један од показатеља негативних демографских трендова јесте податак да је у основним и средњим школама школске 2011/2012. године био 2.121 ученик мање него 2010/2011. школске године, а број ученика у основним и средњим школама школске 2012/2013. године у односу на претходну годину умањено се за 3.415. Константно смањење броја ученика у основним и средњим школама евидентно је у посљедних неколико година.

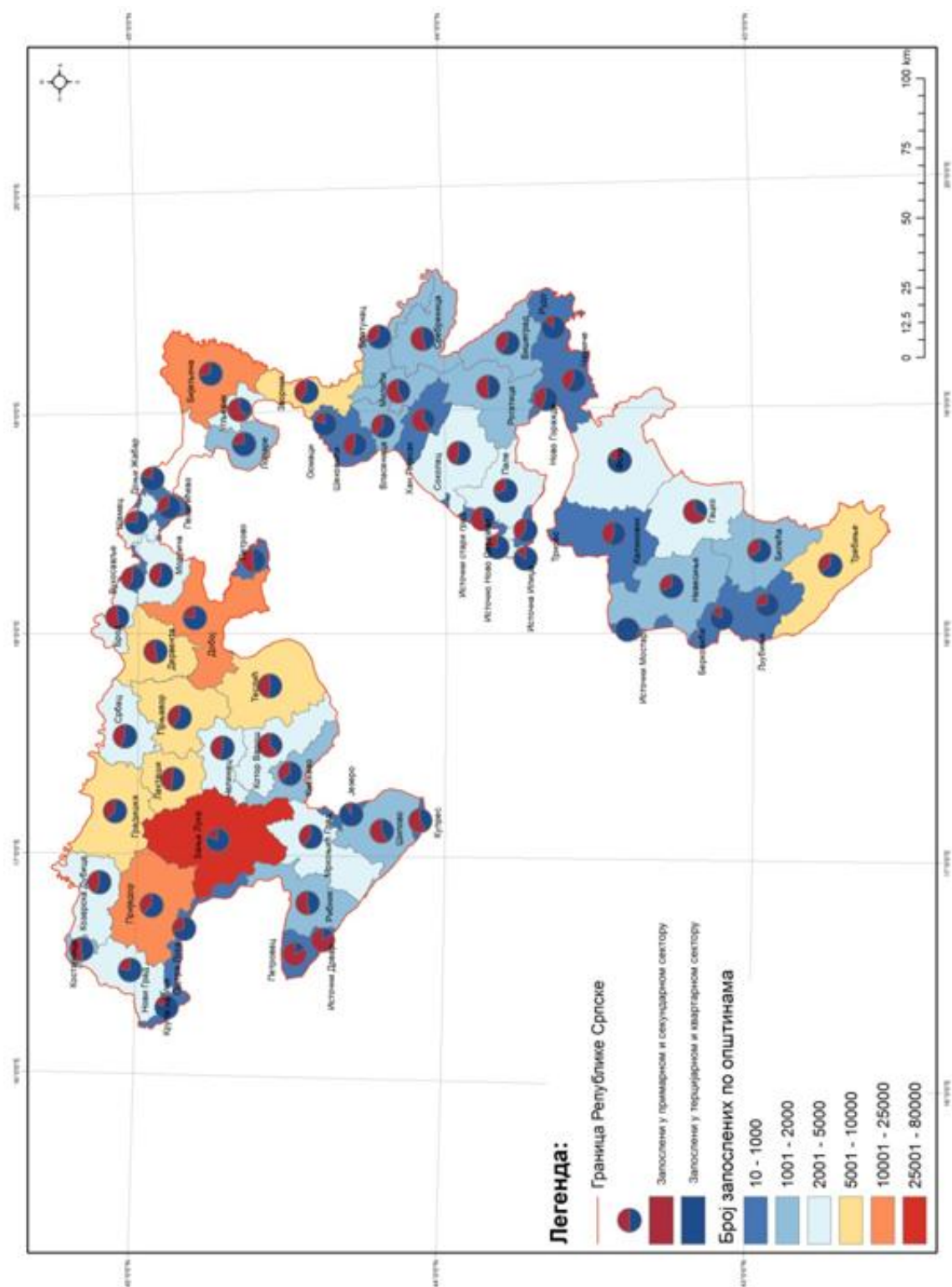

Графикон III – 3: Број ученика уписаних у основне и средње школе у РС у периоду од 2008. до 2013. године

Може се очекивати да ће се због малог броја становника, израженог процеса депопулације, малог броја склопљених бракова и високе просјечне старости популације овај тренд и у будућности наставити.

Број запослених лица у 2013. години износио је 238.640, што је за 19.994 лица мање него 2009. године. Највише је смањен број запослених у Требињу (за 1.046 лица), Билећи (568), Бијељини (2.085), Бањалуци (1.065), Добоју (1.223) и

Приједору (1.736). Број запослених повећан је у општини Доњи Жабар (3), Вукосавље (69), Источни Дрвар (4), Источни Мостар (5), Језеро (11), Петрово (55), Рибник (38), Сребреница (190) и Шипово (87). Интересантно је да су општине које имају најмањи број становника и најмањи број запослених у периоду од 2009. до 2013. године забиљежиле пораст броја запослених, а ради се о неразвијеним општинама. Запосленост је високо концентрисана у малом броју општина. Само у пет општина запослена је скоро половина укупног броја запослених у Републици Српској, и то у Бањалуци (60.577), Бијељини (20.017), Приједору (12.851), Добоју (12.480) и Лакташима (9.447). Ако се дода Градишка (8.425), у ових шест општина запослено је више од половине укупног броја запослених лица у Републици Српској. Најмање запослених имали су Источни Мостар (10 лица), Купрес (27), Језеро (66), Источни Дрвар (111) и Крупа на Уни (134 лица). Просјечан број лица која траже запослење био је 149.284 у 2013. и повећан је за 3.888 лица у односу на 2009. годину. Од овог броја 36,75% су висококвалификована и квалификована лица. На 100 запослених лица у просеку је било 62,5 лица која траже посао у 2013. години, док је тај број за 2009. годину мањи и износи 55 лица.

Слика III – 4: Запослено становништво по секторима привредне дјелатности у РС
(2013)

Број регистрованих привредних субјеката на подручју општине био би један од релевантних показатеља њене развијености. Међутим, чињеница да је у Источном Дрвару 2013. године регистровано тридесет и пет правних субјекта у односу на стотину и девет становника, елиминише овај показатељ. Слична одступања примјећујемо и када анализирамо нето плате зарађене на територији општина с обзиром на то да је просјечна плата у Источном Мостару у 2013. години износила 1.139 КМ, при чему у овој општини постоје само три регистрована правна субјекта, док је републички просјек за исту годину износио 1.070 КМ.

Постојање административног центра, здравствених и образовних институција, те институција културе на територији једне локалне заједнице, представља услов за њено нормално функционисање.

Здравствена заштита обезбјеђује се на нивоу републике, јединице локалне самоуправе и послодавца. Здравствене установе дијеле се на установе примарног, секундарног и терцијарног нивоа здравствене заштите. Неопходан услов за постојање и рад општине представља постојање здравствене заштите на примарном нивоу, односно дома здравља или амбуланте породичне медицине. Према Стратегији примарне здравствене заштите и Закона о здравственој заштити, здравствена заштита у домовима здравља организује се путем тимова породичне медицине (*Стратегија примарне здравствене заштите, 2008. и Закон о здравственој заштити, Службени гласник РС, 106/09*). Да би се формирао један тим породичног љекара, неопходно је 2.000 регистрованих грађана (*Правилник о основима стандарда и норматива здравствене заштите из обавезног здравственог осигурања, Службени гласник РС, 18/11*).

У Републици Српској постоје педесет и три дома здравља у којима се пружа примарна здравствена заштита становништву. У осам општина (Источни Мостар, Купрес, Осмаци, Вукосавље, Језеро, Пелагићево, Доњи Жабар и Источни Стари Град) не постоје домови здравља, али су територије тих општина покривене услугама домова здравља из сусједних општина. На примјер, пацијенти из Вукосавља здравствену заштиту добијају у Дому здравља Модрича, а из општине

Језеро у Мркоњић Граду, док пацијенти из Источног Мостара и Купреса здравствену заштиту остварују у домовима здравља у Невесињу, односно у Шипову.

Секундарни ниво здравствене заштите обезбјеђује специјализовану здравствену заштиту путем специјалистичке амбуланте, специјалистичког центра, болнице и завода. Терцијарни ниво здравствене заштите обезбјеђује високоспецијализовану здравствену заштиту која се спроводи путем специјалистичке амбуланте, специјалистичког центра, болнице и завода. У Републици Српској регистроване су следеће јавне здравствене установе:

- Болнице се налазе у Бањалуци, Приједору, Градишци, Мљечаници, Добоју, Бијелини, Зворнику, Источном Сарајеву, Фочи, Требињу, Невесињу, Јакешу и на Сокоцу.
- У Бањалуци су смјештени Завод за физикалну медицину и рехабилитацију "Др Мирослав Зотовић", Завод за трансфузијску медицину, за медицину рада и спорта, за судску медицину и за стоматологију. Завод за форензичку психијатрију налази се у Сокоцу, а Институт за јавно здравство Републике Српске у Бањалуци са регијским центрима у Добоју, Зворнику, Источном Сарајеву, Фочи и Требињу.

Образовне установе дијеле се на четири нивоа:

- предшколске,
- основношколске,
- средњошколске и
- високошколске установе, односно факултети и универзитети.

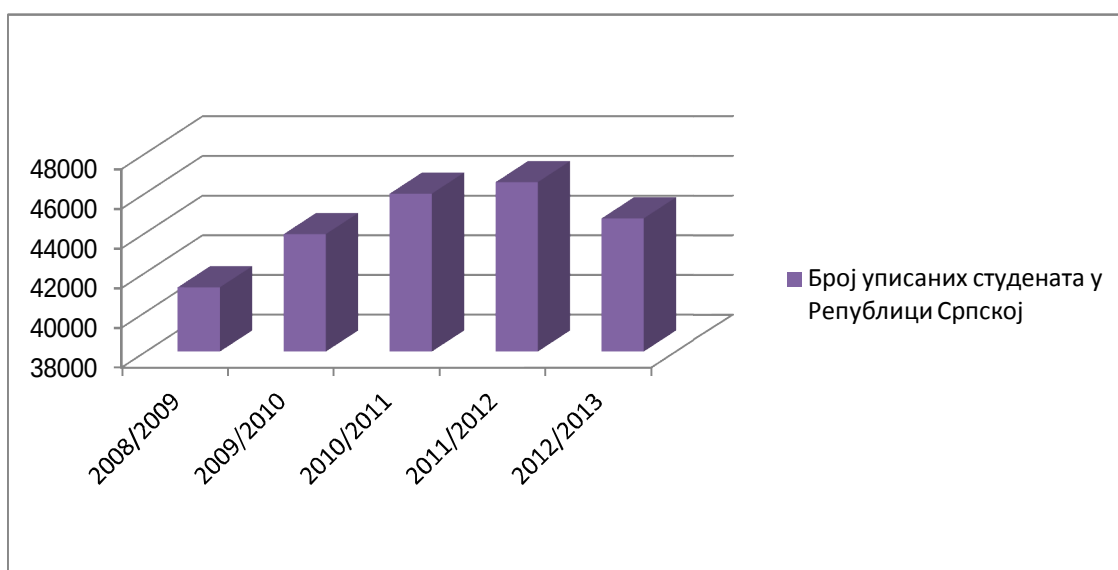
Према подацима из Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године, у Републици Српској постоји 115 предшколских објеката (77 јавних и 38 приватних) распоређених у четрдесет и једној општини. Број предшколских установа у посљедњих неколико година константно и знатно расте. Уколико се упреди број дјеце која су боравила у предшколским установама током 2011/2012.

године, који је износио 6.732, са 2012/2013, када је износио 7.604, евидентан је пораст од 18,8%.

Један од основних услова за постојање и нормално функционисање локалне заједнице јесте постојање основне школе на њеној територији. У Републици Српској настава основног образовања у 2013. години изводила се у двије стотине и шест основних школа, распоређених у педесет и осам општина. Тренутно, у општинама Источни Дрвар, Купрес, Источни Мостар, Источни Стари Град и Ново Горажде не постоји основна школа.

Према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске у периоду од 2008. до 2013. године број основних школа смањио се за педесет и двије, док се број средњих у истом периоду школа повећао за једну школу. Средњошколско образовање распоређено је у двадесет и четири школе, које се налазе у четрдесет и девет општина.

Мрежу високошколских установа у Републици Српској чине два државна универзитета, који се налазе у Бањалуци и у Источном Сарајеву, шест приватних универзитета и Теолошки факултет у Фочи, који није у саставу универзитета.

Графикон III – 4: Број уписаних студента у РС у периоду од 2008. до 2013. године

Табела III – 1: Уписани студенти према сједишту високошколске установе

Општина/ град	2008/2009.	2009/2010.	2010/2011.	2011/2012.	2012/2013.
УКУПНО	41.246	43.928	45.966	46.547	44.720
Бањалука	21.592	23.876	25.003	26.333	25.718
Бијељина	4.549	4.704	5.039	5.794	5.255
Вишеград	322	291	174	92	-
Власеница	-	-	-	60	126
Градишка	414	362	460	352	305
Дервента	176	250	174	193	110
Добој	1.605	1.750	1.878	2.186	2.255
Зворник	256	272	299	320	317
И. Н. Сарајево	1.553	1.486	1.914	1.681	1.529
Лакташи	1.041	918	999	78	137
Нови Град	167	-	86	228	260
Пале	5.375	5.514	5.713	4.573	4.210
Приједор	1.597	1.847	1.300	1.449	1.332
Соколац	548	644	842	859	906
Сребреница	-	-	-	74	92
Требиње	580	481	487	562	519
Фоча	1.471	1.533	1.598	1.713	1.649

Извор: Републички завод за статистику, Република Српска, Годишњак 2014.

Институције културе представљају корективни, пожељан услов. У сектору културе постоје три нивоа установа – централне, матичне (регијске) и локалне (општинске). Централне установе од значаја за Републику Српску су Народно позориште Републике Српске, Дјечије позориште Републике Српске, Музеј Републике Српске, Музеј савремене умјетности Републике Српске, Кинотека Републике Српске, Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, Специјална библиотека за слијепа и слабовида лица, Спомен-подручје "Доња Градина" и Археолошки музеј "Римски муниципијум" Склани. Позоришта се налазе у Бањалуци, Приједору и Вишеграду. Позориште у Источном Сарајеву је у изградњи. Поред два музеја у Бањалуци, матични музеји су Музеј Козаре у Приједору, Музеј у Добоју и Музеј Херцеговине у Требињу, чији су оснивачи

јединице локалне самоуправе. Поред музеја у Бањалуци и матичних музеја, постоји и већи број других музеја које су основале јединице локалне самоуправе, међу којима се као значајнији могу издвојити Музеј Семберије у Бијељини и Музеј Старе Херцеговине у Фочи. Галерије постоје у Бањалуци, Приједору, Градишци, Бијељини, Вишеграду и Палама. Поред три библиотеке које спадају у установе од значаја за Републику Српску, библиотечку мрежу чини четрдесет и једна народна библиотека у општинама, осам матичних и двије високошколске. Осам матичних библиотека налази се у Приједору, Добоју, Бијељини, Зворнику, Источном Сарајеву, Вишеграду, Фочи и Требињу. Архив Републике Српске је управна организација која је према Закону о архивској дјелатности надлежна на цијелој територији Републике Српске. Културни центри и домови културе постоје у свим општинским центрима, а некада и у центрима заједница насељених мјеста.

1. 3. Мрежа насеља Републике Српске

Ниво дезинтеграције мреже насеља у Босни и Херцеговини извршен је на три нива:

- међудржавна граница,
- ентитетска граница и
- жупанијска/кантонална граница.

Након подјеле Босне и Херцеговине на ентитете и повлачењем ентитетске границе, дошло је до диференцијације насеобинског система који је формиран дуги низ година под специфичним историјским и социо-економским условима. Данашња мрежа насеља Републике Српске је из поменутих разлога резултат свих дешавања у прошлости (*Муса, С., 2005*).

Постојећу територијалну организацију Републике Српске карактеришу два нивоа власти – централна и локална власт. У Републици Српској законодавство о локалној самоуправи не прави разлику између општина са становишта надлежности, без обзира на њихову величину и економску снагу, степен урбанизованости и било какву другу битну карактеристику. Према овој законској

регулативи, постоје разлике између општина и градова, али им се додјељују исте надлежности, тако да у суштини постоји само један концепт – концепт општине као локалне заједнице у којој се одвија локална самоуправа. Већина општина није у могућности да обавља све надлежности које су им законом додијељене. Чињеница је да су данас у Републици Српској једино велике општине одрживе, док мале општине не могу обављати ни основне функције и више су заинтересоване за регионално удруживање. У оваквим околностима сарадња између општина је нужност. Постоји низ различитих локалних послова на којима би се могла успоставити међуопштинска сарадња. Постојећи законодавни оквир није препрека овој сарадњи, иако прописи из ове области нису детаљно разрађени. Изузев Града Источно Сарајево, у читавој Републици Српској задржана је једностепена структура локалне самоуправе.

Анализирајући територијалну организацију неколико бивших република Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине и Србије) прије 1992. године и данас, закључујемо да се број јединица локалне самоуправе знатно увећао, осим у Србији, гдје није било битнијих промјена у том погледу. Вријеме је показало да без регионалног нивоа, овакав модел територијалне организације у Републици Српској има бројна ограничења. Између појединих градова и општина постоје велике разлике када говоримо о броју становника, величини територије, демографским карактеристикама (образовање, старост, коефицијент виталности итд.), постојећој инфраструктури, фискалним и административним капацитетима, привредним потенцијалима и сл.

Табела III – 2 : Основни демографски и просторни подаци бивших република
Социјалистичке Федеративне Републике Југославије

Категорија	Република Српска	Федерација Босне и Херцеговине	Република Србија	Република Хрватска	Република Словенија
	Основни демографски подаци				
Број становника	1.326.991	2.371.603	7.565.761	4.284.889	2.062.455
Површина (km ²)	24.641	26.110,5	88.401	87.661	20.273
Број општина	63	79	150	429	211
Најмања (km ²)	29	9,9	3	6,1	6,9
Највећа (km ²)	1.239	1.175	1.529	966,87	555,4
Број становника по јединицама локалне самоуправе					
Просјечна вриједност	21.063	30.020	50.438	9.988	9.775

Извор: Република Српска: Републички завод за статистику Републике Српске – Статистички годишњак 2014, Савез општина и градова Републике Српске, Детаљи о општинама РС.

Федерација БиХ: Федерални завод за статистику, Статистички годишњак/љетопис ФБиХ, 2014.

Хрватска: Државни завод за статистику Републике Хрватске, Попис 2011 – "јер земљу чине људи", Хрватска у бројкама 2011, Загреб, 2011, *без града Загреба који има 792.875 становника

Србија: Републички завод за статистику Републике Србије, Закон о територијалној организацији Републике Србије, Службени гласник Републике Србије", број 129/2007; * Без града Београда, град Београд има 17 градских општина

Словенија: Статистички уред Републике Словеније, Статистички љетопис, 2013.

Послије повлачења ентитетске границе, Републици Српској припале су тридесет и три општине чија је територија и сједиште у односу на предратно стање остала непромијењена и те општине чине око 75% површине Републике Српске, са величином општине у просјеку око 520,6 km². Другу групу чини девет општина чији је већи дио територије и сједиште остало на територији Републике Српске и ове општине заузимају око 16% територије са просјечном величином општине око 472,1 km². Трећу групу чини осамнаест општина формираних након потписивања Дејтонског споразума, насталих од дијелова територије општина чији је већи дио територије и општинско сједиште остало у Федерацији Босне и Херцеговине. Ове општине заузимају око 9% територије Републике Српске са просјечном величином општине око 121,8 km². Тако је, на примјер, општини Рибник припало

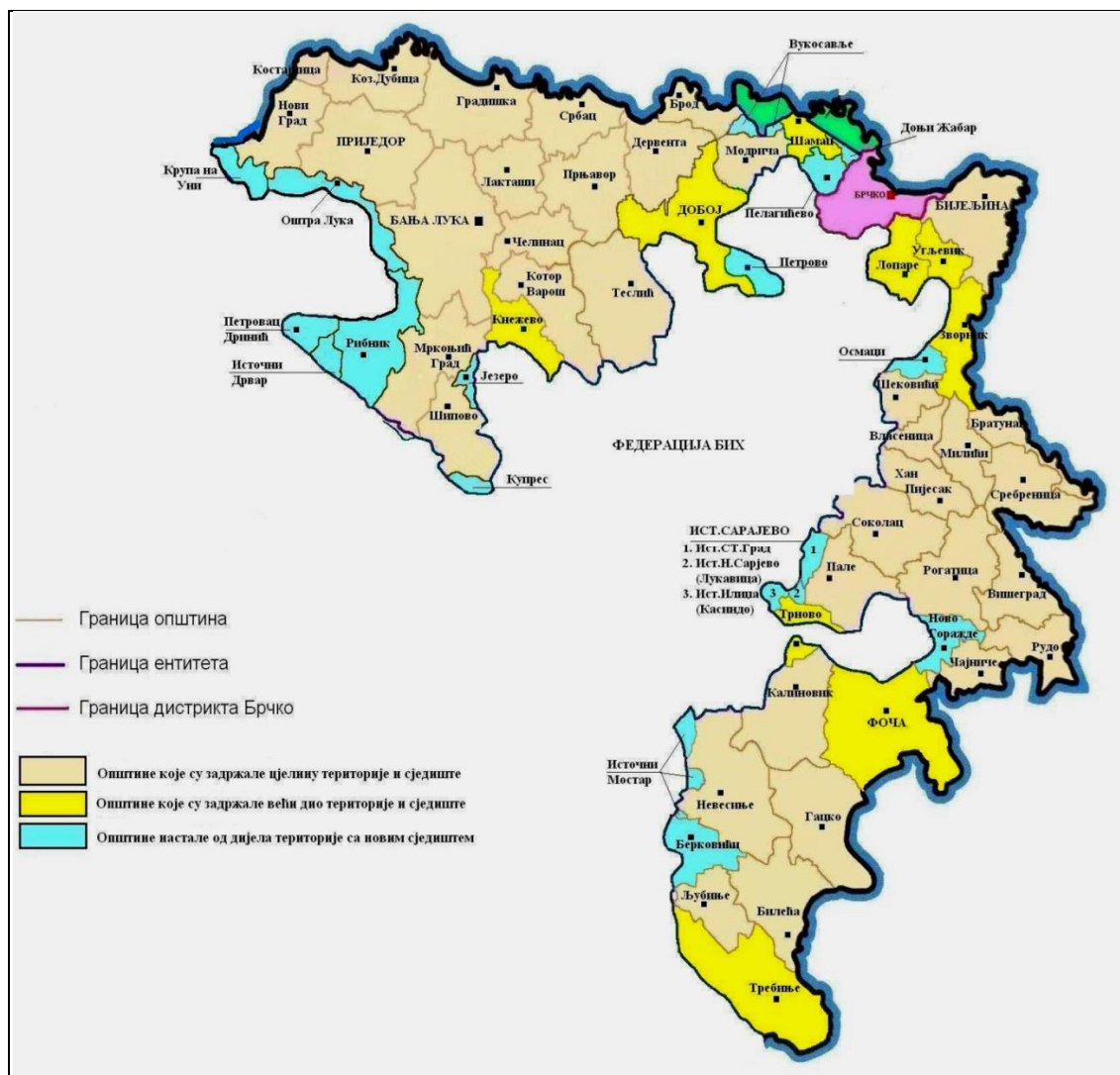
59,6% територије бивше општине Кључ, а општини Источни Мостар само 6,7% територије бивше општине Мостар. Општина Костајница формирана је издвајањем дијела територије општине Нови Град, а општина Милићи издвајањем дијела територије општине Власеница. Ако се у обзир узму општине чија се површина није промијенила у периоду од 1992. до 2007. године (нису пресјечене ентитетском границом), разлика између највеће и најмање јединице локалне самоуправе у Републици Српској у просторном и демографском погледу износила је 4,45 односно 21,85 пута (Бањалука – Чајниче). С друге стране, 2014. године највећа разлика у просторној величини општина износи 45,05 пута (Бањалука – Источна Илиџа), а у демографској величини чак 1.827,44 пута (Бањалука – Источни Дрвар). Иначе, погранично-ентитетске општине у читавој Републици Српској у већини случајева карактерише мала просторна и демографска величина (с тим у вези ниска густина насељености, осим у случају Источне Илиџе), као и низак ниво друштвено-економске развијености.

Општине које су у потпуности задржале територију и сједиште из ранијег периода у просјеку су велике општине, како по површини, тако и по броју становника. Просторно и по броју становника велике су и општине које су задржале раније сједиште и већи дио територије. Међутим, већина новоформираних општина са новим сједиштима просторно су мале и несразмјерне када је у питању број становника и величина територије тих општина.

Табела III – 3: Новоформиране општине у Републици Српској

Општина	Површина (km ²)	Број насеља	Број становника		Становника/km ²	
			1991	2013	1991	2013
Берковићи	264	21	3.53	2.272	13	9
Вукосавље	86,83	13	7.134	5.426	96	62
Доњи Жабар	49,8	5	3.085	4.043	66	81
Ист. Н. Сарајево	38	8	4.112	11.477	108	301
Ист. Стари Град	83,39	19	970	1.175	11	14
Источна Илица	29	5	1.432	15.233	49	554
Источни Дрвар	66,17	3	61	109	1	2
Источни Мостар	89	3	1.201	280	13	3
Језеро	29,11	12	2.257	1.341	36	46
Крупа на Уни	104,43	9	2.798	1.685	30	16
Купрес	35,04	5	850	320	19	9
Ново Горажде	123	70	4.956	3.391	40	29
Осмаци	71,35	16	6.222	6.172	78	87
Оштра Лука	204,65	24	6.354	2.997	31	15
Пелагићево	124,47	11	11.223	7.332	93	59
Петровац	146,2	6	361	367	2	3
Петрово	106,31	8	9.502	7.01	86	66
Рибник	501,96	28	10.052	6.517	20	13

Извор: Републички завод за статистику РС, Републичка управа за геодетске и имовинско-правне послове РС, Савез општина и градова РС

Слика III – 6: Мрежа општина и градова РС

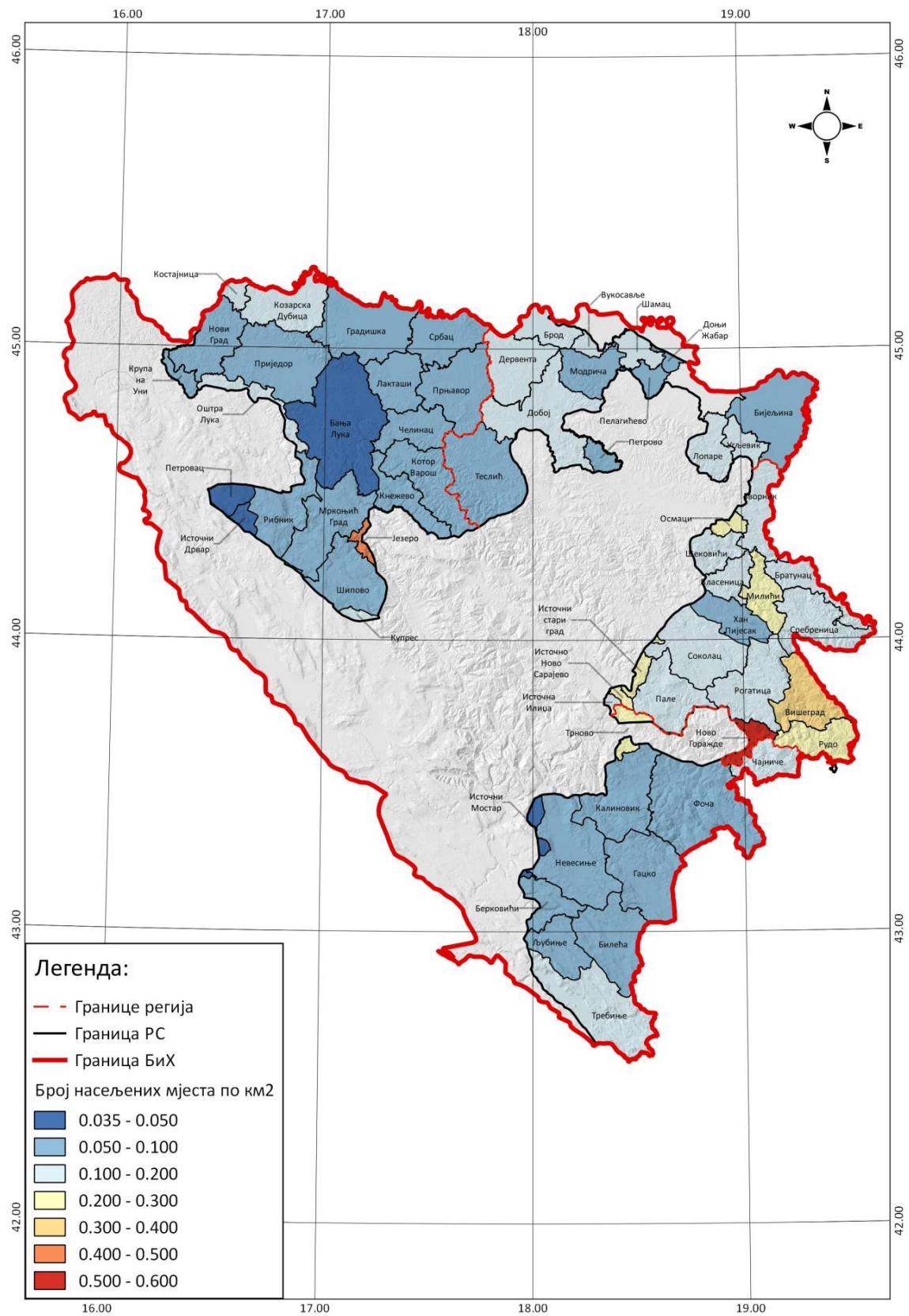
Велики број јединица локалне самоуправе које имају малу површину и низак број становника у земљи која је веома специфична како по свом облику тако и по начину организовања и функционисања намеће размишљање о потреби за организацијом на регионалном нивоу.

Према подацима Савеза општина и градова Републике Српске, укупан број насеља у Републици Српској је 2.756. Појава неравномјерног размјештаја сеоских и градских насеља у директној је вези са различитим природним условима и могућностима валоризације простора. Различити типови сеоских и градских насеља у Републици Српској указују на различите културно-историјске и

економске услове развоја. Специфичности друштвено-економског развоја условиле су различит степен развијености, различите функције, величину и изглед насеља. У зависности од функција, у Републици Српској издвајамо насеља различитог централитета:

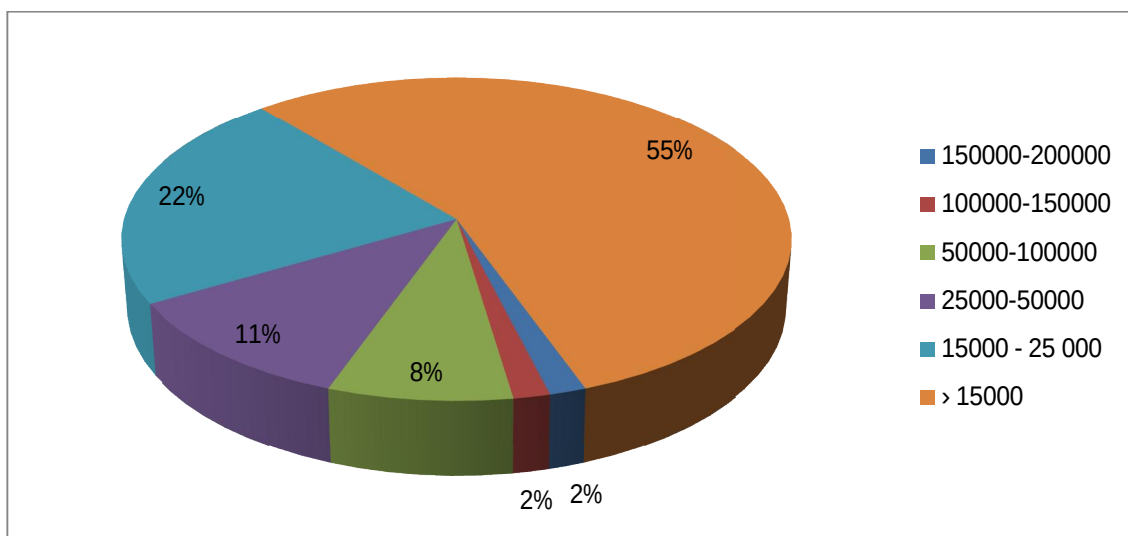
- макрорегионалне,
- регионалне,
- општинске центре и
- сеоска насеља.

У Просторном плану Републике Српске до 2015. године наведено је да су најзначајнија насеља која чине костур насеобинског система Републике Српске развила у долинама ријечних токова: "У долини Врбаса развила се Бања Лука као највећи град у Републици Српској, Градишка и Брод у долини ријеке Саве, Добој у долини ријеке Босне, Приједор у долини ријеке Сане, Зворник у долини ријеке Дрине, Бијељина на макроплавини у близини ушћа ријеке Дрине у Саву, Требиње у долини ријеке Требишњице и тако даље. Само уз долине ријечних токова концентрисано је око 70% урбаног становништва Републике Српске." Просјечан број насеља на 100 km² у Републици Српској износи око 11,08. Међутим, на основу података о броју насеља по општинама Републике Српске јасно се уочавају велика одступања од средње вриједности.

Слика III – 7: Број насељених мјеста у општинама РС по км²

На основу изнесених показатеља може се закључити да мањи број насеља по јединици површине указује на тип територијалне структуре насеља која се одликује мањим бројем насеља по јединици површине али са функционално и структурно развијенијим насељима. Веће вриједности исказаног показатеља указују на то да се ради о типу територијалне структуре насеља са већим бројем мањих структурно и функционално неразвијених насеља. Код исказаног показатеља на нивоу општина постоје одређена одступања, прије свега код "патуљастих" општина, али на статистичком нивоу то може послужити као показатељ развијености просторно-територијалне структуре насеобинске мреже. Основну улогу у просторно-функционалној организацији Републике Српске чине насеља која имају статус општинских центара. Општински центри представљају нодове или нуклеусе концентрације становништва, активности, функција и информација, те као такви врше улогу просторно-функционалне интеграције и регионалне организације простора.

Графикон III – 5: Удио општина РС у укупном броју према броју становника

На слици графикону број III – 5 приказан је удио насеља према броју становника у укупном броју насеља Републике Српске. Удио је израчунат тако што је најприје одређена произвољна скала од шест категорија а потом је рачунат и удио у зависности од категорије којој припадају општине:

- Прву категорију чине насеља која имају 150.000–200.000 становника;

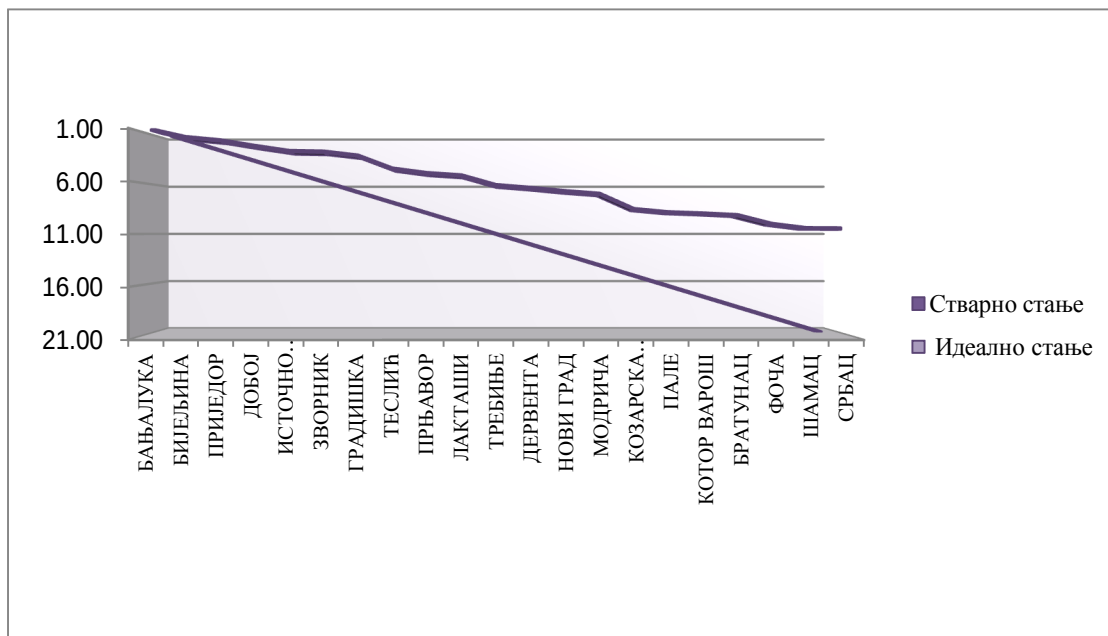
- Другу категорију чине насеља која имају 100.000–150.000 становника;
- Трећу категорију чине насеља која имају 50.000–100.000 становника;
- Четврту категорију чине насеља која имају 25.000–50.000 становника;
- Пету категорију чине насеља која имају 5.000–25.000 и
- Шесту категорију чине насеља која имају мање од 15.000 становника.

Табела III – 4: Категорије и удио насеља према броју становника

1/63*100	150000–200000	1.58
1/63*100	100000–150000	1.58
5/63*100	50000–100000	7.93
7/63*100	25000–50000	11.11
14/64*100	15000–25 000	22.22
35/64*100	> 15000	55.55

Сва насеља су распоређена у одговарајућу категорију и потом је утврђен укупни удио за сваку категорију. Када анализирамо добијене резултате, закључујемо да је у Републици Српској највећи удио насеља која имају мање од 15.000 становника – 55%. Насеља чији се број становника креће између 15.000 и 25.000 становника чине 22%, насеља која имају између 25.000 и 50.000 становника учествују са 11%, насеља која имају између 50.000 и 100.000 становника чине 8%, а само два града спадају у прву и другу категорију – Бањалука и Бијељина.

Индекс урбане примарности израчунат је према формули $I = G1/G2$. Дакле, утврђен је однос између броја становника највећег града (Бањалуке) и другог, трећег... града по величини. Према закону, тај однос би требало да износи два, али, као што је приказано на графикону број III – 6, примјетна су знатна одступања. Однос између Бањалуке као демографски највећег центра у Републици Српској и другог града по величини износи 1,74, а Приједора као трећег града по величини 2,04. Двадесет први град по демографској величини по броју становника мањи је од Бањалуке за 10,48. На слици су приказана сва насеља Републике Српске која имају 19.000 и више становника.

Графикон III – 6: Индекс урбане примарности општина РС које имају 19.000 и више становника

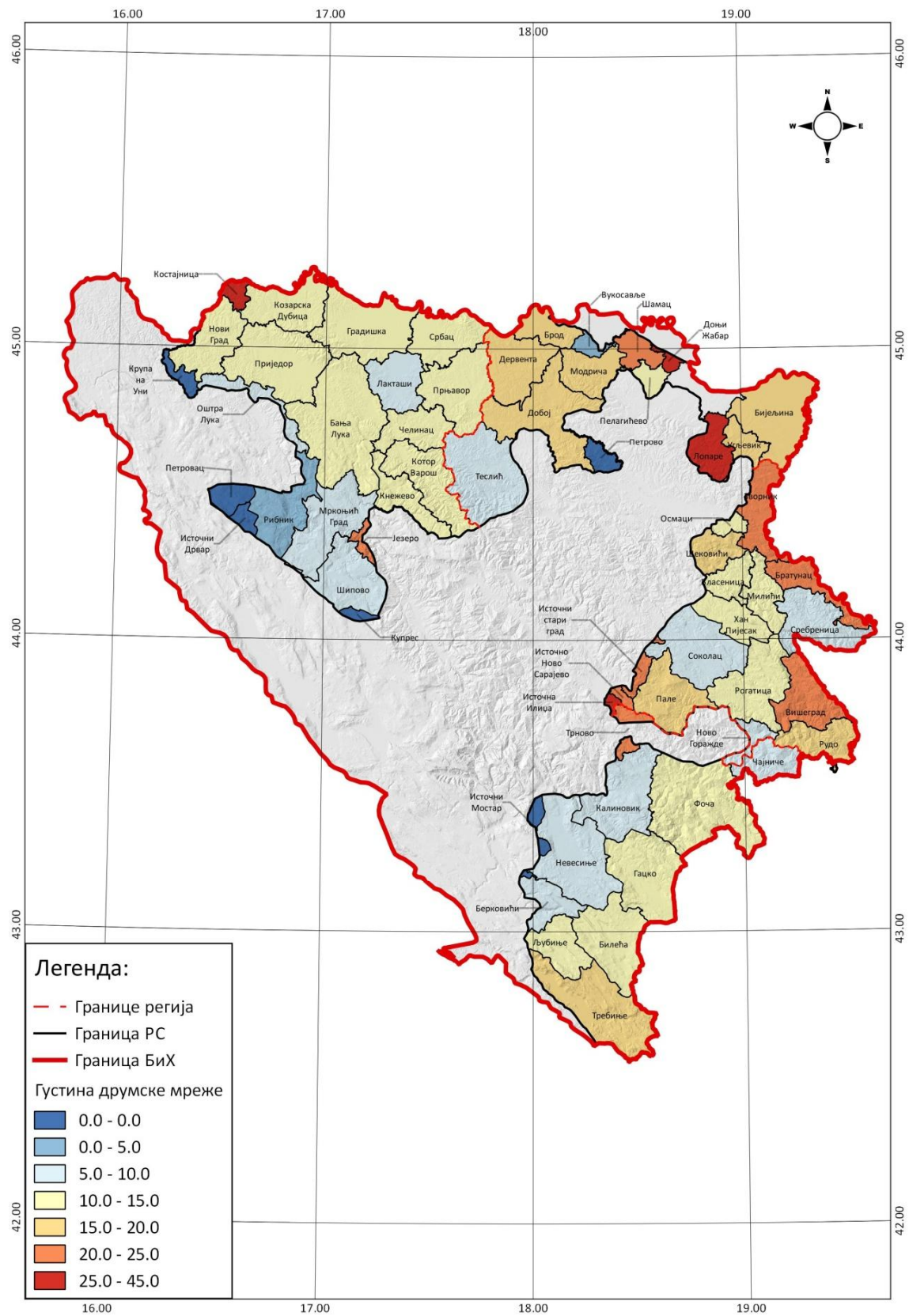
Саобраћајна инфраструктура на простору Републике Српске недовољно је развијена, некомпактна и налази се у веома лошем техничком стању, што представља један од лимитирајућих фактора, како за интензивније унутрашње (национално), тако и интеррегионално повезивање и укључивање у савремене регионалне процесе. "Већина градова се налази на раскрсницама важнијих путних праваца. Четири путна правца се укрштају у Бањој Луци, Бијељини, Брчком, Приједору, Требињу и Добоју, док се три правца укрштају у Билећи, Новом Граду, Шамцу, Дервенти, Рогатици, Вишеграду и Зворнику. На овим путним правцима или модернизованим комуникацијама запажа се концентрација становништва у неким градовима, али и концентрација становништва у руралним насељима, која постепено добијају урбани карактер и имају тенденцију прерастања у градска насеља" (*Просторни план Републике Српске 2008–2015*). Укупна дужина магистралних путева у Републици Српској износи 1.768,36 km, регионалних 2.147,83 km и локалних путева око 6.030 km. Дужина ауто-пута Бањалука–Градишка износи 32 km и уједно то је и веза Републике Српске са Паневропским коридором X. Густина друмске мреже територије Републике Српске износи 11,08 савременог пута по km².

Узимајући у обзир чињеницу да су остали видови саобраћаја (жељезнички, водни и ваздушни) готово занемариви, закључујемо да Република Српска у овом сегменту показује велику слабост.

Слика III – 8: Друмска саобраћајна мрежа РС³⁰

³⁰ <http://www.putevirs.com/>

Слика III – 9: Густина друмске мреже савремених путева у РС

2. АДМИНИСТРАТИВНЕ, ПРАВНЕ И ПЛАНСКЕ ОСНОВЕ РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

2. 1. Регионализација у политичко-територијалном уређењу Републике Српске

У Уставу Републике Српске биле су предвиђене три врсте територијалних јединица:

1. општина,
2. град и
3. област (*Устав Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број: 21/92*).

Међутим, приликом усвајања амандмана ова уставна одредба замијењена је одредбом да се "територијална организација Републике уређује законом". На овај начин је у одређеној мјери релативизована могућност регионализације Републике Српске.

Територијалном организацијом и локалном самоуправом Народна скупштина Републике Српске почела се бавити у току грађанског рата, а први закон о територијалној организацији и локалној самоуправи усвојен је 31. маја 1994. године. Закон је више пута мијењан: 6/95; 15/96; 19/96; 6/97, 69/09. године. Овим законом уређује се територијална организација општина и локална самоуправа као и услови и поступак за територијалну промјену (*Закон о територијалној организацији и локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број: 11/94*).

Закон о локалној самоуправи донесен је 2001. године, а у наредном периоду је више пута допуњаван и мијењан. Затим је донесен потпуно нови закон под истим именом. Новим законом "уређују се јединице локалне самоуправе, начин и услови њиховог образовања, послови локалне самоуправе, органи, имовина и финансирање, акти органа јединица локалне самоуправе, јавност рада органа

јединица локалне самоуправе, административни надзор над радом јединица локалне самоуправе, сарадња јединица локалне самоуправе, облици учешћа грађана као и права, обавезе и одговорности запослених у административној служби јединице локалне самоуправе" (*Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број 101/04, Члан 1*). Мада Закон о локалној самоуправи проширује број питања која се регулишу, и даље "локална самоуправа остварује се у општинама и градовима, а извршавају је грађани и органи јединица локалне самоуправе" (*Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број 101/04, Члан 2*). "Јединице локалне самоуправе имају право да у обављању својих дужности међусобно сарађују, ради извршавања послова од заједничког интереса. О облицима и начину сарадње... јединице локалне самоуправе закључују споразум" (*Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број 101/04, Члан 93*). "Јединице локалне самоуправе могу приступити домаћим и међународним удружењима локалних власти и сарађивати са одговарајућим јединицама локалне самоуправе у Федерацији Босне и Херцеговине и у иностранству у складу са законом" (*Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број 101/04, Члан 95*). Новина овог Закона јесте да се уводе појмови "јединице локалне самоуправе" и "сарадња јединица локалне самоуправе". Наведене одредбе омогућавају сарадњу на регионалном нивоу, те представљају прве наговјештаје могућег регионалног организовања на нивоу територије републике, истина са јасно дефинисаним ограничењима.

Законом о измјенама и допунама Закона о локалној самоуправи дошло је до измјене Члана 1, који сада гласи: "Овим законом уређује се систем локалне самоуправе, јединице локалне самоуправе, начин и услови њиховог формирања, послови локалне самоуправе, органи јединица локалне самоуправе, имовина и финансирање јединица локалне самоуправе, акти и јавност рада органа јединица локалне самоуправе, поступак административног надзора над радом органа јединица локалне самоуправе, сарадња органа јединица локалне самоуправе, сарадња органа јединица локалне самоуправе и републичких органа, заштита права локалне самоуправе, облици непосредног учешћа грађана у локалној самоуправи, запослени у органима јединица локалне самоуправе и њихов радно-

правни статус" (*Закон о о измјенама и допунама Закона о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број 98/13, Члан 1*).

Основни облик територијалне организације Републике Српске су општине/градови. Свака јединица локалне самоуправе у Републици Српској истиче чињеницу да је још увијек оптерећена бројним проблемима наслијеђеним из претходних система, међу којима су најизраженији:

- величина општине,
- разликовање градске и сеоске општине и
- једностепена структура локалне самоуправе.

2. 2. Регионализација у Изборном закону Републике Српске

У Изборном закону Републике Српске примјећујемо да су изборне јединице, у извјесном смислу, формиране на регионалном нивоу. У Закону је наведено: "За избор шездесет и три посланичка мандата у вишечланим изборним јединицама утврђује се девет вишечланих изборних јединица" (*Закон о измјенама и допунама Закона о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број 98/13, Члан 11*). Овакав вид организовања изборних активности намеће закључак да су изабрани посланици на неки начин представници својих регија.

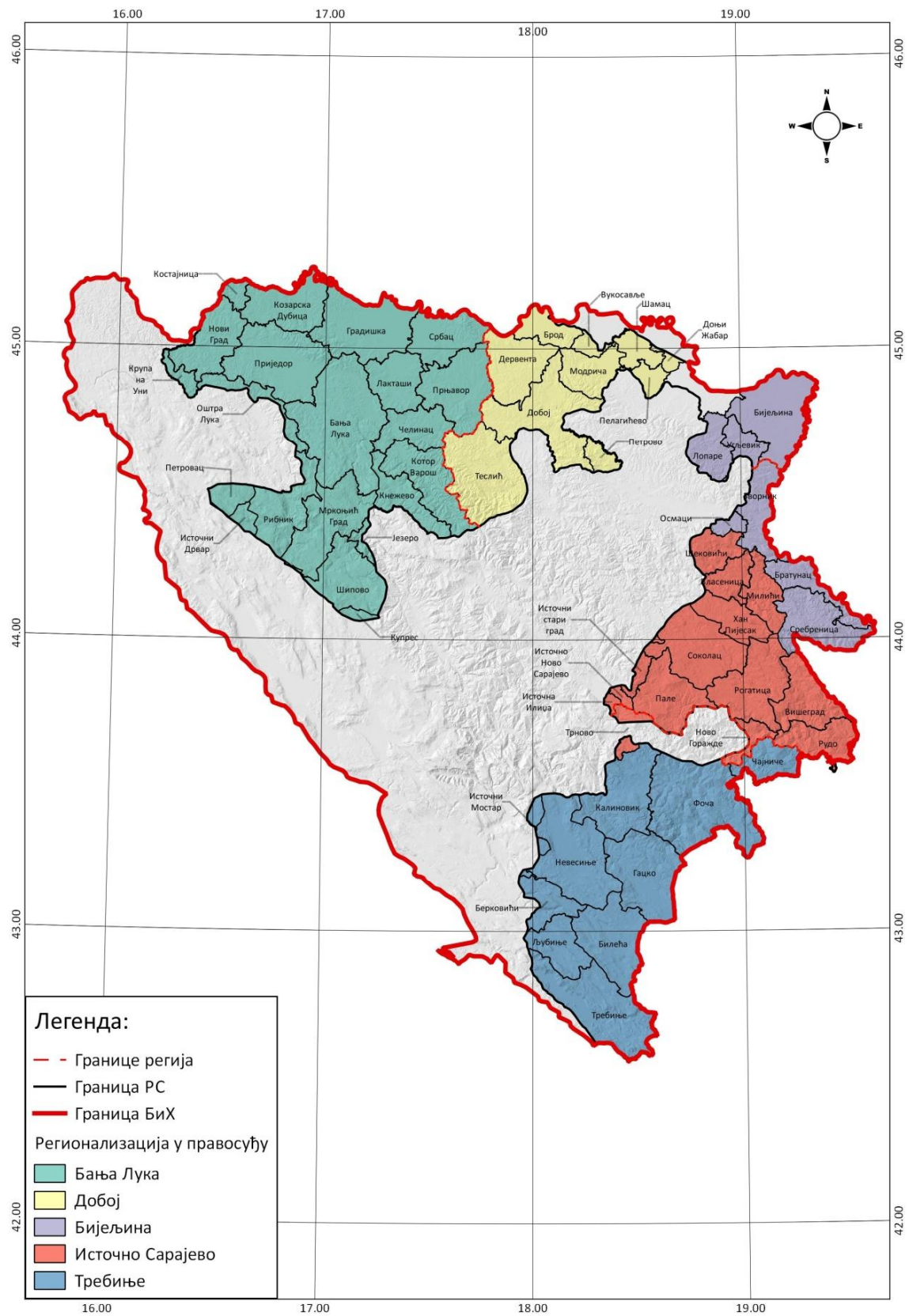
Слика III – 10: Регионализација у изборној дјелатности (према Изборни закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број: 24/04, 19/05 и 24/1)

2. 3. Регионализација у полицији и правосуђу

И у полицији и правосуђу постоји одређени вид регионалног организовања. Овакав вид организације показао се као сасвим функционалан. Према подацима МУП-а Републике Српске, "центри јавне безбједности Републике Српске смјештени су у Бањалуци, Добоју, Бијељини, Источном Сарајеву и Требињу". Наведени центри покривају територије следећих општина:

1. Бањалука: Мркоњић Град, Градишку, Кнежево, Србац, Котор Варош, Челинац, Лакташе, Шипово и Рибник;
2. Добој: Брод, Дервенту, Модричу, Петрово, Теслић, Шамац и Пелагићево;
3. Бијељина: Лопаре, Угљевик, Јању, Зворник, Сребреницу, Склане, Братунац, Милиће, Власеницу и Шековиће;
4. Источно Сарајево: Фочу, Пале, Соколац, Рогатицу, Стари Град, Трново, Хан Пијесак, Вишеград, Чајниче, Рудо, Ново Горажде и Калиновик;
5. Требиње: Билећу, Гацко, Невесиње, Берковиће и Љубиње;
6. Приједор: Нови Град, Козарску Дубицу, Костајницу, Оштру Луку и Крупну Уни.

Правосуђе је организовано преко подручја пет окружних судова у Бањалуци, Бијељини, Добоју, Требињу и Источном Сарајеву. Окружни суд у Бањалуци покрива подручје основних судова у Бањалуци, Градишци, Котор Варошу, Приједору, Прњавору, Новом Граду, Мркоњић Граду, Лакташима, Српцу и Козарској Дубици. Окружни суд у Бијељини покрива подручје основних судова у Бијељини, Зворнику, Сребреници и Лопарама. Окружни суд у Добоју покрива подручје основних судова у Добоју, Дервенти, Модричи, Теслићу, Броду и Шамцу. Окружни суд у Требињу покрива подручје основних судова у Требињу, Фочи и Невесињу и Окружни суд у Источном Сарајеву покрива подручје основних судова у Сокоцу, Вишеграду и Власеници, Рогатици и Источном Новом Сарајеву.

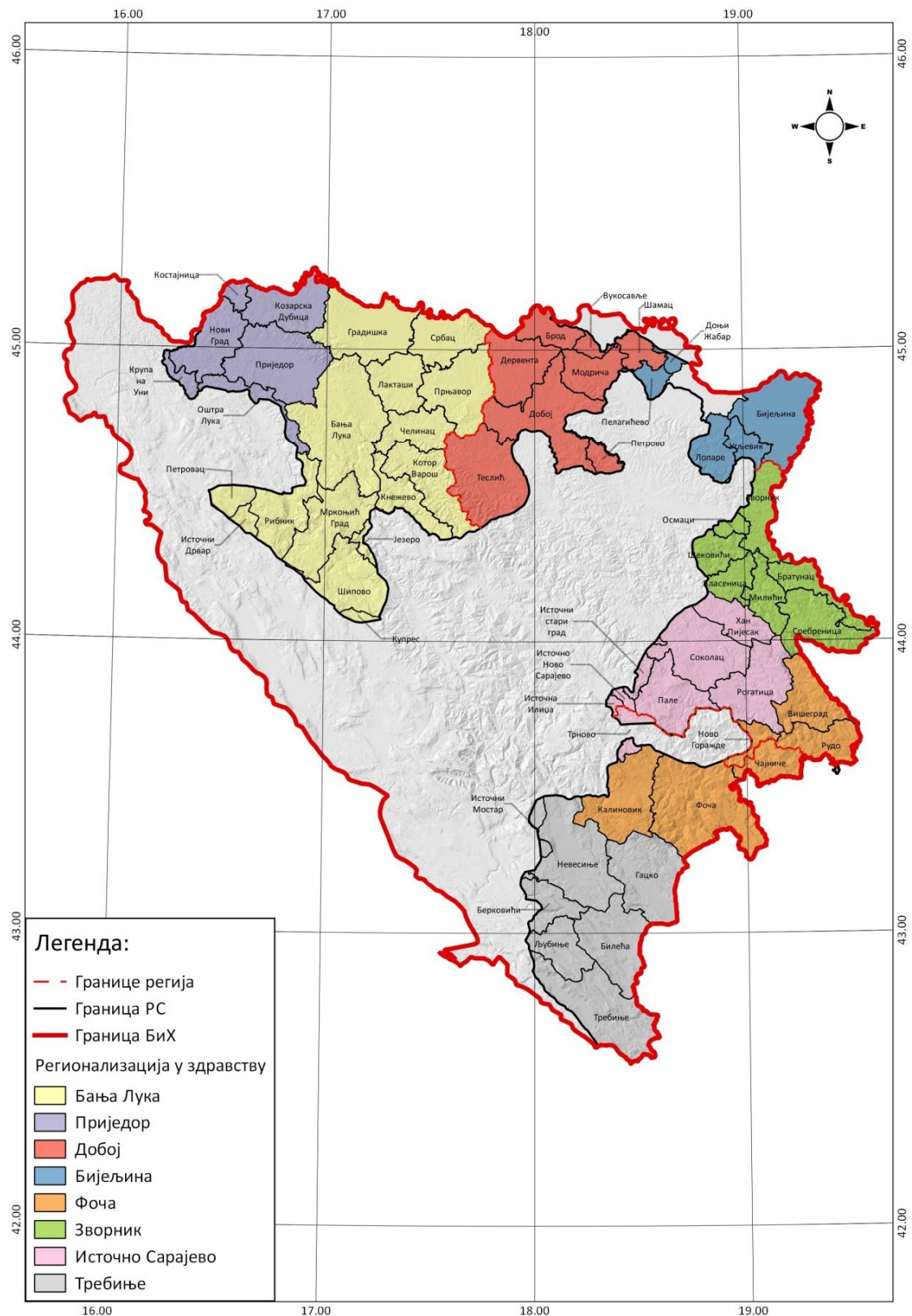
Слика III – 11: Регионализација у правосуђу РС (према Закону о судовима Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број: 37/12)

2. 4. Регионализација у образовању и култури

Анализа података о дистрибуцији установа за образовање Републике Српске, показала је да су предшколско, основно и средње образовање организовани на локалном нивоу, док више и високо образовање имају карактер регионалног организовања. У области културе стање је знатно сложеније. Библиотеке су углавном организоване на локалном нивоу (самостално, у оквиру центара за културу или народних универзитета). Музеји су организовани на регионалном принципу, док два професионална позоришта (Народно и Дјечије) смјештена су у Бањалуци. Одређени облици позоришне активности развијају се и у Приједору, Добоју, Источном Сарајеву, Бијељини и Требињу.

2. 5. Регионализација у здравству

Регионализација у здравству заступљена је у организацији Фонда здравственог осигурања Републике Српске, болница, клиника и клиничких центара. Фонд здравственог осигурања организован је у осам филијала (*Статут Фонда здравственог осигурања Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број: 06/04, 19/05, 63/08, 64/09, 105/09*). Секундарни ниво здравствене заштите у Републици Српској организован је кроз клиничке центре и опште болнице у Бањалуци, Источном Сарајеву, Приједору, Добоју, Бијељини, Зворнику, Требињу, Градишци и Невесињу, с тим што Невесиње има општу болницу само за подручје своје општине, док клинички центри у Бањалуци и Источном Сарајеву имају улогу општих болница примарног нивоа за наведене општине. Током 2013. године завршена је и у функцију пуштена Регионална болница "Свети Врачеви" у Бијељини, чиме и је овај град добио статус регионалног здравственог центра.

Слика III – 12 : Регионална организација здравствених установа РС (према Статуту фонда здравственог осигурања Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број: 06/04, 19/05, 63/08, 64/09,105/09)

2. 6. Регионализација у привреди

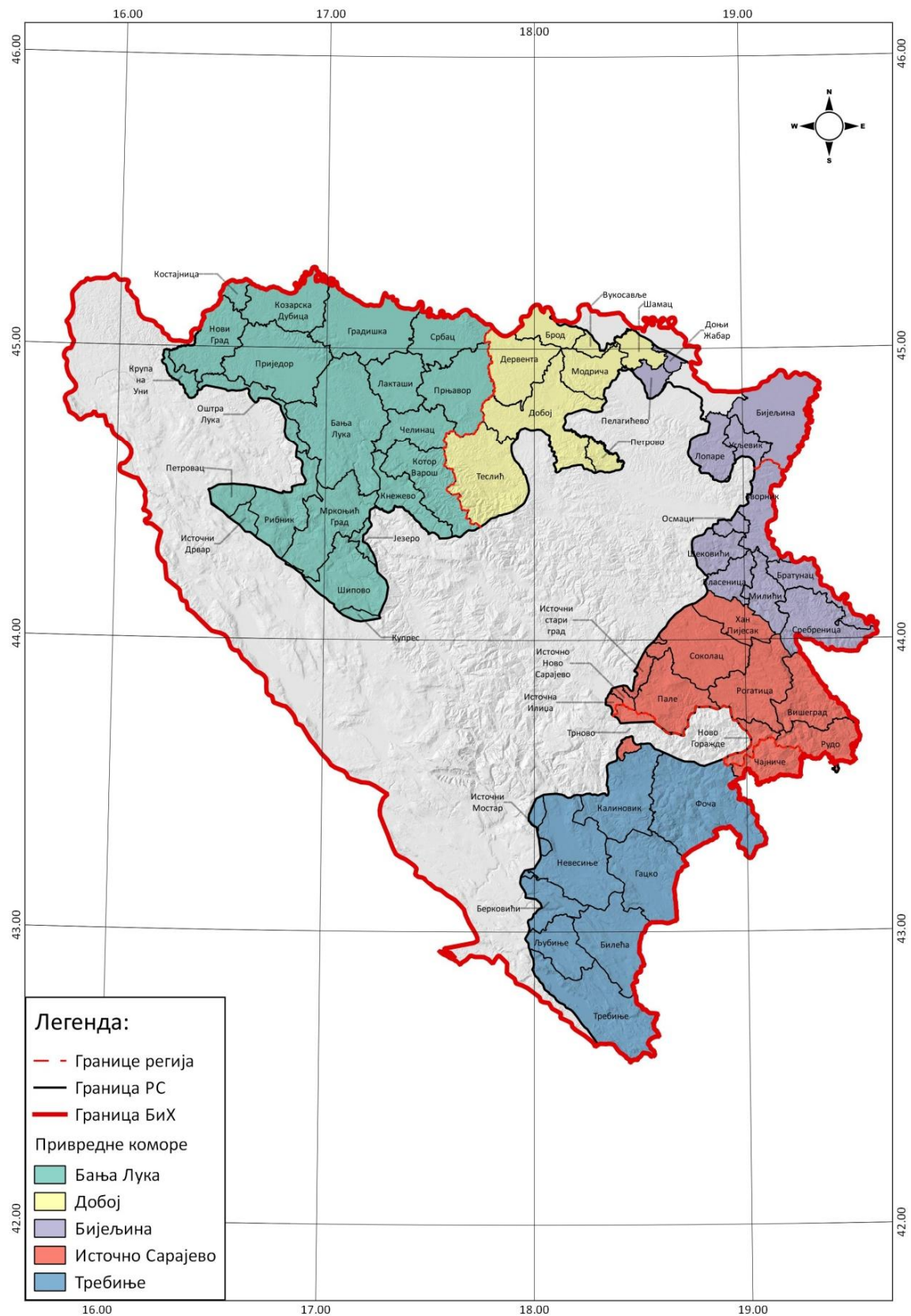
Регионализација у привреди постиже се у оквиру Привредне коморе Републике Српске. Привредна комора Републике Српске организована је по регионалном моделу. Сједишта пет регионалних привредних комора налазе се у Бањалуци, Бијељини, Добоју, Источном Сарајеву и Требињу (*Закон о Привредној комори Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број: 65/08, Члан 8*). Регионалне привредне коморе имају јасно утврђен дијапазон активности, у који не спада анализа, планирање и подстицање привредног развоја, односно реализација одређених развојних пројеката на регионалном нивоу. На овај начин је право на доношење одлука и управљање задржано на централном нивоу власти.

2. 7. Регионализација у поштанској дјелатности

Према критеријумима постављеним у Генералном плану, поштанске мреже Републике Српске издвојене су у гравитационе зоне, регије и сједиште главног поштанског центра (Генерални план поштанске мреже Републике Српске, Бањалука, 2000). Генералним планом поштанске мреже извојено је девет регионалних центара: Бањалука, Бијељина, Брчко, Добој, Зворник, Приједор, Соколац, Требиње и Фоча.

2. 8. Регионално организовање Министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства

Министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства извршило је регионалну организацију пољопривредне дјелатности преко седам подручних јединица.

Слика III – 13: Регионална организација привредних комора РС (према Закону о Привредној комори Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број: 65/08)

Слика III – 14: Регионална организација поштанске дјелатности (према Генералном плану поштанске мреже Републике Српске, 2000)

Слика III – 15: Регионално организовање пољопривредне дјелатности на подручне јединице (према организацији Министарства на подручне јединице)

2. 9. Регионализација у Закону о уређењу простора и грађењу

Документима просторног уређења одређује се организација, намјена и начин коришћења и управљања простором, те критеријуми и смјернице за уређење и заштиту простора (*Закон о уређењу простора и грађењу, Службени гласник Републике Српске, број: 40/13, Члан 25*). Врсте докумената просторног уређења и документи просторног уређења чије доношење је обавезно, у Републици Српској су стратешки и спроведбени документи.

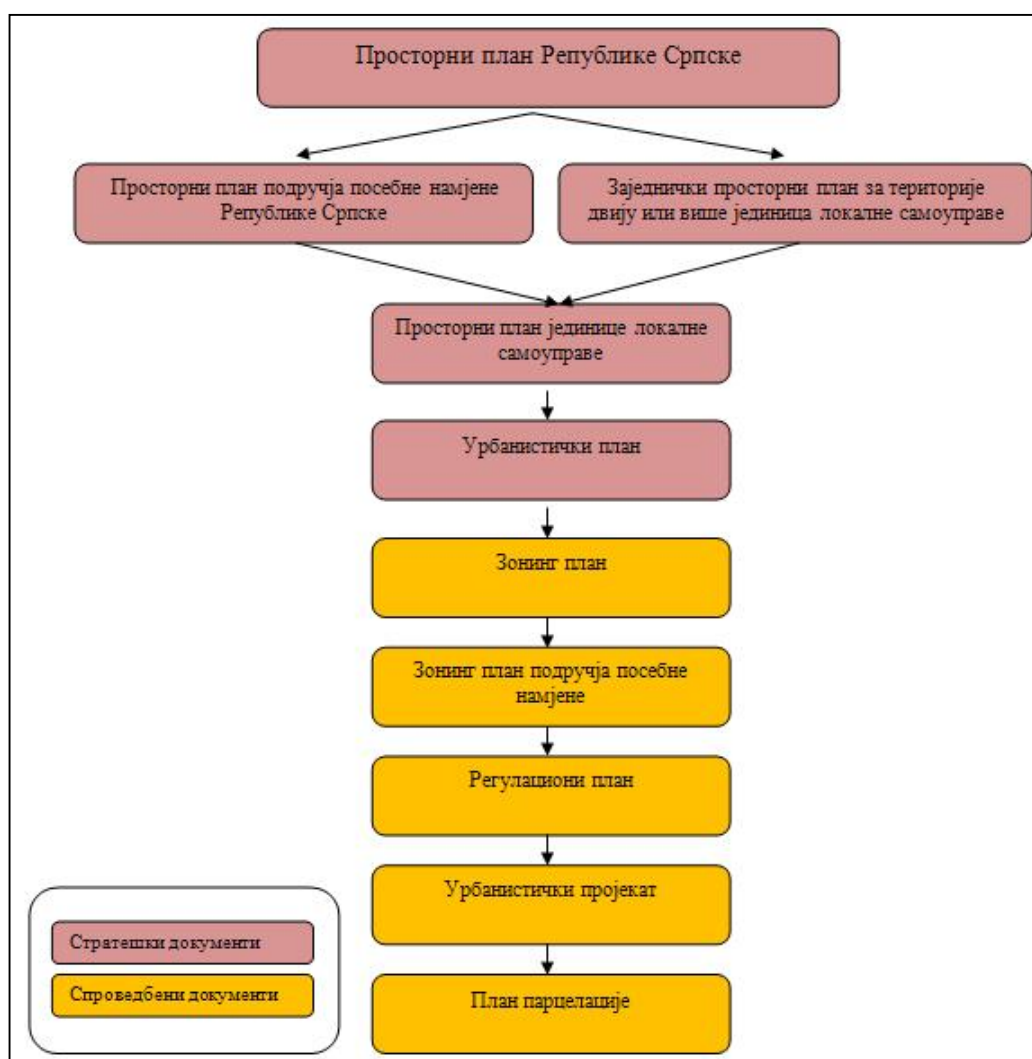
Стратешки документи просторног уређења су:

- а) Просторни план Републике Српске,
- б) Просторни план подручја посебне намјене Републике Српске,
- в) заједнички просторни план за територије двију или више јединица локалне самоуправе,
- г) просторни план јединице локалне самоуправе и
- д) урбанистички план.

Спроведбени документи просторног уређења су:

- а) зонинг план,
- б) зонинг план подручја посебне намјене,
- в) регулациони план,
- г) урбанистички пројекат и
- д) план парцелације.

У Закону није издвојена категорија Регионалног просторног плана, али је наглашено да двије или више јединица локалне самоуправе имају могућност да приступе изради заједничког просторног плана који ће покривати територију тих локалних заједница. План који би обухватао територију више општина могли бисмо посматрати као регионални план, јер територијални обухват превазилази ниво локалне заједнице. Просторни план који је урађен за Град Источно Сарајево, а укључује територију шест општина, можемо посматрати као једини регионални план урађен у Републици Српској.

Слика III – 16: Хијерархијски однос планова (према Закону о уређењу простора и грађењу, Службени гласник Републике Српске, број: 40/13)

2. 10. Регионализација у просторним плановима Републике Српске

У зависности од потреба одређени географски простор могуће је условно подијелити на различите регије. Рецимо, ако Републику Српску подијелимо на пољопривредне регије, добићемо њену подјелу сасвим различиту од оне подјеле према којој бисмо жељели издвојити, на примјер, индустријске, туристичке или климатске регије. Урбани центри су главне полуге и медијатори укупног развоја (привредног, културног, образовног, инфраструктурног и слично). Имајући у виду ову чињеницу, регионализација у Етапном плану Републике Српске предложена је са идејом да је "нагласак вредновања и одређивања начина коришћења на

ресурсима које је могуће лакше и ефикасније активирати, посебно на регионалном, али и на међурегионалном нивоу" (*Просторни план Републике Српске 1996–2015, Етапни план 1996–2001*).

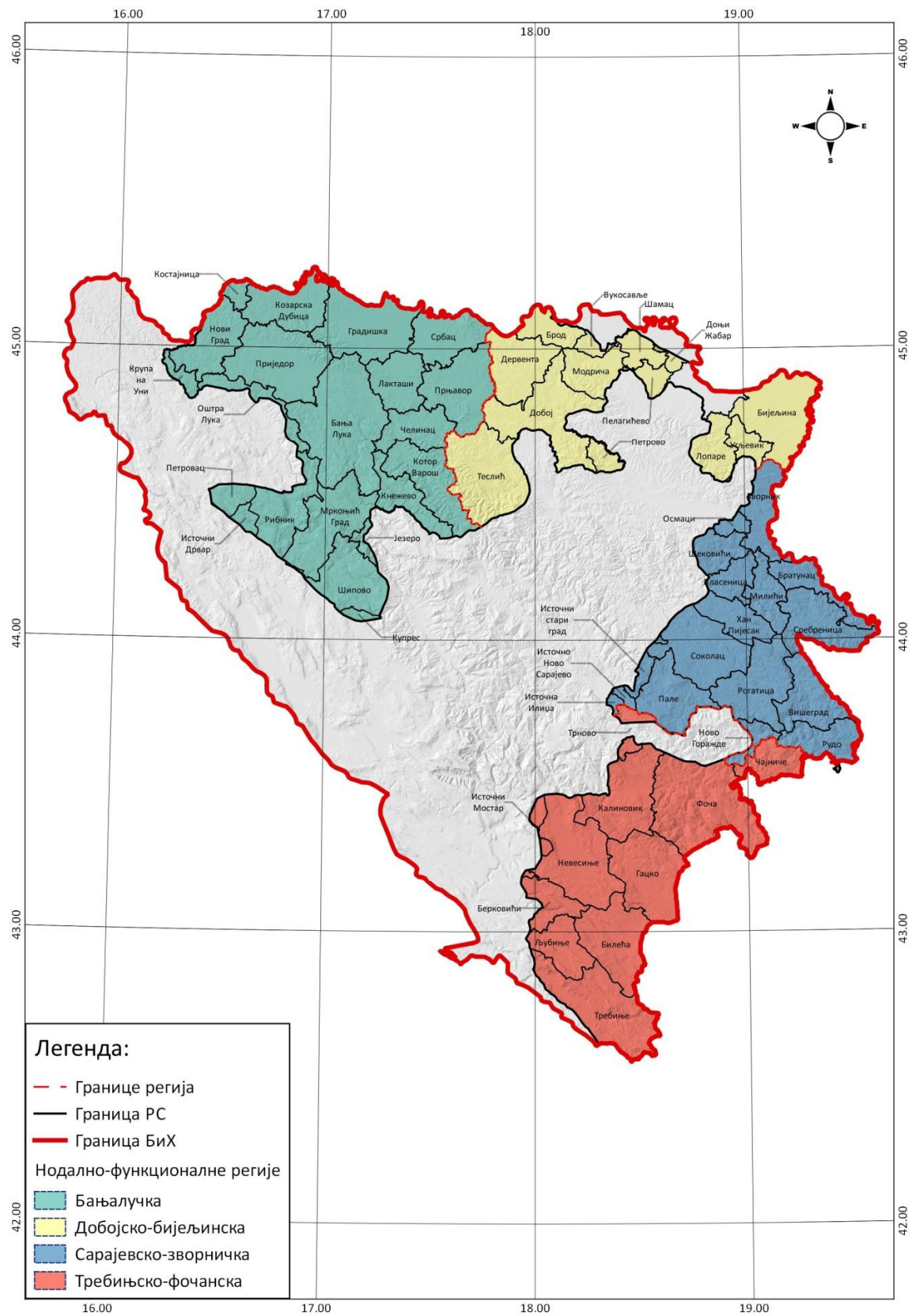
У циљу рационалнијег и ефикаснијег располагања ресурсима у простору и времену, посебна пажња посвећена је регионалном и међурегионалном организовању земље. У плану се наводи да основа регионализације треба да се заснива на одређивању функционалних просторних цјелина. Такође, наведено је да је свака организација државне територије средство за постизање одређених циљева и да би требало да омогући рационално управљање и подстицање развоја локалних особености и предности. Регионализација у Етапном плану извршена је примјеном такозваног нодално-функционалног принципа. Условне границе регија одређене су гравитационим утицајем главних урбаних и уједно развојних центара (нодуса).

Један од циљева регионализације и политике регионалног развоја јесте постизање што равномјернијег развоја на нивоу Републике Српске. Овдје се прије свега мисли на стварање претпоставки да би сви дијелови републике требало да добију одговарајуће предуслове развоја који ће обезбиједити квалитетнији живот. У Етапном плану предложена је регионализација Републике Српске на четири нодално-функционалне регије:

1. Бањалучку,
2. Добојско-бијељинску,
3. Сарајевско-зворничку и
4. Требињско-србињску (Фочанску).³¹

Као што се уочава, све издвојене регије су наглашено бицентричне (биполарне) изузев Бањалучке регије, која је моноцентрична. У Етапном плану као главни регионални центри наведени су сљедећи градови: Бањалука, Приједор, Добој, Бијељина, Источно Сарајево и Требиње.

³¹ Према Закону о измјенама Закона о територијалној организацији Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 103/05, у Члану 3 стоји да се ријеч "Србиње" замјењује ријечју "Фоча".

Слика III – 17: Нодално-функционалне регије РС (према Ђато, Р., 1997)

У Этапном плану дефинисани су и основни развојни правци будућег развоја територије Републике Српске: "Главни елементи регионалног, који уједно чине елементе гранског, а посматрано у оквирима Републике и интегралног развоја, у суштини одређују осовине садашњег и перспективног развоја." Главну осовину првог реда чини линија која повезује главне функционалне центре сјеверног дијела Републике: Бијељину, Брчко, Добој и Бањалуку. Осовина другог реда пружа се правцем сјевер–југ, од Бијељине према Требињу. Истакнуто је да се очекује да у што краћем временском периоду и ова осовина постане осовина првог реда, најприје због интензивирања веза са Србијом и Црном Гором и чињенице да је ријека Дрина "кичма развоја српских земаља".

Докуменат који се такође бавио питањима регионалне организације и развоја Републике Српске јесте Просторни план Републике Српске до 2015. године. "Елементи регионалног развоја у овом просторном плану имају за циљ усклађивање одрживих економских, социјалних и других процеса у простору, те њихово интегрисање и у простору и у времену". Такође наведено је да "такве цјелине имају већ формирану функционалну и хијерахијску мрежу урбаних центара и носилаца развоја, а њихов однос према окружењу подразумијева већ изграђен међусобни однос специфичних морфолошких структура са различитим потенцијалима и развојним карактеристикама" (*Просторни план Републике Српске, 2008–2015*).

Просторним планом Републике Српске до 2015. године извршена је диференцијација простора на шест мезорегионалних цјелина:

1. мезорегија Бањалука,
2. мезорегија Бијељина,
3. мезорегија Добој,
4. мезорегија Приједор,
5. мезорегија Источно Сарајево и
6. мезорегија Требиње.

Слика III – 18: Мезорегије РС (према Просторном плану Републике Српске 2008–2015)

Мезорегионални центри су Бањалука, Приједор, Добој, Бијелина, двојни мезорегионални центар Пале – агломерација Сарајево (Источна Илица) – Лукавица, и Требиње, док су као субрегионални центри издвојени Градишка, Зворник, Мркоњић Град и Фоча.

У Просторном плану Републике Српске до 2015. године истакнуте су регионалне диспропорције и неуравнотеженост у развојној основи, што је примјетно како у размјештају становништва и демографским потенцијалима и тенденцијама, тако и у геопотенцијалима, развијености привреде, социјалних капацитета и инфраструктурне мреже. Елементи регионалног развоја у плану имају за "циљ усклађивање одрживих економских, социјалних и других процеса у простору, те њихово интегрисање и у простору и у времену" (*Просторни план Републике Српске, 2008–2015*). Такав приступ требало је да обезбједи економску ефикасност, социјалну равноправност, територијалну уравнотеженост и заштиту животне средине. С обзиром на то да је плански период Просторног плана Републике Српске прошао, те да се приступило његовим измјенама и допунама, закључујемо да овакав вид организације територије није испунио постављене циљеве. Можда грешку треба тражити у самом одабиру регионалног модела. Величина предложених региона била је у распону од 2.174 до 6.713 km² (1: 3,1), а имали би између осамдесет пет до сто хиљада становника (1: 6,1) па су и по једном и по другом елементу доста неуједначени. По површини највећи регион био би три пута већи од најмањег, а по броју становника шест пута. Неуједначеност у величини региона резултат је географске конфигурације простора и неравномјерне насељености.

Табела III – 5: Мезорегиони према Просторном плану РС 2008–2015. година

Република Српска:						
Региони према Просторном плану (Варијанта 1.)						
Регион	Површина		Становништво (процјена 2004.)			
	(км ²)	%	Укупно	%	по км ²	%
Приједорски	2.174	8.8	177.772	12.1	81.8	137.9
Бањалучки	6.713	27.0	492.444	33.4	73.4	123.7
Добојски	3.056	12.3	262.874	17.9	86.0	145.0
Бијељински	3.445	13.9	294.744	20.0	85.6	144.3
Источносарајевски	5.532	22.3	163.808	11.1	29.6	49.9
Требињски	3.911	15.7	80.687	5.5	20.6	34.7
РС укупно	24,832	100	1,472,329	100	59.3	100

Извор: Републички завод за статистику РС, Бања Лука

Извор: Просторни план Републике Српске (2008–2015)

Осим регионалне организације, у Просторном плану дефинисани су и основни развојни правци:

- На првом развојном правцу налази се једанаест мањих или већих привредних центара, међу којима је и Бањалука као највећи центар у Републици, и то: Нови Град, Приједор, Бањалука, Градишка, Прњавор, Босански Брод, Дервента, Добој, Модрича, Шамац и Бијељина.
- На другом развојном правцу налази се шест значајнијих привредних и урбаних центара: Бијељина, Зворник, Источно Сарајево, Вишеград, Фоча, Гацко и Требиње и десет мањих центара. У оквиру овога појаса истиче се град Бијељина, који се налази на простору гдје се спајају двије осовине развоја Републике Српске, западна и источна, што овом граду и простору даје посебан значај за будући развој Републике Српске.

Предложена регионализација у Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године темељи се на претпоставци да је "функционално-економска рејонизација Републике Српске условљена њеним обликом и положајем, распоредом урбаних центара и саобраћајном повезаношћу, као и стањем и потенцијалима привреде на појединим дијеловима њене

територије, административно-политичким околностима у ентитету и законским окружењем" (*Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске, 2015–2025*). Као основни циљ наведено је утврђивање, интересно организовање и сарадња између функционално и економски организованих регија, ради достизања равномјерног одрживог развоја и повећања територијалне кохезије Републике Српске. У плану је дефинисано пет планско-статистичких регија, унутар којих би требало да се слободно формирају акциона подручја. Издвојене су:

1. "Регија највећег града (регија Бањалука–Приједор са око 600.000 становника). Изразито доминантна регија око административно-пословног центра (Бањалука), са густом концентрацијом становништва, и другог по реду града у Републици Српској (Приједор). У правцу сјевера, град Бањалука, заједно са општинама Лакташи и Градишка, формира готово јединствено подручје најинтензивнијег развоја (око 300.000 становника). Осим Градишке (око 57.000 становника), која је у категорији секундарног регијског центра, други по рангу чвор ове регије је град Приједор (око 97.500 становника), индустријско-привредни центар на западном дјелу, у рангу примарног регијског центра. Бањалучко-приједорска регија је у основи биполарна, иако град Бањалука изузетно доминира простором, а регијску структуру чини систем насељених мјеста организован око Градишке на сјеверу, Приједора на западу и Мркоњић Града на југу, док општине Прњавор и Србац чине источну границу регије и мјеста преклапања утицаја са сусједном добојско-бродско-шамачком регијом" (*Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске, 2015–2025*).

У границама ове регије издвојена су три акциона подручја: Рударско-прерађивачко акционо подручје око Приједора, Агроиндустријско акционо подручје Бањалука–Градишка и Акционо подручје Мркоњић Град.

2. "Транспортно-индустријска регија Добој–Брод–Шамац (око 238.000 становника). Изразито транспортно чвориште Републике Српске налазиће се у овој регији. Вишевидовни коридори уз ријеку Саву, планирани паневропски коридор Vc и близина већ афирмисаног паневропског

коридора X, доминантни саобраћајни правац сјеверне развојне осовине Републике Српске (Нови Град–Приједор–Бањалука–Бијељина), робно-транспортни центри и др., чине ову регију изузетно просперитетном за даљи развој (већина општина је у категорији развијених). Интензивна пољопривреда и индустрија (Посавина, општине Брод, Шамац и Модрича), као и индустрија у самом центру макрорегије и центрима општина које јој припадају, препознатљив су идентитет краја" (*Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске, 2015–2025*).

У границама ове регије издвојена су два акциона подручја: Акционо подручје Добој–Шамац–Брод и Акционо подручје Добој–Дервента–Прњавор.

3. "Семберијска агроиндустријска регија Бијељина–Зворник (око 287.000 становника). Регија у којој се укрштају најинтензивнији саобраћајни и развојни правци Републике Српске. Препозната је по пољопривредној производњи, агроиндустрији и транспортној привреди" (*Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске, 2015–2025*).

На територији регије издвојено је једно потенцијално акционо подручје: Агроиндустријско акционо подручје Зворник.

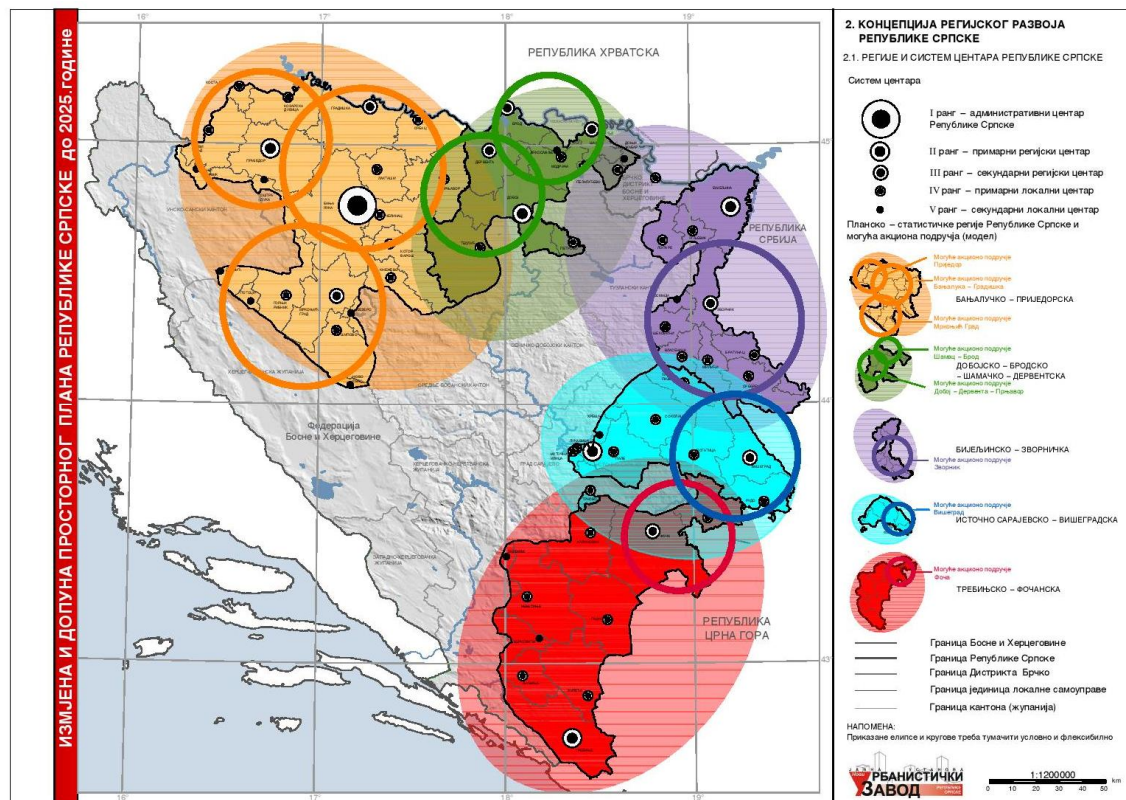
4. "Шумарско-индустријска регија Источно Сарајево–Вишеград (око 101.000 становника). Иако ексцентрично постављен у односу на своје поље утицаја, и у великој мјери изолован од других дјелова Републике Српске, примарни центар регије Источно Сарајево обухвата потенцијалну индустријску производњу (информационо-технолошка индустрија) и шумско-пољопривредно-прерађивачку активност, нарочито у романијским општинама. Временом се конституише и као јачи административни, образовни, културни и здравствени центар, лонгитудинално распоређен од Пала до Илиће, уз одређене проблеме подијељеног града. Са источне стране ове регије налази се секундарни регијски центар Вишеград, значајна туристичко-саобраћајна тачка и директна веза са

Републиком Србијом и њеним туристичким потенцијалима" (*Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске, 2015-2025*).

У оквиру регије предложено је једно акционо подручје – Туристичко-културно акционо подручје Вишеград.

5. "Енергетско-агро-туристичка регија Требиње–Фоча (око 104.000 становника). Регија са малим бројем становника, слично сусједној Источно сарајевско–вишеградској, функционално обухвата простор седам општина између два релативно удаљена центра. Физички некохерентна и разнолика, изразито је мултифункционална. Ниска (крашка) Херцеговина је изузетно подручје за медитеранску пољопривреду, висока Херцеговина за интензивно и пашњачко сточарство, док је простор града Требиња препознат по туризму, културно-историјском наслеђу и виноградарству. Примарни центар регије (насељено мјесто Требиње) налази се на њеном крајњем јужном дијелу, на тремеђи (граница са Републиком Хрватском и Црном Гором), у близини планиране Јадранско-јонске магистрале, и потенцијално је јако саобраћајно чвориште. Остварује сарадњу са граничним општинама Хрватске и Црне Горе (енергетика, водоснабдијевање, храна, туризам). Читава регија је готово физички подијељена на сјеверну и јужну област, најприје услед морфологије рељефа и слабе инфраструктурне повезаности" (*Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске, 2015–2025*).

У оквиру регије издвојено је једно потенцијално акционо – Туристичко-енергетско акционо подручје Фоча.

Слика III – 19: Планско-статистичке регије (Измјене и допуне просторног плана Републике Српске, 2015–2025)

У Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године предложен је и систем хијерархије центара, гдје је истакнуто да ова подјела може бити основ за планско-статистичку регијску подјелу територије Републике Српске. Издвојено је пет рангова и то:

- I ранг – највећи град и административни центар Републике – Бањалука,
- II ранг – примарни регијски центри: Бијељина, Добој, Источно Сарајево, Приједор и Требиње,
- III ранг – секундарни регијски центри: Градишка, двојни центар Шамац–Брод, Зворник, Мркоњић Град, Вишеград и Фоча,
- IV ранг – примарни локални центри (урбани центри општина),
- V ранг – секундарни локални центри (рурални центри општина).

Такође је остављена могућност даље диференцијације на остала урбана насеља, центре заједнице села и примарна сеоска насеља. У Плану су дефинисане и три развојне осовине Републике Српске:

- Сјеверна развојна осовина је правац од Бијељине ка западу, уз коридор Саве и паралелно са паневропским коридором X. Овај развојни појас је највишег ранга и повезује градове и општине од Бијељине, преко Бањалуке односно Лакташа, на запад до Приједора, и сјеверно до Градишке и границе са Републиком Хрватском;
- Источна осовина развоја обухвата простор од Бијељине до Источног Сарајева. Слабијег је интензитета него сјеверни. Источни правац развоја простире се коридором Бијељина–Зворник–Власеница–Хан Пијесак–Соколац–Источно Сарајево (обухватајући и сусједне општине);
- Јужна осовина развоја налази се на коридору између Вишеграда и Требиња. Сличног је интензитета као и источна осовина. Као природни наставак источне осовине, прекинут изразитим планинским подручјем, она иде правцем Вишеград–Фоча–Гацко–Билећа–Требиње, заједно са општинама које му гравитирају уз Дрину и у Херцеговини.

3. ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ ОПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ КАО ОСНОВА ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ

Како бисмо потврдили да је нодално-функционална регионализација у садашњем тренутку најбоље и готово неопходно рјешење за будући развој Републике Српске, употребили смо низ квантитативних показатеља које користи Европска унија за утврђивање степена развијености региона. Анализе се спроводе с циљем да се избалансира ниво развијености појединих региона, те омогући финансијска помоћ кроз фондове како би се постигла економска и социјална равнотежа унутар територије. Дакле, успјешно вођење регионалне политике као важне снаге кохезије и економских интеграција заснива се на употреби низа показатеља. Међутим, недостатак статистичке документације и података за општине и непостојање регионалног нивоа практично онемогућава озбиљну (упоредну) анализу економског стања општина и степена њихове развијености у Републици

Српској. У следећој анализи коришћени су расположиви показатељи као елементи у калкулацији индекса развијености. За ниво општина од података су на располагању прелиминарни број становника, неки социо-економски показатељи и неки показатељи расположиве инфраструктуре.

Показатељи коришћени у поступку израчунавања индекса развијености су:

1. Густина насељености,
2. Миграциони салдо,
3. Број ученика који су завршили средњу школу на 1.000 становника од укупног броја уписаних ученика у посматраном периоду,
4. Бруто домаћи производ и
5. Стопа незапослености.

Густина насељености представља просјечан број становника по километру квадратном површине. Густина насељености добијена је према формули:

$$\text{Број становника/површина општине} = \text{стан. /km}^2$$

Коришћени су подаци Републичког завода за статистику Републике Српске (Статистички годишњак Републике Српске за 2013 и 2014. годину) и подаци преузети из Савеза општина и градова Републике Српске (Детаљи о општинама и градовима).

Миграциони салдо једнак је разлици између апсолутног броја усељеника – имиграната (И) и броја исељеника – емиграната (Е) у одређеном временском периоду. Миграцијски салдо добијен је према формули:

$$C = I - E$$

Коришћени су подаци Републичког завода за статистику Републике Српске, (*Статистички годишњак Републике Српске за 2014. годину*).

За *брutto домаћи производ* (БДП) по становнику коришћене су процјене Федералног завода за програмирање развоја. Бруто домаћи производ добијен је према формули:

$$\text{БДП (процјена)} = [(\text{број запослених у општини} * \text{просјечна плата у општини}) / (\text{број запослених у ентитету} * \text{просјечна плата у ентитету})] * \text{БДП (у ентитету)}$$

Да би се добила процјена бруто домаћег производа по становнику, БДП (процјена) подијељен је са бројем становника у датој општини.

Стопа незапослености представља процентуално учешће незапослених особа у укупној активној радној снази (активна радна снага је сума броја запослених и броја незапослених лица). Стопа незапослености добијена је према формули:

$$\text{Стопа незапослености (\%)} = [\text{број незапослених} / (\text{број запослених} + \text{број незапослених})] * 100$$

Број ученика који су завршили средњу школу на 1.000 становника од укупног броја уписаних ученика у посматраном периоду представља процентуално учешће ученика који су завршили средњу школу у посматраном периоду на 1.000 становника по општини. Број ученика који су завршили средњу школу на 1.000 становника добијен је према формули:

$$\text{Број ученика који су завршили средњу школу на 1000 становника (\%)} = \text{број ученика који су завршили средњу школу} / \text{укупан број становника општине}$$

За сваки индикатор, изузев густине насељености, коришћене су просјечне вриједности показатеља за три године. Коришћење трогодишње серије података у

складу је са праксом Европске уније одређивања подручја која уживају помоћ из европских фондова. Циљ коришћења трогодишњих серија података јесте повећати стабилност и вјеродостојност коришћених података.

Цијелокупан поступак може се подијелити у четири корака:

1. израчунавање основних показатеља и њихових стандардизованих вриједности,
2. израчунавање одступања стандардизованих вриједности основних показатеља од националног просјека,
3. израчунавање вриједности индекса као пондерираног просјека одступања стандардизованих вриједности основних показатеља од националног просјека,
4. разврставање јединица локалне самоуправе према индексу развијености.

Формула која је коришћена за поступак стандардизације исказана је у сљедећем облику:

$$Xi \text{ stan.} = \frac{Xi - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}$$

X_i представља вриједност показатеља за поједину јединицу општине, док X_{min} и X_{max} представљају минималну, односно максималну вриједност показатеља на нивоу свих јединица локалне самоуправе. Приликом рачунања стандардизованих вриједности за стопу незапослености, вриједност основног показатеља прво се множи са -1, пошто овај показатељ негативно корелира са нивоом развијености.

Након израчунавања стандардизованих вриједности, приступило се рачунању одступања од националног просјека. Вриједност стандардизованог показатеља за сваку јединицу локалне самоуправе дијели се са одговарајућом вриједности стандардизованог показатеља на националном нивоу. На овај начин су све вриједности стандардизованих показатеља изражене у облику постотка, при чему је вриједност показатеља на нивоу Републике Српске једнака 100%. У сљедећем

кораку приступило се рачунању вриједности индекса развијености. Вриједности удјела појединих показатеља у индексу развијености су различите и додијељене су произвољно. Стопа незапослености има тежину од 30%, бруто домаћи производ од 25%, густина насељености, миграциони салдо и број ученика који су завршили средњу школу на 1.000 становника по 15%.

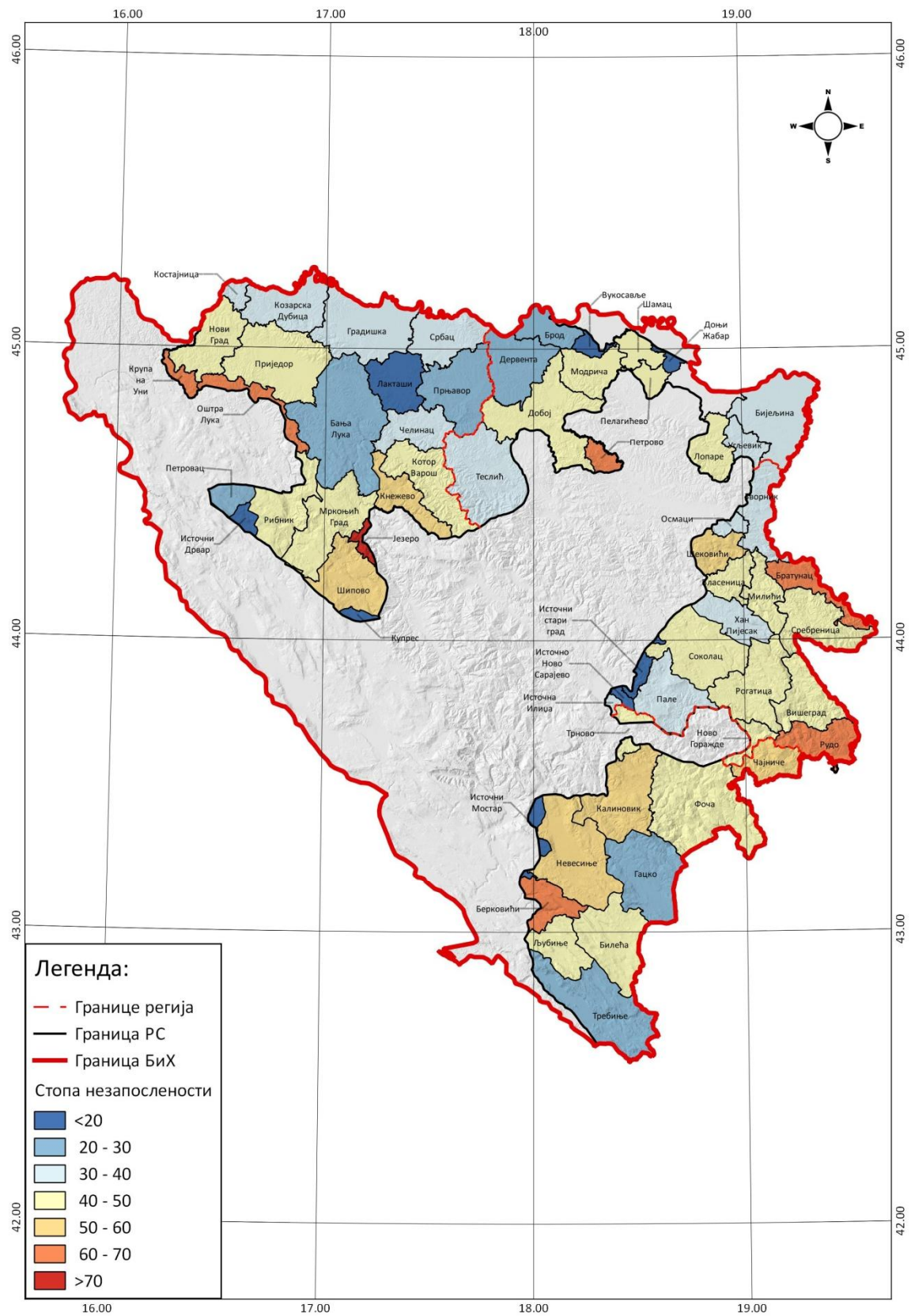
Добијени резултати су указали на велика одступања појединих општина од реалног стања. Користећи овај модел оне су рангиране изузетно високо, што нам даје погрешну информацију, јер се ради о малим и слабо развијеним општинама које немају више од пар стотина становника.

Табела III – 6: Индекс развијености општина РС

РЕДНИ БРОЈ	ОПШТИНА	ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ	БДП	СТОПА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ	МИГРАЦИОНИ РЕДНИ САЛДО	БРОЈ УЧЕНИКА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ СРЕДЊУ ШКОЛУ НА 1.000 СТАНОВНИКА У ПОСМАТРАНОМ ПЕРИОДУ	УКУПАН ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ	РАНГ
1	БАЊАЛУКА	45.72	47.36	29.85	15.80	21.82	160.55	5
2	БЕРКОВИЋИ	2.23	9.92	7.51	1.88	13.57	35.12	57
3	БИЈЕЉИНА	44.99	28.48	22.28	10.59	16.32	122.66	6
4	БИЛЕЋА	4.77	25.08	19.02	1.31	22.23	72.40	24
5	БРАТУНАЦ	20.82	9.53	11.36	0.85	10.02	52.58	44
6	БРОД	22.09	26.04	26.95	1.65	10.48	87.21	16
7	ВИШЕГРАД	7.06	15.26	18.68	1.02	16.35	58.38	40
8	ВЛАСЕНИЦА	15.28	8.39	19.68	0.21	10.71	54.27	42
9	ВУКОСАВЉЕ	17.48	1.21	0.00	1.89	13.51	34.09	58
10	ГАЦКО	3.33	59.62	30.02	1.49	21.75	116.20	7
11	ГРАДИШКА	20.92	20.95	22.07	1.90	14.80	80.64	19
12	ДЕРВЕНТА	16.32	14.11	28.65	1.21	14.24	74.53	20
13	ДОБОЈ	26.96	23.90	19.26	2.43	19.25	91.80	13
14	ДОЊИ ЖАБАР	22.85	16.51	0.00	2.21	0.00	41.57	52
15	ЗВОРНИК	48.72	21.10	0.00	0.06	16.61	86.49	17
16	ИСТОЧНА ИЛИЦА	158.69	28.45	23.96	3.20	18.31	232.62	3
17	ИСТОЧНИ ДРВАР	0.00	378.64	0.00	1.78	0.00	380.42	1
18	ИСТОЧНИ МОСТАР	0.47	0.00	0.00	1.90	0.00	2.36	63
19	ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД	3.58	9.24	0.00	1.70	0.00	14.51	61
20	ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО	86.02	75.97	31.54	5.76	33.34	232.63	2
21	ИСТОЧНО САРАЈЕВО	12.62	30.87	26.95	7.95	17.81	96.20	11
22	ЈЕЗЕРО	12.76	4.63	0.00	1.71	0.00	19.10	60
23	КАЛИНОВИК	0.47	9.27	15.50	1.71	8.58	35.53	55
24	КНЕЖЕВО	8.92	14.77	12.94	0.00	12.28	48.92	46
25	КОЗАРСКА ДУБИЦА	12.84	16.33	25.15	1.07	8.30	63.70	35
26	КОСТАЈНИЦА	20.82	19.40	24.65	1.83	21.31	88.02	15
27	КОТОР ВАРОШ	11.12	18.11	21.40	0.95	12.42	64.00	34
28	КРУПА НА УНИ	4.17	9.13	10.36	1.73	0.00	25.39	59
29	КУПРЕС	2.15	5.99	0.00	1.80	0.00	9.94	62
30	ЛАКТАШИ	26.80	32.71	32.29	5.40	0.00	97.20	10
31	ЛОПАРЕ	16.30	7.47	17.27	0.94	10.65	52.62	43
32	ЉУБИЊЕ	2.88	25.03	21.28	1.63	14.96	65.78	31
33	МИЛИЋИ	12.73	22.41	21.16	1.26	16.82	74.38	21
34	МОДРИЧА	24.95	19.71	20.76	1.58	16.23	83.21	18
35	МРКОЊИЋ ГРАД	7.69	23.35	20.90	0.63	16.75	69.33	27
36	НЕВЕСИЊЕ	4.05	11.60	13.08	1.75	15.78	46.26	49
37	НОВИ ГРАД	16.65	17.29	18.63	0.62	20.18	73.38	23
38	НОВО ГОРАЖДЕ	7.74	14.73	17.62	1.94	17.66	59.68	39
39	ОСМАЦИ	24.38	10.44	21.68	1.50	0.00	58.00	41
40	ОШТРА ЛУКА	3.73	20.17	9.49	2.04	0.00	35.43	56
41	ПАЛЕ	12.54	33.40	23.29	3.06	16.14	88.44	14
42	ПЕЛАГИЋЕВО	16.45	8.21	19.56	2.12	0.00	46.35	48
43	ПЕТРОВАЦ	0.25	148.99	27.77	2.74	0.00	179.75	4
44	ПЕТРОВО	18.47	7.19	11.82	1.31	6.43	45.22	50
45	ПРИЈЕДОР	32.80	20.27	18.77	1.56	19.41	92.81	12
46	ПРЋАВОР	17.04	14.35	30.01	0.92	11.24	73.56	22
47	РИБНИК	3.26	15.30	20.33	1.25	10.54	50.67	45
48	РОГАТИЦА	4.77	18.74	20.97	1.52	13.94	59.94	38
49	РУДО	6.92	8.06	8.14	1.46	11.59	36.16	54
50	СОКОЛАЦ	4.54	25.12	21.41	1.50	16.90	69.47	26
51	СРБАЦ	11.59	16.02	23.40	1.02	12.01	64.03	33
52	СРЕБРЕНИЦА	7.74	8.34	17.68	0.58	9.45	43.79	51
53	ТЕСЛИЋ	14.22	13.45	22.86	1.71	14.05	66.28	30
54	ТРЕБИЊЕ	9.68	39.71	27.91	2.39	21.16	100.86	9
55	ТРНОВО	5.07	13.05	21.22	1.70	0.00	41.04	53
56	УГЉЕВИК	26.94	42.95	25.25	1.29	18.34	114.77	8
57	ФОЧА	4.64	24.55	19.60	1.31	17.77	67.86	28
58	ХАН ПИЈЕСАК	2.91	26.86	23.24	1.74	10.32	65.07	32
59	ЧАЈНИЧЕ	5.23	21.49	15.81	1.63	17.71	61.87	36
60	ЧЕЛИНАЦ	12.92	16.42	22.35	0.93	14.56	67.18	29
61	ШАМАЦ	29.08	13.78	20.00	1.16	7.50	71.50	25
62	ШЕКОВИЋИ	9.73	9.25	12.88	1.39	13.30	46.56	47
63	ШИПОВО	5.17	20.41	14.15	1.20	19.43	60.36	37

У табели III – 6 су квантитативно приказани изабрани показатељи са додјељеном одговарајућом вриједности (пондером), те њихова укупна вриједност и ранг мјесто. Када анализирамо стандардизоване и пондерисане вриједности показатеља општина Републике Српске и њихова одступања од националног просјека, примјећујемо бројне нелогичности.

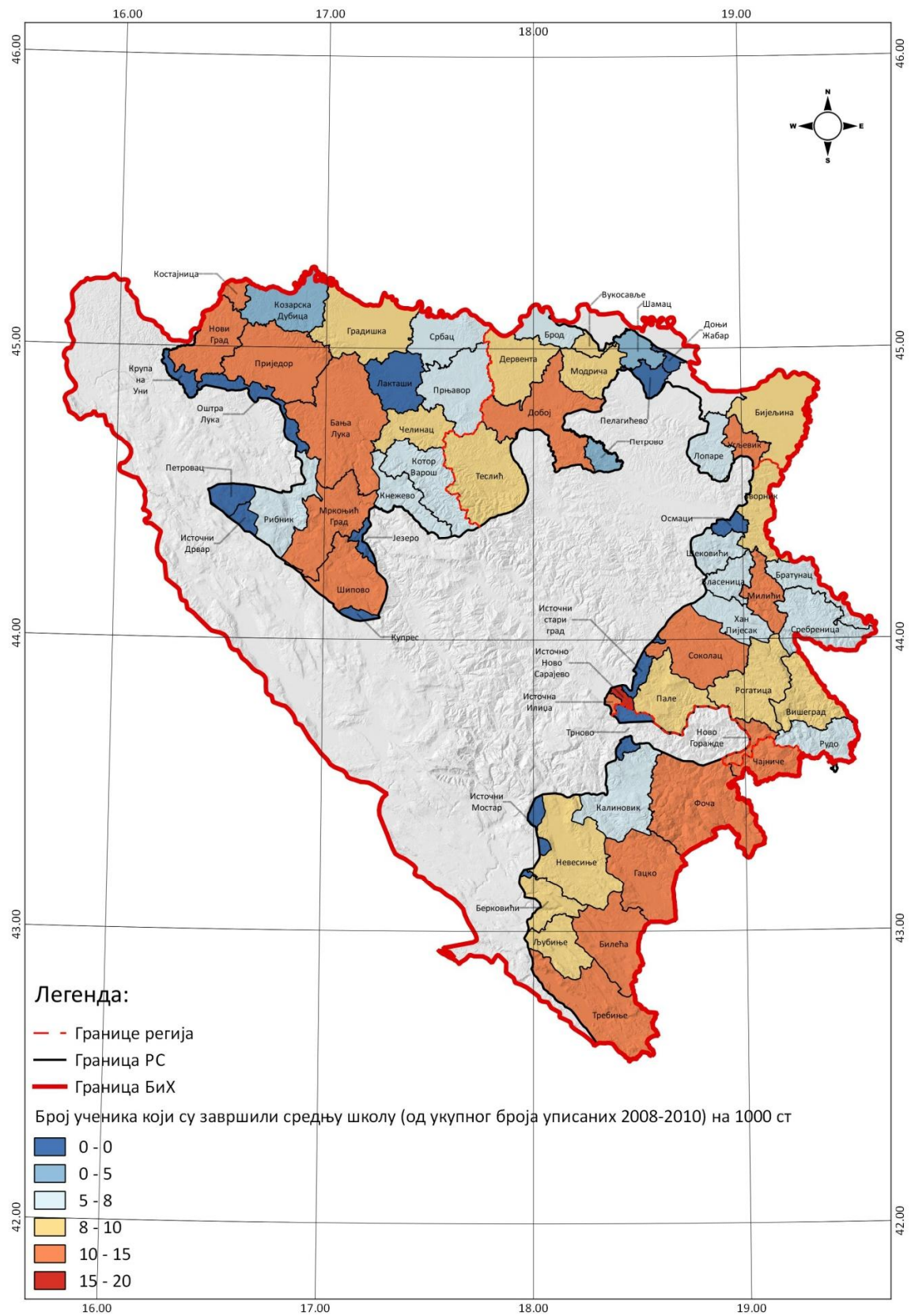
На примјер, *стопа незапослености*, која би требало да представља показатељ са високим пондером валидности, у овом случају то није. У општинама Источни Дрвар, Источни Мостар и Купрес (три најмање и најрјеђе насељене општине) и општинама Вукосавље и Доњи Жабар (двје густо насељене општине) нема регистрованих незапослених и оне на ранг-листи по том показатељу заузимају првих пет мјеста. Стопа незапослености, условно речено, у најнеразвијенијим општинама, односно општинама са најмањим бројем становника једнака је нули. Из једне истините премисе – да се развијеност локалне заједнице може одредити према стопи незапослености – добијамо потпуно погрешан закључак о њеној економској снази.

Слика III – 20: Стопа незапослености по општинама РС (2008–2010) (према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске, Годишњак 2013)

Као други економски показатељ анализирали смо *буџет по становнику*. Према овом критеријуму, најнеразвијеније општине у Републици Српској су Вукосавље, Језеро, Купрес, Лопаре, Рудо и Петрово са мање од 2.500 КМ просјечно у трогодишњем периоду. Са друге стране, као најразвијеније општине показале су се Бањалука (просјечно 10.420,83 БДП по становнику), затим Источно Ново Сарајево, Гацко, Угљевик и Требиње. Прихватање критеријума вриједности БДП доведено је до апсурда због чињенице да се према овој анализи, као најразвијенија општина Републике Српске показала општина Источни Дрвар, са чак 78.637,21 БДП по становнику, што је седам и по пута више у односу на становништво Бањалуке. Буџет по становнику у општинама Петровац као другорангиране општине (просјечно 31.349,13 БДП по становнику) и Источни Дрвар произилази из ниске популационе базе (367 односно 109 становника). Дакле, овај показатељ није могуће параметарски дефинисати, те при покушају анализе развијености општине не даје одговарајуће резултате. Стога, и овај параметар наводи нас на нереалне закључке.

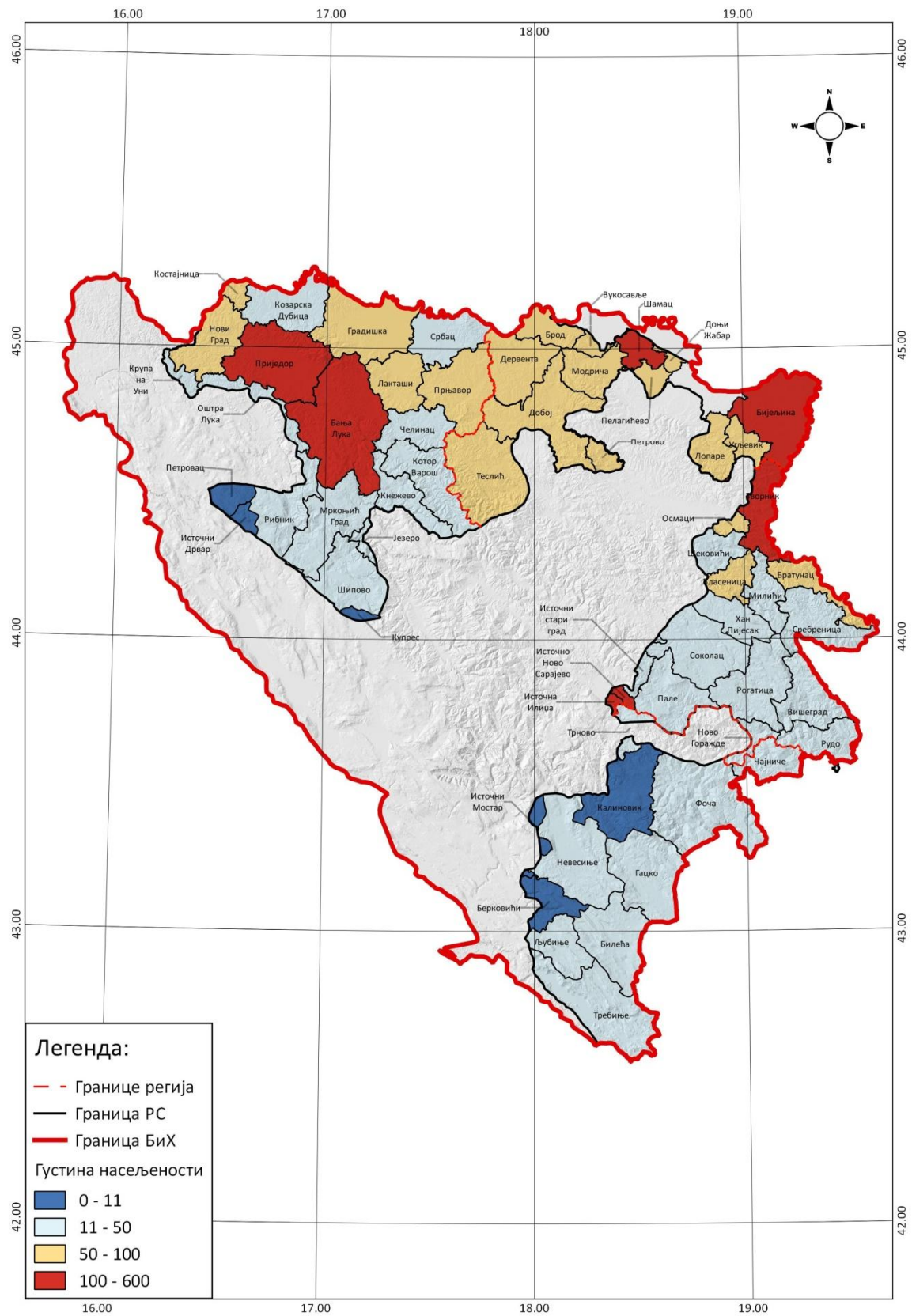
Као трећи показатељ користили смо *број ученика на 1.000 становника који су завршили средњу школу од укупног броја уписаних ученика у средње школе у посматраном периоду*. У калкулацији, као и за претходне показатеље, коришћен је просјек три школске године у периоду од 2008. до 2010. године. Највеће вриједности имају сљедеће општине: Бањалука, Билећа, Вишеград, Гацко, Дервента, Добој, Источно Сарајево, Костајница, Невесиње, Требиње и Фоча. Тринаест општина у посматраном периоду у Републици Српској није имало ниједну средњу школу (Доњи Жабар, Источни Дрвар, Источни Мостар, Источни Стари Град, Језеро, Крупа на Уни, Купрес, Лакташи, Осмаци, Оштра Лука, Пелагићево, Петровац и Трново). Данас општина Језеро има једну средњу школу. Истовремено, у двије општине, Источни Дрвар и Купрес, нема ниједне школе односно ниједног разреда основне школе.

Слика III – 22: Број ученика на 1.000 становника који су завршили средњу школу од укупног броја уписаних ученика у периоду од 2008. до 2010. године

Миграциони салдо је показатељ који је такође посматран у трогодишњем периоду. Уочљиво је да демографски највећи центри као што су Бањалука, Бијељина, Добој, Источно Сарајево и Требиње имају позитиван миграциони салдо, док већина општина које спадају у неразвијене и изразито неразвијене показује негативан миграциони салдо, тако да се овај показатељ може користити као релевантан.

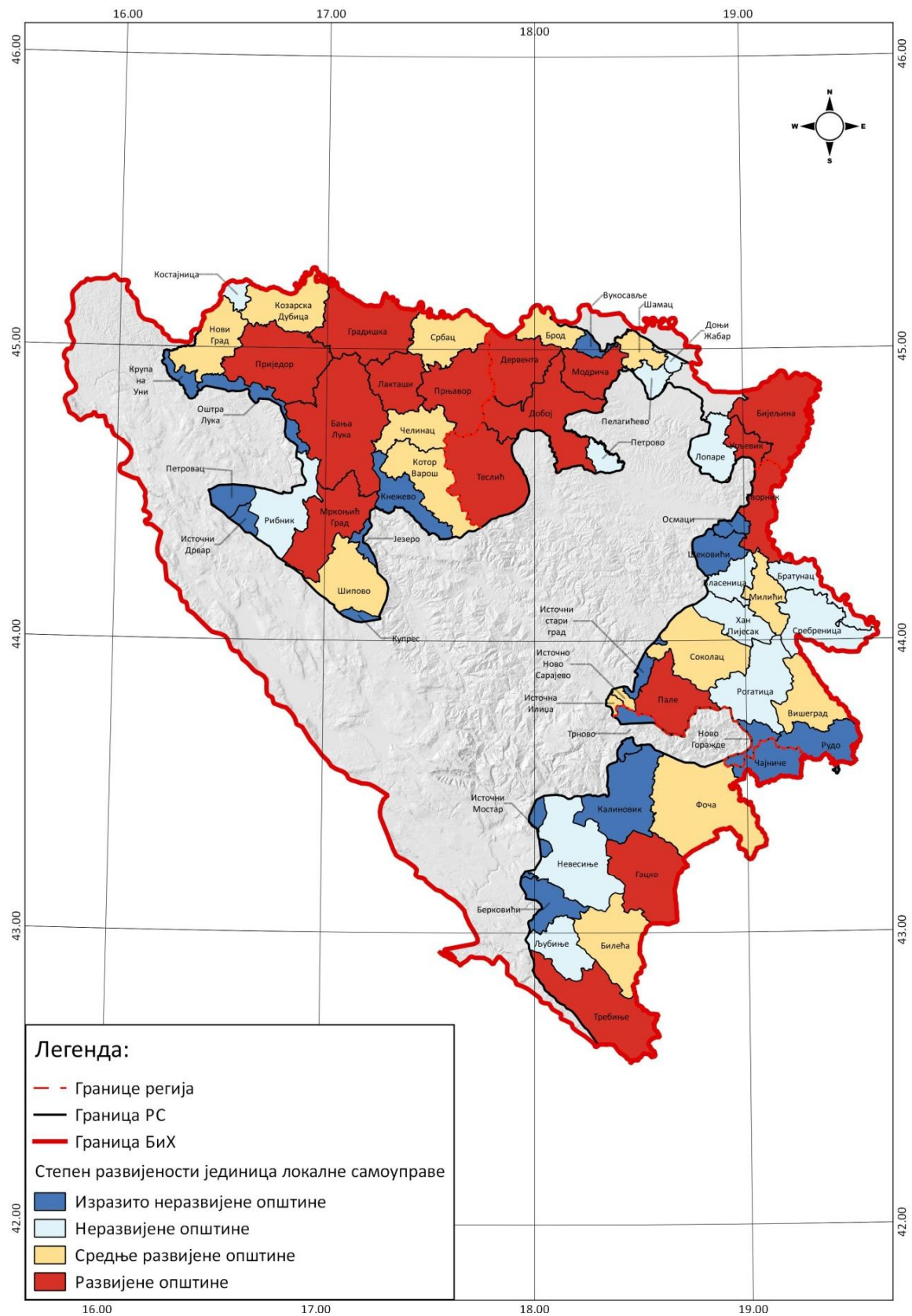
Општине које имају *густину насељености* преко 100 становника по km^2 јесу општине Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Зворник, Бањалука, Приједор, Бијељина и Шамац. Општине чија је густина насељености испод 10 становника по km^2 уједно су и најмање рубне општине чији и број становника не прелази 1.000 појединачно. То су општине Берковићи, Купрес, Калиновик, Источни Мостар, Петровац и Источни Дрвар. Посматрајући појединачне вриједности и њихово одступање од националног просјека за сваку општину, можемо констатовати да овај индикатор даје реалну представу о општинама, те је и његова калкулација у коначном индексу релевантна.

Слика III–24: густина насељености по општинама РС (2013)

За рачуњање густине насељености становништва по општинама Републике Српске коришћени су подаци о броју становника из прелиминарних резултата пописа 2013. године. Разлог због кога није коришћена трогодишња серија података јесте то што су прелиминарни резултати показали велика одступања у односу на процјене броја становника вршене у претходном периоду.

Да би се приказала што реалнија слика, користили смо Одлуку о степену развијености јединица локалне самоуправе Републике Српске за 2014. годину, те смо из даље анализе елиминисали општине које су овом Одлуком категорисане као неразвијене и изразито неразвијене јединице локалне самоуправе. Након елиминације добили смо нешто приближнију слику реалном стању: Бањалука се налази на првом мјесту, потом слиједи Бијељина..., али и даље су очигледне одређене аномалије и одступања од стварног стања и степена развијености појединих општина.

Слика III – 25: Категоризација јединица локалне самоуправе према Одлуци Владе РС о степену развијености за 2014. годину

Табела III – 7: Индекс развијености општина РС које су Одлуком Владе РС за 2014. годину категорисане као средње развијене и развијене општине

РЕДНИ БРОЈ	ОПШТИНА	ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ	БДП	СТОПА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ	МИГРАЦИОНИ САЛДО	БРОЈ УЧЕНИКА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ СРЕДЊУ ШКОЛУ ОД УКУПНОГ БРОЈА УПИСАНИХ УЧЕНИКА НА 1000 СТАНОВНИКА	УКУПНАН ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ	РАНГ
1	БАЊАЛУКА	45.72	47.36	29.85	15.80	21.82	160.55	1
2	БИЈЕЉИНА	44.99	28.48	22.28	10.59	16.32	122.66	2
3	БИЈЕЋА	4.77	25.08	19.02	1.31	22.23	72.40	19
4	БРОД	22.09	26.04	26.95	1.65	10.48	87.21	11
5	ВИШЕГРАД	7.06	15.26	18.68	1.02	16.35	58.38	29
6	ГАЦКО	3.33	59.62	30.02	1.49	21.75	116.20	3
7	ГРАДИШКА	20.92	20.95	22.07	1.90	14.80	80.64	14
8	ДЕРВЕНТА	16.32	14.11	28.65	1.21	14.24	74.53	15
9	ДОБОЈ	26.96	23.90	19.26	2.43	19.25	91.80	9
10	ЗВОРНИК	48.72	21.10	0.00	0.06	16.61	86.49	12
11	И. САРАЈЕВО	12.62	30.87	26.95	7.95	17.81	96.20	7
12	КОЗАРСКА ДУБИЦА	12.84	16.33	25.15	1.07	8.30	63.70	28
13	КОТОР ВАРОШ	11.12	18.11	21.40	0.95	12.42	64.00	27
14	ЛАКТАШИ	26.80	32.71	32.29	5.40	0.00	97.20	6
15	МИЛИЋИ	12.73	22.41	21.16	1.26	16.82	74.38	16
16	МОДРИЧА	24.95	19.71	20.76	1.58	16.23	83.21	13
17	МРКОЊИЋ ГРАД	7.69	23.35	20.90	0.63	16.75	69.33	22
18	НОВИ ГРАД	16.65	17.29	18.63	0.62	20.18	73.38	18
19	ПАЛЕ	12.54	33.40	23.29	3.06	16.14	88.44	10
20	ПРИЈЕДОР	32.80	20.27	18.77	1.56	19.41	92.81	8
21	ПРЊАВОР	17.04	14.35	30.01	0.92	11.24	73.56	17
22	СОКОЛАЦ	4.54	25.12	21.41	1.50	16.90	69.47	21
23	СРБАЦ	11.59	16.02	23.40	1.02	12.01	64.03	26
24	ТЕСЛИЋ	14.22	13.45	22.86	1.71	14.05	66.28	25
25	ТРЕБИЊЕ	9.68	39.71	27.91	2.39	21.16	100.86	5
26	УГЉЕВИК	26.94	42.95	25.25	1.29	18.34	114.77	4
27	ФОЧА	4.64	24.55	19.60	1.31	17.77	67.86	23
28	ЧЕЛИНАЦ	12.92	16.42	22.35	0.93	14.56	67.18	24
29	ШАМАЦ	29.08	13.78	20.00	1.16	7.50	71.50	20

4. ПРИМЈЕНА МУЛТИКРИТЕРИЈУМСКЕ АНАЛИЗЕ КАО ОСНОВЕ ЗА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ³²

Дакле, као што смо већ показали, кориштење процентуалних вриједности трогодишњег сета показатеља, њихово пондерисање и рачунање у коначном индексу развијености приказује нам потпуно нетачне вриједности и велика одступања од реалног стања, што је потврдила предходна анализа. У сљедећој анализи извршено је рангирање општина Републике Српске примјеном вишекритеријумске анализе базиране на употреби апсолутних вриједности показатеља. Апсолутне вриједности коришћене су за сљедеће показатеље:

1. Број становника по општинама,
2. Број пословних субјеката по општинама,
3. Број запослених лица у терцијарном и кварталном сектору привредне дјелатности,
4. Број уписаних ученика у основне и средње школе и
5. Број уписаних студента према мјесту пребивалишта.

Сви коришћени подаци односе се на 2013. годину. Наприје су одређени интервали а потом је за сваки показатељ дефинисана класа. Затим су општине разврстане у одговарајућу класу и додијељен им је одређени број бодова у распону од 1 до 10.

³² Вишекритеријумска оптимизација (ВКО) јесте тражење најбољег рјешења из низа допустивих рјешења у смислу више усвојених критеријума. Вриједности критеријумских функција показују колико је разматрани систем добар (добит, квалитет) или лош (коштање, штете) за дате алтернативе система. Оптимизација је одређивање рјешења које је најбоље према дефинисаном критеријуму и које задовољава сва дата ограничења (*оптима форма*, најбоље што се може постићи у одређеним приликама). Једна група ВКО метода рјешава проблеме са континуалним математичким моделом (енгл. *multiobjective optimization*), док друга група рјешава проблеме анализе и рангирања алтернатива (енгл. *multicriteria decision analysis*, *multicriteria decision making*).

Табела III – 8: Број становника по општинама

Интервал	Класе	Бодови
19908.2	>20017	1
	20.017- 39.925	2
	39.925-59.834	3
	59.834-79.742	4
	79.742-99.650	5
	99.650-119.558	6
	119.558-139.375	7
	139.357-159.375	8
	159.375-179.283	9
	179.283-199.191	10

Табела III – 9: Број пословних субјеката по општинама

Интервал	Класе	Бодови
698.4	>701.4	1
	701.4-1399.8	2
	1399.8-2098.2	3
	2098.2-2796.6	4
	2796.6-3495	5
	3495-4193.4	6
	4193.4-4891.8	7
	4891.8-5590.2	8
	5590.2-6288.6	9
	6288.6-6987	10

Табела III – 10: Број запослених лица у III и IV сектору привредне дјелатности

Интервал	Класе	Бодови
4832.2	>4842.2	1
	4842.2-9674.4	2
	9674.4-14506.6	3
	14506.6-19338.8	4
	19338.8-24171	5
	24171-29003.2	6
	29003.2-33835.4	7
	33835.4-38667.6	8
	38667.6-43499.8	9
	6288.6-6987	10

Табела III – 11: Број уписаних ученика у основне и средње школе

Интервал	Класе	Бодови
199.4	>2657.8	1
	2657.8-5300.6	2
	5300.6-7943.4	3
	7943.4-10586.2	4
	10586.2-13229	5
	13229 -15871.8	6
	15871.8 -18514.6	7
	18514.6 -21157.4	8
	21157.4-23800.2	9
	23800.2-26443	10

Табела III – 12: Број уписаних студената према мјесту пребивалишта

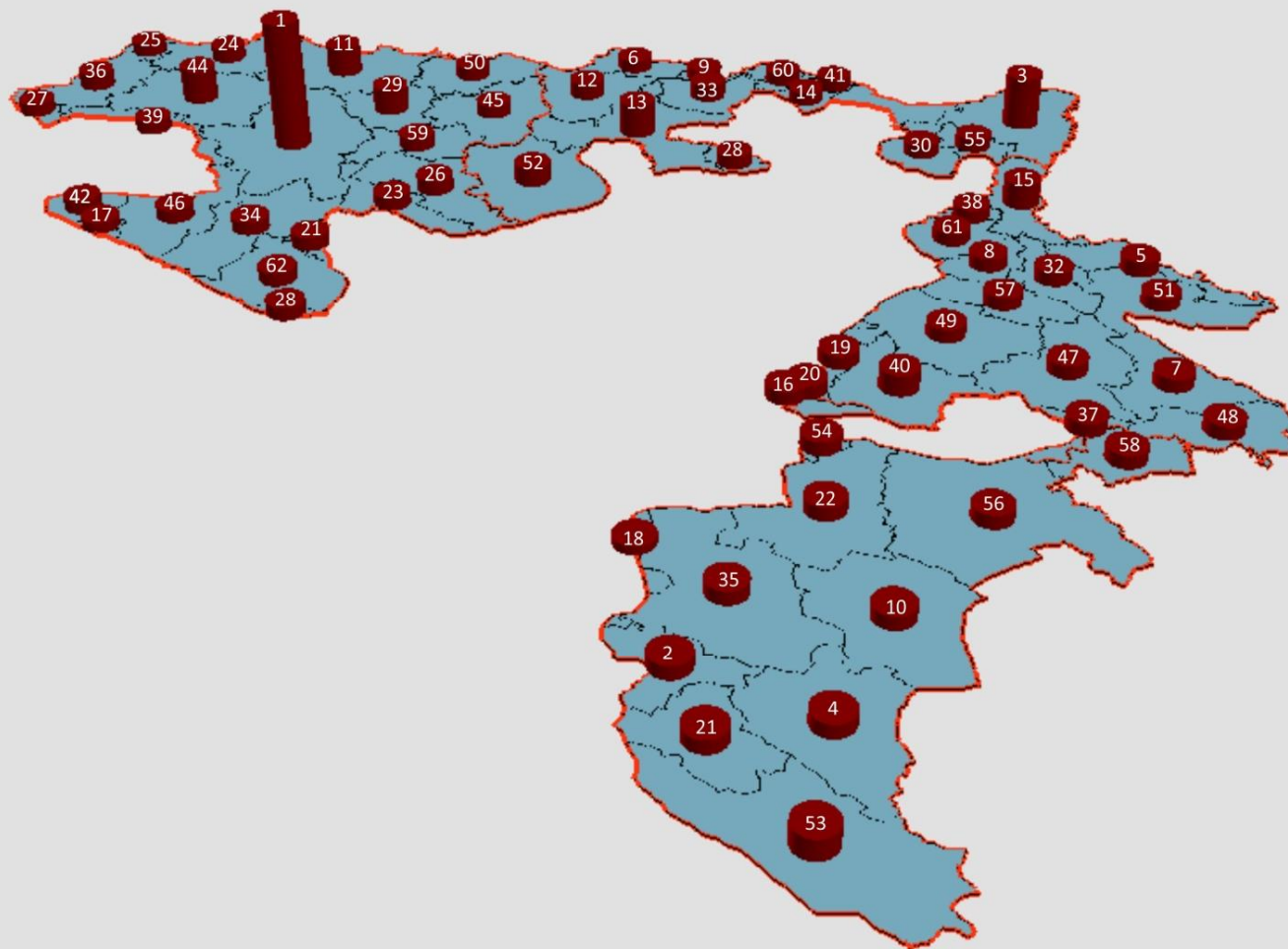
Интервал	Класе	Бодови
1046	>1049	1
	1049–2095	2
	2095–3141	3
	3141–4187	4
	4187–5233	5
	5233–6279	6
	6279–7325	7
	7325–8371	8
	8371–9417	9
	9417–10463	10

Након што су додијељени бодови извршено је пондерирање и сваком показатељу је додијељена одређена тежина: број становника и број уписаних ученика у основне и средње школе 15%; број пословних субјеката 20%; број уписаних студента према мјесту пребивалишта и број запослених у терцијарном и кварталном сектору привредне дјелатности 25%. На слици број III – 26 приказани су резултати најприје на нивоу Републике Српске а потом и појединачно за сваку регију. Дакле, уколико погледамо слику, јасно је да је доминантан центар Бањалука и уједно једини центар који има максималну вриједност појединачно за сваки показатељ. Други центар је Бијељина, која има и више него дупло мању вриједност у односу на Бањалуку (10 Бањалука, 4,1 Бијељина). Као трећи центар издваја се Приједор (2,7), који је прилично уједначен са Добојем (2,6), потом слиједе Градишка, Лакташи, Зворник, Пале и Требиње. Уколико сагледамо територијални распоред центара, јасно је да се у Бањалучкој регији издваја Бањалука, чији је утицај неколико пута већи него у другим центрима па је донекле и логично да се у коначном разврставању као високо рангиране општине јављају Лакташи и Градишка, које заједно са Бањалуком можемо посматрати као агломерацију. У Добојско-бијељинској регији доминантни центри су Бијељина и Добој, у Сарајевско-зворничкој Зворник и Источно Сарајево, а када је ријеч о

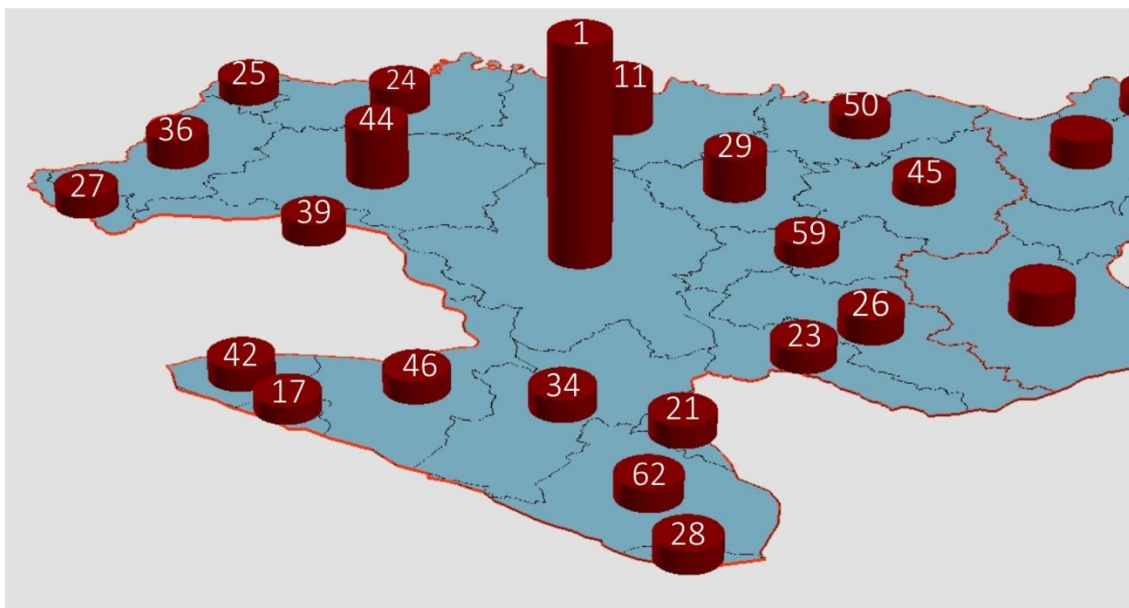
Требињско-фочанској регији, готово све општине, изузев Требиња и Фоче, имају занемарљиву вриједност. У укупном разврставању Требиње се налази на деветом мјесту као центар који има 6,6 пута мању вриједност него Бањалука.

Табела III – 13: Степен развијености центара РС рачунат примјеном вишекритеријумске анализе

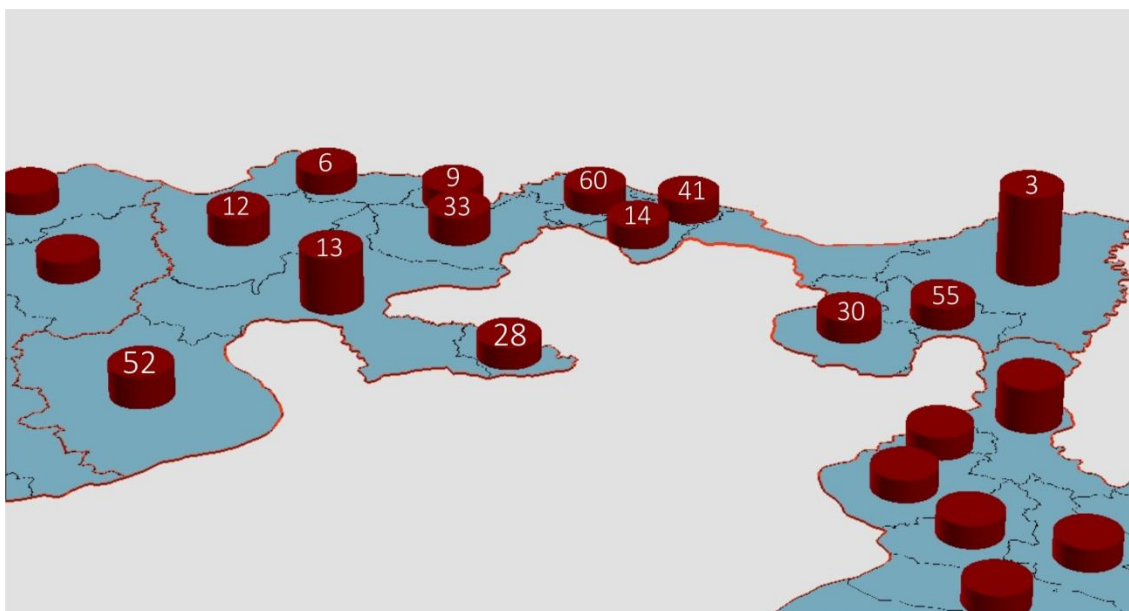
Редни број	Општина	Број становника	15%	Број пословних субјеката	20%	Бр. уписаних студената према мјесту пребивалишта	25%	Број уписаних ученика основне и средње школе	15%	Запослени у III и IV сектору привредне дејатности	25%	Укупно болова	Укупно болова са пошлером	Ранг
1	Бањалука	10	1.5	10	2	10	2.5	10	1.5	10	2.5	50	10	1
2	Берковићи	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
3	Бијељина	6	0.9	4	0.8	3	0.75	6	0.9	3	0.75	22	4.1	2
4	Билећа	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
5	Брагунац	2	0.3	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	6	1.15	15
6	Брод	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
7	Вишеград	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
8	Власеница	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
9	Вукосавље	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
10	Гацко	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
11	Градишка	3	0.45	2	0.4	2	0.5	3	0.45	2	0.5	12	2.3	5
12	Дервента	2	0.3	1	0.2	1	0.25	2	0.3	1	0.25	7	1.3	11
13	Добој	4	0.6	2	0.4	3	0.75	4	0.6	1	0.25	14	2.6	3
14	Доњи Жабар	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
15	Зворник	4	0.6	2	0.4	1	0.25	3	0.45	1	0.25	11	1.95	6
16	Источна Илица	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
17	Источни Дрвар	1	0.15	1	0.2	1	0.25	0	0	1	0.25	4	0.85	61
18	Источни Мостар	1	0.15	1	0.2	0	0	0	0	1	0.25	3	0.6	62
19	И. Стари Град	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
20	И. Ново Сарајево	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
21	Језеро	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
22	Калиновик	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
23	Кнежево	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
24	Козарска Дубица	2	0.3	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	6	1.15	15
25	Костајница	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
26	Котор Варош	2	0.3	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	6	1.15	15
27	Крупа на Уни	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
28	Купрес	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
29	Лакташи	2	0.3	2	0.4	2	0.5	2	0.3	2	0.5	10	2	7
30	Лопаре	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
31	Љубиње	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
32	Милићи	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
33	Модрича	2	0.3	1	0.2	1	0.25	2	0.3	1	0.25	7	1.3	11
34	Мркоњић Град	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
35	Невесиње	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
36	Нови Град	2	0.3	1	0.2	1	0.25	2	0.3	1	0.25	7	1.3	11
37	Ново Горажде	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
38	Осмаци	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
39	Оштра Лука	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
40	Пале	2	0.3	1	0.2	2	0.5	2	0.3	1	0.25	8	1.55	8
41	Пелагићево	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
42	Петровац	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
43	Петрово	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
44	Приједор	5	0.75	2	0.4	3	0.75	2	0.3	2	0.5	14	2.7	3
45	Пријавор	2	0.3	1	0.2	1	0.25	2	0.3	1	0.25	7	1.3	11
46	Рибник	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
47	Рогатица	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
48	Рудо	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
49	Соколац	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
50	Србац	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
51	Сребреница	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
52	Теслић	3	0.45	1	0.2	1	0.25	2	0.3	1	0.25	8	1.45	8
53	Требиње	2	0.3	2	0.4	1	0.25	2	0.3	1	0.25	8	1.5	8
54	Трново	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
55	Угљевик	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
56	Фоча	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
57	Хан Пијесак	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
58	Чајниче	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
59	Челинац	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
60	Шамац	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
61	Шековићи	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18
62	Шипово	1	0.15	1	0.2	1	0.25	1	0.15	1	0.25	5	1	18

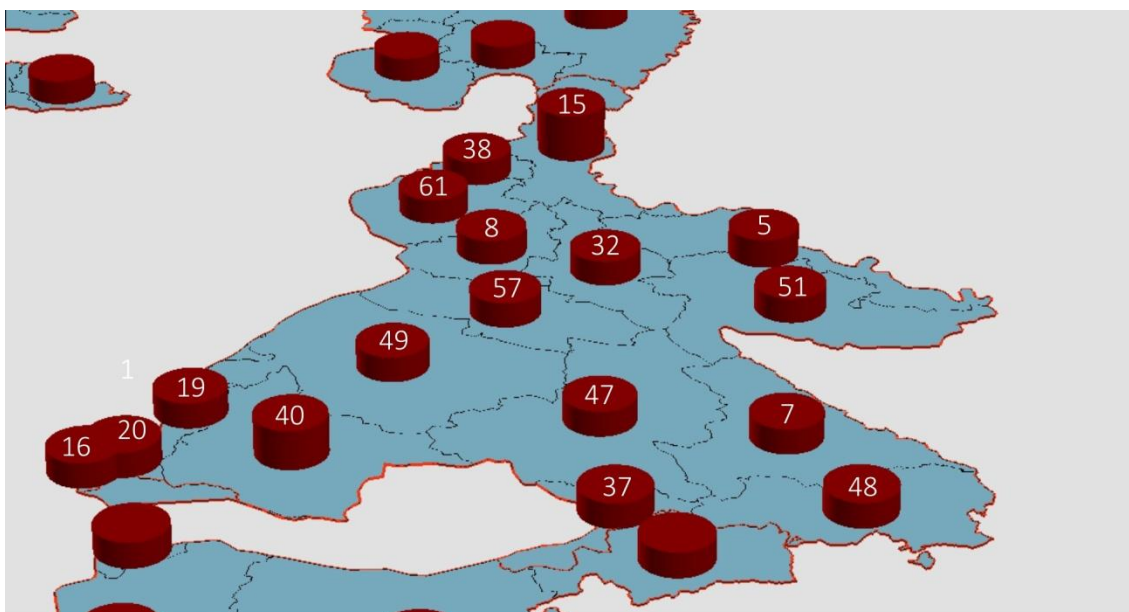
Слика III – 26: Степен развијености центара Републике Српске рачунат примјеном вишекритеријумске анализе

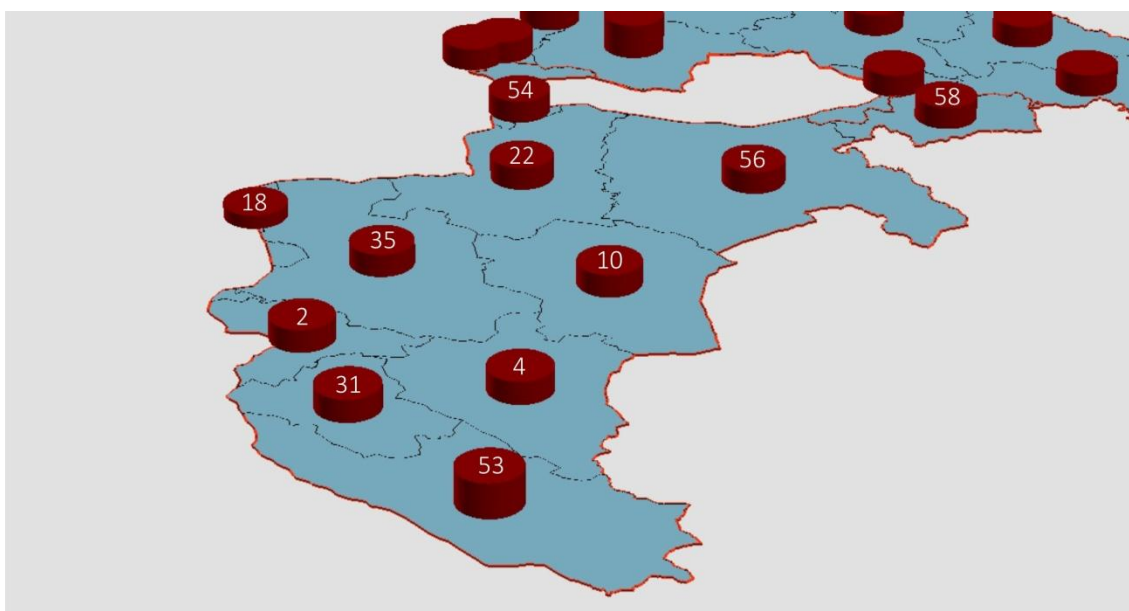
Слика III – 27: Степен развијености центара Бањалучке регије рачунат примјеном вишекритеријумске анализе

Слика III – 28: Степен развијености центара Добојско-бијељинске регије рачунат примјеном вишекритеријумске анализе

Слика III – 29: Степен развијености центара Сарајевско-зворничке регије рачунат примјеном вишекритеријумске анализе

Слика III – 30: Степен развијености центара Требињско-фочанске регије рачунат примјеном вишекритеријумске анализе

ДИСКУСИЈА

Општине Републике Српске показују велике разлике у величини и компактности простора, расположивим ресурсима и геосаобраћајној позицији. Разлоге проналазимо у чињеницу да су неке општине након дијелења наслиједиле ријетко насељен и ниско урабанизован простор, изван главних саобраћајних комуникација, без правог урбаног сједишта, окружене економски такође неразвијеним општинама. У ову групу спадају општине Петровац, Источни Дрвар, Купрес и Источни Мостар, по броју становника четири најмање општине у Републици Српској. Са друге стране, општине које се налазе и на мањем али компактнијем простору имају далеко боље перформансе за развој.

Од успостављања Дејтонског споразума, у Републици Српској није било озбиљнијих покушаја повезивања општина уколико се изузме Град Источно Сарајево и не постоји обавеза хоризонталног повезивања општина. Према посебном Закону о Граду Источно Сарајево, "подручје града чине подручја општина Републике Српске: Источна Илица, Источно Ново Сарајево, Пале, Соколац, Источни Стари Град и Трново" (*Закон о Граду Источно Сарајево, Службени гласник Републике Српске, број 25/93, 8/96, 27/96, 74/05, Члан 2*). Изузев Града Источно Сарајево, у читавој Републици Српској задржана је једностепена структура локалне самоуправе. Са овим и другим проблемима, општине у Републици Српској окренуте су саме себи.

Анализирајући суштинске проблеме са којима су сусрећу општине Републике Српске, долазимо до закључка да је сарадња између општина нужност, нарочито у условима функционисања једностепене локалне самоуправе, уз образложење да постоји низ различитих локалних послова на којима би се могла успоставити међуопштинска сарадња (водоснабдијевање, одлагање чврстог отпада, заштита од поплава, изградња модерних саобраћајница и слично). Активности на успостављању сарадње у знатној мјери би допринијеле лакшем функционисању овако већ довољно комплексно организованог система. Стратегијом управљања отпадом у Босни и Херцеговини предвиђена је регионализација система

управљања отпадом односно подјела државе на регије у којима ће бити изграђене регионалне санитарне депоније. На примјер, изградња регионалних депонија представља предуслов за систематско рјешење третирања отпада у Босни и Херцеговини. Стратегијом су предложене двије варијанте прелазног рјешења формирања регионалних депонија са шеснаест (ентитетска варијанта) и четрнаест (међуентитетска варијанта) локација (*Стратегија управљања чврстим отпадом у Босни и Херцеговини, EU/EC Phare Project, 2000*). Влада Републике Српске 2002. године донијела је закључак о усвајању Стратегије управљања чврстим отпадом са предложеним концептом регионализације. С тим у вези, за Републику Српску планирана је подјела на осам регија у којима ће се изградити регионални центри за збрињавање отпада. У склопу ових регија предвиђена је изградња и пуштање у функцију регионалних санитарних депонија: Регионална санитарна депонија "Рамићи" Бањалука, Регионална санитарна депонија "Бријесница" Бијељина. Депоније у Приједору, Зворнику и Добоју налазе у процесу изградње, и у процесу израде студија изводивости у Гацку и Фочи.

Општине Републике Српске све чешће саме покрећу иницијативу за регионалним повезивањем и стварањем одређених регионалних интеграција. Чињеница је да постојећи законодавни оквир оставља могућност за ову врсту сарадње а дефинисана је члановима 93 и 95. Међуопштинска сарадња не значи аутоматску регионализацију неке државе, како је најчешће протумачена, и као таква се не би могла поистовјетити са регионалним повезивањем. Међутим, овакав вид сарадње могао би послужити као добар извор за препознавање снаге и карактера заједничких интереса мањих локалних заједница, односно јединица локалне самоуправе, на којима би се могао градити концепт регионалне организације.

Анализирајући законодавни оквир за поједине секторе, те посматрајући начине спровођења појединих активности у Републици Српској, дошли смо до закључака да одређени вид регионалног организовања у Републици Српској постоји и како такав успјешно функционише (поштанска дјелатност, привреда, здравство...).

Иако се питање регионалне подјеле Републике Српске и данас најчешће тумачи као потенцијална опасност која би довела до дијелења територије, преношење одређених надлежности на регионални ниво управо би са аспекта просторног планирања позитивно утицало на заустављање даљих продубљивања регионалних разлика. Преношење надлежности и организовање територије на регионалном нивоу омогућило би да се ефикасније оствари редистрибуција богатстава и солидарност.

Једини званични документи који су третирали проблематику регионалног организовања територије Републике Српске јесу просторни планови. Анализирајући предлагане регионализације закључујемо да смо регионалном подјелом у Етапном плану имали четири регије од којих су три биле бицентричне. Подјелом у Просторним планом Републике Српске до 2015. године имамо издвојених шест регија које су моноцентричне, а у Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године предложено је пет планско-статистичких регија са акционим подручјима.

Према првој подјели, у Бањалучкој регији постојале су двије субрегије. Једна је субрегија Приједор (са општинама Костајница, Нови Град, Крупа на Уни, Оштра Лука, Приједор и Козарска Дубица), а друга субрегија Мркоњић Град (са општинама Петровац, Источни Дрвар, Рибник, Мркоњић Град, Шипово, Купрес и Језеро). Према регионализацији из Просторног плана Републике Српске до 2015. године, субрегија Приједор постала је регија тј. мезорегија, а у Бањалучкој регији као субрегије извојени су Мркоњић Град и Градишка (са општинама Градишка и Србац). У Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године издвојена је Бањалучко-приједорска регија, у основи биполарна, са три акциона подручја. Бањалука је дефинисана као центар првог ранга, Приједор као примарни регионални центар, а Градишка и Мркоњић Град као секундарни регионални центри.

Добојско-бијељинска регија такође је доживјела трансформацију у другој и трећој регионализацији. Подијељена је на двије регије мезорегије – Добој и Бијељину. У

састав Добојске мезорегије по новој подјели ушле су општине Добој, Теслић, Петрово, Дервента, Брод, Вукосавље, Модрича и Шамац. Важно је истаћи да у састав Бијељинске мезорегије сада улази субрегија Зворник (са општинама Братунац, Власеница, Зворник, Милићи, Осмаци, Сребреница и Шековићи). Значи, стара Сарајевско-зворничка регија даје један свој центар (Зворник) Бијељинској мезорегији а узима други центар (Фоча) од старе Требињско-фочанске регије. Такође, у Бијељинској мезорегији, Зворник остаје као субрегија са истим припадајућим општинама као и раније. У Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године друга планско-статистичка регија је транспортно-индустријска регија Добој–Брод–Шамац, у чијим границама су издвојена два акциона подручја. Дакле, у односу на Етапни план дошло је до нове диференцијације простора, у оквиру чијих граница се издваја Добој као примарни регијски центар. Шамац и Брод су издвојени као двојни секундарни регијски центри. У Етапном плану предлагана је биполарна нодално-функционална регија Добој–Бијељина са циљем интеграције простора од Добоја до Бијељине, који је пресјечен Дистриктом Брчко.

Мезорегија Источно Сарајево налази се на простору старе Сарајевско-зворничке регије (без простора субрегије Зворник) и Требињско-фочанске (заузима само фочанску субрегију). У мезорегији Источно Сарајево имамо само једну – Фочанску субрегију (са припадајућим општинама Фоча и Чајниче). У првој подјели трећи нодално-функционални регион је биполарни Сарајевско-зворнички, са два центра: Источно Сарајево и Зворник. У Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године трећа планско-статистичка регија је Семберијска агроиндустријска регија Бијељина–Зворник. Ради се такође о биполарној регији са једним издвојеним акционих подручјем. Бијељина је дефинисана као примарни регијски центар а Зворник као секундарни регијски центар. Разлика у односу на Етапни план је што је дошло до спајања два центра Бијељине и Зворника, који се у Етапном плану налазе у одвојеним регионима. У Просторном плану Републике Српске до 2015. године Зворник није издвајан као засебна мезорегија.

У Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године четврта планско-статистичка регија је Шумарско-индустријска регија Источно Сарајево–Вишеград, гдје је као примарни центар регије издвојено Источно Сарајево, док је Вишеград секундарни регијски центар.

Мезорегија Требиње предложена Просторним планом до 2015. године формирала се на простору претходне Требињске субрегије. Дакле, у Етапном плану имали Требињско–фочански нодално-функционални регион са два доминантна центра – Требиње на југу и Фоча на сјеверу регије, док је у Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године као пета планско-статистичка регија дефинисана Енергетско-агро-туристичка регија Требиње–Фоча чије се границе поклапају са Требињско-фочанском нодално-функционалном регијом из Етапног плана. Примарни регијски центар регије је Требиње, а секундарни Фоча.

Нодално-функционална регионализација у Етапном плану темељена је на функционално-гравитацијском принципу. Оптимална примјена тог принципа била је да се поништи баријерност и деструктивност садашњих непланских процеса на територији Републике Српске. Спречавање оваквог сценарија могуће је једино планским интервенцијама у простору базираним на анализи постојећег стања ресурса и потреба. Издвајањем функционално-гравитацијских центара формирају се складније просторне цијелине за разлику од вјештачки успостављених мезорегиона. Овакав приступ би омогућио уравнотежен регионални развој. У формирању нодалних региона водило се рачуна о хијерархијској структури мреже насеља, о потенцијалним и формираним агломерацијама, о њиховој снази и утицају на околину, о најбољем начину управљања таквим просторно-насељским формацијама, о кретању становништва и њиховим миграторним особинама.

Мезорегионализација у Просторном плану Републике Српске има више студијски приступ, а мање је планска основа за усмјеравање њеног будућег просторног развоја. Наиме, мезорегиони су у овом Плану издвојени као подручја могућег утицаја мезорегионалних центара. Критеријум за издвајање субрегиона били су

број становника и дистрибуција јавних служби. Утврђена рјешења за ове планске просторне јединице нису у свим својим дијеловима проистекла из досљедне примјене општих и посебних критеријума за регионализацију, нити су модели мезорегиона и функцијских подручја међу собом у потпуности усклађени.

Када је ријеч о регионализацији предложеној у Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године, запажамо да предложено повезивање има чисто економски карактер са циљем оживљавања економије и ефикасног коришћења ресурса. С обзиром на то да скелет планске регије чини једна или више специјализованих грана привредног развоја око које се развијају дјелатности комплементарног карактера, неопходно је да планска регија има водећу функцију. Предложеном регионализацијом издвојене су основне функције, али се проблем јавља код простора који немају нити једну специјализовану грану, јер је овако планиран развој могућ под условом да главна специјализована грана има позитивне ефекте. Тренутна ситуација у Републици Српској прилично је отежавајућа за примјену оваквог концепта управо из поменутих разлога.

Праћењем и анализом динамике, промјена и процеса који су се дешавали унутар територије Републике Српске, дошло се до закључка да се приједлог регионализације из Етапног плана, гдје су издвојене четири нодално-функционалне регије, показао као најреалнији, управо због специфичности садржаја простора, облика територије, чињенице да се ради о ентитету унутар државе, те одсуства историјске утемељености.

Како бисмо потврдили претходна запажања и тврдње те указали на неопходност детаљнијих истраживања на регионалном нивоу у Републици Српској, најприје смо користили један од модела које примјењује Европска унија за утврђивање степена развијености општина који и служи као основа за формирање регионалних политика. Рачунање индекса развијености општина те разматрање добијених резултата наводи нас на закључак да ће задржавање постојећег стања у вези са територијалном организацијом, подјелом и обимом надлежности све више доприносити повећању разлика између јединица локалне самоуправе, те да

коришћење и анализа података које су нам на располагању даје потпуно погрешну слику о степену развијености општина.

Постојећа територијална организација локалне самоуправе подразумијева даље егзистирање тридесет просторно и демографски малих општина, од којих већина не посједује основну привредну, техничку и друштвену инфраструктуру за нормално функционисање. Посљедице оваквог стања су бројне и испољавају се на различите начине:

- На економском плану разлике између општина се повећавају;
- На демографском плану долази до драстичних девијација – неке општине демографски умиру док друге показују константан пораст;
- На социјално-психолошком плану најочљивија посљедица неуједначеног развоја локалних јединица јесте лош квалитет јавних услуга. Положај Бањалуке као града представља велико ограничење за развој цијеле територије, која обухвата 24.641 km². Дакле када имамо облик државне територије као што је случај са Републиком Српском, да бисмо постигли приближно уравнотежен развој, неопходно је постојање регионалног нивоа. Град Источно Сарајево једини је град у Републици Српској који има више општина у свом саставу. Уједно, управо овај град може да послужи као добар примјер како да се раздвоји управно подручје од самоуправног и да се утврди шта је то најнижа управа.

Након што смо на основу Одлуке о степену развијености јединица локалне самоуправе Републике Српске за 2014. годину елиминисали општине које су категорисане као неразвијене и слабо развијене, добили смо нешто реалнију слику.

Посматрајући Табелу број III – 7, у којој је приказан Индекс степена развијености, потврђује се да је Бањалука доминантан центар, потом слиједе Град Бијељина, Источно Сарајево, Требиње, Добој и Приједор. Међутим, изузеци се јављају код општина које се налазе у близини центара регија или које имају једну доминантну

функцију (нпр. Угљевик, Гацко и Брод), те је домаћи бруто доходак изузетно висок.

Уколико би користили типично просторни податак као што је број љекара по становнику, такође добили бисмо погрешну информацију, јер, као и код већине других посматраних показатеља управо најнеразвијенје општине и општине са најмањим бројем становника имају најбоље перформансе. Дакле, уколико би се и овај индикатор посматрао у коначном индексу, разлика између, нпр. Бањалуге и Источног Дрвара била би још драстичнија у корист општине Источни Дрвар.

Као што смо већ показали, коришћење процентуалних вриједности трогодишњег сета показатеља, њихово пондерисање и рачунање у коначном индексу, у овом тренутку у Републици Српској не показује стварно стање, што је потврдила претходна анализа. Први разлог је свакако недостатак релевантних, тачних и ажурираних података. Проблеми се јављају и због постојања изузетно малих општина на територији које су у коначном збиру високо рангиране, јер се рачунају процентуалне вриједности, нпр. удио запосленог становништва у укупном броју (Источни Дрвар има 109 становника), или стопа незапослености, или број љекара по становнику..., гдје у Источном Дрвару, Источној Илици или Петровцу на око 100 становника долази по један љекар и сл. Примјеном апсолутних вриједности добили смо приближно реалан однос величина и однос снага центара Републике Српске. Коришћење апсолутних вриједности и примјена класа је модел који тренутно има већу оправданост уколико желимо да утврдимо центре који имају доминантну улогу у геопростору Републике Српске.

IV. РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

1. КОНЦЕПТ И МЕТОД РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ

"Нодална регија је простор функционалне интегралности града и насеља његовог поља утицаја и представља отворен и динамичан систем" (Тошић, Д., Невенић, М. 2007). Дефинисање граница нодалне регије односи се на просторну циркулацију људи, робе, услуга и информација. На овај начин јачају функционалне везе нодалних центара, које с временом прерастају у отворене нодалне урбане системе. Теоријски је могуће свако насеље схватити као засебно чвориште или нодус из којег почиње или се у њему завршава просторна циркулација, односно интеракција. Развијеност нодалног груписања одређена је квантитетом интеракција са другим нодусом. Интеракцијска дјеловања остварују се различитим везама у које спадају међувезе, било да је ријеч о путним или комуникацијским. Свака нодална регија у нодалном систему посматра се као подсистем у цјеловитом нодалном систему или као систем за себе (Hagget, P. 1965).

У нодалном рејонирању, нодална регија се одређује према урбаном језгру и урбаним системима. Веза међу нодусима може имати различит интензитет, што зависи од интеракцијског дјеловања. Међусобна повезаност нодалних регија одређена је функцијама које одређују и степен развијености регије. "Оваква просторна уређеност утемељена на нодусима и међусобним интеракцијским функцијама припада нодално-функционалној регији, а поступак нодално-функционалној регионализацији" (Спахић, М., Јахић, Х., 2014).

Претходне анализе јасно нам потврђују чињеницу да се просторни развој не одвија једнако ни територијално, ни временски. На њега утичу бројни комплексни фактори који често дјелују синергијски: физичко-географски, политички, економски, социјални и др. Посљедице тога су управо хетерогена дистрибуција насеља, становништва, економије, а у вези с тим и квалитет животне средине. Сви

ови процеси су додатно комплекснији уколико се развој посматра и у контексту времена. У научним оквирима конципиране су бројне теорије и модели базирани на неједнаком развоју, који су прије свега покушавали да објасне просторне разлике с економског аспекта. Ти концепти нашли су практичну примјену и у регионалном планирању, односно у регионалном просторном планирању.

Пошто се из претходне анализе показало да у недостатку података имамо прилична ограничења да покажемо који су то центри који су мотори развоја и центри са највећим гравитационим подручјем на територији Републике Српске, у сљедећем поглављу примијенили смо концепт утицајних (гравитационих) подручја градова. Појава величине утицајних подручја градова повезана је са законом гравитације који је поставио Њутн.³³ Закон гравитације је међу првима у друштвеним наукама примијенио Рејли 1953. године за одређивање интензитета трговине на мало. Закон гравитације трговине на мало или Рејлијев закон у простом облику утврђује да је у нормалним условима обим трговине на мало два већа града са мањим градом који се налази између њих управно пропорционалан величини тих градова, а обрнуто пропорционалан квадрату растојања од тих градова до центра који се налази између њих. На основу Рејлијевог закона може се одредити граница утицаја између два већа центра по формули:

$$D_a = \frac{D_{ab}}{1 + \sqrt{\frac{P_a}{P_b}}}$$

Према формули D_a представља растојање од насеља а (граница утицаја насеља а), D_{ab} – растојање између насеља а и b, P_a – број становника насеља а, и P_b – број становника насеља b.

Дакле, већи градови (општине) имају и већа гравитациона подручја. Уколико се приликом анализе посматрају сви градови (општине) одређеног простора, модел

³³ Два тијела се међусобно привлаче силом која је пропорционална производу њихових маса и обрнуто пропорционална квадрату међусобног растојања.

се може употријебити за одређивање граница нодалних регија. На пример, при проучавању градова Француске ради утврђивања теоријске површине преовлађујућих утицаја сваког од већих градова, у обзир је узет број становника и праволинијско растојање на квадрат. Тако су добијене гравитационе зоне које имају облик кругова, с тим што се кругови мањих центара налазе у кругу већих. На примјер, гравитациона подручја Гренобла (Grenoble) и Сент Етјена (Saint-Etienne) налазе се у гравитационом подручју већег центра Лиона (Lyon). (Merlin, 1977). Из претходних тврдњи можемо закључити да се са повећањем популације градова повећава и укупна интеракција између њих, и да што је већа удаљеност градова, то је и обим интеракција међу њима мањи (Жикић, Ј., 1987).

Гравитација мањих центара према већим центрима рачуната је помоћу формуле интензитета поља демографског утицаја: (Merlin, P., 1977).

$$E_{b}^{a} = \frac{X_a}{R_a^2}$$

У формули E_b^a је интензитет демографског утицаја насеља а у тачки b, X_a – број становника насеља а, а R је растојање између насеља а и b.

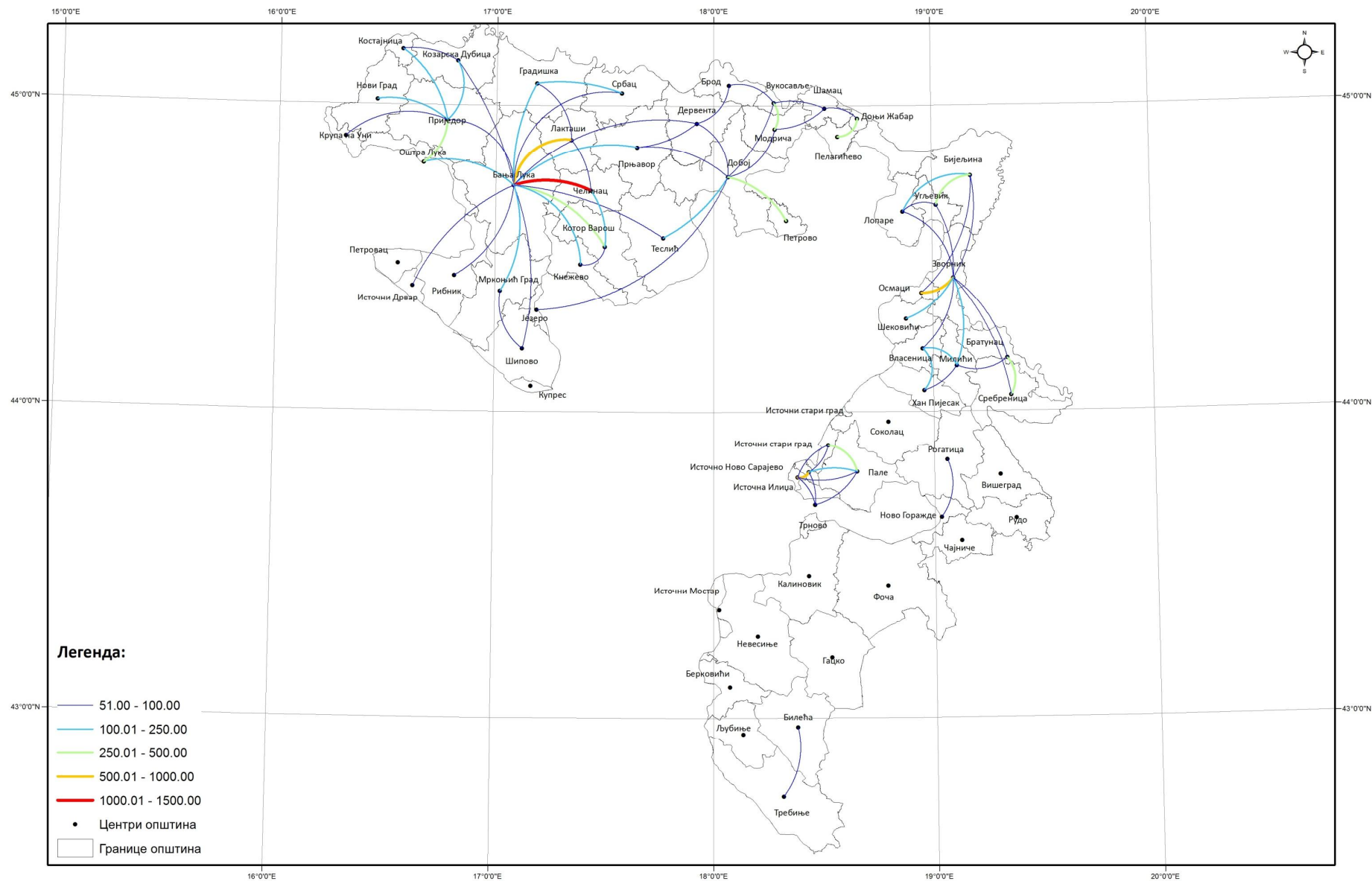
Примјеном приказане формуле може се одредити и систем хијерархијских односа регија уколико се користи сљедеће правило: Насеље b, са својим гравитационим подручјем налази се у зони утицаја већег насеља а ако је интензитет демографског утицаја насеља а у тачки b већи од интензитета утицаја другог насеља с у тој тачки (Nymmik, S. J., 1969).

При одређивању нодалних регија Републике Српске посматрани су сви општински центри, њихов број становника 2013. године и праволинијско растојање између њих, које је израчунато на основу координата тих насеља. Интензитет демографског утицаја насеља израчунат је по Мерлиновој формули.

Интензитет је сврстан у три категорије: изузетно висок (преко 100), средњи (50–100), и низак (25–50).

2. АНАЛИЗА ДОБИЈЕНИХ РЕЗУЛТАТА

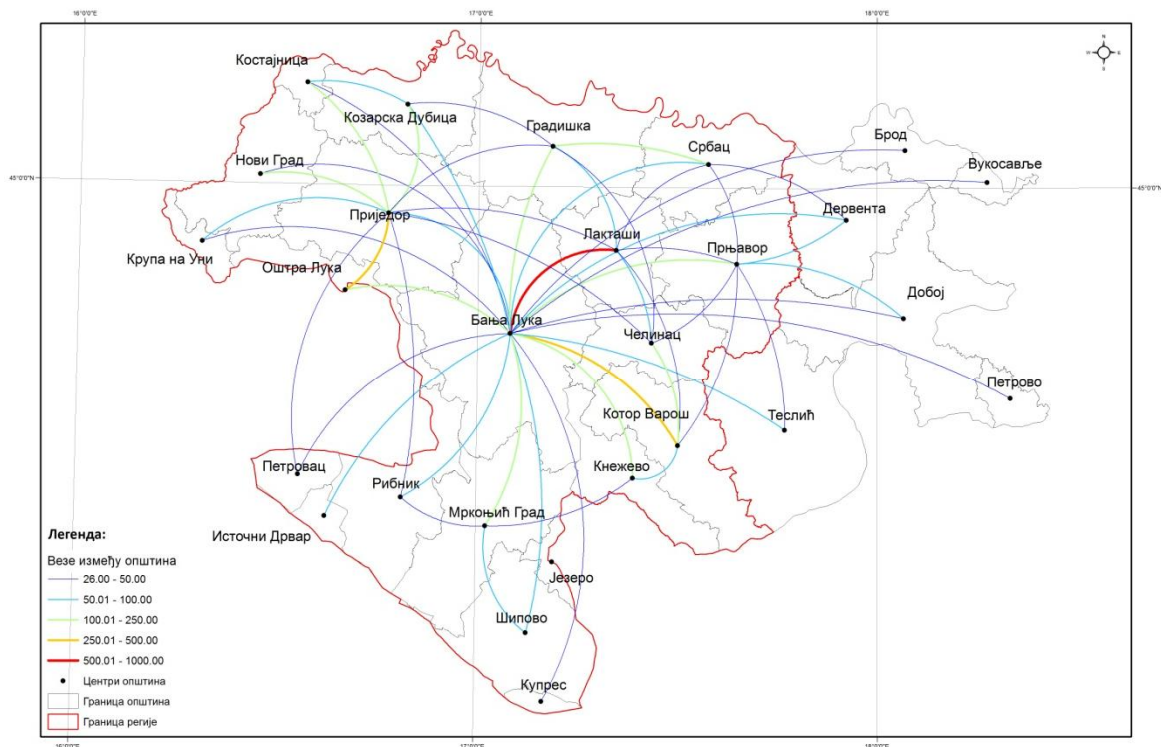
Анализирајући добијене вриједности које су приказане на слици IV – 1, закључујемо да највећи утицај имају Бањалука, Приједор, Бијељина, Добој, Зворник, Источно Сарајево и Требиње. На примјер, утицај Бањалуке као највећег центра републике слаби испод 100 када су у питању центри који су удаљени од Бањалуке више од 45 km, Добоја и Бијељине када је удаљеност ваздушном линијом преко 30 km, Зворника око 27 km, Требиња око 22 km и Фоче око 10 km. Дакле, користећи Рејлијев закон потврђујемо потребу за регионалним нивом и реално постојећу нодално-функционалну регионализацију Републике Српске. Јасно је да су центри са највећим гравитационим подручјем и најјачим утицајем управо центри који су издвојени као водећи нодуси у Етапном плану.

Слика IV – 1: Интензитет веза између општина Републике Српске већи од 100 утврђен коришћењем Рејлијевог закона

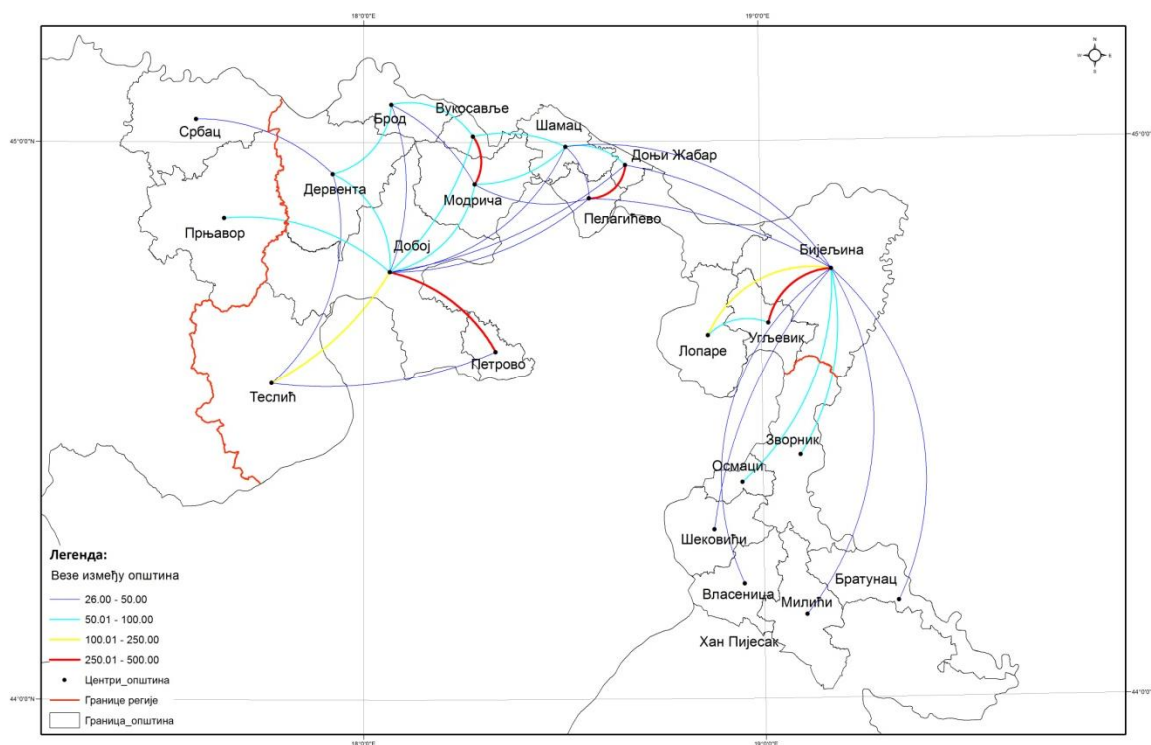
С обзиром на величину територије Републике Српске, густину насељености, комуникативност простора, степен привредног развоја и размјештај већих центара, оцијењено је да се оптимална просторна величина једне нодално-функционалне регије креће у распону од 4.421,92 km² до 8.883,7 km². Просјечна максимална удаљеност рубних дијелова регије од њеног центра кретала би се до 100 km. Оптимална демографска величина просјечне нодално-функционалне регије у Републици Српској креће се од 100.000 до 600.000 становника. Према урбано-гравитацијском критеријуму, регија може вршити своју функцију уколико има један центар с врло значајним функцијама или два са значајним. Такође, уважени су и одређени историјско-традиционални критериједи. Регија је утврђена као просторна и економска цјелина, хетерогено-природно и привредно подручје и подручје с јасно издиференцираним доминантним центрима који имају развијене производне и централне функције. Регије су дефинисане као функционално-гравитацијско подручје у оквиру кога се јавља одређена структура мањих територијалних јединица с одговарајућом међузависношћу друштвено-економских интереса и потреба. Територијална цјеловитост темељи се на функцијама које покривају потребе једнога ширег подручја односно на ресурсима регије који подржавају развој центра.

У оквиру *Бањалучке регије*, која је просторно и популационо највећа (8883.7 km²), Бањалука има навеће гравитационо подручје и уједно највећи утицај на нивоу цијеле републике. Такође, у границама регија издваја се неколико урбаних и развојних центара нижег хијерархијског ранга са припадајућим функционалним и гравитационим простором – Приједор и Мркоњић Град и гравитационо подручје општине Градишке.

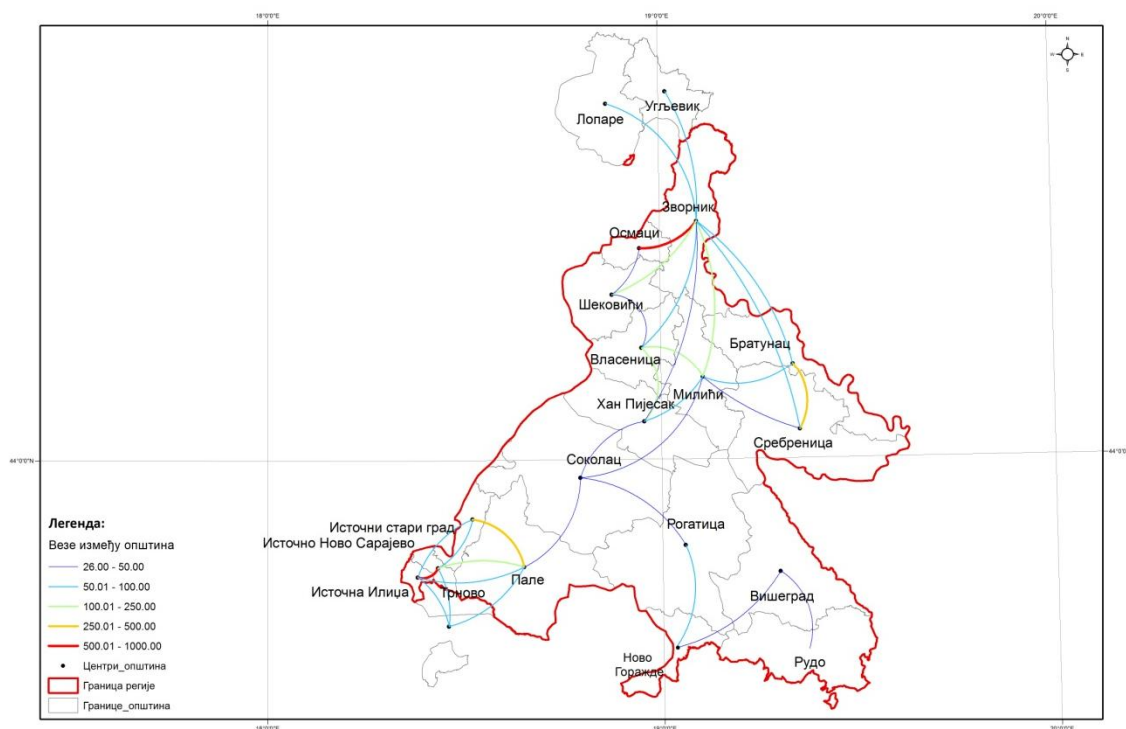
Слика IV – 2: Интензитет веза између општина Бањалучке регије већи од 25 утврђен коришћењем Рејлијевог закона

Добојско-бијелинска регија (4.421,92 km²) одређена је функцијама и гравитационим дометом два главна и развојна центра регије (Добој, Бијелина). Добој и Бијелина су у поређењу са Бањалуком центри нижег хијерархијског ранга али са развијеним низом функција које задовољавају бројне потребе становништва у сфери њиховог утицаја. Остали општински центри на територији регије су у мањој или већој мјери централна насеља истог хијерархијског ранга са истим дометом утицаја, изузев новоформираних општина (Вукосавље, Доњи Жабар, Петрово и Пелагићево), који имају знатно нижи централитет. (Гњато, Р., 2008).

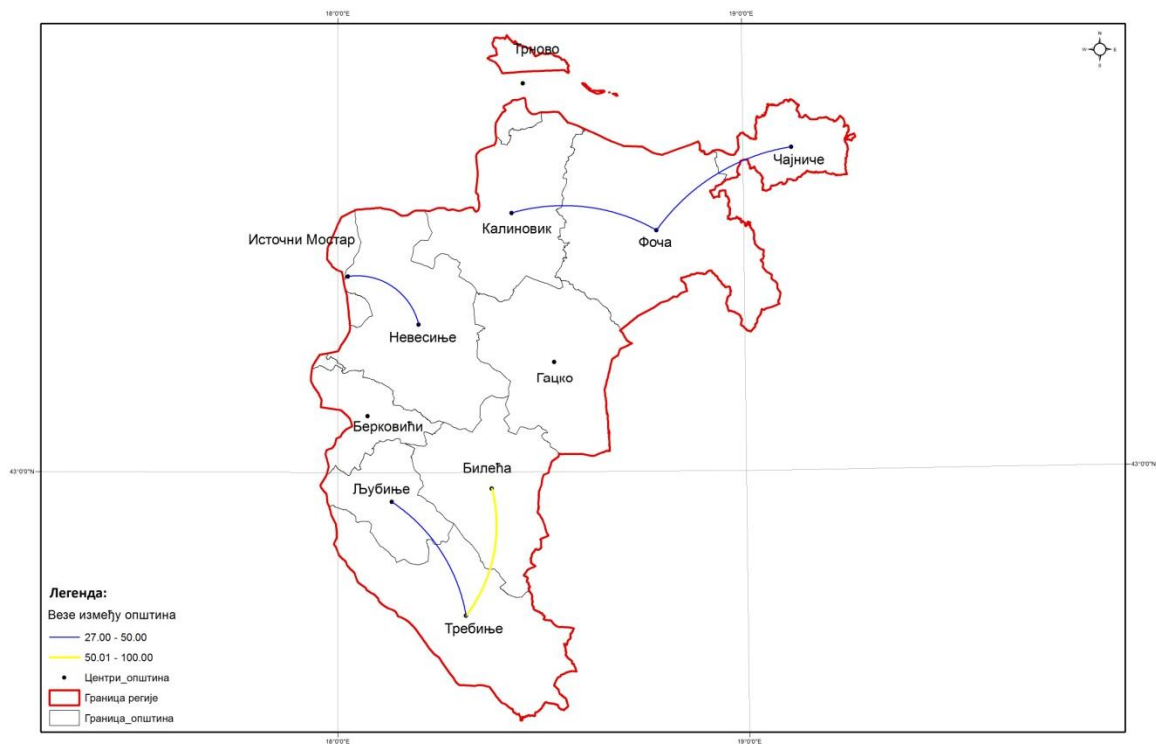
Слика IV – 3: Интензитет веза између општина Добојско-бијељинске регије већи од 25 утврђен коришћењем Рејлијевог закона

Сарајевско-зворничка регија (5.217,09 km²) одређена је доминантном функцијском и развојном улогом Источног Сарајева и Зворника. Дакле, и ова регија је наглашено бицентрична, односно биполарна. "Ефекти ширења развојних центара како регионалних тако и општинских, без изузетка, сувише су слаби да би се поспјешило укупан живот у неатрактивним брдско-планинским просторима регије, која је захваћена снажним процесима депопулације и деаграризације. Оба развојна центра регионалног значаја, Источно Сарајево и Зворник, немају у мјери колико је неопходно развијене основне функције." (Гњато, Р., 2008). Центри нижег хијерархијског ранга на подручју ове регије врше улогу развојних и подстицајних нодуса на припадајућем општинском подручју, са још увијек наглашено поларизованом улогом. У оквиру регије издвајамо субрегионални центар Вишеград са његовим гравитационим подручјем.

Слика IV – 4: Интензитет веза између општина Сарајевско-зворничке регије већи од 25 утврђен коришћењем Рејлијевог закона

Требињско-фочанска регија (5.961,92 km²) одређена је сфером утицаја Требиња и Фоче, два водећа регионална центра. Требиње се налази на крајњем југу, а Фоча на крајњем сјеверу регије. Регија је условно диференцирана на два дијела што је последица склопа рељефа али и развојних функција центара. (Гњато, Р., 2008). Сви остали центри регије су општински центри истог хијерархијског ранга.

Слика IV – 5: Интензитет веза између општина Требињско-фочанске регије већи од 25 утврђен коришћењем Рејлијевог закона

3. НОДАЛНО-ФУНКЦИОНАЛНИ РЕГИОНИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

3. 1. Бањалучка регија

Физичко-географске карактеристике

Бањалучка регија захвата мањи дио некадашње јединствене историјско-географске области под називом Крајина. Као политичко-географска и административна цјелина настала је у оквиру Аустроугарског царства. Аустроугарска је 1881. године укинула Крајину као политичко-територијалну субјект. Од тада па до данас Крајина је пролазила кроз разне облике административно-територијалне и политичко-територијалне организације. Данас, већи дио географског простора некадашње Војне крајине налази се у Републици

Хрватској, а мањи дио у Републици Српској (геопростор Бањалучке регије) и у Федерацији Босне и Херцеговине.

Природно-географска обиљежја регије у основи чине два дијела: панонски и планинско-котлински. Већи дио регије припада планинско-котлинској, а мањи панонској макроморфолошкој области.

Слика IV – 6: Физичко-географске карактеристике Бањалучке регије

Бањалучку регију, с обзиром на елементе природно-географске структуре (критерије регионалне диференцијације), условно дијелимо на три мезоморфолошке цјелине: сјеверни, средњи и јужни дио. Сваки од ових дијелова одликује се посебном физиономијом, како природном тако и културном, и веома карактеристичном функционалношћу.

Ниски равничарски простори Бањалучке регије – Лијевче поље, дио Посавине, те доњи токови Сане и Уне са ниским хорст планинама (Козаром, Просаром и Мотајицом) – чине сјеверни дио регије. Равничарски простори грађени су од алувијалних седимената и представљају главно аграрно подручје регије.

Између Уне и Сане, с обзиром на геолошку грађу, налази се познати "Санско-унски" палеозоик, са лежиштима жељезне руде (Омарска, Љубија). У околини Приједора су лежишта гипса.

Ниске планине сјеверног дијела регије су рудоносне; грађене су претежно од метаморфних стијена, а у нижим дијеловима прекривене су језерским седиментима. Нижи дијелови планина обрасли су листопадним, а виши црногоричним шумама.

У вези са геолошком грађом су и појаве термалних и минералних вода (Љешљани код Новог Града, Мљечаница код Дубице, Топлице у Бањалуци, Лакташи), које се налазе у зони тзв. "савског рова" и различитих су термалних и хемијских својстава.

Сјеверни дио Бањалучке регије има умјерену климу. Средња годишња количина падавина креће се око 1.000 mm, што одговара вегетационом периоду главних култура.

Средњи дио Бањалучке регије припада перипанонском ободу. Представљен је средње високим планинама (Мањача, Чемерница) и међупланинским котлинама и ријечним долинама. Планине имају сложену грађу, у основи су палеозојски шкриљци, а преко њих су насlage углавном метаморфних стијена.

Клима средњег дијела Бањалучке регије, у односу на сјеверни, нешто је оштрија.

Основно природно богатство представљају шуме, бјелогорице у нижим, а црногорице у релативно вишим планинским просторима регије.

Јужни дио Бањалучке регије припада Планинско-котлинској области. Морфологију простора представљају средње високе планине (Срнетица, Лисина) и високе планине (Клековача, Виторог), те међупланински котлински простори. У грађи планинских масива, над тријаским и посебно кредним, доминирају јурске кречњачке и доломитске наслаге. У њиховој основи налазе се палеозојски шкриљци.

Овај дио регије карактерише вриједан хидропотенцијал ријека Јањ, Пливе и горњег тока ријеке Сане.

Јужни дио Бањалучке регије има изразита планинска климатско-вегетацијска обиљежја, гдје главно природно богатство чине квалитетне шуме црногорице и бјелогорице.

Посебну вриједност Бањалучке регије представља Бардача, природни језерско-барски резерват и мање познат резерват. На територији Бањалучке регије налази се и прашума у Јању, те Национални парк "Козара", посебних историјских и природних амбијенталних вриједности.

Друштвено-економске карактеристике регије

На територији Бањалучке регије живи 597.532 становника. Просјечна густина насељености износи око 50,63 ст./km². Територијални размјештај становништва је неуједначен. Већа концентрација становништва и насеља је у ниском равничарском дијелу регије и у долинама ријека, а знатно је мања у планинском дијелу регије.

Бањалучка регија је релативно добро урбанизована са обиљежјима периурбанизације, посебно приградских насеља. Највећи степен урбанизације у регији има Град Бањалука, потом Приједор, те општине Градишка, Србац, Мркоњић Град, Прњавор и Нови Град.

У Бањалучкој регији концентрисан је основни индустријски потенцијал Републике Српске. У структури индустрије ове регије значајно мјесто припада прерађивачкој, посебно машинској, електро-индустрији, хемијској индустрији, црној металургији, а неке гране индустрије (дрвна, индустрија коже и обуће) имају кључну позицију у Републици Српској. Сјеверни равничарски дио регије, посебно Лијевче поље, представља базу пољопривредног и агроиндустријског развоја. Планинско-котлински дио одликује традиционално сточарство, које има екстензиван карактер.

Електроенергетски и саобраћајни систем регије прате одређени проблеми. Наиме, на подручју регије налази се само једна електрана, хидроелектрана "Бочац" на Врбасу, која представља стабилан извор електричне енергије, али не задовољава потребе регије.

Саобраћајни инфраструктурни систем регије не задовољава стандарде нити потребе њеног развоја. Одликује га нешто гушћа мрежа друмских него мрежу жељезничких комуникација. Густина друмске мреже савремених путева регије је 10,47. Најзначајни путни правац, такозвани "Сјеверни путни правац," пружа се правцем Нови Град–Приједор–Бањалуку до Бијељине према Републици Србији. Овај путни правац је дио саобраћајнице од ширег регионалног и међудржавног значаја. У протеклом периоду завршена је и дионица ауто-пута Бањалука–Градишка. Посебан проблем представљају нефункционални, али јако фреквентни путеви трансверзалног правца, као нпр. Градишка–Бањалука–Мркоњић Град, и сви путеви који Бањалуку спајају са околним општинским центрима.

Жељезничку мрежу Бањалучке регије чини пруга Добрљин–Нови Град–Приједор–Бањалука према Добоју, као дио мреже која се на западу наслања на систем жељезница Хрватске, а на истоку на систем жељезница Федерације Босне и Херцеговине, Србије и Црне Горе.

Развој туристичке привреде на простору Бањалучке регије заснива се на разноврсности туристичке понуде у сфери природно-географских и антропо-

географских садржаја. Природну основу туристичке понуде чине токови Сане и Пливе, дјелимично и Врбаса, бројни термоминерални извори, језерски локалитети Балкана и Бардача, са низом специфичности туристичке понуде, те планински простори, на којима је могућ зимски, излетнички, ловни, здравствени, манифестациони туризам.

Посебну туристичку вриједност Бањалучке регије представљају различити антропогени садржаји (урбане и арихитектонске вриједности, сакрални споменици, посебно бројни манастири, традиционалне етно-културне манифестације и сл.).

SWOT АНАЛИЗА

Снаге (постојеће)	Слабости (унутрашње)	Могућности (развојни потенцијали)	Пријетње
➤ Мост ка југоистоку Европе ➤ Водни и шумски ресурси ➤ Пољопривредна, воћарска и сточарска традиција ➤ Индустријска традиција ➤ Национални парк Козара ➤ Културно историјско наслеђе ➤ Регионална депонија ➤ Распоживи људски ресурси ➤ Релативно добре могућности образовања ➤ Релативно добар распоред урбаних центара ➤ Ваздушна лука Маховљани	➤ Деградирани простори због непланске експлоатације природних ресурса ➤ Недовољна искориштеност најважнијих потенцијала, посебно Националног парка Козара ➤ Демографско пражњење и погоршана старосна структура становништва рубних општина ➤ Негативан природни прираштај и емиграције младих ➤ Успорен процес реструктурирања привреде ➤ Висока стпа незапослености ➤ Ниска буџетска средства демографски најмањих општина ➤ Недовољна изграђеност саобраћајне мреже и слаб квалитет путева ➤ Маргинализован водни саобраћај ➤ Занемарљиво кориштење обновљивих извора енергије ➤ Непостојање јединствене базе просторних података	➤ Богата природна баштина ➤ Обновљиви извори енергије ➤ Унапријеђење управљања шумама ➤ Развој пољопривреде, виноградарства и сточарства уз кластерско удруживање ➤ Изградња ауто-пута Бањалука – Добој ➤ Бројни и различити потенцијали за развој туризма ➤ Ревитализација постојећих и формирање нових индустријских зона инфраструктурно опремање	➤ Неадекватан однос према природном и културно-историјском наслеђу ➤ Застарјеле технологије ➤ Непланска сијеча шума ➤ Елементарне непогоде ➤ Настављање демографског пражњења ➤ Недовољна међуопштинска, прекогранична и међународна сарадња ➤ Недоношење планских докумената и аката ➤ Неадекватан развој и унапријеђење саобраћајне, енергетске, водопривредне, телекомуникационе и социјалне инфраструктуре, јавних служби и сервиса ➤ Непостојање ефикасног система организације, управљања, финансирања и мониторинга
S	W	O	T

3. 2. Добојско-бијељинска регија

Добојско-бијељинска регија заузима сјеверни дио Републике Српске и смјештена је између Бањалучке на западу и Сарајевско-зворничке регије на истоку. Ова регија је бицентрична (биполарна). Одређена је доминантном улогом и гравитационим дометом два најзначајнија урбана и развојна центра – Добојем и Бијељином. Добојско-бијељинска регија има кључну улогу спајања западних и источних дијелова Републике Српске.

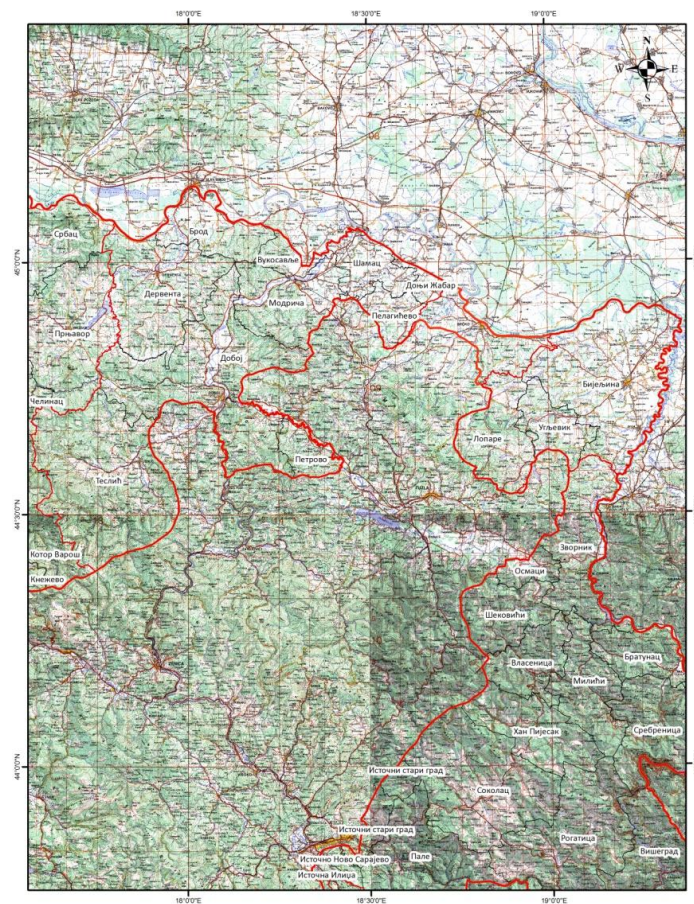
На дијелу Добојско-бијељинске регије у Посавини, од Обудовца до Брчког, на дужини од око 40 km, територија Републике Српске љевкасто се сужава. Дистрикт Брчко спаја западни са источним дијелом регије.

Физичко-географске карактеристике регије

Добојско-бијељинска регија припада двјема великим морфолошким цјелинама, Панонској и Планинско-котлинској.

Већи дио регије припада Панонској области, у којој разликујемо ниску Посавину, Посавско побрђе, Семберију и планински дио (Озрен и Мајевица). Ниска Посавина и Семберија припадају дну јужног обода Панонске низије. То је простор алувијалних равни квартарне посавске зоне са макро и мезо плавинама.

На ниску Посавину и Семберију наставља се ниско Посавско побрђе, грађено од терцијарних и дјелимично квартарних наслага. У састав Посавског побрђа улазе ниске планине Вучијак (359 m) и Крњин (351 m), грађене углавном од флишних наслага. Јужно од Посавског побрђа налази се планински појас. Овој регији припада сјевероисточни дио планине Мајевице (842 m), Требовац (655 m), Озрен (918 m) и источне падине Борја.

Слика IV – 7: Физичко-географске карактеристике Добојско-бијељинске регије

Добојско-бијељинска регија има одлике умјерено-континенталне до степско-континенталне климе. У односу на ниски сјеверни дио регије, њен јужни дио има планинска климатска обиљежја.

Добојско-бијељинска регија богата је површинским, те изданским термалним и минералним водама. Према ријеци Сави са југа дотичу Босна, Укрина, Толиса, Тиња и Лукавац, а са запада према Дрини ток Јањ.

Најважнији природни ресурс Добојско-бијељинске регије јесте плодно земљиште, у најнижим просторима регије мочварна алувијална земљишта и на нешто вишим дијеловима плодна долинска смеђа земљишта. Регију карактерише веома разнолик вегетациони покривач.

Друштвено-економске карактеристике регије

На територији Добојско-бијељинске регије живи 385.667 становника. Просјечна густина насељености у регији износи око 81,18 ст./km². Просторни размјештај насељености доста је неуједначен. Већу густину насељености имају ниска Посавина и Семберија те Посавско побрђе, гдје су смјештена и највећа насеља, док је планински дио регије рјеђе насељен и са мањим бројем насеља. Већи дио становништва регије, око 67%, живи у сеоским насељима, па је степен урбанизације мањи него у осталим регијама.

Развојна улога и гравитациони домет Добоја као развојног центра регије остварује се на простору општина Теслић, Дервента, Модрича, Шамац и Петрово. Добој има изузетно повољан географски положај, посебно саобраћајно-географски, као раскрсница жељезничких пруга према Хрватској и Србији, али и путних праваца према поменутих просторима. На крајњем истоку Републике Српске развила се Бијељина, као други центар регије. Такође има изузетно важну саобраћајну функцију. Као и Добој, Бијељина је центар низа услужних и развојних функција. Овом регионалном центру гравитирају простори Угљевика, Лопара, а дијелом задовољава и потребе становника Брчког.

Главни природни ресурс Добојско-бијељинске регије јесте плодно аграрно земљиште, на основу кога су се развили бројни агроиндустријски капацитети у Бијељини, Модричи, Добоју и Шамцу. Индустрија коже и обуће развила се у Дервенти, Бијељини и Брчком, а фабрике текстилне индустрије лоциране су у Бијељини, Дервенти, Броду и Брчком. Дрвна индустрија налази се у Брчком, Шамцу, Модричи, Добоју и Теслићу. Посебан значај у структури индустрије и значај у сфери привредног развоја регије има Рафинерија нафте у Броду и Рафинерија уља у Модричи. Уз већ поменуте гране индустрије, у оквиру регије важно мјесто има металска индустрија у Добоју, Дервенти, Шамцу и Броду, електроиндустрија у Добоју те прерада азбеста у Петрову. Развој индустрије у пуној мјери се ослања на енергетски (термоенергетски) систем ТЕ Угљевик.

У домену туристичке понуде највећи значај имају бања "Врућица" код Теслића и бања "Дворови" код Бијељине.

Саобраћајна инфраструктура не задовољава захтјеве привредног и укупног развоја и један је од кључних проблема регије. Главни промет одвија се путевима лошег квалитета и мале пропусне моћи. Водећи значај има путни правац исток–запад, као дио главног пута "Сјеверни путни правац," од Новог Града преко Бањалуке па према Бијељини и даље према Србији.

SWOT АНАЛИЗА

Снаге (постојеће)	Слабости (унутрашње)	Могућности (развојни потенцијали)	Пријетње
➤ Геосаобраћани положај ➤ Постојање сврорегиона Дрина-Сава-Мајевица ➤ Пољопривредно земљиште – плодно земљиште за различиту пољопривредну производњу ➤ Локална традиција у пољопривреди ➤ Прерађивачки капацитети - индустрија ➤ Термалне воде ➤ Ријечни потенцијал и воде као природни ресурс ➤ Људски ресурси ➤ Постојање основне мреже саобраћајне и комуналне инфраструктуре ➤ Друмски и жељезнички коридори као веза са окружењем ➤ Релативно добар распоред урбаних центара ➤ Велики број стручно оспособљених младих људи	➤ Проблеми животне средине загађивања земљишта, вода и ваздуха ➤ Елементарне непогоде ➤ Запуштеност и старост мелiorационих система ➤ Запуштеност и старост система за одбрану од поплава и ерозије ➤ Ниска енергетска ефикасност ➤ Негативан природни прираштај и емиграције младих ➤ Убрзавање процеса старења становништва ➤ Висока стопа незапослености	➤ Пројекти прекограничне сарадње са Републиком Хрватском и Републиком Србијом ➤ Пољопривредно еколошки потенцијал ➤ Регионална и локална налазишта гаса ➤ Веће коришћење обновљивих извора енергије ➤ Реиндустријализација и покретање производње ➤ Оживљавање водног транспорта, лука и пристаништа ➤ Даље уређивање и активирање регијоналне депоније ➤ Планирани паневропски Коридор V, односно његов крак Vc	➤ Неконтролисана експлоатација природних ресурса ➤ Недовољна финансијска средства за коришћење и заштиту од вода ➤ Непокретање индустријске производње ➤ Велика неефикасност код коришћења енергије ➤ Недостатак средстава за бржу изградњу енергетске мреже и објеката ➤ Недовољна супституција електричне енергије за топлотне потребе путем даљинског гријања, гасификације и обновљивих извора ➤ Трајна девастација градитељског наслеђа и могућност губљења вриједности неких културно-историјских цјелина ➤ Константно смањење становништва и погоршање економске структуре становништва
S	W	O	T

3. 3. Сарајевско-зворничка регија

Сарајевско-зворничка регија захвата источни дио Републике Српске. Простире се између Добојско-бијељинске регије на сјеверу, и Требињско-фочанске на југу. И ова регија је бицентрична односно биполарна. То обиљежје одређено је доминантном улогом Источног Сарајева и Зворника, водећих гравитационих, функционалних и развојних центара регије. Сарајевско-зворничка регија има веома значајну улогу у спајању сјеверног и западног са јужним дијелом Републике Српске.

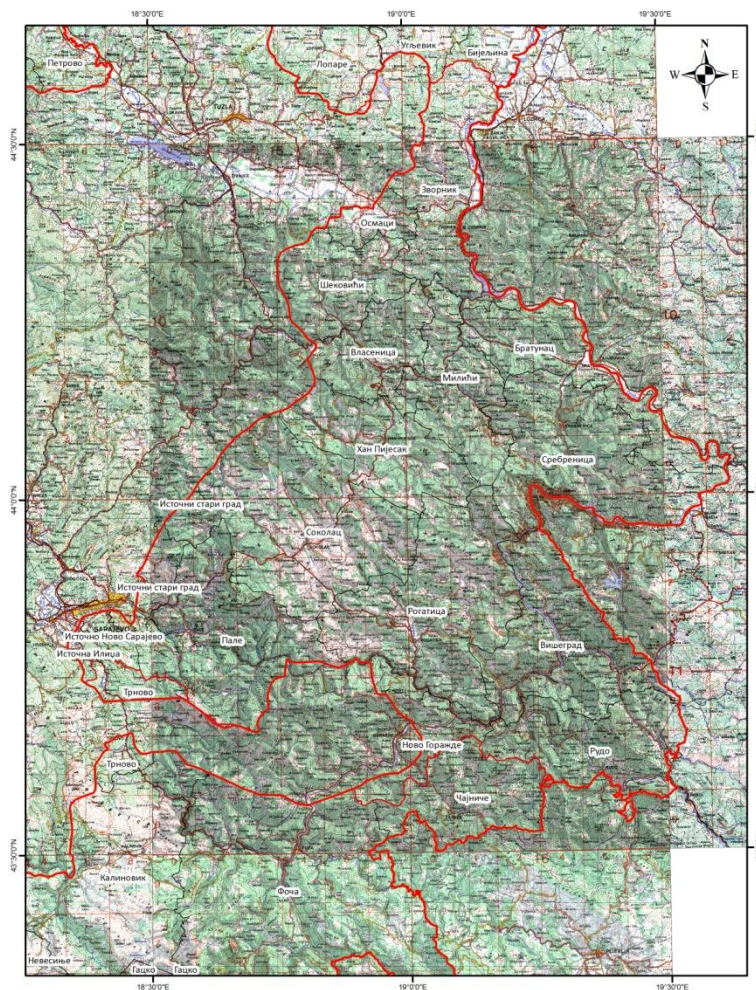
Физичко-географске карактеристике регије

Сарајевско-зворничка регија већим дијелом припада Планинско-котлинској области, а мањим ободу Панонског басена.

Сјеверни дио регије је прелазно подручје ободних планина Панонског басена, које се према југу постепено дижу у средње високе кречњачко-доломитске планине тријаске, јурске и дјелимично кредне старости. У грађи планина, у њиховој основи, преовлађују палеозојске стијене, најчешће шкриљци.

На контакту вододрживих шкриљавих и водопрпусних кречњачких слојева јављају се бројни извори и врела а на геотектонским расједима (дислокацијама) извори термалних и минералних вода.

На простору Сарајевско-зворничке регије издваја се неколико релативно диференцираних природно-географских цјелина. У основи, то су познати историјско-географски крајеви: Средње Подриње, Бирач и Сарајевско-романијски крај.

Слика IV – 8: Физичко-географске карактеристике Сарајевско-зворничке регије

Средње Подриње захвата композитну долину Дрине од Вишеграда до Козлука. То је јединствена физичко-географска цјелина, сложене структуре рељефа, у којој се смјењују уске ријечне долине затворене високим планинама са релативно пространим котлинама. Средњем Подрињу припадају и два релативно мања историјско-географска краја – Лудмер и Осат.

Бирач се простире између Јаворника и Јавора. Ова висораван достиже између 600 и 900 м. н. в. и дисецирана је ријечним долинама и котлинама.

Сарајевско-романијски крај има хетероген рељеф. Морфолошки и функционално издвајамо Сарајевску котлину и ланац средње високих планина у источном и јужном ободу котлине. Дно Сарајевске котлине грађено је од језерских и ријечних

седимената, док су ободне планине грађене од нечистих кречњака тријаске и јурске старости. У грађи рељефа обода Сарајевске котлине специфичност у односу на остали дио представља Романија. Изразито кречњачка грађа узрок је настанку површинских и подземних облика рељефа. У том погледу, Гласиначка висораван и Гласиначко поље (800 м. н. в.) чине основу њене физиономије, добрим дијелом и функционалности.

Друштвено-економске карактеристике регије

У Сарајевско-зворничкој регији живи 241.331 становник. Просјечна густина насељености је 90,53 ст./km², али са великим разликама у територијалном размјештају становништва. Становништво је претежно концентрисано у котлинама и ријечним долинама, док су планински простори веома ријетко насељени или су у потпуности ненасељени. У већини општина ове регије удио урбаног становништва релативно је низак и креће се око 30%.

У простору регије јасно се диференцирају два главна функционална урбана и развојна центра: Источно Сарајево у јужном и Зворник у сјеверном дијелу. Источно Сарајево је водећи полифункционални центар регије. Његово функционално јединство у знатној мјери отежава просторна разбијеност на низ релативно мањих функционалних цјелина (Источно Ново Сарајево, Источна Илиџа, Источни Стари Град, Пале), а на посредан начин територији Града Источно Сарајево припојени су Трново, Соколац, Хан Пијесак и Рогатица. Његову функционалност отежава слаба саобраћајна повезаност, како унутрашња тако и она са окружењем. Источно Сарајево има значајну образовну, здравствену и индустријску функцију. На сјеверном дијелу регије налази се Зворник, насеље другог реда централитета. У основи врши улогу центра подстицајног али и поларизованог развоја. У овом погледу њему гравитирају општине сјеверног дијела регије (Осмаци, Власеница, Братунац и Сребреница). Остали центри регије имају локални значај, изузев Вишеграда, којем гравитирају општине Ново Горажде и Рудо.

Досадашњи привредни развој заснивао се на дрвној индустрији а погони за прераду дрвета, најчешће дјелимичну али и финалну, налазе се скоро у свим општинским центрима регије. Значајна привредна дјелатност јесте и експлоатација руде боксита, која се прерађује у фабрици "Бирач" код Зворника, те лежишта олова и цинка у околини Сребренице (рудник "Сасе").

Хидроенергетски потенцијал регије, прије свега ријеке Дрине, има велики значај за цјелокупну привреду Републике Српске. Производња електричне енергије остварује се у неколико хидроцентрала (ХЕ "Вишеград", ХЕ "Месићи", ХЕ "Власеница", ХЕ "Тишћа"). У новије вријеме развој регије употпуњује туристичка привреда, првенствено развој зимског туризма на Јахорини и развој балнео-туризма у бањама "Црни Губер" крај Сребренице и "Вилина Влас" недалеко од Вишеграда.

SWOT АНАЛИЗА

Снаге (постојеће)	Слабости (унутрашње)	Могућности (развојни потенцијали)	Пријетње
➤ Очувана животна средина у неиндустријализованим областима ➤ Висок квалитет већег дијела површинских и подземних вода, земљишта и ваздуха ➤ Разноврсни природни ресурси и природно наслеђе ➤ Висок степен биолошке разноврсности и геодиверзитета ➤ Богат шумски фонд (шуме и шумско земљиште) ➤ Туризам - Ски центар Јахорина као препознатљив бренд регије ➤ Гранични прелаз са Републиком Србијом и царинска зона ➤ Искуство индустријске радне снаге ➤ Универзитетски центар	➤ Незапосленост, старење становништва и пад наталитета ➤ Мали удио радне снаге и капитала у секторима који су покретачка снага у конкурентним економијама: ➤ Недовољна покривеност и неуједначеност саобраћајне и комуналне инфраструктуре ➤ Застарјела технологија и опрема ➤ Неискориштени привредни потенцијали ➤ Неликвидност ➤ Уситњеност пољопривредних посједа ➤ Ниска еколошка култура и управљање отпадом ➤ Неповољан имидж у окружењу	➤ Природни ресурси (минералне воде, вегетација) ➤ Потражња за обновљивом енергијом ➤ Водни потенцијали - ријека Дрина ➤ Простор за експанзију туристичке понуде и капацитета ➤ Економски и еколошки ефикасно коришћење водотокова у енергетске и туристичко - рекреативне сврхе ➤ Подстицаји за прекограничну, интеррегионалну и међудржавну сарадњу	➤ Девастација природних ресурса ➤ Некориштење расположивих ресурса и привредних потенцијала ➤ Неразумијевање улоге туризма у економском, социјалном и просторном развоју ➤ Недовољна заштићеност туристичких простора од индивидуалне градње ➤ Неповољна миграторна кретања (одлив стручних кадрова, одлив младих, одлазак младих са села, старење становништва) ➤ Незапосленост ➤ Неулагања у санацију и изградњу инфраструктурних система ➤ Споро доношење просторних планова општина
S	W	O	T

3. 4. Требињско-фочанска регија

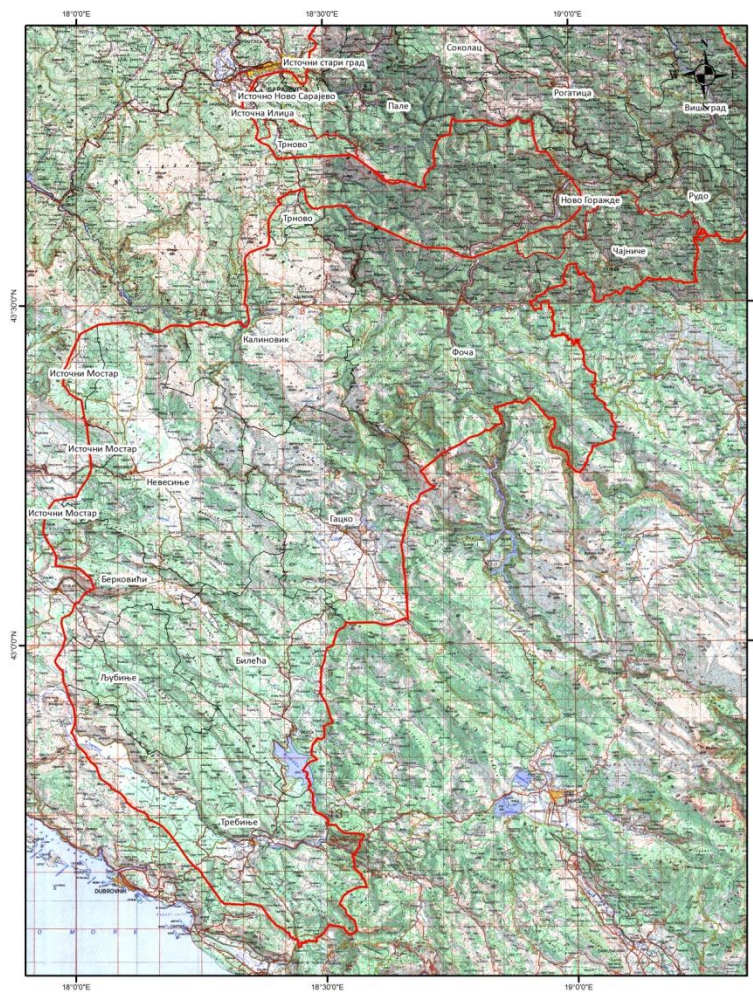
Требињско-фочанска регија заузима јужни дио Републике Српске. Простор Требињско-фочанске регије је мањи дио некадашње јединствене историјско-географске области Старе Херцеговине.

Требињско-фочанска регија има издужен облик у правцу сјевер–југ. Сјеверо-источно је граница са Сарајевско-зворничком регијом у Републици Српској, а на сјеверу, западу, југу и југозападу ентитенска граница са Федерацијом Босне и Херцеговине, у оквиру које граничи са Сарајевско-зеничком и Мостарско-ливањском нодално-функционалном регијом.

Физичко-географске карактеристике регије

Физичко-географске карактеристике регије одраз су њене припадности двјема макроморфолошким цјелинама: Јадранској и Планинско-котлинској. Источна Херцеговина или Требињска мезорегија припада Јадранској области и зони спољашњих Динарида, док сјеверна Херцеговина (Фочанска мезорегија) припада Планинско-котлинској области и зони унуташњих Динарида. Простор Калиновика прелазних је одлика од једне ка другој мезоцјелини.

Најстарији седименти на простору источне Херцеговине су тријаске старости и захватају простор око Невесиња и Гацка. Јурски кречњаци и доломити захватају знатна пространства високог дијела источне Херцеговине. У подручју Требињске мезорегије највеће распрострањење имају кредни кречњаци. Еоцени флиш и горњокредно палеогени седименти заступљени су у планинском дијелу источне Херцеговине. Неогени седименти источне Херцеговине језерског су поријекла и налазе се у Гатачком и Невесињском пољу.

Слика IV – 9: Физичко-географске карактеристике Требињско-фочанске регије

Источна Херцеговина састоји се из три релативно диференциране природне цјелине:

- Хумина (ниски дио, до 400 м. н. в.),
- Рудина (захватају средње високи дио, до 600 м. н. в.), и
- планинског простора (високи дио, изнад 600 м. н. в.).

Хумине припадају јужном дијелу источне Херцеговине. Обухватају подручје Поповог, Требињског и Љубињског поља. Подручје има типична крашка обиљежја, хидролошка, морфолошка и биоклиматска. Рудине захватају геопростор општина Билећа, Берковићи и дио општине Љубиње. У њима се налазе пространа поља у кршу, Фатничко и Дабарско, и мања, Билећко и Планско. Планинском простору источне Херцеговине припадају два велика поља у кршу

Гатачко и Невесињско, те низ мањих (Церничко, Слато, Лукавичко...), и планине у ободу ових поља.

Фочанска мезорегија по природној физиономији разликује се од Требињске. У геолошкој грађи учествују тријаски и јурски те мањим дијелом кредни кречњаци и доломити. У ширем простору Дрине, око Фоче, заступљени су шкриљци карбонске и пермске старости, те пермски пјешчари. Котлински и долињски простори испуњени су млађим седиментима.

Клима Требињско-фочанске регије веома је разноврсна. Измијењена јадранска клима, или клима Хумина, заступљена је у ниској Херцеговини, гдје је од посебног значаја за развој аграра у Требињском и Попову пољу. Клима Рудина је прелазних одлика, од измијењене јадранске ка планинској. Планинску климу има високи дио источне Херцеговине.

У природно-вегетационом погледу, ниска Херцеговина је простор деградиране вегетације, представљен шикаром, љековитим биљем и сл. Средњи дио (Рудине), у природно-вегетационом погледу, такође је простор претежно деградиране вегетације, док је геопростор високог дијела источне Херцеговине представљен изразито планинском вегетацијом. Сличан распоред природне вегетације је и на простору Фочанске мезорегије.

Природно богатство Требињско-фочанске регије чини хидропотенцијал Требишњице и Дрине.

Од изузетног значаја је и Национални парк "Сутјеска", који се простире на подручјима општина Фоча и Гацко, и обухвата заштићено подручје Сутјеске, строги природни резерват Перућица, дијелове планина Маглић, Вољујак и Зеленгора.

Друштвено-економске карактеристике регије

У Требињско-фочанској регији живи 102.461 становник. Просјечна густина насељености је око 15,19 ст./km². Регија је биполарна и одређена је функционалном улогом и гравитационим дометом два најзначајнија урбана и развојна центра – Требиња на југу и Фоче на сјеверу регије. Ипак, постоје знатне разлике у концентрацији становништва. Највећи дио становништва насељава обод крашких поља у Требињској мезорегији, док је становништво у Фочанској мезорегији углавном концентрисано у ријечним долинама и котлинама. Према процјенама, око 55% становништва живи у насељима руралног карактера.

У цјелини, Требињско-фочанска регија има индустријско-аграрна обиљежја. Заступљене су углавном гране прерађивачке индустрије (дрвна, металопрерађивачка, текстилна и прехранбена). Посебно мјесто у развоју привреде регије, и Републике Српске у цјелини, има електропривреда. Котлински простори Фочанске мезорегије посебно су познати по производњи воћа, нарочито шљиве и јабуке. Сточарство је традиционална грана привреде и углавном је екстензивног типа. Базу развоја туристичке привреде чине природне амбијенталне и пејзажне вриједности и антропогени садржаји.

SWOT АНАЛИЗА

Снаге (постојеће)	Слабости (унутрашње)	Можућности (развојни потенцијали)	Пријетње
➤ Изузетно повољна геостратешка позиција ➤ Богатство природним ресурсима ➤ Повољни климатски услови, ➤ Пољопривредно земљиште крашких поља ➤ Хидроенергија ➤ Природно и културно наслеђе ➤ Национални парк Сутјеска ➤ Квалитетна и обучена радна снага ➤ Близина границе са државама Хрватском и Црном Гором,	➤ Недовољна геолошка, рударска и економска истраженост резерви минерала и руда ➤ Неразвијеност пољопривредног сектора ➤ Застаријеле технологије ➤ Неадекватна туристичка инфраструктура ➤ Недостатак планског и интегралног управљања водним ресурсима ➤ Лош квалитет путева и неприступачност ➤ Неразвијеност планирања и уређења предјела ➤ Неповољна демографска слика, структура и дистрибуција становништва ➤ Велика незапосленост ➤ Непотпуна туристичка понуда и слаб маркетинг ➤ Недовољне инвестиције у функционисање, одржавање, модернизацију и развијање саобраћајних инфраструктурних мрежа и објеката ➤ Мало коришћење обновљивих извора енергије	➤ Најјефтинија чиста енергија, потенцијал за експлоатацију сунчеве енергије и енергије вјетра ➤ Улагања у органску производњу ➤ Ревитализација постојећих произвођачких капацитета ➤ Бројни и различити потенцијали за развој туризма и развој нових трендова у туризму ➤ Трансгранична сарадња	➤ Неадекватан однос према природном и културном наслеђу ➤ Слаба улагања и неупотреба обновљивих извора енергије ➤ Настављање демографског пражњења и процеса старења становништва ➤ Пораст боја незапослених ➤ Затворено тржиште ➤ Економско заостајање ➤ Неадекватан развој и унапријеђење саобраћајне, енергетске, водопривредне и телекомуникационе инфраструктуре ➤ Недостатак инвестиција ➤ Недовољан институционални капацитет за прекограничну сарадњу
S	W	O	T

ДИСКУСИЈА

Садржај и структура елемената региона се мијења како у простору, тако и током времена, што нам указује да је регион динамична категорија. Дакле, питање величине региона не своди се само на површину и број становника, већ и на "на функционално подручје које располаже одређеним природним потенцијалима, инфраструктурним ресурсима и опремом, адекватним квалитетом људских ресурса укључујући предузетништво као и повољне услове пласирања властитих добара и услуга. Регион мора имати довољну величину да би био способан да контролише у одговарајућем степену властиту економску судбину" (*Дерић, Б., Атанацковић, Б., 2000*).

Нодално-функционална концепција простора, као једна од форми територијалне организације, омогућава рационалнији приступ географској валоризацији простора и даје нужну основу за бројна практична рјешења његове функционалне организације (регионалног, економског, урбаног... планирања, административно-територијалне организације, транспортног регионалног развоја...), што се показало као успјешно у пракси неких земаља. Значи, нодално-функционалне регије омогућавају комплексно сагледавање, планирање и усмјеравање укупних развојних процеса у датом простору и времену (*Живковић, М., 2010*).

Примјена гравитационог модела и регионализација заснована на нодално-функционалном принципу данас је, уколико узмемо у обзир све околности, најбољи облик регионалног организовања у Републици Српској. Све претходне анализе указале су на велике и суштинске проблеме са којима су суочене општине као и на недостатке постојеће територијалне организације, односно одсуство регионалног нивоа. Чињеница је да су, без обзира на све, с временом потпуно природно формиране регионалне цјелине са центрима. Анализирајући расположиве физичко-географске, социо-економске индикаторе, те користећи различите моделе, установили смо да су данас у Републици Српској водећи регионални центри они који су дефинисани као такви Етапним планом. Све развојне политике у будућности треба конципирати управо на снази и

могућностима Бањалуке, Добоја, Бијелине, Зворника, Источног Сарајева, Фоче и Требиња третирајући их као носиоце укупног развоја. Без регионалног планирања, у будућности ће се повећавати већ довољно драстичне разлике у степену развијености између појединих општина и дијелова Републике Српске. Овакво рјешење има јако теоријско и практично утемељење. Основна вриједност регионалне политике, која подразумијева развој преко четири нодално-функционална региона је у солидарности и територијалној кохезији. Иако је јасно да се потпуна једнакост између региона и степена и брзине развоја не може постићи, модел би засигурно допринио већој уједначености. Регије би у овом случају могле представљати облике координације неких заједничких активности општина. Нодално-функционална регионализација има снажно теоријско-методолошко упориште али и историјску конотацију с обзиром на то да је струка и наука у периоду прије 1992. године у Босни и Херцеговини предлагала регионализацију извршену по овом принципу. Релативно добар просторни размјештај центара и ресурса и све укупне претпоставке за будући развој требале би да уз адекватне регионалне политике покажу позитивне ефекте.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Појмови "регион" и "регионализација" годинама окупирају пажњу бројних научника и стручњака. Сходно томе, различите струке на различите начине посматрају и дефинишу регију нудећи различита рјешења и концепте региона. Развоју регионалне мисли највећи допринос дали су географи, док се данас регионализацијом све више баве и просторни планери, економисти, социолози... У основи сваког концепта регије налази се сложена просторна категорија по нечему својствена и самобитна и као таква различита од окружења.

Европска унија и те како увиђа значај или види интерес у регионалном организовању. Аксиом Европа региона данас је свима познат, а регионални развој је једна од кључних тема које се разматрају унутар и изван граница Европске уније.

Кроз вијекове, у зависности од војно-политичких околности, мијењале су се границе Босне и Херцеговине. У периоду од XIX вијека па до деведесетих година XX вијека у Босни и Херцеговини смијенила су се чак два царства, једна краљевина и социјалистичка федеративна држава. У зависности од прилика и околности унутар и изван државе формирали су се и развијали регионални центри. Некада је већи значај придаван граничним центрима (Бихаћ, Зворник, Брчко), а у другим приликама оним више централним (Бањалука, Травник, Сарајево, Мостар, Тузла). На територији Босне и Херцеговине у свим територијалним трансформацијама само три града (Бањалука, Сарајево и Мостар) задржавали су улогу примарног центра. Од прије двадесет година Босна и Херцеговина први пут се појављује као самостална међународно призната држава.

Приступ проблематици регионалног развоја на територији Босне и Херцеговине током XX вијека, нарочито у периоду након Другог свјетског рата, био је углавном адаптивно проблемски, заснован на увођењу селективних механизма подстицања убрзанијег развоја. Таква политика заснивала се на интервенисању да би се снизиле социо-политичке разлике и тензије, не доприносећи смањивању

испољених регионалних диспаритета. Примјењивана политика није успијевала да подстакне бржи развој критичних подручја јер била је углавном прилагођена конкретним условима и захтјевима, више у политичко-територијалном а мање у регионално-развојном смислу.

Размјештај насеља у Босни и Херцеговини одређен је природно-географским карактеристикама, економским факторима, саобраћајном повезаности и историјским приликама.

Још у средњем вијеку босанска држава имала је развијен систем градова, углавном одбрамбеног типа (Бобовац, Јајце, Козоград, Благај...). Даљи развој градова био је условљен извјесном специјализацијом у производњи, када се појављује вишак производа, што је условило формирање градова на путевима према мору, тадашњем исходишту трговине.

Продором Османлија долази до стагнације даљег процеса урбанизације. Османлије су увеле феудални систем организовања државе и управе, а градови су постали стјечиште путева, мјеста ханова, магази. Исламски градови имали су углавном занатску, трговачку и вјерску функцију, а становање је било ван града. Главни центри за вријеме Османлијског царства на простору Босне и Херцеговине били су Сарајево, Фоча, Травник, Бањалука, Зворник, Мостар, Ливно и Чајниче. Статус града био је строго одређен од стране државне власти, а зависио је од административно-политичке, војне, управне, трговачке, одбрамбене или вјерске функције.

Доласком Аустроуграске империје на власт почиње изградња саобраћајница, нарочито железница, што је подстакло формирање нових урбаних центара (индустријских центара). Нова насеља настају око рудокопа, пилана, али и у близини изворишта љековитих вода (Какањ, Лукавац, Завидовићи, Дрвар, Калиновик, Босанско Грахово, Хан Пијесак, Хаџићи, Теслић, Илиџа, Фојница).

У периоду између I и II свјетског рата развој градова стагнира.

У периоду након Другог свјетског рата пресудан утицај на развој насеља имала је нагла индустријализација која је довела до формирања насеља на рубу ранијих урбаних језгра, поједина приградска насеља постају мјешовита, а уз велике индустријске погоне формирају се типична радничка насеља. Градска насеља мијењају своју физиономију и функцију. У овом периоду формира се и неколико потпуно нових насеља и нових планских градских четврти (Нови Травник са развијеном намјенском индустријом, Витковићи са творницом душичних гнојива, Бановићи на великом рудокопу, Јабланица са хидроелектраном итд.), а упоредо јачају и управни центри (Сарајево, Мостар, Тузла, Бањалука, Зеница, Бихаћа и др). Међутим, интензитет раста и развоја појединих центара није био уједначен. На примјер седамдесетих година XX вијека, драстичан развој и повећање привредног значаја имали су Бугојно, Босански Нови, Приједор, Требиње. Највећи пораст у наведеном периоду имало је Бугојно, потом Приједор и Требиње (Бугојно је добило фабрику биро машина, отворена је вила Копривница, Приједор фабрику текстила Сана, а Требиње фабрику алатних машина и саобраћајну комуникацију са Дубровником).

Дакле, градови Босне и Херцеговине временом су формирали систем насеља који је и данас костур али и претпоставка укупног економског и социјалног живота. Основни урбани правац бивше републике чинили су градови у долинама ријека Босне и Неретве, на који се надовезује систем градова у долинама ријека Врбас и Лашва. На подручју контакта Перипанонске Босне и Планинског простора формирали су се центри од Бихаћа, Приједора, Бањалуке, преко Добоја и Тузле до Зворника, који су временом из почетних облика развојних полова у просторном смислу постали осовине развоја Босне и Херцеговине.

Уколико погледамо и коефицијент урбане примарности градова бивше Југославије у другој половини XX вијека, примјетно је да је Босна и Херцеговина била изузетак у односу на бивше земље некадашње Југославије. На примјер,

Загреб је пет пута већи од Сплита, а Скопље, Београд и Подгорица су десет пута већи од Велеса, Новог Сада и Никшића. Сарајево као највећи град (са 416.497 становника 1991. године) био је 2,9 пута већи од другог по величини града Бањалуке.

Почетак деведесетих година XX вијека простор Босне и Херцеговине обиљежио је грађански рат, који је окончан потписивањем Вашингтонског и Дејтонског споразума. Резултат потписивања мировних споразума је Устав Босне и Херцеговине. Поменути Уставом дефинисана је државна заједница веома сложене организационе и функционалне структуре. Устав Босне и Херцеговине није дефинисао питања територијалне, па самим тим ни регионалне организације државе. Регионализација Босне и Херцеговине је питање које се налази у надлежности ентитета.

Федерација Босне и Херцеговине подијељена је на кантоне (жупаније) и општине, чиме је практично искључен било какав други модел регионалног повезивања. Са друге стране, постојећу територијалну организацију Републике Српске карактеришу два нивоа власти – централна и локална власт. Просторна организација Републике Српске је систем састављен од педесет и седам општина и шест званичних градова. Ентитетском границом подијељена су три стотине и четири насеља у Босни и Херцеговини.

Савремени процес, попраћен великим ратним разарањима почетком деведесетих година XX вијека убрзао је с једне стране процес депопулације села, концентрацију становништва у градове, али и довео до дезорганизације мреже насеља. У протеклом рату десило се регруписање становништва по националној, територијалној али и смјештој карактеристици. Државна и међуентитетска граница је дезинтегрисала осовине развоја формиране у бившој држави, у којој је Сарајево било главни град, највећи центар, те административно и управно средиште. Макрорегионални центри били су Бањалука, Тузла, Мостар и Зеница, а као регионални центри развијали су се Бихаћ, Брчко, Добој, Приједор, Модрича и

Требиње. Повлачењем међуентитетске линије дошло је до разбијања јединствене урбане структуре градова Босне и Херцеговине и промјене у функцији градова. Требиње је изгубило своју туристичку функцију, Јајце индустријску, Столац више није регионални центар, Чапљина нема скоро никакву регионалну функцију итд. Али на другој страни појавили су се нови центри, који се данас развијају потпуно одвојено и независно унутар ентитета. Савремена политичка и административна подјела извршила је функционалну промјену већине макрорегионалних и регионалних центара. Бањалука је постала главни град Републике Српске, а на њу се наставља нова мрежа градова у Републици Српској која је условљена новим функцијама (Бијељина, Источно Сарајево, Требиње, Фоча и др.). На другој страни Федерација Босне и Херцеговине је подијељена на кантоне тако да је нова урбана мрежа одређена функцијама кантоналних средишта. Ливно, Широки Бријег, Горажде се развијају као нови регионални центри, што је у потпуности нарушило урбанизацију лашванске долине гдје је двојност Бугојна са Горњим Вакуфом потпуно престала. Распад осовина развоја бивше државе видљив је на свим правцима – Двојни град Босански и Славонски Брод развијали су своје функције заједно (Босански је имао рафинерију, а Славонски школство, здравство и остале услуге...). Прекид осовине Дубровник-Требиње-Гацко, највише је деградирало Требиње, које је изгубило своје функције, осовина на жељезничкој прузи и магистралном путу Плоче-Метковић-Чапљина-Мостар, била је чиста индустријска зона. Лука Плоче данас готово да и нема функцију. Осовина Сплит-Ливно-Бањалука такође више не функционише. Распад урбаног система и повлачење ентитетске границе резултирало је формирањем тридесет и девет нових општина. Највећу дисолуцију доживјели су Сарајево, Требиње, Горажде, Оцак, Јајце, Столац. На примјеру Стоца, Источног Мостара, Источног Дрвара, Оштре Луке се јасно види шта значи бити погранично ентитетско подручје у Босни и Херцеговини. Дакле, урбана мрежа Босне и Херцеговине није имала никакву улогу при подјели ентитета. Тако су нека насеља као Барево у Јајцу подјељени границом на пола, Корићани такође, Добој чак на три дијела. Имајући у виду сву комплексност савремене политичко-територијалне и административне подјеле Босне и Херцеговине сасвим је разумљиво да је дошло до расцјеп у мрежи насеља, чиме су поремећене функције моноцентричног система. Кантони

су формирани политичком одлуком, а негативане посљедице су очигледне на бројним примјерима (становништво општине Кисељак који је од Сарајева удаљен око тридесет километара, мора одлазити по све услуге у Нову Билу или у Травник чија је удаљеност дупло већа јер општина Кисељак припада Средњобосанском кантону. Слична ситуација је и у општинама Читлук, Горажде или Чапљина.

Када сагледамо простор Републике Српске јасно је да постоје велики регионални диспаритети када је ријеч о структури насељености, функционалној развијености и степену регионалног развоја. Овакво стање је посљедица дуготрајних потешкоћа и практично немогућег развоја, подстицаног из једног центра – Бањалуке, прије свега због специфичног облика територије, географске удаљености појединих центара од Бањалуке али и због социјалних и економских околности. Очигледна је пренаглашена поларизација Бањалуке у односу на друге центре Републике Српске. Дугорочно, уколико се наставе досадашњи трендови, највеће негативне посљедице у простору због економских и демографских показатеља очекују се у источном дијелу Републике Српске и готово свим пограничним општинама. Поменути простор има највећи удио насеља захваћених депопулацијом, што уз неповољне економске трендове упућује на изразито назадовање. Самим тим источни дио Републике Српске карактеришу бројна развојна ограничења. Са друге стране, западни (посавски дио) Републике Српске чини већу континуирану зону с позитивном промјеном.

Већина општина које су настале дијелењем некадашњих општина Босне и Херцеговине (сједиште општине и већи дио територије остао је у Федерацији Босне и Херцеговине) скоро да нису у могућности обављати све надлежности које су им законом додјелене те показују веће интересовање за регионално удруживање. Ове општине наслиједиле су ријетко насељен и ниско урбанизован простор, изван главних саобраћајних комуникација и без правог урбаног сједишта и окружене су економски неразвијеним општинама. Њихова гравитациона подручја готово су занемарљива. У ову групу спадају општине Петровац, Источни Дрвар, Купрес и Источни Мостар, по броју становника четири најмање општине у Републици Српској. Општине које се налазе на мањем али компактнијем простору

и чије је сједиште остало на територији Републике Српске имају далеко боље претпоставке за развој. Дакле, општине Републике Српске карактеришу велике разлике у величини и компактности простора, расположивим ресурсима и у геосаобраћајној позицији (у демографском смислу разлика између Бањалуке и Источног Дрвара износи 1.827,44 пута, а у просторном разлика између Бањалуке и Источне Илиће 45,05 пута).

Анализирајући суштинске проблеме са којима се сусрећу општине Републике Српске, закључујемо да је сарадња између општина нужност, нарочито у условима функционисања једностепене локалне самоуправе. Активности на успостављању сарадње у знатној мјери допринијеле би лакшем функционисању овако већ довољно комплексно организованог система. Постоји низ различитих локалних послова на којима би се могла успоставити међуопштинска сарадња (водоснабдијевање, одлагање чврстог отпада, заштита од поплава, изградња модерних саобраћајница и слично). Општине Републике Српске све чешће саме покрећу иницијативу за регионалним повезивањем и стварањем одређених регионалних интеграција. Поједине активности у Републици Српској, а у складу са секторским законима, спроводе се на регионалном нивоу и тако организоване успјешно функционишу (поштанска дјелатност, привреда, здравство...).

Међуопштинска сарадња не значи аутоматску регионалну подјелу неке државе како је најчешће протумачена и као таква се не би могла поистовјетити са регионалним повезивањем. Преношење одређених надлежности са централног на регионални ниво, управо би са аспекта просторног планирања позитивно утицао на заустављање даљих продубљивања регионалних разлика. Овакав вид сарадње могао би послужити као добар извор за препознавање снаге и карактера заједничких интереса мањих локалних заједница, односно јединица локалне самоуправе, на којима би се могао градити концепт регионалне организације. Тиме би се створили услови за равномјернију редистрибуцију богатстава. У Републици Српској, без обзира на актуелну ситуацију, административну подјелу територије и потпуно независно од политике а опет у складу са универзалним законима, регионални развој ипак се одвија. Постојећа територијална

организација као и генерализација проблема регија, показало се, наводи нас на потпуно погрешне закључке о проблемима и потребама различитих дијелова територије (поједини показатељи унутар регија разликују се понекад и више од 30%, незапосленост, образовање, БДП, итд.). Планирање регионалног развоја искључиво с економског аспекта које не уважава просторне специфичности регије може изазвати дуготрајне негативне посљедице у простору. Најзначајнији фактор који отежава и практично онемогућава квалитетно планирање простора управо је недостатак тачних и ажурираних података, просторно-планске документације у већини општина Републике Српске и непостојање регионалних планова. Такође, битно је напоменути да већина општина има урађене различите стратегије, међутим оне нису у довољној мјери повезане с просторним планирањем. Ради се о низу секторских стратегија које нису методолошки усаглашене. Планирање и развој простора, услед одсуства координације секторских приступа, институционалних и осталих актера, обиљежавају недовољно партиципативни процеси.

Једини званични документи који су третирали проблематику регионалног организовања територије Републике Српске јесу просторни планови. У Републици Српској, у послеријатном периоду, основни проблем првих закона из области просторног уређења огледао се у чињеници да они нису створили основ за флексибилније просторно планирање. Процес израде планова био је редукован без обавезе израде и усвајања програмске основе, што је процедуре учинило бржим и ефикаснијим, али је често био нарушен континуитет планирања и утемељеност планова у стратешким елементима планирања на вишим планерским нивоима. Све то за посљедицу имало је недовољну и неадекватну заштиту јавног интереса. Непостојање било каквог административног облика управљања простором на регионалном нивоу и недостатак државне стратегије просторног уређења, доводе у питање реализацију исправног регионалног развоја и полицентричног система развоја са градовима центрима регија који би требало да буду генератори укупног развоја. Основни функционални системи као што су транспортни, телекомуникациони, енергетски, водoprивредни, еколошки, образовни, здравствени и други, у Републици Српској подијељени су на два или чак три

дијела, иако се заправо ради о природно и технолошки јединственим системима (водопривреда, екологија и др.). Тиме је њихово планирање, развој, функционисање, као и укључивање у међународне системе, врло отежано, што као резултат има застој у опшем развоју земље.

Анализирајући регионализације предлагане у просторним плановима Републике Српске закључујемо да је у Етапном плану предложена регионална подјела (1996–2000) на четири регије, од којих је једна моноцентрична а три бицентричне (Бањалучка, Добојско-бијељинска, Сарајевско-зворничка и Требињско-фочанска). Подјелом у Просторним планом Републике Српске (1998–2015) издвојено је шест моноцентричних регија (Приједор, Бањалука, Добој, Бијељина, Источно Сарајево и Требиње). У Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске (2015–2025) предложено је пет планско-статистичких регија са акционим подручјима (Бањалучко-приједорска, Добојско-бродско-шамачка, Бијељинско-зворничка, Источносарајевско-вишеградска и Требињско-фочанска).

Регионализација предложена у Етапном плану темељена је на функционално-гравитацијском принципу. Мезорегионализација у Просторном плану Републике Српске има више студијски приступ, а мање је планска основа за усмјеравање њеног будућег просторног развоја. Наиме, мезорегиони су у овом плану издвојени као подручја могућег утицаја мезорегионалних центара. Утврђена рјешења за ове планске просторне јединице нису у свим својим дијеловима проистекла из досљедне примјене општих и посебних критеријума за регионализацију, нити су модели мезорегиона и функцијских подручја међу собом у потпуности усклађени. Када је ријеч о регионализацији предложеној у Измјенама и допунама просторног плана Републике Српске до 2025. Године, запажамо да предложено повезивање има чисто економски карактер са циљем оживљавања економије и ефикасног коришћења ресурса. С обзиром на то да скелет планске регије чини једна или више специјализованих грана привредног развоја око које се развијају дјелатности племенатног карактера, неопходно је да планска регија има водећу функцију. Предложеном регионализацијом издвојене су основне функције, али се проблем јавља код простора који немају нити једну специјализовану грану јер овако

планиран развој могућ је под условом да главна специјализована грана има позитивне ефекте. Тренутна ситуација у Републици Српској је прилично отежавајућа за примјену оваквог концепта управо из поменутих разлога.

На географским, административним, правним и планским основама, пратећи развој и процесе који су доминантни на простору Републике Српске у периоду од 1996. године па до данас, закључили смо да је управо нодално-функционална регионализација најбољи модел регионалне подјеле овога по много чему атипичног простора. Предложена регионална подјела на четири нодално-функционалне регије занована је на концепту вредновања подстицајног дејства развојних центара различитог хијерархијског ранга. Нодалност и функционалност регија у оквиру националног простора зависи од низа елемената и фактора. Крајњи циљ оваквог приступа била је тежња да се обезбиједи равномјеран и просперитетан развој на нивоу издвојених регија, односно равномјеран и просперитетан развој укупног националног простора те тежња да се поништи баријерност и деструктивност садашњих непланских процеса на територији Републике Српске. Издвајањем функционално-гравитационих центара формирају се складније просторне цјелине, што би требало да омогући уравнотежен регионални развој.

Различитим анализама утврдили смо да од великих регионалних центара Фоча, нажалост, показује пад готово свих анализираних параметара, док Бањалука биљежи константан пораст. Бијељина и Приједор прилично су уједначени када сагледамо све показатеље и показују константан развој. Добој, Зворник, Источно Сарајево и Требиње очито су примјери центара који имају одличне предиспозиције за развој, али усљед одсуства плански усмјерених активности стагнирају. Када сагледамо расположиве показатеље, јасне су велике разлике између Бањалучке регије у односу на остале три. Дакле, неопходно је развој планирати на регионалном нивоу, усмјерен регионалним просторним плановима са јасно дефинисаним просторно-планским инструментима, који би требало да омогуће релативно уравнотежен развој свих дијелова републике. Најприје, потребно је осигурати стално праћење стања у простору, не само помоћу

одређених просторних показатеља већ је нужно праћење социолошких, економских и еколошких процеса који утичу на трансформације простора. У циљу полицентричног развоја и равномјерно оптерећеног простора те одрживог развоја, нужно је и преиспитивање различитих политика везаних за простор – земљишне политике, пореске политике, регионалне политике, саобраћајне политике, енергетске политике, политике руралног развоја итд. Планирање уједначеног регионалног просторног развоја, свакако би требало допринијети очувању и унапређењу различитих вриједности простора, али исто тако допринијети конкурентности и мултифункционалности простора.

Република Српска има релативно повољне природне услове за несметан економски и просторни развој. Структура територије Републике Српске, као политичке територије, неизбјежно наглашава потребу за регионалном организацијом. Ову чињеницу требало би да посматрамо као предност.

Са просторно-развојног аспекта може се констатовати да ће задржавање постојећег стања у вези са територијалном организацијом, подјелом и обимом надлежности све више доприностити повећању разлика између јединица локалне самоуправе, те да коришћење и анализа података који су нам на располагању даје потпуно погрешну слику о степену развијености општина.

Задржавање постојећег стања територијалне организације локалне самоуправе условило би даље егзистирање тридесет просторно и демографски малих општина, од којих већина не посједује основну привредну, техничку и друштвену инфраструктуру за нормално функционисање. Дакле, регионализација је једино рјешење које има јако теоријско и практично утемељење. Основна вриједност регионалне политике, која подразумијева развој преко четири нодално-функционална региона, прије свега заснива се у солидарности и територијалној кохезији. Крајњи циљ регионалне политике јесте да се свим грађанима и регионима омогући да се развијају самостално. Иако је јасно да се потпуна једнакост између региона те степена и брзине развоја не може постићи, модел би засигурно допринио већој уједначености. Свако будуће одређивање и планирање

развоја у Републици Српској не би требало стриктно да уважава општинске границе. Развој би требало темељити на природним ресурсима, демографским процјенама, економским капацитетима, саобраћајној отворености и инфраструктурној опремљености.

У наредном периоду неопходно је формирати а потом и континуирано развијати и унапређивати јавно доступан географски информациони систем. Такође, требало би увести и стандардизацију и инвентаризацију просторних података. Потребно је спровести и детаљна истраживања функционалне усмјерености, демографских, социо-економских и социо-културних обиљежја градских насеља како би се прецизније утврдиле мјере уравнотеженог регионалног развоја. Посебно су неопходна истраживања специфичних просторних цјелина (пограничних, брдских, периферних и др.), те дефинисање специфичних развојних мјера. На крају, неопходно је увести концепт стратешког, интегралног регионалног планирања у Републику Српску.

РЕФЕРЕНТНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Alonso, W. (1964). *Location and Land Use*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
2. Boudeville, J. (1970). *Les Espaces économiques*. Paris: Presses Universitaires de France.
3. Bradford M. G., Kent A. (1977). *Human Geography, Theories and their applications*. Oxford: Oxford University Press.
4. Chataigneau, Y., Sion J. (1934). *Méditerranée Péninsules méditerranéennes, deuxième partie, Pays balkaniques*. Paris: *Geographie universelle*, Tome VII.
5. Christaller, W. (1933). *Die zentralen Orte in Suddeutschland*. Jena: Gustav Fischer Verlag. Допуњено издање 1938. и 1950. године.
6. Dickinson, E. R. (1947). *City, Region and Regionalism*. London: Routledge and Kegan Paul.
7. Evans, A. (1999). *The E.U. Structural Funds*. Oxford UK: Oxford University Press, p. 20–21.
8. Friedmann, J. (1966). *Regional Development Policy: A case study of Venezuela*. Cambridge: M. I. T. Press.
9. Fujita, M., Krugman, P., Venables, A. J. (1999). *The Spatial Economy*. Boston: The MIT Press.
10. Haggett, P. (1965). *Locational analysis in Human Geography*. London: Edward Arnold.
11. Hägerstrand, T. (1967). *Innovation diffusion as a spatial process*. Chicago: University of Chicago Press. Translation and postscript by Allan Pred.
12. Herbertson, A. J. (1905). *The Major Natural Regions: An Essay in Systematic Geography*. London: *Geographical Journal* XXV, p. 300–312.
13. Hirschmann, A. O. (1957). *The Strategy of Economic Development*. New Haven: Yale University Press.
14. Hoover, E. M. (1948). *The Location of Economic Activity*. New York: McGraw Hill Book Company Inc. (<https://archive.org>)
15. Howard, E. (1902). *Garden Cities of Tomorrow*. London: Swan Sonnenschein & Co., Ltd. (<https://archive.org>)

16. Isard, W. et al. (1960). *Methods of Regional Analysis an introduction to Regional Science*. New York: John Wiley & Sons.
17. Isard, W. (1956). *Location and Space Economy*. New York: John Wiley & Sons, Inc. (<https://archive.org>)
18. Lankford, P. M. (1968). *Regionalization, Theory and Alternative Algorithms*. Chicago: University of Chicago, Department of Geography.
19. Lösch, A. (1940). *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*. Jena: Gustav Fischer Verlag.
20. Merlin, P. (1977). *Gorod. Količestvenne metodv izučenija*. Moskva: Progress.
21. Myrdal, K. G. (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Duckworth and Co. (<http://www.abebooks.com/book-search/kw/economic-theory-and-under-developed-regions-myrdal-gunnar/>)
22. North, C. D. (1955). *Location Theory and Regional Economic Growth*. Chicago: The University of Chicago Press, *Journal of Political Economy*, Volume 63, No. 3, p. 243–258.
23. Nvmnik, S. J. (1969). *Regionalne sistemv poselenij kak karakas rajonoobrazovanija*. Moskva: VMU, *Seria geogr.*, št. 3, s. 35–45.
24. Shaw, J. S. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press, Volume 2.
25. Symanski, R., Newman, J. L. (1973). Formal, functional, and nodal regions: three fallacies. *The Professional Geographer*, 25(4), p. 350–352.
26. Ullman, E. L. (1957). *American Comodity Flow: A Geographic interpretation of real and Water traffic based on Principles of Spatial Interchange*. Seatle: University of Washington Press. (<https://books.google.ba>)
27. Vidal de la Blach, P. (1913). La relativité des divisions régionales. In Bloch, G. (ed.) *Le divisions régionales de la France*. Paris: Alcan. p. 3–4.
28. Von Thünen, J. H. (1910). *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*. Jena: Gustav Fischer Verlag. (<https://archive.org>)
29. Weber, A. (1929). *Theory of Location of Industries*. Chicago: The University of Chicago Press. p. 228–229. (<https://archive.org>)
30. Аврамов, С. (1997). Постхеројски рат Запада против Југославије. *Ветерник: ИДИ*. стр. 402.

31. Бегић, К. (1997). Босна и Херцеговина од Венс–Овенове мисије до Дејтонског споразума 1991–1996. Сарајево: Босанска књига.
32. Бошњовић, И. (1969). Центри друштвено-економског развоја Босне и Херцеговине. Сарајево: Ед. Економски институт Сарајево.
33. Бошњовић, И. (1992). Регионализација Босне и Херцеговине. Сарајево: Економски институт Сарајево.
34. Вего, М. (1957). Насеља босанске средњовијековне државе. Сарајево: Свјетлост.
35. Војиновић, П. (1999). О историји југословенства и формирање Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године. Бањалука: Универзитет у Бањој Луци – Филозофски факултет, стр. 192–193.
36. Вреск, М. (1986). Основе урбане географије. Загреб: Школска књига.
37. Вреск, М. (1990). Град у регионалном и урбаном планирању. Загреб: Школска књига.
38. Вреск, М. (2002). Град и урбанизација. Загреб: Школска књига.
39. Гиљфердинг, Ф. А. (1972). Путовање по Херцеговини, Босни и старој Србији. Сарајево: Веселин Маслеша.
40. Ђато, Р. (1997). Нодално-функционална регионализација Републике Српске. У: Гласник, Географско друштво Републике Српске, Свеска 2, Бања Лука.
41. Гргуровић, О. (1991). Релативни централитет насеља у Хрватској. Загреб: Свеучилиште у Загребу – Центар за друштвена истраживања, број: 1–4, стр. 73–83.
42. Дерић, Б. (1978). Регионални развој Велике Британије. Сарајево: Универзитет у Сарајеву – Економски факултет.
43. Дерић, Б. Атанацковић, Б. (2000). Концепција регионалног развоја Србије. Ниш: Универзитет у Нишу – Економски факултет, Регионални развој и деографски токови балканских земаља, број 5, стр. 53–65.
44. Ђорђевић, Д., Дабовић, Т., Живак, Н. (2011). Историјски корени планирања речних сликова: ТВА и демократско планирање. У: Зборник радова Међународног Научно-стручног скупа: Планска и нормативна заштита

- простора и животне средине, Асоцијација просторних планера Србије и Географски факултет Универзитета у Београду, стр. 211–215. Београд.
45. Ђорђевић, Ј., Ђорђевић, Д. (1997). Концепти региона и регионализације у планирању и неке претпоставке њихове примене у процесу регионализације Србије. У: Географска структура и регионализација Србије, Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Посебна издања, књига 51, стр. 17–29. Београд.
46. Ђурић, В. (1959). Проблематика географске рејонизације Србије. У: Зборник радова V конгреса географа ФНР Југославије, Географско друштво НР Црне Горе, стр. 333–343. Цетиње.
47. Живковић, М. (2010). Регионалногеографски нодално-функционални концепт у контексту савремених географских кретања. Београд: Српско географско друштво, Глобус, број 35, стр. 3–15.
48. Жикић, Ј. (1987). Употреба гравитационих и потенцијалних модела за одређивање нодалних регија на примеру СР Србије. Љубљана: Filozofske fakultete – Oddelek za geografijo, стр. 149–156. (www.dlib.si)
49. Илешич, С. (1959). О принципима географске рејонизације. У: Зборник радова V конгреса географа ФНР Југославије, Географско друштво НР Црне Горе, стр. 311–321. Цетиње.
50. Илешич, С. (1961). Географска регионализација Југославије. Љубљана: Географски вестник, број XXXIII, стр. 3–23.
51. Јакопин, Е., Тонтић, С. (1999). Децентрализација, дерегулација и диференцијација регионалног развоја Србије. У: Регионални развој и демографски токови балканских земаља. Ниш: Економски факултет, стр. 99–109.
52. Јевтић, М., Пецељ, М. (1995). Ислам и геополитичка логика. Београд: Ковинг инжињеринг, стр. 134.
53. Канаџ, Т. (1954). Привредно-географске области и подручја НР БиХ. У: Зборник радова III конгреса географа Југославије, стр. 10–22. Сарајево.
54. Кребс, Н. (1929). Die Kriegsschauplätze auf der Balkanhalbinsel. Stuttgart: Penck-Festband, p. 296–323.

55. Крунић, М. Н. (2012). Просторно-функцијски односи и везе у мрежи насеља Војводине. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет. (Докторска дисертација).
56. Крушевац, Т. (1960). Сарајево под аустро-угарском управом 1878–1918. Сарајево: Музеј града Сарајева.
57. Лепирица, А. (2009). Хисторијско-географски развој граница Босне и Херцеговине. У: Зборник радова Природно-математичког факултета, свезак географија, Универзитет у Тузли – Природно-математички факултет. број 6, стр. 53–64. Тузла.
58. Марић, Ђ., Ђато, Р. (1997). Додатак уџбенику географије за VIII разред основне школе. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске.
59. Марковић, Ј. (1967). Географске области Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије.
60. Марковић, Ј. (1980). Регионална географија Југославије. Београд: Грађевинска књига.
61. Марковић, Р. (2006). Уставно право и политичке институције, Београд: ИПД Јустинијан.
62. Мелик, А. (1948). Југославија, Земљописни преглед. Љубљана: Природнознанствена књижица, број 5.
63. Мирић, О. (2009). Регионална политика Европске уније као мотор економског развоја. Београд: Европски покрет у Србији, стр. 22–24.
64. Муса, С. (2005). Размјештај насеља Босне и Херцеговине. Мостар: Свеучилиште у Мостару, Mostariensia 22, стр. 81–99.
65. Оцић, Ч. (1992). Регионални развој у послератној Југославији. Универзитет у Београду – Економски факултет. (докторска дисертација)
66. Османковић, Ј. (2002). Теорија и политика регионалног развоја Босне и Херцеговине. Сарајево: Економски факултет, стр. 239.
67. Османковић, Ј. (2004). Регионализација и регионални развој Босне и Херцеговине у послератном периоду. У: Зборник радова, Свеучилиште у Загребу – Економски факултет, број 1, стр. 33–45. Загреб.
68. Папић, К. (1977). Економско-географска регионализација Босне и

- Херцеговине. Сарајево: Географски преглед, број XXII стр. 23–55.
69. Папић, К. (1977). Концепти регионализације. Љубљана: Dela – Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, issue 4, str. 80–89. (<http://www.dlib.si>)
70. Папић, К. (1985). Актуални проблеми регионализације Југославије. У: Зборник радова XII конгреса географа Југославије, Савез географских друштава Југославије и Географско друштво Војводине, стр. 381–386. Нови Сад.
71. Папић, К. (1985). Поглед на проблеме и дилеме регионализације југословенског простора. Сарајево: Опредјелења 3, стр. 139–172.
72. Пашалић, С. (2004). Политика развоја становништва Републике Српске. Бања Лука: Републички савјет за демографску политику, Влада Републике Српске, стр. 29.
73. Пашалић, С., Маријанац, З., Ђурђев, Б., Маринковић, Д., Живковић, М., Вуковић, Ј. (2006). Демографски развој и популациона политика Републике Српске. Бијељина: Младост, стр. 73.
74. Пејановић, М. (2008). Историјско обликовање регија и могућности успоставе регионалне структуре Босне и Херцеговине у постдејтонском периоду. У: Зборник радова са Међународне конференције – Еурорегије и југоисточна Европа, одјељење друштвених наука Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, Центар за развој локалне и регионалне самоуправе Факултета политичких наука Универзитета у Сарајеву и Економски институт Сарајево.
75. Петрановић, Б. (1980). Историја Југославије 1918–1988, Београд: Нолит, књига I, Краљевина Југославија, 1914–1941.
76. Петрич, В. (2002). Босна и Херцеговина од Дејтона до Европе. Сарајево: Свјетлост, стр. 37.
77. Петровић, Р. (1975). Земље и народи свијета. Загреб: Просвјета.
78. Петровић, Р. (1957). О проблему географске рејонизације Југославије. Сарајево: Географски преглед, број 1. стр. 104–133.
79. Поповић, В., Лукић, В. (1999). Документи Дејтон – Париз. Бања Лука: Институт за међународно право и међународну пословну сарадњу, стр. 11.

80. Радовановић, М. (1988). Становништво као аутономни биосоцијални и географски систем. У: Зборник радова Географског института "Јован Цвијић" САНУ, књига 40, стр. 167–178.
81. Рогић, В. (1963). Географски концепт регије. Загреб: Географски гласник, бр. XXV, Географско друштво Хрватске, стр. 113–119.
82. Роглић, Ј. (1955). Прилог регионалној подјели Југославије. Загреб: Географски гласник, Географско друштво Хрватске, број 16–17. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=85511)
83. Рогић, В. (1973). Регионализација Југославије. Загреб: Географски гласник, Географско друштво Хрватске, број 35, стр. 13–29.
84. Рубић, И. (1956). Земља и човјек, основи антропогеографије. Загреб: ИБИ.
85. Ршумовић, Р. (1964). Предмет проучавања регионалне географије. Београд. У: Зборник радова, Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, књига 19, стр. 1–30.
86. Смлатић, С. (1983). Географске регије Босне и Херцеговине. Загреб: Енциклопедија Југославије, сепарат СР Босна и Херцеговина, Југословенски лексикографски завод, стр. 61–76.
87. Спахић, М., Јахић, Х., (2014). Географске регионализације Босне и Херцеговине у свјетлу евроатланских интеграција. Сарајево: Acta Geographica Bosniae et Herzegovinae, број 1, стр. 35–52.
88. Степић, М. (2001). У вртлогу балканизације. Београд: Институт за геополитичке студије, стр. 352.
89. Стојков Б. (2000). Процеси регионализације у земљама Централне, Источне и Југоисточне Европе. Београд: Гласник Српског географског друштва, Свеска LXXX, број 1, стр. 59–82.
90. Супић, Н. (2006). Осврт на концепт мултипликатора у регионалној анализи. Нови Сад: Рапоеconomicus, број 1, стр. 89–103.
91. Тошић, Б. (2008). Euroregions In The Podrinje Region. Београд: Гласник српског географског друштва, Свеска LXXXVIII, број 2, стр. 25–33.
92. Тошић, Д. (2012). Принципи регионализације. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет.

93. Тошић, Д., Невенић, М. (2007). Нодална регија инструмент просторно-функционалне организације Србије. У: Гласник, Институт "Јован Цвијић", САНУ, број 57, стр. 297–307.
94. Хациахметовић А. (2005). Економија Европе. Сарајево: Универзитет у Сарајеву – Економски факултет, стр. 159–165.
95. Хациомеровић, Х. (1964). Основе и правци регионалног привредног развоја Босне и Херцеговине. Сарајево: Економски институт Сарајево.
96. Цвијић, Ј. (1922). Балканско полуострво и јужнословенске земље. Загреб: Хрватски штампарски завод, књига I.
97. Шабановић, Х. (1982). Босански пашалук – Постанак и управна подјела. Сарајево: Свјетлост.
98. Шпирић, Н., Маријанац, З. (1999). Становништво Републике Српске, Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет и Природно-математички факултет.

ИЗВОРИ ПОДАТАКА И ДРУГИ ДОКУМЕНТИ:

1. EURED, ARDA (2004). Регионална стратегија економског развоја економске регије Сјеверозападна БиХ.
2. EURED, NERDA (2004). Регионална стратегија економског развоја економске регије Сјевероисточна БиХ.
3. EURED, REDAN (2004). Регионална стратегија економског развоја за економску регију Херцеговина.
4. EURED, REZ (2004). Регионална стратегија економског развоја економске регије Централна Босна и Херцеговина.
5. EURED, SERDA (2004). Регионална стратегија економског развоја за Сарајевску економску макрорегију.
6. Генерални план поштанске мреже РС. Бањалука, 2000. година, стр 12.
7. Група аутора. Аналитичко-документациона основа Просторног плана Босне и Херцеговине за период 1981–2000, пречишћени текст. Сарајево: Институт за архитектуру, урбанизам и просторно планирање,

Архитектонски факултет у Сарајеву и Урбанистички завод за Босну и Херцеговину.

8. Група аутора (1992). Регионализација у Босни и Херцеговини. Сарајево: Економски институт Сарајево, Редактор и главни аутор: Илијас Бошњовић, аутори: др Војислав Бајић, др Мехо Башић, др Марко Берош, др Влахо Бубица, др Мехмед Бублин, др Бајро Голић, мр Хусеин Хациалић, мр Сулејман Каменица, др Анте Маркотић, мр Јасминка Османковић, др Сеад Вилогорац.
9. Група аутора (2007). Информација о условима, могућностима и потреби промјене територијалне организације јединица локалне самоуправе у Републици Српској. Бањалука: Економски институт Бањалука, стр. 59.
10. Група аутора (2007). Информационо-документациона основа Приједлога Просторног плана Републике Српске до 2015. године. Урбанистички завод Бањалука.
11. Група аутора (2008). Пројекат: Нодално-функционална регионализација Републике Српске. Универзитет у Бањалуци – Природно-математички факултет. Координатор пројекта: Гњато, Р.
12. Закон о административно-територијалној подјели НР Босне и Херцеговине на области, Службени лист НР БиХ, број 16/49.
13. Закон о подручјима општина СР Босне и Херцеговине, Службени лист СР БиХ, број 14/66.
14. Закон о судовима Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 37/ 12, члан 28.
15. Закон о административно-територијалној подјели Босне и Херцеговине, Службени лист Федералне БиХ, број 11, година I, 1945.
16. Закон о здравственој заштити, Службени гласник Републике Српске, број 106/09.
17. Закон о измјенама Закона о територијалној организацији Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 103/05.
18. Закон о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број 101/04, члан 1.

19. Закон о о измјенама и допунама Закона о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске број 98/13.
20. Закон о Привредној комори Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 65/08, члан 8.
21. Закон о територијалној организацији и локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, број 11/94.
22. Закон о уређењу простора и грађењу, Службени гласник Републике Српске, број 40/13.
23. Закону о Граду Источно Сарајево, Службени гласник Републике Српске, број 25/93, 8/96, 27/96, 74/05, члан 2.
24. Закон о измјенама Закона о територијалној организацији Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 103/05, члан 3.
25. Закон о федералним јединицама (кантонима), Службене новине Федерације БиХ, број 9/96.
26. Изборни закон Републике Српске. Службени гласник Републике Српске, број 24/04, 19/05 и 24/12.
27. Измјене и допуне просторног плана републике Српске до 2025. године. Нови урбанистички завод Републике Српске. Бањалука, 2014.
28. Информација о условима, могућностима и потреби промјене територијалне организације јединица локалне самоуправе у Републици Српској, Економски институт а. д. Бањалука, 2007, стр. 59.
29. Правилник о основима стандарда и норматива здравствене заштите из обавезног здравственог осигурања, Службени гласник Републике Српске број 18/11.
30. Пројекат Европске уније за регионални економски развој (EU RED Project) CARDS 2002.
31. Просторни план Републике Српске 1996–2015, Етапни план 1996–2001, Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука, 1996. година.
32. Просторни план Републике Српске 2008–2015, Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука, 2008. година.
33. Пут за Солун, Кохезија и Западни Балкан, ESI, 2003. (http://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ESI_PutzaSolun.pdf)

34. Републички завод за статистику, Република Српска. Годишњак 2013. година.
35. Републички завод за статистику, Република Српска. Годишњак 2014. година.
36. Републички завод за статистику, Република Српска. Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013. година, прелиминарни резултати.
37. Статут Фонда здравственог осигурања Републике Српске. Службени гласник Републике Српске, број 06/04, 19/05, 63/08, 64/09, 105/09.
38. Стратегија управљања чврстим отпадом у Босни и Херцеговини, EU/EC Phare Project, 2000. година.
39. Стратегија примарне здравствене заштите. Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске, 2008. година.
40. Устав Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 21/92, пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, члан 100.
41. Устав Федерације Босне и Херцеговине са амандманима, Службене новине Федерације БиХ, број 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 и 88/08.
42. Федерални завод за статистику, прелиминарни резултати Пописа за Федерацију Босне и Херцеговине, Статистички билтен број 195/2013, Сарајево, 2013. година.
43. Федерални завод за статистику, Публикација: Кантони у бројкама, Сарајево, 2013. година.
44. <https://archive.org>
45. http://www.cittasostenibili.it/html/L_14.htm
46. <https://books.google.ba>
47. <http://www.abebbooks.com/book-search/kw/economic-theory-and-under-developed-regions-myrdal-gunnar/>
48. <http://www.vladars.net/sr-SP>, преузето 01.03.2014. у 17:54
49. http://europa.eu.int/comm/regional_policy
50. <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/Ivb/160014.htm>
51. http://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ESI_PutzaSolun.pdf

52. <http://ec.europa.eu/esf/home.jsp?langId=en>
53. http://europa.eu/legislation_summaries/maritime_affairs_and_fisheries/fisheries_sector_organisation_and_financing/l60017_en.htm
54. http://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/
55. <http://www.interreg4c.eu/>
56. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=85511
57. www.dlib.si
58. <http://www.adriaticeuroregion.org>
59. <http://www.putevirs.com/>
60. <http://www.mup.vladars.net/>
61. http://europa.eu.int/comm/regional_policy
62. <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/Ivb/160014.htm>
63. <http://ec.europa.eu/esf/home.jsp?langId=en>
64. http://europa.eu/legislation_summaries/maritime_affairs_and_fisheries/fisheries_sector_organisation_and_financing/l60017_en.htm
65. http://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/
66. <http://www.interreg4c.eu/>
67. http://serda.ba/?page_id=294
68. <http://www.dlib.si>
69. (<http://www.bh-index.com>)
70. http://blocs.xtec.cat/geografia/?page_id=195

**ПРИЛОГ 1: ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ ОПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ –
ИНДИКАТОР ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ**

РЕДНИ БРОЈ	ОПШТИНА	БРОЈ СТАНОВНИКА	ПОВРШИНА ОПШТИНЕ	ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ	СТАНДАРДИЗОВА НА ВРИЈЕДНОСТ	ОДСТУПАЊЕ ОД НАЦИОНАЛНОГ ПРОСЕКА	ПОНДЕР 15%	РАНГ
1	БАЊАЛУКА	199191	1239.00	160.77	0.29	304.81	45.72	4
2	БЕРКОВИЋИ	2272	241.27	9.42	0.01	14.88	2.23	58
3	БИЈЕЉИНА	114663	724.69	158.22	0.28	299.94	44.99	5
4	БИЈЕЉА	11536	632.35	18.24	0.03	31.79	4.77	46
5	БРАТУНАЦ	21619	291.71	74.11	0.13	138.81	20.82	17
6	БРОД	17943	228.46	78.54	0.14	147.29	22.09	14
7	ВИШЕГРАД	11774	448.93	26.23	0.04	47.08	7.06	41
8	ВЛАСЕНИЦА	12349	225.20	54.84	0.10	101.89	15.28	25
9	ВУКОСАВЉЕ	5426	86.83	62.49	0.11	116.55	17.48	19
10	ГАЦКО	9734	735.89	13.23	0.02	22.18	3.33	54
11	ГРАДИШКА	56727	762.06	74.44	0.13	139.44	20.92	15
12	ДЕРВЕНТА	30177	516.41	58.44	0.10	108.79	16.32	23
13	ДОБОЈ	77223	808.85	95.47	0.17	179.73	26.96	8
14	ДОЊИ ЖАБАР	4043	49.80	81.18	0.14	152.36	22.85	13
15	ЗВОРНИК	63686	371.96	171.22	0.31	324.83	48.72	3
16	ИСТОЧНА ИЛИЦА	15233	27.50	553.93	1.00	1057.95	158.69	1
17	ИСТОЧНИ ДРВАР	109	66.17	1.65	0.00	0.00	0.00	63
18	ИСТОЧНИ МОСТАР	280	85.72	3.27	0.00	3.10	0.47	61
19	ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД	1175	83.39	14.09	0.02	23.84	3.58	53
20	ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО	11477	38.13	301.00	0.54	573.44	86.02	2
21	ИСТОЧНО САРАЈЕВО	64966	1425.77	45.57	0.08	84.13	12.62	31
22	ЈЕЗЕРО	1341	29.11	46.07	0.08	85.09	12.76	29
23	КАЛИНОВИК	2240	678.93	3.30	0.00	3.16	0.47	60
24	КНЕЖЕВО	10428	318.93	32.70	0.06	59.48	8.92	37
25	КОЗАРСКА ДУБИЦА	23074	497.92	46.34	0.08	85.62	12.84	28
26	КОСТАЈНИЦА	6308	85.11	74.12	0.13	138.82	20.82	16
27	КОТОР ВАРОШ	22001	545.49	40.33	0.07	74.11	11.12	34
28	КРУПА НА УНИ	1687	104.43	16.15	0.03	27.79	4.17	50
29	КУПРЕС	320	35.04	9.13	0.01	14.34	2.15	59
30	ЛАКТАШИ	36848	388.17	94.93	0.17	178.69	26.80	10
31	ЛОПАРЕ	16568	283.87	58.36	0.10	108.65	16.30	24
32	ЉУБИЊЕ	3756	321.97	11.67	0.02	19.19	2.88	57
33	МИЛНИ	12272	266.99	45.96	0.08	84.89	12.73	30
34	МОДРИЧА	27799	314.22	88.47	0.16	166.32	24.95	11
35	МРКОЊИЋ ГРАД	18136	638.19	28.42	0.05	51.28	7.69	40
36	НЕВЕСИЊЕ	13758	873.97	15.74	0.03	27.00	4.05	51
37	НОВИ ГРАД	28799	483.22	59.60	0.10	111.01	16.65	21
38	НОВО ГОРАЖДЕ	3391	118.66	28.58	0.05	51.59	7.74	39
39	ОСМАЦИ	6172	71.35	86.50	0.15	162.55	24.38	12
40	ОШТРА ЛУКА	2997	204.65	14.64	0.02	24.90	3.73	52
41	ПАЛЕ	22282	491.93	45.30	0.08	83.61	12.54	32
42	ПЕЛАГИНЕВО	7332	124.47	58.91	0.10	109.69	16.45	22
43	ПЕТРОВАЦ	367	146.20	2.51	0.00	1.65	0.25	62
44	ПЕТРОВО	7010	106.31	65.94	0.12	123.16	18.47	18
45	ПРИЈЕДОР	97588	842.75	115.80	0.21	218.67	32.80	6
46	ПРЊАВОР	38399	629.96	60.95	0.11	113.61	17.04	20
47	РИБНИК	6517	501.96	12.98	0.02	21.72	3.26	55
48	РОГАТИЦА	11603	636.42	18.23	0.03	31.77	4.77	47
49	РУДО	8834	343.53	25.72	0.04	46.11	6.92	42
50	СОКОЛАЦ	12607	722.53	17.45	0.03	30.27	4.54	49
51	СРБАЦ	19001	452.73	41.97	0.07	77.24	11.59	33
52	СРЕБРЕНИЦА	15242	533.32	28.58	0.05	51.59	7.74	38
53	ТЕСЛИЋ	41904	819.49	51.13	0.09	94.80	14.22	26
54	ТРЕБИЊЕ	31433	889.60	35.33	0.06	64.53	9.68	36
55	ТРНОВО	2192	113.56	19.30	0.03	33.82	5.07	45
56	УГЉЕВИК	16538	173.37	95.39	0.17	179.58	26.94	9
57	ФОЧА	19811	1114.06	17.78	0.03	30.91	4.64	48
58	ХАН ПИЈЕСАК	3844	326.75	11.76	0.02	19.38	2.91	56
59	ЧАЈНИЧЕ	5449	274.60	19.84	0.03	34.86	5.23	43
60	ЧЕЛИНАЦ	16874	362.09	46.60	0.08	86.12	12.92	27
61	ШАМАЦ	19041	185.15	102.84	0.18	193.85	29.08	7
62	ШЕКОВИЋИ	7771	218.79	35.52	0.06	64.88	9.73	35
63	ШИПОВО	10820	550.52	19.65	0.03	34.49	5.17	44
64	РЕПУБЛИКА СРПСКА	1 326 991	24641.00	53.85	0.09	100.00		

**ПРИЛОГ 2: ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ ОПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ –
ИНДИКАТОР БДП**

РЕДНИ БРОЈ	ОПШТИНА	БДП 2008. Г ОДИНА	БДП 2009. Г ОДИНА	БДП 2010. Г ОДИНА	СРЕДЊА ВРИЈЕДНОСТ	СТАНДАРДИЗОВАНА ВРИЈЕДНОСТ	ОДСТУПАЊЕ ОД НАЦИОНАЛНОГ ПРОСЈЕКА	ПОДЕЛ 25 %	РАНГ
1	БАЊАЛУКА	9985.11	10219.17	11058.20	10420.83	0.13	189.43	47.36	5
2	БЕРКОВИЋИ	2762.59	2609.16	2761.84	2711.20	0.03	39.67	9.92	48
3	БИЈЕЛИНА	6333.66	6348.26	6916.53	6532.82	0.08	113.90	28.48	11
4	БИЈЕЛА	6241.99	5558.28	5698.12	5832.80	0.07	100.31	25.08	16
5	БРАТУНАЦ	2480.63	2599.69	2811.01	2630.44	0.03	38.10	9.53	49
6	БРОД	5239.20	6124.60	6729.86	6031.22	0.07	104.16	26.04	14
7	ВИШЕГРАД	3663.18	3640.45	4133.00	3812.21	0.04	61.06	15.26	38
8	ВЛАСЕНИЦА	2259.19	2448.65	2484.12	2397.32	0.02	33.57	8.39	54
9	ВУКОСАВЉЕ	893.47	849.75	1008.48	917.23	0.00	4.82	1.21	62
10	ГАЦКО	13022.90	12161.72	13652.71	12945.78	0.16	238.48	59.62	4
11	ГРАДИШКА	5115.78	4830.91	5004.58	4983.76	0.06	83.81	20.95	24
12	ДЕРВЕНТА	3451.72	3376.80	3896.82	3575.11	0.04	56.45	14.11	42
13	ДОБОЈ	5500.52	5465.04	5804.70	5590.09	0.06	95.59	23.90	19
14	ДОЊИ ЖАБАР	4037.52	3273.85	4892.98	4068.12	0.04	66.03	16.51	33
15	ЗВОРНИК	5152.15	4737.53	5150.22	5013.30	0.06	84.39	21.10	23
16	ИСТОЧНА ИЛИЦА	7346.93	6373.17	5863.28	6527.79	0.08	113.81	28.45	12
17	ИСТОЧНИ ДРВАР	31303.96	89347.00	115260.66	78637.21	1.00	1514.54	378.64	1
18	ИСТОЧНИ МОСТАР			669.03	669.03	0.00	0.00	0.00	63
19	ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД	2708.53	2615.08	2390.16	2571.26	0.02	36.95	9.24	52
20	ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО	17308.21	18059.48	13573.07	16313.59	0.20	303.90	75.97	3
21	ИСТОЧНО САРАЈЕВО	7442.85	7218.60	6417.55	7026.33	0.08	123.49	30.87	10
22	ЈЕЗЕРО	1488.95	1367.78	2007.99	1621.57	0.01	18.50	4.63	61
23	КАЛИНОВИК	2964.14	2399.14	2370.12	2577.80	0.02	37.08	9.27	50
24	КНЕЖЕВО	4067.06	3509.07	3558.20	3711.44	0.04	59.10	14.77	39
25	КОЗАРСКА ДУБИЦА	4240.01	3827.15	4024.93	4030.70	0.04	65.30	16.33	35
26	КОСТАЈНИЦА	6610.22	3602.27	3778.41	4663.63	0.05	77.60	19.40	29
27	КОТОР ВАРОШ	4208.69	4258.22	4729.98	4398.96	0.05	72.45	18.11	31
28	КРУПА НА УНИ	3121.96	2274.65	2250.14	2548.92	0.02	36.52	9.13	53
29	КУПРЕС	2040.46	1935.16	1731.96	1902.53	0.02	23.96	5.99	60
30	ЛАКТАШИ	7565.72	6955.03	7693.85	7404.87	0.09	130.84	32.71	9
31	ЛОПАРЕ	2366.76	2062.84	2191.58	2207.06	0.02	29.88	7.47	58
32	ЉУБИЊЕ	5394.37	5795.15	6278.96	5822.83	0.07	100.11	25.03	17
33	МЛИТИ	5977.48	4222.36	5648.25	5282.70	0.06	89.62	22.41	21
34	МОДРИЧА	4523.84	4644.73	5012.14	4726.90	0.05	78.82	19.71	28
35	МРКОЊИЋ ГРАД	5443.79	5490.78	5499.02	5477.86	0.06	93.41	23.35	20
36	НЕВЕСИЊЕ	2836.29	3012.52	3321.80	3056.87	0.03	46.38	11.60	46
37	НОВИ ГРАД	4596.04	3739.28	4353.29	4229.54	0.05	69.16	17.29	32
38	НОВО Г ОРАЖДЕ	4247.24	3463.55	3396.21	3702.33	0.04	58.92	14.73	40
39	ОСМАЦИ	4401.00	2105.37	1950.58	2818.98	0.03	41.76	10.44	47
40	ОШТРА ЛУКА	6780.96	4187.27	3497.91	4822.05	0.05	80.67	20.17	27
41	ПАЛЕ	7983.33	7199.77	7459.04	7547.38	0.09	133.61	33.40	8
42	ПЕЛАГИЋЕВО	2281.07	2344.20	2453.08	2359.45	0.02	32.84	8.21	56
43	ПЕТРОВАЦ	38267.43	31480.59	24299.36	31349.13	0.39	595.96	148.99	2
44	ПЕТРОВО	2089.86	2128.94	2231.39	2150.06	0.02	28.77	7.19	59
45	ПРИЈЕДОР	5093.66	4617.83	4815.88	4842.46	0.05	81.07	20.27	26
46	ПРЊАВОР	3590.02	3562.31	3722.27	3624.87	0.04	57.42	14.35	41
47	РИБНИК	3765.05	3725.01	3967.12	3819.06	0.04	61.19	15.30	37
48	РОГАТИЦА	5054.62	4234.27	4295.39	4528.09	0.05	74.96	18.74	30
49	РУДО	2411.69	2138.00	2436.25	2328.65	0.02	32.24	8.06	57
50	СОКОЛАЦ	5934.44	5808.23	5779.86	5840.84	0.07	100.46	25.12	15
51	СРБАЦ	4207.60	3809.92	3885.04	3967.52	0.04	64.07	16.02	36
52	СРЕБРЕНИЦА	2424.83	2089.97	2646.92	2387.24	0.02	33.38	8.34	55
53	ТЕСЛИЋ	3462.28	3268.73	3586.07	3439.03	0.04	53.81	13.45	44
54	ТРЕБИЊЕ	8207.86	8235.46	10096.48	8846.60	0.10	158.85	39.71	7
55	ТРНОВО	3375.64	3255.88	3439.89	3357.14	0.03	52.22	13.05	45
56	УГЉЕВИК	8995.52	9407.13	10136.50	9513.05	0.11	171.80	42.95	6
57	Ф О Ч А	6504.25	5126.73	5541.92	5724.30	0.06	98.20	24.55	18
58	ХАН ПИЈЕСАК	6775.59	5903.27	5923.67	6200.84	0.07	107.46	26.86	13
59	ЧАЈНИЧЕ	6008.07	4667.25	4608.55	5094.62	0.06	85.97	21.49	22
60	ЧЕЛИНАЦ	4236.60	3746.22	4168.00	4050.27	0.04	65.68	16.42	34
61	ШАМАЦ	3608.17	3239.93	3669.53	3505.88	0.04	55.11	13.78	43
62	ШЕКОВИЋИ	2400.74	2422.56	2897.37	2573.56	0.02	37.00	9.25	51
63	ШИПОВО	5046.17	4595.08	4973.77	4871.67	0.05	81.64	20.41	25
64	РЕПУБЛИКА СРПСКА	5907.00	5739.00	5805.00	5817.00	0.07	100.00		

ПРИЛОГ 3: ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ ОПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ –
ИНДИКАТОР СТОПА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ

РЕДНИ БРОЈ	ОПШТИНА	СТОПА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ 2008. ГОДИНА	СТОПА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ 2009. ГОДИНА	СТОПА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ 2010. ГОДИНА	СРЕДЊА ВРИЈЕДНОСТ	-1	СТАНДАРДИЗОВАНА ВРИЈЕДНОСТ	ОДСТУПАЊЕ ОД НАЦИОНАЛНОГ ПРОСЈЕКА	ПОНДЕР 30%	РАНГ
1	БАЊАЛУКА	21.41	22.22	22.84	22.16	-22.16	0.92	99.49	29.85	5
2	БЕРКОВИЋИ	68.05	69.90	71.28	69.74	-69.74	0.23	25.04	7.51	55
3	БИЈЕЛИНА	37.50	37.98	39.38	38.29	-38.29	0.69	74.26	22.28	20
4	БИЈЕЉА	41.27	43.49	50.93	45.23	-45.23	0.59	63.40	19.02	37
5	БРАТУНАЦ	60.64	61.35	61.73	61.54	-61.54	0.35	37.88	11.36	51
6	БРОД	28.07	28.39	28.56	28.34	-28.34	0.83	89.82	26.95	10
7	ВИШЕГРАД	45.72	45.40	46.75	45.96	-45.96	0.58	62.26	18.68	39
8	ВЛАСЕНИЦА	43.96	42.61	44.91	43.83	-43.83	0.61	65.59	19.68	33
9	ВУКОСАВЉЕ	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	56
10	ГАЈКО	20.13	22.32	22.92	21.79	-21.79	0.93	100.07	30.02	3
11	ГРАДНИЦА	36.99	39.37	39.83	38.73	-38.73	0.68	73.56	22.07	21
12	ДЕРВЕНТА	23.58	25.51	25.07	24.72	-24.72	0.89	95.48	28.65	6
13	ДОБОЈ	42.12	44.96	47.05	44.71	-44.71	0.60	64.21	19.26	36
14	ДОЊИ ЖАБАР	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	56
15	ЗВОРНИК	36.79	38.21	39.03	38.01	-38.01	0.69		0.00	56
16	ИСТОЧНА ИЛИЦА	32.85	33.68	37.56	34.70	-34.70	0.74	79.87	23.96	14
17	ИСТОЧНИ ДРВАР	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	56
18	ИСТОЧНИ МОСТАР	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	56
19	ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	56
20	ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО	16.28	16.94	22.41	18.54	-18.54	0.98	105.15	31.54	2
21	ИСТОЧНО САРАЈЕВО	27.04	27.83	30.14	28.34	-28.34	0.83	89.83	26.95	9
22	ЈЕЗЕРО	86.49	87.72	83.04	85.75	-85.75	0.00	0.00	0.00	56
23	КАЛИНОВИК	47.48	55.19	55.51	52.73	-52.73	0.48	51.67	15.50	45
24	КНЕЖЕВО	53.47	59.06	61.98	58.17	-58.17	0.40	43.15	12.94	48
25	КОЗАРСКА ДУБИЦА	29.47	32.28	34.73	32.16	-32.16	0.78	83.84	25.15	12
26	КОСТАЈНИЦА	23.04	37.94	38.69	33.22	-33.22	0.76	82.18	24.65	13
27	КОТОР ВАРОШ	36.34	40.78	43.35	40.16	-40.16	0.66	71.33	21.40	24
28	КРУПА НА УНИ	37.75	74.64	78.64	63.68	-63.68	0.32	34.53	10.36	52
29	КУПРЕС	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	56
30	ЛАКТАШИ	14.79	17.38	18.68	16.95	-16.95	1.00	107.64	32.29	1
31	ЛОПАРЕ	46.25	49.51	51.12	48.96	-48.96	0.53	57.56	17.27	43
32	ЉУБИЊЕ	37.57	39.64	44.04	40.42	-40.42	0.66	70.93	21.28	25
33	МЛИЊИ	37.00	42.95	42.03	40.66	-40.66	0.66	70.54	21.16	27
34	МОДРИЧА	40.97	41.40	42.19	41.52	-41.52	0.64	69.20	20.76	30
35	МРКОЊИЋ ГРАД	39.39	41.54	42.71	41.21	-41.21	0.65	69.68	20.90	29
36	НЕВЕСИЊЕ	59.57	56.53	57.52	57.87	-57.87	0.41	43.61	13.08	47
37	НОВИ ГРАД	43.58	47.36	47.24	46.06	-46.06	0.58	62.10	18.63	40
38	НОВО ГОРАЖДЕ	44.35	50.49	49.82	48.22	-48.22	0.55	58.72	17.62	42
39	ОСМАЦИ	26.20	41.62	50.87	39.56	-39.56	0.67	72.26	21.68	22
40	ОШТРА ЈУКА	57.24	67.21	72.15	65.53	-65.53	0.29	31.63	9.49	53
41	ПАЈЕ	33.32	36.81	38.27	36.13	-36.13	0.72	77.63	23.29	16
42	ПЕЛАГИЊЕВО	42.92	44.08	45.20	44.07	-44.07	0.61	65.22	19.56	35
43	ПЕРТОВАЦ	23.68	27.16	28.91	26.58	-26.58	0.86	92.57	27.77	8
44	ПЕТРОВО	57.66	61.34	62.72	60.57	-60.57	0.37	39.39	11.82	50
45	ПРИЈЕДОР	42.71	45.88	48.67	45.75	-45.75	0.58	62.58	18.77	38
46	ПРЊАВОР	17.24	22.64	25.56	21.81	-21.81	0.93	100.03	30.01	4
47	РИБНИК	41.47	43.58	42.28	42.44	-42.44	0.63	67.75	20.33	31
48	РОГАТИЦА	38.58	41.48	43.15	41.07	-41.07	0.65	69.90	20.97	28
49	РУДО	64.82	69.43	70.97	68.41	-68.41	0.25	27.13	8.14	54
50	СОКОЛАЦ	39.17	39.56	41.66	40.13	-40.13	0.66	71.37	21.41	23
51	СРБАЦ	31.55	36.52	39.61	35.89	-35.89	0.72	78.00	23.40	15
52	СРЕБРЕНИЦА	46.92	49.26	48.05	48.08	-48.08	0.55	58.94	17.68	41
53	ТЕСЛИЋ	33.88	38.05	39.23	37.05	-37.05	0.71	76.19	22.86	18
54	ТРЕБИЊЕ	26.17	26.19	26.47	26.28	-26.28	0.86	93.05	27.91	7
55	ТРНОВО	40.65	40.00	40.98	40.54	-40.54	0.66	70.73	21.22	26
56	УГЉЕВИК	29.34	32.04	34.51	31.96	-31.96	0.78	84.15	25.25	11
57	ФОЧА	40.21	45.56	46.22	44.00	-44.00	0.61	65.32	19.60	34
58	ХАН ПИЈЕСАК	33.82	37.17	37.74	36.24	-36.24	0.72	77.46	23.24	17
59	ЧАЈНИЧЕ	48.33	54.49	53.39	52.07	-52.07	0.49	52.69	15.81	44
60	ЧЕЛИНАЦ	36.43	38.43	39.52	38.13	-38.13	0.69	74.51	22.35	19
61	ШАМАЦ	39.35	43.91	46.18	43.15	-43.15	0.62	66.65	20.00	32
62	ШЕКОВИЋИ	57.81	58.54	58.58	58.31	-58.31	0.40	42.93	12.88	49
63	ШИПОВО	52.09	56.63	58.09	55.60	-55.60	0.44	47.17	14.15	46
64	РЕПУБЛИКА СРПСКА	20.50	21.40	23.60	21.83	-21.83	0.93	100.00		

ПРИЛОГ 4: ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ ОПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ –
ИНДИКАТОР МИГРАЦИОНИ САЛДО

РЕДНИ БРОЈ	ОПШТИНА	МИГРАЦИОНИ САЛДО 2008. ГОДИНА	МИГРАЦИОНИ САЛДО 2009. ГОДИНА	МИГРАЦИОНИ САЛДО 2010. ГОДИНА	СРЕДЊА ВРИЈЕДНОСТ	СТАНДАРДИЗОВАНА ВРИЈЕДНОСТ	ОДСТУПАЊЕ ОД НАЦИОНАЛНОГ ПРОСЈЕКА	ПОНДЕР 15 %	РАНГ
1	БАЊАЛУКА	1038	1206	1161	1135.00	1.00	105.35	15.80	1
2	БЕРКОВИЋИ	14	5	2	7.00	0.12	12.53	1.88	18
3	БИЈЕЛИНА	667	700	772	713.00	0.67	70.63	10.59	2
4	БИЈЕЛА	-28	-42	-47	-39.00	0.08	8.75	1.31	41
5	БРАТУНАЦ	-102	-61	-67	-76.67	0.05	5.65	0.85	57
6	БРОД	-7	1	-30	-12.00	0.10	10.97	1.65	30
7	ВИШЕГРАД	-96	-35	-56	-62.33	0.06	6.83	1.02	51
8	ВЛАСЕНИЦА	-161	-106	-119	-128.67	0.01	1.37	0.21	61
9	ВУКОСАВЉЕ	11	13	-1	7.67	0.12	12.59	1.89	17
10	ГАЦКО	-25	-33	-17	-25.00	0.09	9.90	1.49	38
11	ГРАДИШКА	-19	23	23	9.00	0.12	12.70	1.90	15
12	ДЕРВЕНТА	-20	-68	-54	-47.33	0.08	8.06	1.21	47
13	ДОБОЈ	54	43	57	51.33	0.15	16.18	2.43	9
14	ДОЊИ ЖАБАР	60	-1	43	34.00	0.14	14.76	2.21	11
15	ЗВОРНИК	-216	-84	-121	-140.33	0.00	0.41	0.06	62
16	ИСТОЧНА ИЛИЦА	168	69	106	114.33	0.20	21.37	3.20	6
17	ИСТОЧНИ ДРВАР	65	-62	-6	-1.00	0.11	11.88	1.78	21
18	ИСТОЧНИ МОСТАР	14	3	8	8.33	0.12	12.64	1.90	16
19	ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД	-7	-14	-2	-7.67	0.11	11.33	1.70	28
20	ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО	283	343	338	321.33	0.36	38.40	5.76	4
21	ИСТОЧНО САРАЈЕВО	559	469	468	498.67	0.50	52.99	7.95	3
22	ЈЕЗЕРО	12	-16	-17	-7.00	0.11	11.38	1.71	25
23	КАЛИНОВИК	9	-15	-15	-7.00	0.11	11.38	1.71	25
24	КНЕЖЕВО	-162	-119	-155	-145.33	0.00	0.00	0.00	63
25	КОЗАРСКА ДУБИЦА	-43	-59	-74	-58.67	0.07	7.13	1.07	50
26	КОСТАЈНИЦА	0	-1	11	3.33	0.12	12.23	1.83	19
27	КОТОР ВАРОШ	-77	-81	-47	-68.33	0.06	6.34	0.95	53
28	КРУПА НА УНИ	7	-14	-8	-5.00	0.11	11.55	1.73	24
29	КУПРЕС	13	-14	2	0.33	0.11	11.99	1.80	20
30	ЛАКТАШИ	347	266	263	292.00	0.34	35.98	5.40	5
31	ЛОПАРЕ	-64	-95	-49	-69.33	0.06	6.25	0.94	54
32	ЉУБИЊЕ	-1	-29	-9	-13.00	0.10	10.89	1.63	31
33	МИЛИЋИ	-54	-38	-38	-43.33	0.08	8.39	1.26	45
34	МОДРИЧА	-16	-25	-12	-17.67	0.10	10.50	1.58	33
35	МРКОЊИЋ ГРАД	-103	-83	-98	-94.67	0.04	4.17	0.63	58
36	НЕВЕСИЊЕ	5	13	-28	-3.33	0.11	11.60	1.75	22
37	НОВИ ГРАД	-88	-108	-89	-95.00	0.04	4.14	0.62	59
38	НОВО ГОРАЖДЕ	126	-65	-26	11.67	0.12	12.92	1.94	14
39	ОСМАЦИ	4	-32	-44	-24.00	0.09	9.98	1.50	36
40	ОШТРА ЛУКА	41	5	14	20.00	0.13	13.60	2.04	13
41	ПАЛЕ	128	95	85	102.67	0.19	20.41	3.06	7
42	ПЕЛАГИЋЕВО	8	18	54	26.67	0.13	14.15	2.12	12
43	ПЕТРОВАЦ	79	74	76	76.33	0.17	18.24	2.74	8
44	ПЕТРОВО	-52	-39	-26	-39.00	0.08	8.75	1.31	41
45	ПРИЈЕДОР	-70	25	-12	-19.00	0.10	10.39	1.56	34
46	ПРЉАВОР	-86	-78	-49	-71.00	0.06	6.12	0.92	56
47	РИБНИК	-79	-19	-35	-44.33	0.08	8.31	1.25	46
48	РОГАТИЦА	-14	-50	-2	-22.00	0.10	10.15	1.52	35
49	РУДО	-34	-28	-20	-27.33	0.09	9.71	1.46	39
50	СОКОЛАЦ	-6	-29	-37	-24.00	0.09	9.98	1.50	36
51	СРБАЦ	-77	-42	-70	-63.00	0.06	6.77	1.02	52
52	СРЕБРЕНИЦА	-85	-125	-86	-98.67	0.04	3.84	0.58	60
53	ТЕСЛИЋ	-24	-10	13	-7.00	0.11	11.38	1.71	25
54	ТРЕБИЊЕ	41	71	32	48.00	0.15	15.91	2.39	10
55	ТРНОВО	-7	5	-22	-8.00	0.11	11.30	1.70	29
56	УТЉЕВИК	-62	-47	-13	-40.67	0.08	8.61	1.29	44
57	ФОЧА	-24	-62	-31	-39.00	0.08	8.75	1.31	41
58	ХАН ПИЈЕСАК	0	-18	6	-4.00	0.11	11.63	1.74	23
59	ЧАЈНИЧЕ	-12	1	-28	-13.00	0.10	10.89	1.63	31
60	ЧЕЛИНАЦ	-58	-61	-90	-69.67	0.06	6.23	0.93	55
61	ШАМАЦ	-51	-85	-19	-51.67	0.07	7.71	1.16	49
62	ШЕКОВИЋИ	-2	-67	-28	-32.33	0.09	9.30	1.39	40
63	ШИПОВО	-59	-45	-40	-48.00	0.08	8.01	1.20	48
64	РЕПУБЛИКА СРПСКА	1107	874	1229	1070.00	0.95	100.00		

ПРИЛОГ 5: ИНДЕКС РАЗВИЈЕНОСТИ ОПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ – ИНДИКАТОР БРОЈ УЧЕНИКА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ СРЕДЊУ ШКОЛУ У ОДНОСУ НА УКУПАН БРОЈ УПИСАНИХ У ПОСМАТРАНОМ ПЕРИОДУ

РЕДНИ БРОЈ	ОПШТИНА	БРОЈ СТАНОВНИКА ПО ОПШТИНАМА 2008. ГОДИНА	БРОЈ СТАНОВНИКА ПО ОПШТИНАМА 2009. ГОДИНА	БРОЈ СТАНОВНИКА ПО ОПШТИНАМА 2010. ГОДИНА	СРЕДЊА ВРИЈЕДНОСТ	БРОЈ УЧЕНИКА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ СРЕДЊУ ШКОЛУ У ПЕРИОДУ ОД 2008-2010. ГОДИНЕ	% УЧЕНИКЕ БР. УЧЕНИКА КОЈИ СУ ЗАВРШИЛИ СРЕДЊУ ШКОЛУ У ОДНОСУ НА УКУПАН БРОЈ СТАН.	СТАНДАРДИЗОВАНА ВРИЈЕДНОСТ	ОДСТУПАЊЕ ОД НАЦИОНАЛНОГ ПРОСЈЕКА	ПОНДЕР 15 %	РАНГ
1	БАЊАЛУКА	223641	225123	226459	225074.33	2941	13.07	0.65	145.47	21.82	3
2	БЕРКОВИЋИ	2740	2740	2732	2737.33	22	8.13	0.41	90.50	13.57	32
3	БИЈЕЉИНА	107665	108305	108814	108261.33	1058	9.77	0.49	108.80	16.32	22
4	БИЈЕЉА	11946	11877	11788	11870.33	158	13.31	0.67	148.19	22.23	2
5	БРАТУНАЦ	22400	22343	22235	22326.00	134	6.00	0.30	66.82	10.02	45
6	БРОД	20011	19957	19885	19951.00	125	6.28	0.31	69.89	10.48	43
7	ВИШЕГРАД	8601	18492	18339	15144.00	148	9.79	0.49	108.99	16.35	21
8	ВЛАСЕНИЦА	19487	19363	19248	19366.00	124	6.42	0.32	71.43	10.71	40
9	ВУКОСАВЉЕ	5289	5290	5270	5283.00	43	8.09	0.41	90.09	13.51	33
10	ГАЦКО	10174	10129	10106	10136.33	132	13.02	0.65	144.98	21.75	4
11	ГРАДИШКА	59719	59571	59334	59541.33	528	8.86	0.44	98.63	14.80	27
12	ДЕРВЕНТА	42004	41873	41709	41862.00	357	8.53	0.43	94.95	14.24	29
13	ДОБОЈ	78388	78101	77967	78152.00	901	11.53	0.58	128.35	19.25	10
14	ДОЊИ ЖАБАР	2672	2646	2663	2660.33	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
15	ЗВОРНИК	51929	51918	51829	51892.00	516	9.94	0.50	110.71	16.61	20
16	ИСТОЧНА ИЛИЦА	16451	16491	16578	16506.67	181	10.97	0.55	122.08	18.31	12
17	ИСТОЧНИ ДРВАР	110	46	38	64.67	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
18	ИСТОЧНИ МОСТАР	774	773	779	775.33	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
19	ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД	3003	2966	2948	2972.33	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
20	ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО	9138	9467	9796	9467.00	189	19.96	1.00	222.27	33.34	1
21	ИСТОЧНО САРАЈЕВО	74244	74475	74729	74482.67	795	10.67	0.53	118.76	17.81	13
22	ЈЕЗЕРО	1287	1259	1242	1262.67	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
23	КАЛИНОВИК	4618	4572	4529	4573.00	24	5.14	0.26	57.21	8.58	47
24	КНЕЖЕВО	11917	11777	11595	11763.00	87	7.35	0.37	81.87	12.28	36
25	КОЗАРСКА ДУБИЦА	33251	32973	32711	32978.33	164	4.97	0.25	55.37	8.30	48
26	КОСТАНИЦА	7486	7438	7412	7445.33	95	12.76	0.64	142.06	21.31	5
27	КОТОР ВАРОШ	19972	19916	19912	19933.33	140	7.44	0.37	82.00	12.42	35
28	КРУПА НА УНИ	1746	1711	1685	1714.00	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
29	КУПРЕС	449	425	425	433.00	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
30	ЛАКТАШИ	40266	40527	40813	40535.33	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
31	ЛОПАРЕ	16010	15806	15585	15800.33	101	6.38	0.32	70.99	10.65	41
32	ЉУБИЊЕ	4134	4090	4082	4102.00	37	8.96	0.45	99.74	14.96	26
33	МИЛИЋИ	9991	9933	9868	9930.67	100	10.07	0.50	112.11	16.82	18
34	МОДРИЧА	27793	27667	27524	27661.33	269	9.72	0.49	108.17	16.23	23
35	МРКОЊИЋ ГРАД	19376	19221	19048	19215.00	193	10.03	0.50	111.68	16.75	19
36	НЕВСИЊЕ	18637	18594	18496	18575.67	176	9.45	0.47	105.19	15.78	25
37	НОВИ ГРАД	29787	29501	29268	29518.67	357	12.09	0.61	134.55	20.18	7
38	НОВО ГОРАЖДЕ	3095	3012	2972	3026.33	32	10.57	0.53	117.72	17.66	16
39	ОСМАЦИ	4692	4657	4602	4650.33	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
40	ОШТРАЛУКА	3207	3190	3187	3194.67	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
41	ПАЛЕ	26184	26211	26208	26201.00	253	9.67	0.48	107.61	16.14	24
42	ПЕЛАГИНЕВО	6000	5969	5964	5977.67	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
43	ПЕТРОВАЦ	259	331	406	332.00	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
44	ПЕТРОВО	11398	11294	11227	11306.33	44	3.85	0.19	42.83	6.43	50
45	ПРИЈЕДОР	95161	94824	94460	94815.00	1102	11.63	0.58	129.43	19.41	9
46	ПРЉАВОР	48531	48320	48145	48332.00	325	6.73	0.34	74.92	11.24	39
47	РИБНИК	8453	8359	8261	8357.67	53	6.31	0.32	70.27	10.54	42
48	РОГАТИЦА	14437	14347	14338	14374.00	120	8.35	0.42	92.95	13.94	31
49	РУДО	9242	9144	9070	9152.00	64	6.94	0.35	77.25	11.59	38
50	СОКОЛАЦ	17061	16943	16837	16947.00	172	10.12	0.51	112.67	16.90	17
51	СРБАЦ	23697	23588	23435	23573.33	170	7.19	0.36	80.05	12.01	37
52	СРЕБРЕНИЦА	21523	21371	21258	21384.00	121	5.66	0.28	63.00	9.45	46
53	ТЕСЛИЋ	48297	48174	48133	48201.33	406	8.41	0.42	93.66	14.05	30
54	ТРЕБИЊЕ	30825	30832	30789	30815.33	391	12.67	0.63	141.09	21.16	6
55	ТРНОВО	2407	2397	2362	2388.67	0	0.00	0.00	0.00	0.00	51
56	УТЉЕВИК	16335	16225	16121	16227.00	178	10.98	0.55	122.30	18.34	11
57	ФОЧА	24711	24584	24441	24578.67	262	10.64	0.53	118.45	17.77	14
58	ХАН ПИЈЕСАК	4683	4643	4636	4654.00	29	6.18	0.31	68.78	10.32	44
59	ЧАЈНИЧЕ	5115	5079	5012	5068.67	54	10.60	0.53	118.06	17.71	15
60	ЧЕЛИНАЦ	17245	17174	17126	17181.67	150	8.72	0.44	97.03	14.56	28
61	ШАМАЦ	21987	21749	21576	21770.67	98	4.49	0.22	49.99	7.50	49
62	ШЕКОВИЋИ	9847	9743	9690	9760.00	78	7.97	0.40	88.69	13.30	34
63	ШИПОВО	10223	10138	10070	10143.67	118	11.63	0.58	129.51	19.43	8
64	РЕПУБЛИКА СРПСКА	1501721	1509654	1507767	1506380.67	13527	8.98	0.45	99.98		

[illegible]

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Неда Живак рођена је 18. 01. 1983. године у Мостару. Гимназију "Филип Вишњић" завршава 2002. године у Бијељини. Студиј Просторног планирања завршава 2007. године на Географском факултету у Београду, са просјечном оцјеном током студирања 9,27. Дипломски рад на тему "Посавска развојна осовина" одбранила је са оцјеном 10, за који је добила награду Института за архитектуру и урбанизам Србије. Постдипломске студије уписала је 2007. године на Географском факултету, смијер Просторно планирање. Након што је у року са највишом оценом положила све испите, 2010. године одбранила је мастер рад под насловом "Систем просторног планирања у Републици Српској", чиме је стекла академски назив дипломирани просторни планер – мастер. Школске 2010/11. године уписује прву годину докторских академских студија на Географском факултету, Универзитет у Београду. Испите предвиђене наставним планом и програмом је успјешно положила те стекла услов за пријаву докторске дисертације.

Од децембра 2007. године запослена је на Природно-математичком факултету у Бањалуци на студијском програму за просторно планирање (у периоду од 2007. до 2010. године у звању асистента, од 2010. године у звању вишег асистента). Ангажована је на сљедећим предметима: Основе просторног планирања, Системи планирања у БиХ, Савремена теорија просторног планирања, Методе анализе и синтезе у просторном планирању, Локална самоуправа и имплементација просторних планова, Европска димензија просторног планирања.

Члан је Друштва просторних планера у Републици Српској, Асоцијације просторних планера Србије и члан Географског друштва Републике Српске.

У научном ангажовању до сада је објавила и презентовала 21 рецензиран научни и стручни рад. Учествовала је на бројним скуповима и конференцијама у земљи и иностранству. У досадашњем раду учествовала је у изради два научно-истраживачка пројекта Министарства науке и технологије Републике Српске.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а НЕДА ЖИВАК

број индекса 2/10

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Неда Живак

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора НЕДА ЖИВАК
Број индекса 2/10
Студијски програм ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ
Наслов рада РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА КАО ДЕТЕРМИНАНТА
ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Ментор ПРОФ. ДР ДЕЈАН ФИЛИПОВИЋ
Потписани/а НЕДА ЖИВАК

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Неда Живак

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

☒ 3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, _____

Живак Негр